X 125935

SZERENCSÉS KÁROLY

Eltékozolt évtized

Adalékok a kádári
hetvenes évek történetéhez

KAIROSZ

KAIROSZ KIADÓ, BUDAPEST, 2010

Lektorálta: Simon István PhD

© Szerencsés Károly, 2010
© Kairosz Kiadó, 2010

Borítóterv:
Őri Kiss István

SZTE Egyetemi Könyvtár
J000824059

ISBN 978 963 662 435 4

SZTE Egyetemi Könyvtár SZEGED 4

A kiadásért felel: Bedő György, a Kairosz Kiadó igazgatója
1134 Budapest, Apály u. 2/B.
www.kairosz.hu

Nyomdai előkészítés: Bookmaker 97 Bt.
Nyomás és kötészet: Akadémiai Nyomda, Martonvásár
Felelős vezető: Ujvárosi Lajos

X 125935

Tartalom

Előszó 9
Pillanatkép a hetvenes évtizedről 15
Egy kulcsév: 1972 21
Hatalom és munkásosztály 29
– Jelentés, a munkásosztály helyzete, vezetős zerepe, szövetségi politikája című témák feldolgozásának tapasztalatairól (MOL 288.f. 22/6.ö.e.) 38
Egy korszak névadója 43
– Kádár János levele az MSZMP KB-hoz, lemondásáról. 1972. május 23. (MOL 288.f. 4/117.ö.e.) 50
– Nyers Rezső és Kádár János felszólalása a Politikai Bizottság 1973. május 22-i ülésén (MOL 288.f. 5/611.ö.e.) 53
A párt 61
– Javaslat a Titkárságnak a XI. kongresszus fő jelszavaira (MOL 288.f. 22/6.ö.e.) 67
– Jelentés a Politikai Bizottságnak a párt státushelyzetéről (MOL 288.f. 22/2.ö.e.) 68
– A függetlenített pártmunkások megoszlása a függetlenítés formája szerint (uo.) 70
– A Budapesti Pártbizottság és a megyei pártbizottságok belső apparátusában dolgozók száma (uo.) 71
– A budapesti, megyei és megyei jogú pártértekezletek küldötteinek száma (uo.) 72
Szocialista nemzet 73
A sajtó 81
– A magyar sajtó „lapcsoport" szerinti megoszlása (MOL 288.f. 22/2.ö.e.) 93
– A politikai, napi- és hetilapok egy megjelenésre eső példányszáma (uo.) 94
– Javaslat az 1972–73. évi zárt kiadványokra (MOL 288.f. 22/28.ö.e.) (uo.) 95

Hangulatjelentés ... 97
– Információs jelentés, 1976. január 27. (MOL 288.f. 22/5.ö.e.) ... 103
A választások ... 105
– Az Országos Választási elnökség összetétele (MOL 288.f. 5/655.ö.e.) ... 112
– Kimutatás az országgyűlési képviselők összetételéről (uo.) ... 113
A közvélemény ... 115
Külső szemmel ... 119
Gazdaság ... 123
– A 15 éves lakásépítési terv teljesítése (MOL 288.f. 4/149.ö.e.) ... 141
– A lakásépítés és a beruházás alakulása (MOL 288.f. 4/149.ö.e.) ... 142
– A lakásállomány 1976 elején (MOL 288.f. 4/149.ö.e.) ... 143
– Tájékoztató néhány fogyasztási cikk javasolt áremelésének mértékéről (MOL 288.f. 4/164.ö.e.) ... 144
– Dollárviszonylatú tartozásaink és követeléseink (1975) (MOL 288.f. 24/20.ö.e.) ... 147
– A 170 millió dolláros finánchitel-felvételi elképzelés főbb részletei (1976) (MOL 288.f. 24/20.ö.e.) ... 148
– Becslés egyes KGST-országok tőkés eladósodottságáról (1975) (MOL 288.f. 24/20.ö.e.) ... 149
Az egyház ... 151
– Az iskolai hitoktatásra jelentkezett tanulók száma az 1976–77-es tanévben (MOL 288.f. 22/27.ö.e.) ... 159
– Az iskolai hittanbeíratások százalékos aránya az elmúlt 21 évben (1976) (uo.) ... 160
– A hittanbeíratások megyei százalékos aránya (uo.) ... 161
– 20%-nál magasabb a hittanbeíratási arány a következő járásokban (uo.) ... 162
– Az általános iskolában folyó hitoktatás helyzete (1976) (uo.) ... 163
– Jelentés a Politikai Bizottság részére a Mindszenty-ügy állásáról (MOL 288.f. 22/1.ö.e.) ... 164
A KISZ ... 167
Harc a fellazítás ellen ... 175
– Néhány példa a magyar emigráció központjaiban bemutatott játékfilmekről (MOL 288.f. 22/30.ö.e.) ... 185
– Az emigráció filmellátása (uo.) ... 186
– Jelentés az ifjúság ellen irányuló propagandáról (1971) ... 187
Az ellenzék ... 191
– Röplap: „Szervezkedünk" (MOL 288.f. 22/33.ö.e.) ... 197
– Röplap: „Sok proletár nevében" (uo.) ... 198

Külpolitika ... 199
– Javaslat a Titkárságnak nyugati testvérlapok támogatására (MOL 288.f. 22/2.ö.e.) ... 217
– Javaslat a Politikai Bizottságnak Nixon elnök esetleges magyarországi látogatásáról (MOL 288.f. 22/13.ö.e.) ... 219
– Feljegyzés Komócsin Zoltán részére a müncheni olimpiával kapcsolatban az NDK vezetőiben felmerült problémákról (MOL 288.f. 32/114. ö.e.) ... 222
– Előterjesztés az MSZMP KB Politikai Bizottságnak a magyar–román kapcsolatok helyzetéről (1971) ... 224
Kádár emberei ... 235

Előszó

A magyar történelemben soha nem az volt a baj, hogy túl sok volt a szabadság, hanem az, hogy túl kevés. A múlt század hetvenes éveiben is ez volt a baj. Nem a túl sok szabadság: a túl kevés. Mivel a teljes szabadság emberi társadalomban nem létezik, a szabadsághoz való viszonyt alapvetően az határozza meg, hogy merre haladunk: közeledünk a szabadsághoz, vagy távolodunk tőle. Az elmúlt bő másfél évszázadban minden sorsfordító pillanat után – rövid időszaktól eltekintve – a magyar társadalom távolodott a szabadságtól.

1848–49 forradalma után rögtön érkezett az abszolutizmus, és a szabadság álma egyre távolodott. 1867-ben úgy tűnt, létrehozható egy alap, amelyre építeni lehet: evolúcióval közelebb lehet jutni a szabadsághoz. Annál kiábrándítóbb volt, hogy a „boldog békeidők" nagyon látványos gazdasági változásai mellett a szabadság irányába egyetlen lépést sem tett az ország. Ez a megmerevedő világ omlott össze 1918-ban úgy, hogy az utolsó évtizedében – a fenyegető nemzetközi válságok és az I. világháború okán – rendkívüli, még az addigi szabadságjogot is korlátozó körülmények domináltak.

Az 1918-as remények – függetlenség, szabadság – hamar szertefoszlottak: maradt a káosz, a kísértés. Jöttek zavarosban halászók kívülről és belülről, s mire lelepleződtek a hamis próféták, hol volt már a szabadság mámora, amelybe olyan megadóan bódult bele a magyar társadalom színe-java. Megint elkezdődött a távolodás, megint a tovatűnő szabadságélmény vált uralkodóvá. A korlátok már a Károlyi-időszakban megjelentek, majd a Tanácsköztársaság idején diktatúrában teljesedtek ki. És nem mutatkozott a szabadság a fehér ellenforradalom alatt sem. Maradtak a megcsalt remények...

A mámoros, szélsőséges, pusztító, országvesztő állapotoktól való félelem a szabadság alkotmányos korlátozásához vezetett: 1920-ban még világszínvonalú választójoga volt az országnak (a választásokról ez nem mondható el), de két év múlva már jött a nyílt szavazás, a cenzus és sok minden más. Jó oka volt ennek: az újjászervezés, a stabilitás, a revízió. A szabadság – nem először és nem utoljára – más értékek mögé szorult.

A hosszú távolodás időszaka után, 1945-ben ezért várta a nemzet újra nagy reményekkel a romok között a szabadságot. A többség hitte, amit hinni akart,

SZTE Egyetemi Könyvtár SZEGED 4

hiába figyelmeztettek mások: szovjet megszállás alatt a szabadságnak nincs esélye. Még a fanyalgók egy részét is megtévesztették az 1945-ös választások. Utána viszont rögtön megindult Magyarország újbóli távolodása a szabadság reményétől. Már a kormányalakítás is megcsúfolása volt a népakaratnak, s aztán megtapasztalhatta a magyarság: miként illan el a szabadság. Az utolsó, kijózanító pillanat ebben a folyamatban az 1947-es „kékcédulás hadművelet" volt, s csakhamar ott állt az ország a szocializmus építésének kapujában, Rákosi Mátyás vezetésével.

A véres diktatúra ellen még volt szava a magyarságnak: vétó 1956-ban. A szabadság vágya, a cél, a megvalósulás. De ez csak néhány hétig tartott. Jött Kádár János és Münnich Ferenc, leginkább Konyev és Szerov: s a szabadság elszállt a szélben. Szállt, szállt, mint a mesekönyvben a hajó, most már soha be nem járható hegyek fölé, el nagyon messzire, beláthatatlan időkbe. És génekbe gyökerezett, hogy a szabadság pillanatát – véres pillanatát – hosszú távolodások, szélsőséges helyzetek követik. Megszállások, kirablások, pusztulások, megtorlások, akasztások, romok, megaláztatás. És a kettős érzés megszülte az új hozzáállást is a szabadsághoz. Elég a kiskapun közelebb jutni, nem kell feláldozni mindent a szabadságért. Nem éri meg. Semmi forradalom, semmi vér. Átcsúszni, megvesztegetni, átlopakodni, kijátszani, megkerülni. Az átverés, a csalás szabadsága volt ez. Micsoda csapda volt! De kellemes állapot. Átverni a hatalmat és sajátos kis magánszabadságokba bújni. Ezt a rettenetes – érthető – változást vette észre jó érzékkel Kádár János és csapata, és erre építette politikáját is. Résnyire nyitva hagyta a kiskapukat. Kínálta a csalást, de közben maga volt a legnagyobb csaló. S milyen jó is úgy belopózni a kislapun, hogyha résnyire nyitva hagyják! Azt hittük: átverjük a pöffeszkedő hatalmat, s közben az egyre mélyebbre húzott be a csapdába. Ez majdnem olyan fontos sorsforduló volt a történelmünkben, mint 1918, 1945, 1956. Hiszen hatásai jóval túlélték az utolsó rendszerváltoztatást, 1990-et is, s a csapda ott csimpaszkodik milliónyi honfitársunk lelkén, ma is. Ez a változás a XXI. században is politikai tényező. A mai napig fogva tartó béklyó.

Hiába volt a figyelmeztetés: százszor lebecsülték a Kádár nyújtotta kiskapuszabadságok élményét. Ez valóságos élmény volt, nem hazugság. Az ezerarcú szabadság: *választani* a párizsi szalámi és a krinolin között. Választani egy autót a MERKUR-telepen, választani a között, hogy „kicsi" vagy „kocsi"? Választani a Ki Mit Tud? és a táncdalfesztivál indulói között, választani a Neoton Família és a P. Mobil között, választani egy olaszországi körutazás és a jugoszláv tengerpart között. Aki átélte a hetvenes évek előtti viharos éveket, évtizedeket, annak ez nem nevetség tárgya volt, hanem valódi szabadságélmény. Akárhogy is: a hatvanas évek közepén megindult folyamat, mely a virágkorát a hetvenes évtizedben élte, elvezetett a kézzelfogható szabadság élményekhez.

Vagyis a szabadság nem távolodott, hanem közeledett. Ha csak a kiskapuk révén is, de egyre közelebbinek látszott. A nyolcvanas évek végén már szinte elérhetőnek...

Mindez az 1956-os forradalom legfontosabb következménye volt. Történelmi küldetése. A véráldozat jutalma. Mégis, sokan úgy tudják, hogy Kádár János és rendszerének kegyes ajándéka volt. Ők úgy látták, hogy a központi elvtárs éjjel kilopózik, óvatosan, hogy Moszkvából meg ne lássák, és résnyire hagyja a kiskaput... Ezért politikai tényező ez ma is. Mert az érzés megkérdőjelezhetetlen. Nagy ostobaság makacsul sulykolni, hogy nem így volt: szavahiteltelenné válhatunk. A legtöbb embernek az érzés a fontos, nem a valóság. Csak az érzés jött át a milliókkal a XXI. századba, nem a társadalmi valóság. És ez az érzés azt sugallja, hogy példátlan módon az elmúlt másfél évszázadban jó negyedszázadig a szabadság mindig közeledett a Kádár-korban. Mindig csak egy kicsit, s alig hihetett valaki benne, hogy belátható időn belül („még az én életemben") el is érkezik a szabadság, de a keretek mintha mindig bővültek volna. Paradox módon, ahogy nagyobb gazdasági válságba került a rendszer – kompenzálásképpen is –, a falakat egyre távolabb tolták. Nem omlottak le, de mindig többet kellett lépni, hogy betörhessük rajtuk a fejünk. Néha már csak idétlenül bólogattunk, de a fal nem volt ott, megint hátrább rakták, mintha elhajolt volna a hatalom...

De közeledtünk a szabadsághoz. A falakon a lengyelek verték szét a fejüket, s mi már két jelölt közül választhattunk 1985-ben, sőt spontánul is jelölhettünk képviselőnek arra rátermetteket. Igaz, ebből spontánul az jött ki, hogy az állampárt, a Magyar Szocialista Munkáspárt soha annyi taggal nem képviseltette magát a parlamentben, mint most. Megint egy nyitva maradt kiskapu... Valószínűleg ennyi is lett volna a maximum, ha nem inog meg maga a szovjet birodalom, s nem omlik össze gazdaságilag a szocialista rendszer.

S jött az új sorsforduló: 1990, a jogállam megteremtése. Forradalom és vér, de nem áldozatok nélkül. De kétségtelenül: a korábbi sorsfordulókhoz képest elviselhető áldozatokkal. A szabadság jött el? Merre tartott Magyarország 1990 után? Hogyan érzi a magyar állampolgár, és hogyan a magyarság a határon túl? A szabadság felé haladtunk, vagy éppen benne éltünk? Rakosgatták szorgos kezek az újabb kőfalakat? S ha már ott a fal: bele mertünk fejelni, hogy betörjön az a fal, vagy legalább a fejünk? Vagy megint a kiskapukat kerestük? S volt, aki résnyire nyitná őket? Tudunk szabadon beszélgetni politikai, világnézeti ellentéteinkről családban, munkahelyen, közéletben? Vagy a gyűlölet minden korábbinál magasabb kőfalat húz ember és ember közé, szétzilálva minden közösséget, magát a nemzetet is? Végzetes: szabadságot nem lehet politikai, világnézeti táborokban tenyészteni. A szabadság nem lehet függvénye választási eredménynek: szabaddá válni győzelem esetén, kifosztva érezni magunkat ve-

reség esetén. Ha így érzik, a szabadság megint távolodik. Vereségekkel és győzelmekkel is növekvő gyűlölet áldozata. Ezért is fontos a nemzeti egység megteremtése legalább a legfontosabb alapkérdésekben. Amelyek ereje a megfelelő kormányzással – a nemzeti demokrácia jegyében – akár egy valódi közösséggé is formálhatja a XX. században szétesett magyar nemzetet.

Jogos a kérdés: miért éppen a hetvenes évtized vizsgálatát tűzi ki e tanulmány? Egyre több jel mutat arra, hogy a XXI. század politikai, gazdasági, társadalmi és kulturális folyamataira nem a „legendás hatvanas évek" vagy a szocialista rendszert megbuktató nyolcvanas évek vannak döntő hatással, hanem sokkal inkább a szívósan máig ható hetvenes évtized. Ezért érdemes foglalkozni ezzel az időszakkal. S legelőször is tisztázni: mit értünk „hetvenes évek"-en? (Hiszen már ez sem egyértelmű, még naptár szempontjából sem.) A hetvenes évtized tehát: 1970. január 1-jétől tart 1979. december 31-éig. A kutatás értelmezése szempontjából felidézzük e munka előfutárának tekinthető kötetünk előszavának részletét.[1]

„A múlt folyamatainak elemzése, megismerése nem zárható évtizedek béklyóiba, a politikai, társadalmi, gazdasági, kulturális mozgások nem pihennek meg az évtized küszöbén, nem igazodnak a naptárhoz. Gyakran van úgy, hogy jól elhatárolható korszakok semmibe veszik a naptári évtizedeket, évszázadokat és kizsarolják maguknak a saját határaikat. A klasszikus »ötvenes évek« bizonyosan elkezdődtek már a negyvenes évek végén, s csak felfogás kérdése, hogy véget értek-e 1956-ban, vagy tartottak a hatvanas évek elejéig. Így van ez a XX. század hetvenes évtizedével is, mégis érdemes foglalkozni a »hetvenes évekkel«, mert ennek az időszaknak megvan a maga jól körülhatárolható, más évtizedekkel össze nem keverhető hangulata, politikai stílusa, gazdasági és kulturális élete, ideológiai rendszere. És a múltba visszanéző emlékezet is megtartotta a »hetvenes éveket«, mint olyan korszakot, amelyet – a mindennapok szintjén – elkerültek a XX. század magyar történelmére oly jellemző megrázkódtatások.

Ebben az évtizedben nem pusztított háború, nem volt forradalom, sem lökésszerű beavatkozás a gazdaságban (például államosítás, kollektivizálás), és még az 1968-as csehszlovákiai katonai intervencióhoz hasonló trauma sem érte a társadalmat. Az évtized tízes éveitől ez a »nyugalom« ismeretlen volt Magyarország számára.

A mélyben persze ott találjuk a gazdasági, politikai, demográfiai válság jeleit, de a válságot az évtizedben még sikerült elfedni. Így válhatott a Kádár-korszak »fénykorává« a hetvenes évtized, ha máshol nem is, emberek millióinak megcsalt emlékezetében. Jellemezte e korszakot a politikai stabilitás – ami persze a diktatúra stabilitását jelentette egyben. Jellemezte a politikamentesség lehetősége: immáron nem élet-halál kérdése, s nem is egzisztenciális létkérdés a politikai igazodás. (Mint a korábbi évtizedekben annyiszor.) A megszilárdult kommunista-szocialista rendszer visszavonulási lehetőségeket is biztosított: a magánéletbe, a szakmai karrierbe, de adott esetben akár külföldre is. Az évtized addig egész nemzedékeknek elérhetetlen anyagi gyarapodást, biztonságot kínált, mégpedig úgy, hogy a megszerzett javakat immáron nem fenyegette semmiféle központi beavatkozás. És kínált más – az évszázadban a végletekig korlátozott – lehetőséget, például az utazást. Százezrek, milliók kelhettek útra, ha méltatlan körülmények között is, de megláthatták a világot a Feketetengertől akár az Atlanti óceánig.

A politikai stabilitás – együtt az évtizedre jellemző enyhülési folyamattal –, a technikai fejlődés lehetőségei, a teljes foglalkoztatottság, a válság elleplezése eredményezi, hogy még a XXI. században is tömegek gondolnak nosztalgiával a hetvenes évekre. És nem csak a biológiai nosztalgiák okán, de legalábbis összekeverve azokat a politikai nosztalgiákkal. Ezért érdemes foglalkozni történelemtudománynak a hetvenes évtizeddel, mert ebből érthető meg igazán a Kádár-korszak. Az ötvenes évek második fele a véres megtorlások, a nyolcvanas évek a válságok miatt nem illik e képbe, a hatvanas évtized pedig a remények, lázadások, csalódások okán. A hetvenes évtized végletektől mentes, s így reményektől is mentes időszaka jellemzi a Kádár-korszakot, a maga építkezésével, s egyben a magyar nép szívós akaratával, hogy biztosítsa magának a maximumot a szovjet birodalom külső gyűrűjében.

Nem kétséges, hogy a hetvenes évekre minden korábbinál jellemzőbb a látszat és valóság ellentéte. A látszat a társadalom belenyugvása a kommunista-szocialista keretek szabályaiba, a »pozitív belenyugvás«, ahogy az egyik hangulatjelentés fogalmaz. A látszat a megingathatatlanság.

És valóban: mindezek alapján ez volt az az évtized, amikor a pártállamnak gazdaságilag, ideológiailag és politikailag megingathatatlan pozíciókat kellett volna kiépítenie. De erről szó sincs. A nyolcvanas években bekövetkezett bukás gyökerei, okai, kiindulópontjai ebben az évtizedben keresendők. A szocialista gazdasági rendszer – és vezetőinek – alkalmatlansága a gazdasági kihívások kezelésére, az eladósodás, a népesedési helyzet romlása, az elhibázott nagyberuházások erőltetése (bős–nagymarosi erőmű, eocénprogram, tengizi földgázberuházás stb.) bizonyítja ezt. A nyolcvanas évtized így már komoly gazdasági válsággal köszönt be Magyarországon. De a valóság és a látszat ellentéte makacsul él tovább. Nagyon sokakban a látszat rögzült a hetvenes évekből, a hamis biztonság, amely egész generációk jövőjét élte fel."

[1] Simon István–Szerencsés Károly: *Azok a kádári „szép" napok.* Dokumentumok a hetvenes évek történetéből. Budapest, Kairosz Kiadó, 2004.

E munka néhány adalékkal kíván szolgálni a vizsgált időszak történelmi feltárásához. A források egyes elemeit már felhasználtam „Ahogy rendeltetett" című regényemhez, mely a Vadló Kiadónál jelent meg 2007-ben. Az olvasók e mű megjelenése után gyakran hitetlenkedve kérdezték, hogy az ott idézett tények, sorok a valóságot tükrözik-e, vagy csak a képzelet szülöttei? Ezért is tartottam fontosnak, hogy immáron a tudományos feldolgozás kritériumainak megfelelő formában is közzé tegyem kutatásaim eredményét. Így az idézett tényeknek, forrásoknak bárki utána nézhet levéltárakban, sajtóban stb. Ezt megerősítendő közlök forrásokat eredeti formájukban. E munka forrásbázisa csak levéltárban, könyvtárban található meg. A világhálón közzétett forrásokkal csak a legritkább esetben találkozhat az olvasó. Ez tudatos döntés, mintegy sarkallni is kívánja az olvasót, hogy a könnyen hozzáférhető források (például MSZMP Politikai Bizottságának jegyzőkönyvei) révén tovább fürkéssze a korszak meghatározó fuvallatait. Mindezek talán elősegítik, hogy közösen megértsük, milyen szelek is fújdogáltak akkoriban Magyarországon.

Pillanatkép a hetvenes évtizedről

A hetvenes évtized első napjaiban népszámlálást tartottak Magyarországon. Ennek eredményeképpen 10 314 152 embert írtak össze. Egy évtizeddel korábban 9 977 870 fő élt Magyarországon. A növekedés látványos és megnyugtató volt, sőt a látszat szerint minden rendben volt. Az évtized elteltével újabb jelentős növekedés történt: 1980-ra a lakosság száma elérte a 10 710 000 főt. Valójában azonban éppen a hetvenes évtizedben olyan folyamatok váltak meghatározóvá, amelyek következtében a következő évtől csökkenni kezdett Magyarország lakossága, s ez a csökkenés a XXI. század elején megállíthatatlannak tűnik.

Az évtized első éve a „felszabadulás" negyedszázados évfordulójának jegyében telt. Számos új létesítményt adtak át, köztük Budapest harmadik és Debrecen első „házgyárát", amely újabb lendületet adott a lakótelepi lakásépítésnek. A tizedik házgyár Kecskeméten épült fel 1976-ban, s ezzel befejeződött a házgyári hálózat kiépítése. Az évtized közepén – 1975 decemberében – adták át ünnepélyesen a 15 éves lakásfejlesztési program keretében épített egymilliomodik lakást Győrben, az Ady Endre-lakótelepen. Budapesten 1978-ban a százezredik lakás átadása történt meg ünnepélyes keretek közt.

1970-ben avatták fel Budapesten a metró első szakaszát, amely az Örs vezér tértől a Deák térig szállította az utasokat. Két év múlva decemberben adták át a Deák tér–Déli pályaudvar közötti szakaszt. 1976-ban készült el az észak-déli metró első szakasza a Deák tér és Nagyvárad tér között. Az évtizedből kilépve, 1980-ban készült el e szakasz Kőbányától Kispestig tartó vonala. Emellett természetesen működött a millenniumi földalatti vasút is, amelynek míves járműveit a nagy modernizálási kampány jegyében az évtized elején cserélték ki jellegtelen kocsikra, ezzel megfosztva Budapestet egy igazi látványosságtól (1973). Folytatódott az aluljárók építése, 1971-ben adták át az Üllői út–Nagykörút kereszteződésében a gyalogosok számára a föld alatti létesítményt, 1974-ben a Deák téri aluljárót. Két évvel később elkészült az első közúti aluljáró is az akkori Felszabadulás téren (1976). A buszközlekedést erőltető politika jegyében 1972-ben megszűnt a villamosközlekedés a Rákóczi úton és az Erzsébet hídon.

Az évtizedben még dívott a fegyveres erők katonai díszszemléje a Felvonulás téren (1970, 1975, 1980), és időről időre Magyarországra esett a Varsói Szerződés csapatainak egy-egy hadgyakorlata is (Opal'71; Vértes'73; Szövetség'77; Pajzs'79). Még gyakoriak voltak a „felajánlások", miként az önkéntes „kommunista vasárnap" is. Az évtized első hónapjai Vlagyimir Iljics Lenin születésének századik évfordulójának jegyében teltek. Egymást érték az ünnepségek, konferenciák. Ekkor kapta Tiszaszederkény a Leninváros elnevezést.

Az évtized elején megszűnt az elmúlt évtizedek kényszerű szocialista találmánya, a társbérlet. Tovább hódított viszont az ünnepi könyvhét, egyre kevesebb politikai kiadvánnyal, egyre több nívós művel csábítva az olvasókat. A Magyar Posta nagy újítása volt 1973. január 1-jétől az irányítószám bevezetése. 1971-ben végre megkezdték a Zsiguli gépkocsi árusítását Magyarországon is. A Fiat 124-es szovjet változata – később Lada néven is – az egyik legnépszerűbb márka lett Magyarországon. Ebben az évben a személygépkocsik száma Magyarországon még nem érte el a háromszázezret (291 ezer). A motorizáció gyors fejlődésével átadták az M7-es autópályát előbb Székesfehérvárig, majd a Balatonig (1975). Az autópályára kijutást segítette a BAH-csomópont 660 méteres felüljárója (1976).

A tömegközlekedésben 1972 forradalmi újítással köszöntött be: teljesen átálltak a kalauz nélküli közlekedésre Budapesten. 1977-ben elkészült a százezredik Ikarus autóbusz.

Világraszóló esemény volt a vadászati világkiállítás 1971-ben. Egymásnak adták a kilincset az illusztris vendégek.

Az évtized elején több katasztrófa és titokzatos baleset borzolta a kedélyeket, főként, hogy a hivatalos tájékoztatás igen szűkszavú volt. 1971. augusztus 28-án Koppenhága közelében zuhant le a Malév repülőgépe, 31 áldozatot követelve. Még ugyanebben az évben Kijev közelében szintén lezuhant a Malév TU–134-es gépe, 49 áldozattal. A Ferihegyi repülőtéren zuhant le a Malév IL–18-as gépe 1975. január 15-én, 9 főnyi személyzet lelte halálát. Bejrutnál 1975. szeptember 30-án zuhant a tengerbe a Malév repülőgépe. Hatvan halott. Nagy feltűnést keltett, hogy 1973. szeptember 18-án meghalt Vályi Péter miniszterelnök-helyettes, aki a diósgyőri Lenin Kohászati Művekben szenvedett balesetet. Nagy együttérzést váltott ki az Észak-magyarországi Vegyiművekben bekövetkezett robbanás, amely 13 halálos áldozatot követelt (1979).

Az évtizedben számos ipari létesítményt adtak át, köztük Almásfüzitőn a bővített timföldgyárat (1972), Székesfehérvárott a Könnyűfémmű szélesszalaghengerművét (1971), a Tiszamenti Vegyiművek kénsavgyárát Szolnokon (1972), a beremendi cementgyárat (1972); a Tisza II. vízlépcsőt Kiskörén (1973); a Gagarin Hőerőművet Visontán; (1973); Ózdon a folyamatos acélöntőművet

(1973); Veszprém megyében a Halimba 3. bauxitbányát (1973); a Barátság II. kőolajvezetéket és az új olajfinomítót Százhalombattán (1973); az évtized nagy beruházása volt az Adria-kőolajvezeték, amelynek létesítéséről 1974-ben írt alá szerződést Jugoszlávia, Magyarország és Csehszlovákia. Az első arab olajszállítmány 1980 márciusában jutott el Százhalombattára. 1974-ben adták át az orosházi síküveggyárat; a Tiszai Vegyi Kombinát olefinművét (1975); a Testvériség gázvezetéket (1975); a kiskörei vízi erőművet (1975); 1975 október 3-án helyezték el a paksi atomerőmű alapkövét; Miskolcon átadták a Lenin Kohászati Művek új nemesacél-hengerművét (1975); Hejőcsabán a cementgyárat (1976); Gyulán a húskombinátot (1978). Ebben az évben kezdték meg a kőolaj és földgáz kitermelését a kiskunhalasi szénhidrogénmezőn; Ózdon átadták az oxigéngyárat és a 9-es számú martinkemencét (1978); a Magyar Kábelművek szegedi üzemét (1978); megindult a szállítás a Szövetség gázvezetéken (1978). A következő esztendőben adták át Leninvárosban a Tiszai Hőerőművet és a Tiszai Vegyi Kombinát polipropiléngyárát; Kazincbarcikán a Borsodi Vegyi Kombinát PVC-III. gyárát (1979); Budapesten az új országos villamos teherelosztót; (1979); Kabán a Hajdúsági Cukorgyárat (1979).

Az utazási lehetőségek bővülésével 1972-ben bevezették a szocialista országokba érvényes útlevelet, amely öt évre szólt. Minden kiutazáshoz külön engedélyt kellett kérni, különleges ablakra volt szükség a Szovjetunióba és Jugoszláviába.

Nagy szenzáció volt, amikor átadták az ország első lakberendezési áruházát, Domus néven Budapesten (1974). Még nagyobb, mikor megnyílt a Skála Nagyáruház (1976). Azóta lebontották. A gyerekeknek készült a zánkai úttörőváros (1975); A Buda vári Palota újjáépítésével 1975-ben megnyílt a Magyar Nemzeti Galéria a Várban, s ugyanitt korábban a Munkásmozgalmi Múzeum. A következő évben megnyitották Keszthelyen a Helikon Kastélymúzeumot; Szintén a budai panorámát befolyásoló beruházás volt a Hilton Szálloda, amely 1976-ban készült el a Mátyás-templom szomszédságában. A Várszínház 1978-ban nyitotta meg kapuit. Elsősorban az élsportot szolgálta a Komjádi Béla Sportuszoda átadása (1976); Újdonságával vonzotta a látogatókat a Planetárium (1977). Ugyanebben az évben avattak Győrben 280 ágyas kórházat, majd 1978-ban új színházat. 1979-ben nyílt meg a Margitszigeten a Thermál Szálló.

Sokak számára a slágerlista volt a legfontosabb. Néhány eredmény az Ifjúsági Magazinból:

1970. januári slágerlista

1. Céglidal (Illés)
2. Olyan szépen mosolygott (Omega)
3. Nem hiszem (Illés)

4. Gyöngyhajú lány (Omega)
5. Menekülés (Illés)

1970. februári slágerlista
1. Kéglidal (Illés)
2. Ó, jöjj (Omega)
3. Olyan szépen mosolygott (Omega)
4. Menekülés (Illés)
5. Kócos ördögök (Metró)

1970. márciusi slágerlista
1. Kéglidal (Illés)
2. Olyan szépen mosolygott (Omega)
3. Élünk és meghalunk (Illés)
4. Kócos ördögök (Metró)
5. Ó, jöjj (Omega)

Hanglemezlista

1970. november 1–december 15.
1. Egy este a Metró-klubban (Metró)
2. Szerelem (Koncz Zsuzsa)
3. Suttogva és kiabálva (Kovács Kati)
4. Tízezer lépés (Omega)
5. Koncert a Marson (Hungária)

1970. december 15–1971. január 15.
1. Éjszakai országút (Omega)
2. Egy este a Metró-klubban (Metró)
3. Korda György (Korda György)
4. Suttogva és kiabálva (Kovács Kati)
5. Szerelem (Koncz Zsuzsa)

Kislemezek

1. Kéglidal (Illés)
2. Ne sírjatok, lányok (Illés)
3. Ülök a hóban (Omega)
4. Nem tudtam azt kérem (Koncz Zsuzsa)
5. Kósza szél (Szécsi Pál)

1974. júniusi slágerlista
1. Szvit – Van aki nyugtalan (Omega)
2. Kék asszony (LGT)
3. Mióta mondom (Corvina)
4. Csöngess be jóbarát (Generál)
5. Sápadt fényű ablak (Syrius)

1974. decemberi slágerlista
1. Nem tudom a neved (Omega)
2. Rock-and roller (Kovács Kati)
3. Gyújts tüzet a lelkemben (Bergendy)
4. Lökd ide a sört (Fonográf)
5. Szellemvasút (Bergendy)

1978. januári slágerlista
1. Mindenki másként csinálja (LGT)
2. Nekem nem elég (Zorán)
3. Nem kérek áldást (Koncz Zsuzsa)

1978. áprilisi slágerlista
1. Kívánj igaz ünnepet (Piramis)
2. Köszönöm doktor úr (Fonográf)
3. Célfotó (Neoton)

1978-ban forgalomban lévő „örök" slágerlista a lemezeladás alapján:
Időrabló (Omega, 212 566 db)
Élő Omega (Omega, 209 914 db)
Nem tudom a neved (Omega, 170 249 db)
Csillagok útján (Omega, 166 389 db)
Zene (LGT, 159 599 db)
Szerelem (Koncz Zsuzsa, 154 189 db)
Kelj fel (Skorpió, 121 490 db)
Neoton disco (Neoton Família, 100 667 db)
Piramis 1 (Piramis, 99 497 db)

1979. májusi slágerlista
1. Túl nagyra nőttél (Piramis)
2. Gammapolis (Omega)
3. Boszporusz partján (Skorpió)
4. Utolsó cigaretta (P. Mobil)

1979. decemberi slágerlista

1. Dal (Piramis)
2. A város fölött (Koncz Zsuzsa)
3. Igazság (Dinamit)
4. Kóbor angyal (Piramis)
5. A kőfalak leomlanak (Koral)

Az eredmények nem mindenben tükrözik a valóságot. Azok az együttesek, amelyek politikai okokból nem jutottak a hetvenes években lemez- vagy rádió-, tv-felvételhez (Radics Béla Tűzkerék-formációi, P. Mobil, Beatrice) nem szerepelnek a listákon.

Egy kulcsév: 1972

Bár Moszkvából baljós szelek fújtak, 1972 szilveszterekor Magyarországon a szűk politikai vezetésen kívül ezt alig érzékelték. Valódi remények és kincstári optimizmus egyesült a reformok hangsúlyozásában. A vezető publicisták a jövendőbe vetett hitről cikkeztek, meg a javuló termelékenységről, amely immáron alapja a nemzeti jövedelem növekedésének. A hivatalos álláspont szerint tovább szilárdult a népi-nemzeti egység, de a mindig szavalt Petőfi Sándor–József Attila–Ady Endre-hármas mellé felidézték Arany János szavait is: *„Legyen egység, türelem, Hit a jövendőben."* Türelem még csak lett volna, de hit, s még inkább egység már egyre kevésbé. A reformok hívei és ellenzői összecsapni készültek, Kádár János pedig híres lemondási manőverét fontolgatta.

Közben a szilveszter nagy ivászatokkal, mulatságokkal telt, a televízió előtt, rádiókészülék körül ülve vidámságra vágyó emberek kortyolták a sokféle szeszt. Ki türelemmel, ki hittel, de egységben. Volt aki igencsak ráfizetett az alkoholizmusra és a közművesítésre. P. Lajos könyvelő – az értelmiség helyzetéhez híven – igencsak ittasan távozott a vállalati ünnepségről. Hazafelé tartott, amikor a Füredi úton megcsúszott és egy vízóraaknába esett. Olyan súlyos fejsérüléseket szerzett, hogy a helyszínen meghalt.

Voltak persze szerencsésebbek is, igaz, nem a haladó értelmiségből, hanem magából az „uralkodó" munkásosztályból. Az új év első napjaiban bejárta némi irigységgel a sarkában a hír az országot, hogy meglett a lottófőnyeremény boldog tulajdonosa. Mégpedig Dombi Béla kurityáni nyugdíjas bányász személyében. Béla bácsi mind az 1 948 719 forintot takarékbetétben helyezte el.

Az ifjúságot más hozta lázba. 1972 második napján az Egyetemi Színpadon a Syrius, harmadik napján a KEX együttes lépett fel. Hatodikán pedig Magyarországon is bemutatták az 1969-ben elkészült kultuszfilmet, az Easy Rider-t, „Szelíd motorosok" címmel. A magyar reklám így hirdette Dennis Hopper filmjét: „Egy ember keresi Amerikát, és nem találja."

A mozikban szenzációs kínálat volt 1972 első hetére. A Szelíd motorosok mellett olyan amerikai filmek mentek, mint A kaktusz virága, Oliver, A bostoni fojtogató, Darling Lili, Furcsa pár, Fekete szakáll szelleme, Eper és vér stb. Erős hadállásokkal rendelkezett Európa is, főleg a francia és olasz filmeknek

köszönhetően: A kalóz menyasszonya (fr.); És hamarosan a sötétség (angol); Szenzációvadászok (ol.); A királyért és a hazáért (angol); Egy kínai viszontagságai Kínában (fr.); Hekus és azok a hölgyek (fr); Jöttem, láttam, lőttem (ol.); A nagy zsákmány (fr.) stb. Természetesem játszottak számos szovjet filmet is, köztük a Felszabadítás című monstre produkciót, de a szocialista országok filmtermése közül programon volt a Hamu és gyémánt című lengyel film is. És persze a magyar filmek, élükön a Szinbáddal, a Csárdáskirálynővel, a Hahó Öcsi című örökbecsű darabokkal. Meglepő újítás volt, hogy az addig számőzött háború előtti magyar filmgyártás termékeiből 1972 júniusában országosan újra bemutatták a Hyppolit, a lakáj című klasszikust Csortos Gyula és Kabos Gyula főszereplésével.

A magyar átlagpolgár azonban kevésbé vágyott Harley Davidson-ra vagy Meseautóra, sokkal inkább Trabantra vagy Zsigulira. 1971-ben 53 500 új autót értékesítettek az országban, köztük 13 ezer Zsigulit. A következő évre már 60 500 új autó eladását prognosztizálta a Mogürt és a Merkur Vállalat. A magyar leleményességet példázza, hogy Csepelen gyártani kezdtek egy fűtésjavító berendezést, amelyet a Trabantba lehetett szerelni, javítandó a keletnémet csodaautó belső fűtését (ára 880 Ft volt).

A szovjet termékek közül a Zsiguli valóban népszerű volt. De nagy tapsot kapott Csepelen a szovjet déli hadseregcsoport (parancsnoka: B. P. Ivanov vezérezredes) központi zenekara, és szólistái is, akik rádiófelvétellel egybekötött hangversenyt adtak a munkásotthonban. A nézőtéren acélosan csillogott a megjelent munkásőrök egyenruhája: tizenöt éves jubileumát ülte a testület. Papp Árpád, a munkásőrség országos parancsnoka büszkén jelentette ki: a munkásőrség *„jellegét tekintve társadalmi fegyveres testület, amely születésétől kezdve a dolgozók önkéntes áldozatvállalására, önzetlen szolgálatára épül, a munkáshatalom védelme erősítése érdekében”.*[2] A Csepel Művek egyébként 1972. január 1-jétől teljes jogú trösztté alakult.

A munkásosztály tagjai közül azonban nem mindenki építette példamutatóan a szocializmust. Az össznépi „szórakozás”, az alkoholizmus itt sem kegyelmezett. Fürjes József, az Ózdi Kohászati Üzemek dolgozója például igencsak felönthetett a garatra, amikor úgy döntött: megkéri egy menetrend szerint közlekedő autóbusz vezetőjét és kalauzát, hogy szállítsák őt haza. A gond csak az volt, hogy a busz éppen ellenkező irányba haladt. Fürjes erőszakot alkalmazott: el akarta téríteni a buszt! (Saját bevallása szerint egy deci rumot, két deci bort és két fröccsöt ivott.) Verni kezdte a kalauzt, miközben a járat valóban letért kijelölt útvonaláról, és egyenesen a rendőrség elé kanyarodott. A buszeltérítés sokba került Fürjesnek. A bíróság egy év szabadságvesztésre ítélte.[3]

[2] Magyar Nemzet, 1972. január 20.

Fürjes nem ivott sört, mert drágának találta. A IV. osztályú vendéglátóipari egységekben a csapolt kőbányai korsóját 4 Ft 20 fillérért adták, a Kinizsi kerek 5 forintba került 1972 februárjában.

Ezerkilencszázhetvenkettő tavaszán Budapesten és országszerte tiltakozó gyűléseket tartottak Angela Davisért. A Magyar Hajó- és Darugyárban a helyi KISZ-titkár, Barsi Tomaj meghatottan idézte Angela szavait: *„Nemcsak néger vagyok, kommunistának is vallom magam, mert a négerek felszabadításának egyetlen útja a tőkés osztálynak és valamennyi elnyomó eszközének teljes és tudatos felszámolása”.*[4] Gyűlésen adták át a DIVSZ alelnökének azt a három vaskos albumot (kötve), amely tartalmazta a magyar fiatalok tiltakozó leveleit Angela Davis perbefogása ellen. A tiltakozások sikerrel jártak, hiszen az esküdtszék felmentette Angela Davist a vádak alól. Erről 1972. június 6-án adott hírt a magyar sajtó. Riasztó lehetett az amerikaiaknak Várkonyi Tibor kommentárja: *„A fölmentéssel egy osztályharcos győzött, de az osztályharcban nincs megállás.”*

Március 15-én a lapok Petőfi Sándor nevével voltak tele – egy nevezőre hozva a költő eszméit és a szocialista valóságot – ki gondolta volna, hogy fiatalok egy csoportja komolyan veszi a rutinszerű szavakat, s Babits Mihály „Petőfi koszorúi” című versét osztogatja majd a szobornál? E napon – hiszen nem munkaszüneti napról volt szó – dolgozott az MSZMP Központi Bizottsága is: ülést tartott. A fő téma az Alkotmány módosítása volt. Országszerte megkezdődtek a Forradalmi Ifjúsági Napok. A szónokok nem bántak csínján a szavakkal: „Forradalmár őseink tüze ég bennünk!” – szavalták, s következhetett az új KISZ-tagok fogadalomtétele, az Internacionálé és a tűzijáték. (Forradalmi tűz.) Ezalatt esténként az Úttörő Áruház „Csak fiataloknak!” divatbemutatót tartott az EMKÉBEN.

Közben L. I. Brezsnyev újrafogalmazta – a közvélemény számára – hírhedt doktrínáját, a Szovjetunió külpolitikájának alapjait. Ez így hangzott: „A békének, a szabadságnak és a népek biztonságának aktív védelme.” E mondatból csak az aktív szót kellett komolyan venni.

1972 áprilisában sajtótörténeti esemény következett be: egymillió példányban nyomtatták ki a megrendelések alapján a Rádió- és Televízióújságot. Ezzel ez az orgánum lett a legnagyobb példányszámú újság Magyarországon, jóval megelőzve a Párt hivatalos lapját, a Népszabadságot is.

[3] Magyar Nemzet, 1972. január 20.
[4] Magyar Nemzet, 1972. március 2.

A napilapok 1972. március 26-án hozták az Alkotmány módosítására teendő törvényjavaslatot. Ennek legfontosabb újításai kétségkívül azok a paragrafusok voltak, amelyek értelmében alaptörvényben rögzítették: Magyarország szocialista állam; a társadalom vezető ereje a munkásosztály marxista–leninista pártja. Az új kiegészítések értelmében elismerték és védték a személyi tulajdont, sőt a magántulajdont, és a magánkezdeményezést is, amennyiben nem sérti a köz érdekét. (E magántulajdont azonban kizárólag a kisárutermelők világában engedélyezik: 11., 12. §.) Új elem volt, bár a pártállamban puszta formalitás, hogy a parlament megvitatja és jóváhagyja a kormány programját. Mint egy demokráciában (19. §)... Bekerült az Alkotmányba az is, hogy a Magyar Népköztársaság tiszteletben tartja az emberi jogokat. De rögvest értelmezte is a szocialista felfogást: „A Magyar Népköztársaságban az állampolgári jogokat a szocialista társadalom érdekeivel összhangban kell gyakorolni" (54. §). Ilyen magyarázat nélkül került be az Alkotmányba, hogy *„A Magyar Népköztársaság biztosítja a tudományos és művészi alkotó tevékenység szabadságát"* (60. §). Nem változott 1949 óta, hogy a szólásszabadságot, sajtószabadságot, gyülekezési szabadságot a szocializmus, a nép érdekeinek megfelelően biztosítja. Az egyesülési joghoz magyarázat került: *„A szocializmus rendjének és vívmányainak védelmére, a szocialista építőmunkában és a közéletben való fokozott részvételre, a kulturális nevelőmunka kiszélesítésére, a nép jogainak és kötelességeinek megvalósítására, a nemzetközi szolidaritás ápolására a dolgozók szakszervezeteket, női, ifjúsági és más tömegszervezeteket hoznak létre"* (65. §).

Kállai Gyula az Alkotmány módosításáról írta: *„Igaz, a szocializmus építésének akarata és szenvedélyes vágya már 1945-ben is ott izzott a magyar dolgozók szívében, de csak negyedszázad kemény munkája árán jutottunk el oda, hogy az alkotmány kimondja a nép államának beteljesedését: a Magyar Népköztársaság: szocialista állam."*[5]

Az alkotmány módosítását április 19-én fogadta el a parlament. Kádár János beszédében nemzedékek küzdelmeire utalt, s név szerint említette István királyt, Hunyadi Mátyást, Rákóczit, Kossuthot és Széchenyit, Dózsát, Petőfit és Táncsicsot. Ezt követően hosszú történelmi fejtegetésbe kezdett, melynek lényege az volt, hogy 1949-ig a nép ki volt zárva a jogokból, nem is volt alkotmányosság, s az uralkodó osztály eladta egy tál lencséért a magyarságot, és az országot is. Méltatta a Szovjetunió felszabadító tevékenységét és az 1949-es alkotmányt. Leszögezte: az életszínvonal hatalmasat javult a háború előtthez képest: *„A tömegnyomor, az éhség, a hárommillió koldus Magyarországa rossz*

[5] Magyar Nemzet, 1972. április 2.

emlék csupán."[6] Kádár szerint maradtak még területek, ahol utol kell érni a fejlett kapitalista országokat, például a technikai normák terén. *„De nálunk a technikai haladás más úton, szocialista módon kell, hogy történjék és történik is. Mi nem elembertelenedett, az egyéniséget elszürkítő, morális csődhöz vezető sivár gépkorszakot építünk. Mi nem az ifjúság narkotizálásában és a modern technikával felfegyverzett gengszterizmus eltűrésében versengünk velük"*, mondta. Végül a szocialista nemzeti egység fikciójáról beszélt, természetesen mint realitásról. Ez Kádár szerint következőképpen nézett ki: *„Ma a munkásosztály élcsapatába, a pártba, a tömegszervezetekbe és tömegmozgalmakba, a Hazafias Népfrontba tömörült társadalmilag aktív milliók, az ország felnőtt lakosságának nagy többsége egy akarattal vallja, közös cselekvéssel bizonyítja: a Magyar Népköztársaság igaz hazánk; a szocializmus a magyar nép programja, jövője."* A továbbiakban Kádár biztosított mindenkit, aki részt vett a szocializmusért folytatott küzdelemben, hogy jó ügyért harcolt, büszke lehet erre. *„Megérdemli mindenki tiszteletét, mert híven teljesítette a magyar nép, a haza iránti kötelességét."*

Kádár utalt arra is, hogy még nem érkezett el az ideje, hogy szocialista köztársasággá nyilvánítsák Magyarországot, jól kifejezi a munkásosztály vezető szerepét, a szocialista alapokat a népköztársaság elnevezés is. A hatalom kérdésének megnyugtató alakulása után *„A szocializmus építésének olyan szakaszában vagyunk* – folytatta Kádár –, *amikor továbbfejlődésünk döntően a gazdasági feladatok eredményes megoldásától függ."* A feladatokra is kitért: a realitások talaján maradni, növelni a termelékenységet és jövedelmezőséget, emelni a technológiai színvonalat, emelni a vezetés színvonalát, javítani a beruházási politikát és a költségvetési egyensúlyt.

Ez lett volna a feladat 1972-ben, a hetvenes években, s ez által az életszínvonal emelése. Végül Kádár patetikus, de nagyon is jellemző szavakkal szólt arról, hogy ebben a rendszerben *„érdemes élni, tervezni, dolgozni, harcolni, felelősséget vállalni az élet mindennapi dolgaiban a szűkebb közösség, a család, a munkatársak sorsáért, és a nagyobb közösségért, a haza és az emberiség sorsáért"*.

Másnap, 1972. április 20-án fogadta el a parlament az új egészségügyi törvényt, amelynek legfontosabb újítása az volt, hogy az egészségügyi ellátást állampolgári joggá nyilvánította. Ezzel az egészségügyi ellátás állami feladatként lett meghatározva. A törvény tartalmazta az ingyenesség elvét is.

Április 4-én a legnagyobb szabású ünnepség a Felvonulási téren volt, ahol ezúttal harmincezer fiatal vonult fel piros-fehér-zöld és vörös zászlókkal. Köz-

[6] Magyar Nemzet, 1972. április 20.

tük volt Nyilasovits Péter, az Ifjú Gárda szakaszparancsnoka is, aki arról beszélt, hogy 1970-ben tett KISZ-fogadalmat, de csak akkor lehetett ifjú gárdista, amikor belépett a Ganz-Mávag-gyárba. Most megint fogadalmat mormoltak Lenin szobra előtt, az áprilisi szél lengette a zászlókat, dobogtak a szívek, fiatalok énekeltek, gitároztak. Felszabadulási ünnep Budapesten, 1972-ben.

Egy másik ünnep: augusztus 20-a. Az Alkotmány ünnepe. Bencsik István, a Hazafias Népfront Országos Tanácsának főtitkára így foglalta össze az ünnep lényegét: *„Az alkotmány ünnepe az új kenyér ünnepe, egyben a vezetés és a nép egységének az ünnepe."*[7] (Augusztus 20-a egyébként egyben a szovjet légierő napja is volt.)

Ebben az évben ünnepelte Kádár János 60. születésnapját. Az akkori nyugdíjkorhatár elérése zseniális politikai manőverre adott módot Kádárnak. Eljuttatta lemondólevelét a Központi Bizottságnak, természetesen tudván, hogy az őt és reformjait támadó Brezsnyev (illetve hazai követői) visszariadnak majd ettől a lépéstől, és kinyilvánítják teljes bizalmukat a magyar pártvezér iránt. Ez így is történt, igaz, cserébe Kádár lényegében leállította a reformokat. Mindebből a „lakosság" semmit sem érzékelhetett. Nem tűnt különlegesnek, hogy az MSZMP Központi Bizottsága levelet intéz Kádár Jánoshoz a szokásos fellengzős szavakkal. *„Az elmúlt másfél évtized eredményei elválaszthatatlanok az ön nevétől, alkotómunkásságától, munkáserényeitől, kommunista állhatatosságától. Mindannyiunk számára összetartó erő ez, amely a pát egységének és a nép összeforrottságának állandó fejlesztésében válik valósággá. Központi Bizottságunk állandó feladatának tartja ennek az egységnek és összefogásnak megőrzését és fejlesztését"* – így a levél. S hogy mit kívántak a születésnap alkalmából a vezérnek? *„Kívánjuk önnek a népért végzett alkotómunka semmi mással nem pótolható örömét."*[8]

A szovjet bizalmat és elismerést volt hivatva kifejezni a Lenin-rend odaítélése Kádár Jánosnak. (Nem csökkentette a kitüntetés értékét, hogy előző nap Tito is megkapta a Lenin-rendet. Hol volt már ekkor a „láncos kutya" propaganda, a Rajk-per és Kádár akkori belügyminiszter?) Az ünnepségek során Kádár megkapta a Szocialista Munka Hőse kitüntetést is. A nagy ünnep napjaiban ezrével érkeztek a táviratok az MSZMP Központi Bizottságához. Természetesen mindegyik írás gratulált az eddigi teljesítményhez és további sikereket kívánt. Ilyen stílusban: *„Töltse el boldogsággal az a tudat, hogy több évtizedes munkássága jelentős hozzájárulás osztályának emberibb életéhez"* (Magyar Hajó- és Darugyár); *„Pártunk az ön vezetésével vívta ki a bizalmat, amelyet most élvez"* (Egyesült Izzó); *„Párttagok és pártonkívüliek egyaránt őszinte elismeréssel nyilatkoznak az ön több évtizedes, következetes, harcos munkásságáról, amelyet a szocialista társadalmi rend építése, formálása érdekében kifejtett"* (kapuvári Lenin Tsz); *„Kívánjuk, hogy Kádár elvtárs még sok évig legyen egészséges és munkáján keresztül legyen öröme társadalmunk egészséges fejlődésében"* (szegedi Felszabadulás Tsz).[9] A jó kívánságok őszinteségében felesleges lenne kételkedni.

[7] Magyar Nemzet, 1972. augusztus 20.
[8] Az MSZMP KB levelét közli a Magyar Nemzet, 1972. május 26-ai száma.

Az ünnepi könyvhétre jelent meg Kádár János „A szocialista Magyarországért" című műve, amely 1968 és 1972 közötti beszédeit tartalmazta. Ebben olyan írások is helyet kaptak, mint a „Fiatalok" című lap interjúja, amelyben Kádár József Attilával történt találkozásáról mesélt. Persze, a fiatalokat legalább ennyire érdekelte maga Kádár. Meg is kérdezték, mit csinál a szabadidejében. Jellegzetes kádári válasz érkezett: *„Bevallom engem először az érdekel, mit csinálnak az emberek a munkaidejükben, és csak azt követően az, hogy mit csinálnak szabadidejükben. Ami engem illet a szabadidőm felhasználásával nincs nagy problémám, mert az rendkívül kevés. Legfőbb kedvtelésem gyerekkorom óta az olvasás. Szeretem a színházat, a jó filmet. Ha hozzájutok, sakkozok, vadászok és szívesen megnézek különböző sportmérkőzéseket."*[10] A kritika foglalkozott a művel. Körülbelül ilyen hangon: *„Kádár János egyéniségének vonásai közül itt csak egyet emelnék ki, realizmusát, melynek klasszikus példája megint Lenin, de gyökerei a magyar történelembe is visszavezetnek."*[11]

Az 1972-es év folyamán egyre erőteljesebben kritizálták a „kiugró jövedelmeket", s ezen keresztül magát a reformot. Egyesek féktelenül költekeznek, pazarolnak, írta az akkori publicista. *„Nekik semmi sem drága, semmi sem elérhetetlen."* Gyakran használt szavak: haszonlesés, ügyeskedés, túlzott anyagiasság. Az ilyen emberekkel szemben nem árt, ha az államhatalom teljes erővel lesújt.[12]

Az igények megnövekedését jelezte, hogy egyre többen szerettek volna telefonhoz jutni. 1972-ben Budapesten 113 ezer telefonigénylést tartottak számon, vidéken pedig 42 ezret. Furcsa kezdeményezések is történtek. Júniusban például egyirányúsították az M7-es autóutat a Balaton irányából Budapest felé. (Amolyan szocialista autópálya jött így létre Budapest felé két sávval, igaz, az ellenkező irányba más utat kellett választani.) Szintén a közlekedést érintet-

[9] Magyar Nemzet, 1972. május 27.
[10] Magyar Nemzet, 1972. május 28.
[11] Pamlényi Ervin: A szocialista Magyarországért. Magyar Nemzet, 1972. június 11.
[12] Kemény István: Munka és kereset. Magyar Nemzet, 1972. augusztus 22.

te, hogy 1972. júliustól lényegében eltűntek a kalauzok a tömegközlekedési járművekről. Csak az 56-os és az 59-es járaton maradt még egy kis ideig kalauz. Az 1200 „járműkísérő" átképzése megtörtént. Legtöbben villamosvezetők lettek.

Fejlődött a kereskedelmi és turisztikai infrastruktúra. 1972 márciusában befejeződéséhez közeledett a Kossuth Lajos téren a Magyar Kereskedelmi Kamara modern székházának építése. Március 28-án pedig megnyílt Balatonfüreden az Annabella szálloda. Korántsem turisztikáról szólt az a hír, hogy I. V. Tutarinov vezérezredes 1972 májusig látja el a Varsói Szerződés magyarországi képviseletét. Utódja: V. K. Andrjucsenko altábornagy.

Hatalom és munkásosztály

A hetvenes évekre „érvényes" ideológia szerint a proletárdiktatúra továbbra is működik, a munkásosztály vezető szerepe érvényesül. A hatalom a munkásosztály kezében van. De a munkásosztály nagyon megnövekedett, és összetételéből következően az osztályon belül sokan vannak, akiknek még osztálytudata alacsony fokú.[13] Ezért – a marxizmus–leninizmus klasszikus tanításai értelmében – a munkásosztály a hatalmat a pártján keresztül gyakorolja. *„A párt a munkásosztály céljait juttatja érvényre, társadalmunk biztosan halad a szocializmus felépítésének útján."* E rendszerben a parasztságnak és az értelmiségnek és a társadalom egyéb rétegeinek a „szövetségi politika" jegyében az jutott, hogy „elfogadja és érvényre juttassa" a munkásosztály célkitűzéseit. Vagyis a párt célkitűzéseit. De a hetvenes évekre maga a párt is hatalmas tömegűvé duzzadt: tömegpárttá vált. Ezzel veszni látszott az „élcsapat" jelleg. Nem kétséges: a párt élcsapata: a vezető testületek összessége lett: országos, megyei, munkahelyi szinten. Szólamokban még a „forradalmi párt" is megjelenik: Kádár János sulykolja: *„...a munkásosztály az osztályhatalmat forradalmi pártján keresztül gyakorolja. A hatalom gyakorlásába bevonja a parasztságot is stb. Aztán a többi fontos osztályokat rávezeti a szocializmus útjára, vezeti a szocializmus építése útján."*[14]

Az MSZMP X. kongresszusán, 1970-ben elfogadott szervezeti szabályzat szerint *„a párt eszmei, politikai irányításával biztosítja a szocialista állam és annak szervei tevékenységében a munkásosztály célkitűzéseinek megvalósítását. Politikájának, határozatainak az állami szervekben dolgozó tagjai útján szerez érvényt, akik hivatali tevékenységükért, a törvények és rendeletek végrehajtásáért mind a párt-, mind az állami szervek előtt felelősek. Irányításukról és ellenőrzésükről az illetékes párt- és állami szervek gondoskodnak."*[15] Ezt az elvet megismételte a párt XI. kongresszusának határozata is, 1975-ben.

[13] MOL 288.f. 5/509.ö.e. (MSZMP PB-állásfoglalás, 1970. január 10.).
[14] MOL 288.f. 5/509.ö.e. (MSZMP PB, 1970. január 13.).
[15] *Az MSZMP határozatai és dokumentumai. 1967–1970.* Budapest, Kossuth Kiadó, 1974. 718. o.

A pártirányítás azonban ennél sokkal szorosabban értendő. Az 1957-től érvényesülő rendszer tovább élt, 1971-ben az MSZMP irányelveket fogalmazott meg az államigazgatás fejlesztésére és az állami munka pártirányítására. Ezek szerint: *„A külügyi munka jellege szükségessé teszi, hogy annak elvi, politikai irányítása továbbra is közvetlenül a Központi Bizottságból történjen."*[16] Éppígy a belügyi és honvédelmi igazgatás, mivel a fegyveres testületek a „proletárdiktatúra hatalmi szervei". A Központi Bizottság (osztályai) irányította továbbra is a Belügyminisztérium, a Külügyminisztérium, az Igazságügyi Minisztérium, a Legfőbb Ügyészség, a Legfelsőbb Bíróság, a Honvédelmi Minisztérium, a Művelődésügyi Minisztérium, továbbá a Rádió, Televízió és sajtószervek működését. A pártállamban természetesen *„a szocialista törvényesség megtartása érdekében a párt által kidolgozott jogpolitikai elvek következetes érvényesítésének ellenőrzését, a bűnüldöző szervek összehangolt tevékenységének koordinálását továbbra is a párt központi és területi szervei"* végezték.

A pártirányítás a kormányzati szerveket, a tanácsokat és a munkahelyeket is behálózó hatalomgyakorlási módszerként a hetvenes években is maradéktalanul érvényesült. Ezt rögzítette az Alkotmány 1972. évi módosítása, amely kimondta, hogy *„A Magyar Népköztársaságban a társadalom vezető osztálya a munkásosztály, amely a hatalmat a szövetkezetekbe tömörült parasztsággal szövetségben, az értelmiséggel és a társadalom többi dolgozó rétegével együtt gyakorolja."* Az alkotmány 3. §-a rögzítette, hogy: *„A munkásosztály marxista– leninista pártja a társadalom vezető ereje."* A célt a szocializmus teljes felépítésében határozta meg az alaptörvény, és Magyarországot a szocialista világrendszer részévé nyilvánította.[17]

A pártirányítás természetesen érvényesült a szakszervezetek, a kultúra, a gazdaság (tervezés és ellenőrzés) egésze területén is. Voltak olyan hangok is, hogy *„alsóbb szinten a pártirányítás esetenként formálissá válik, eltorzul, vagy csak kisebb mértékben érvényesül"*.[18] A párt és a pártvezetés – személy szerint Kádár János – érdemei kétségbevonhatatlanok voltak, ez a rendszerből fakadt. A pártvezetés felé irányuló „információk" ezt nem is mulasztják el hangsúlyozni: *„A párt ereje abban van, hogy a dolgozók többségének érzelme a párt vezetőivel, de elsősorban Kádár elvtárs iránt érzett tisztelet és szeretet igen nagy."*[19]

Kritika Baranya megyéből: *„Bizonyos gazdasági területeken a pártirányítás nem érvényesül kellőképpen..."*

[16] *Az MSZMP határozatai és dokumentumai. 1971–1975. Budapest,* Kossuth Kiadó, 1979. 131. o.
[17] *A Magyar Népköztársaság Alkotmánya.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1973.
[18] MOL 288.f. 22/1976/35.ö.e.
[19] MOL 288.f. 22/1976/35.ö.e.

Ugyanitt *„az ideológiai egységről szólva kifejtették, hogy található párttagok körében is a nacionalista nézetek nyílt vagy burkolt formában való jelenléte, a vallásos ideológia maradványaival is gyakran lehet találkozni. Szektás–dogmatikus hibák, nézetek és módszerek ma ritkábban tapasztalhatóak."* Szolnok megyében feljegyezték, hogy *„rejtetten jelentkezik a vezető szerep tagadása."* Vagyis, hogy „általános", „elvi", „eszmei" szinten elismerik a pártirányítás létjogosultságát, de konkrétan az alapszervezettől nem.[20] Megfogalmaztak ugyanakkor kemény véleményeket is, volt, aki elégedetlen volt az MSZMP „liberális" politikájával: *„...a pártnak a jövőben tovább kell növelni vezető szerepét, ennek érdekében a munka stílusán inkább az utasításnak, a határozottabb felelősségre vonásnak és számonkérésnek kellene nagyobb teret adni."*[21]

A pártdiktatúra igazolása szempontjából volt döntő kérdés a munkásosztály helyzetének értékelése, vezető szerepének állandó hangsúlyozása. Kérdés: egyáltalán kiket kell a munkásosztályhoz tartozónak tekinteni? És: miképpen lehet a munkásosztály vezető szerepét fenntartani a társadalmi változások közepette?

Az MSZMP mindig hangsúlyozta – már 1958-as határozatában is –, hogy: *„Pártunk a munkásosztály céljait juttatja érvényre, társadalmunk biztosan halad a szocializmus felépítésének útján."* A munkásosztályra (proletariátusra) hivatkozás a hatalom megragadása idején is (1945–1948) elfogadhatatlan volt, tekintve, hogy 1945-ben 178 ezer munkás, 1946-ban 268 ezer munkás volt Magyarországon.[22] A munkásság aránya alaposan megnőtt a hetvenes évtizedre (480 ezer). Végül ide számították az összes fizikai dolgozó (kivéve a mezőgazdasági termelőszövetkezetek parasztjait), az egykori fizikai dolgozó nyugdíjasokat, technikusokat, művezetőket stb.

1974-re ezzel az integrálódási folyamattal három és fél millióban állapították meg a munkásosztály létszámát. De a párton belüli a fizikai dolgozók aránya az évtized elején 35,9%-ra csökkent. Feltűnő volt a csökkenés a hatvanas évek végén–hetvenes évek elején (6,6%). A helyi tanácsokban 1971-ben 18,2% munkás dolgozott, ugyanígy a fővárosi tanácsokban 12,4%, a megyei tanácsokban 13,2%. Az adatokon lehetett kozmetikázni az „eredeti foglalkozás" megjelöléssel. Ezek szerint a fővárosi tanácsokban pl. 49,3% volt munkás, de a helyi tanácsokban is 26,2%, a megyei tanácsokban 31,4%. A párt vezetői is előszeretettel nevezték magukat „munkás"-nak. A melósok gyakran kifogásol-

[20] MOL 288.f. 22/1976/35.ö.e.
[21] MOL 288.f. 22/1979/32.ö.e. (Hangulatjelentés Böhönyéről, 1979. december.)
[22] Markos György: *„A magyar gyáripar pusztulása és újjászületése"*. In: *Újjáépítő magyarok.* Budapest, Kossuth Kiadó, 1974.

ták például a képviselőjelölteknél: hogy lehet az, hogy a jelölt foglalkozása „dr. ... munkás". A „technikák" megvoltak a dolog rendezésére: csak néhány példa a „munkásosztály élitjére": Katona Imre: eredeti foglalkozása cipészsegéd, iskolai végzettsége: tudományegyetem. Huszár István: eredetileg napszámos, végzettsége: közgazdasági egyetem. Havasi Ferenc, eredetileg kőműves, iskolai végzettsége: főiskola stb. Így aztán határozatba mondhatták: *„Erősödött a munkásosztály hatalma, úgyszintén a proletárdiktatúra szövetségi rendszere."*

Kádár János érezte ennek a statisztikának a tarthatatlanságát és fals jellegét: *„Ha azt mondom, hogy az MSZMP a munkásosztály forradalmi pártja – az élcsapatot nem is merem említeni –, nem mondhatom, hogy a párttagok összességéből 34% számít igazinak, a többi meg örökbe fogadott, meg megtűrt gyerek az »egyesületben«."*[23] Kádár azt javasolta, hogy ezt az egész statisztikát vizsgálják felül. Másként kell erről beszélni: aki tanult, az még éppen olyan jó kommunista lehet. „Lehet, hogy ennek az lesz a vége, hogy mindenki munkás lesz, vagy mindenki értelmiség..."

Nemes Dezső áthidaló elmélettel állt elő: a munkásosztály értelmiségéről beszélt, amelynek szerepe nő munkásosztály élcsapatán belül.[24] De nem fejtette ki, mi is a különbség a munkásosztály értelmisége és az értelmiség között...

A munkásság útját azonban a hatalom ideológusai másként magyarázták, éppenséggel azt hangsúlyozták, hogy *„a munkásosztály vezető szerepe kifejezésre jut abban is, hogy számos állami, politikai, gazdasági vezető korábban munkás volt, vagy munkás szülő gyermeke. Számuk a XI. kongresszus időszakában negyedmillió volt."*[25] Erre Kádár János így reagált: *„...mint mondják, a hatalom gyakorlásában negyed millió munkásember vesz részt. Munkásforradalmár. Ez azért nem úgy van. Ennek a negyed milliónak egy része a paraszti osztályból származik, s természetes, hogy statisztikailag nem mint olyanokat tartjuk számon."*[26]

Az MSZMP különböző határozatai és irányelvei makacsul ragaszkodtak ahhoz, hogy a párt továbbra is a munkásosztály pártja és munkások is vezetik. A hetvenes évtizedben több határozat is született ennek a jellegnek a megerősítésére, kevés sikerrel.

Maga a munkás a hatalom gyakorlásából legtöbbször kimaradt, s ezt gyakran szóvá is tették. Foglalkozik a kritikával több MSZMP-határozat is. *„Hol erősebb, hol gyengébb formában különböző kritikai észrevételeket tesznek a hatalom gyakorlásában betöltött szerepük érvényesüléséről."*[27] Épp így kifogásolják a szakszervezetek tevékenységét, az „üzemi demokrácia" nem kielégítő voltát. A vitákat a hetvenes évek elején erősítette az „új gazdasági mechanizmus" néhány hatása, mindenekelőtt az, hogy a gyáripari munkások úgy érezték – nem is alaptalanul –, „rosszul járnak".

Már a hatvanas évek végén megjelent, s a hetvenes években egyre erőteljesebben jelentkezett az a nézet, hogy a vezető szerep már régen nem a munkásosztályé, hanem az értelmiségé, sőt felbukkant az „új osztály" kifejezés is. Nem valószínű, hogy Milovan Gyilasz: *Az új osztály* című, Magyarországon nem forgalmazott, de a pártvezetők számára lefordított műve tett volna ilyen hatást, sokkal inkább az, hogy Gyilasznak sok mindenben igaza volt, és a magyar társadalomban is egyre többen érzékelték ezt. Ennek a gondolatnak a lényege az volt, hogy a kommunista forradalom a társadalmi osztályok jegyében indult, de egy „új osztály" teljhatalmú uralmához vezetett. Ez a hatalom az eredeti eszme egyetlen eszméjét sem valósította meg, ellenben létrehozott egy minden korábbit felülmúló zsarnoki rendszert. Az új osztályt Gyilasz a „kommunistákkal", a kommunista párttal, a politikai és egyéb bürokráciával azonosította.[28]

A kritika leszerelésére a hetvenes években – az ideológiai harc mellett – a legfontosabb eszköz az életszínvonal emelése volt. A pártvezetés úgy ítélte meg, mégha ezt így ki sosem mondta, hogy a munkásosztály elégedettségének forrása alapvetően nem a hatalom, hanem a javuló életszínvonal. Kádár János a hetvenes évek legelején ösztönösen megérezte, hogy ezzel még bajok lehetnek. Az anyagi, gazdasági körülmények előtérbe kerülése ellenében szinte ingerülten hangsúlyozta: a hatalom az első kérdés. És hozzátette: *„Ki merem mondani, hogy bár életbe vágó fontos kérdés, de csak ezek után következő kérdés: a munkásosztály anyagi helyzete."*[29] Vagyis, az életszínvonal és minden más csak a párt hatalma után következik. A párt hatalma pedig diktatúra. Néveleg: proletárdiktatúra. Kádár magabiztosan fogalmaz: *„Amikor ezzel a csehszlovák vezetéssel felvettük a kapcsolatot, felmerült, hogy milyen tapasztalatokról beszéljünk? Mondtam, beszéljünk a proletárdiktatúráról. Azt mondták, náluk nem lehet erről beszélni, mert ők már három évvel ezelőtt kimondták, hogy nincs proletárdiktatúra. Mondtam: jó, rendben van, most meg mondják ki, hogy van."*[30]

[23] MOL 288.f. 5/509.ö.e. (1970.)
[24] MOL 288.f. 5/509.ö.e.
[25] MOL 288.f. 5/509.ö.e.
[26] MOL 288.f. 5/509.ö.e.

[27] MOL 288.f. 5/509.ö.e. (1970.)
[28] Milovan Gyilasz: *Az új osztály.* Zürich, Europa Verlag, 1958.
[29] MOL 288.f. 5/509.ö.e.
[30] MOL 288.f. 5/509.ö.e.

Vagyis, ha a hatalomról van szó: diktatúra van. Nem is lehet másként. *„Ha ez világos, akkor nem folytatom"*, fejezte be a gondolatmenetet Kádár János. A vezér gyakran ismerte el, hogy a pártvezetés *„szugszeszíve elszakadt a párt tömegeitől és az osztálytól"*. De ez már a múlt... A munkásosztály és pártja programjának megvalósulása az egész nép érdeke.

Hangulatjelentésekben néha munkáskörnyezetben radikális véleményeket is megfogalmaztak. Tehették, mert lényegében „balról támadták" a viszonyokat. *„A munkásosztály helyzetével kapcsolatban az nyilvánult meg, hogy kezdi elveszíteni vezető szerepét, lebecsülik tevékenységét, nagyon sok a társadalmi és gazdasági kontraszt"* (Hajó és Darugyár).[31]

A munkásosztály helyzetével legközvetlenebbül az MSZMP KB 1972. novemberi határozati foglalkoztak. Utasítás született a nagyüzemi munkások bérében mutatkozó elmaradás megszüntetéséről, a munkáslakás-építési akcióról, a munkásosztály vezető szerepének erősítéséről, a pártban a fizikai munkások arányának növeléséről, a fizikai dolgozók gyermekeinek továbbtanulását segítő intézkedésről, stb. Ez utóbb már a kortársakban is komoly dilemmát eredményezett. Az MSZMP X. kongresszusának határozata így fogalmazott: *„Oktatási intézményeink nyitva állnak minden fiatal előtt, aki szorgalma és tehetsége alapján erre megfelel. Emellett pártunk fontosnak tartja, hogy a fizikai dolgozók gyermekei a tanulás minden szintjén külön támogatásban részesüljenek."* A magyarázatok megvoltak: *„Ismertes, hogy 1962-ben a közép- és felsőfokú iskolákban a felvétel alapjává az elért pontszámot tettük, vagyis a tudást, a rátermettséget, a szakmaszeretetet, a közösséghez, a társadalomhoz való viszonyt, minden más megkülönböztetés nélkül, (...) de úgy véltük, hogy a szocializmus alapjainak lerakása, elért eredményeink lehetővé tették, hogy adminisztratív előírások, származás szerinti kategorizálás nélkül is biztosítsuk a szükséges arányokat."*[32] A tények azt mutatták, hogy az elmúlt hét-nyolc évben 10%-kal csökkent a fizikai dolgozók gyermekeinek aránya a felsőoktatási intézményekben. Az első évfolyamon 1972-ben 39%-a „fizikai".

„Amikor a fizikai dolgozók gyermekeinek továbbtanulását szorgalmazzuk, nem valakik ellen, hanem valakikért hadakozunk", mondta Takács Tihamér, a tatabányai pártbizottság titkára.

1973. november 28-án az MSZMP KB megállapíthatta: erősödött a munkásosztály vezető szerepe, fejlődött a szocialista nemzeti egység. Ebből megint

[31] MOL 288.f. 22/1971/6.ö.e.
[32] Ifjúsági Magazin, 1971. január

csak az volt igaz, hogy erősödött a párt – azon belül a pártvezetés – vezető szerepe. 1970-ben a munkások aránya a pártban 30,9% volt. A csúcsvezetőségek titkárainak mindössze 5,5% volt munkás, de az alapszervezeti párttitkároknak is csak 17,7%-a.[33] (És ebben már benne van a bűvészkedés is a munkásszármazással.)

Az osztályharcos retorika azonban sokakban félelmet keltett és a negyvenes–ötvenes évek fordulóját idézte: *„A párt- és tömegszervezeti munka, a fegyveres erők, a gazdaság, a közigazgatás vezető posztjaira az eddiginél nagyobb számban szükséges bevonni olyan közéletben jártas munkásokat, akik politikailag felkészültek és megfelelő képzés után vezető beosztásra alkalmasak."*[34] A hangsúly a politikai felkészültségen volt a hetvenes évtizedben is. Az 1972. novemberi határozatok után az újonnan pártba felvett tagoknak 70%-a volt fizikai dolgozó. De a kampány a lényeges folyamatokat nem érintette. Elméletileg a párt „egészséges" átalakítását szolgálta a tagkönyvcsere, amelyet 1978-ra terveztek, de végül előrehoztak 1975-re. A célt ez sem érte el: a kétéves munka eredményeként a pártból kikerültek kétharmada fizikai munkás volt... Kádár János erőtlenül vonta le a következtetést: *„...ha meg akarjuk őrizni a pártot a karrieristáktól, akkor a közfunkciókat hozzáférhetővé kell tenni a pártonkívülieknek is"*.[35]

A gúnyos hangok sem maradtak el: *„Miért történik ez évben tagkönyvcsere, amikor a tagkönyvben még van hely? Miért kell újra kategorizálni a tanulókat az általános iskola 1. osztályától kezdve A-tól F-ig? Éleződik az osztályharc? Veszélyben a szocializmus?"*[36]

A munkásosztály az évtized közepére – az akkori számítások szerint – az aktív keresők 58%-át tette ki. Viszont a nemzeti jövedelem 76%-át termelte meg, az állami költségvetés 78%-a a munkásoktól származott. Ezzel szemben a sajtóban a fizikai dolgozók szereplése 10% körül mozgott, a Rádióban 7%. A kitüntetéseknél sem érvényesült a munkásosztály vezető szerepe: a Munka Érdemrend arany fokozatát a kitüntetettek 12–15%-ában kapta munkás.[37]

A kritika néhol elvszerű, néhol egyszerű: Békés megyében mondják: *„Tovább kell javítani a munkások arányát a párton belül választott testületekben, gazdasági területen, mert így jobban biztosítva lenne a munkásosztály vezető szerepe."* Vagy: *„A TV, Rádió többet foglalkozzon a munkásosztály helyzetével, élethűbben mutassák be a munkások problémáit, örömeit."*

[33] MOL 288.f. 5/629.ö.e. (1970)
[34] MOL 288.f. 5/509.ö.e. (Irányelvek a munkásosztály társadalmi szerepének növeléséről. 1974. január 15.)
[35] MOL 288.f. 4/150.ö.e. (MSZMP KB, 1977. június. 22.)
[36] MOL 288.f. 22/1976/5.ö.e.
[37] MOL 288.f. 5/629.ö.e.

Voltak, akik hiányolták, hogy 1968–1972 között a munkásosztály vezető szerepe nem volt eléggé hangsúlyozva. Mások felvetették: jobb lenne dolgozó osztályról beszélni. A parasztság is gépekkel dolgozik, a munkások egy része faluról jött.[38]

Mindez gyakran hozta napvilágra a szavak és a tettek közti mélységes szakadékot. Maga a párt gyakran elébe ment a dolgoknak és taggyűléseken, pártoktatáson stb. feszegette a „társadalmi igazságérzet" problémáját. A hetvenes évek elején – az új gazdasági mechanizmus következtében – megint előjött a parasztság és a munkásság közti ellentét, de az ötvenes évekkel ellentétben, ekkor már ennek tompítására törekedett a hatalom. A munkás–paraszt szövetség olyan ideológiai pillére volt a rendszernek, amelyet Kádár nem engedett megingatni. Inkább gyakorlati intézkedésekkel igyekeztek a munkások – bérarány-talanságok, áremelkedések, élelmiszerhiány kiváltotta – elégedetlenségét leszerelni. 1976-ra már általánossá vált a vélemény, hogy *„számottevő mértékben csökkentek a két osztály között korábban tapasztalható bizalmatlanság jelei"*. Vagy mégsem? Vissza-visszatért a kérdés: miért kell a termelőszövetkezeteket támogatni? Differenciált kép alakult ki.[39] De a pártvezetés elmondta, ha kellett százszor: *„A parasztság érti, és a gyakorlatban is tapasztalja, hogy a munkásosztály vezető szerepének növekedése nem a parasztság ellen irányul (mint ahogy nem irányul egyetlen más réteg ellen sem), hanem a szocialista fejlődés érdeke, össztársadalmi érdek, tehát a parasztság érdeke is."*[40]

A „szocialista nemzeti egység" jegyében a hatalom az értelmiség és a kisiparos réteg beillesztésére is nagy energiákat fordított. Mindez egyre nehezebben ment a gazdasági nehézségek érzékelhetővé válásával. A drasztikus áremelések (1976, 1979) következtében a munkásosztály jóformán a társadalom legroszszabbul kereső rétegévé vált. És hiába volt a sok párthatározat: a fizikai munka társadalmi presztízse is egyre csökkent. Ezt az ellentmondást sem sikerült megnyugtatóan megoldani a hetvenes évtizedben. Maradtak az árulkodó mondatok: *„Ma már a munkásosztály a hatalom gyakorlásában, a szocializmus építésében az egész népet meghitt, hű szövetségesének tekinti."*[41] Apró Antal így fogalmazta meg: *„A szocialista állam a munkáshatalmat testesíti meg. Általa a munkásosztály, forradalmi pártja vezetésével, a legszélesebb tömegeket felölelő osztályszövetségben szervezi a szocialista társadalom felépítését."*[42]

[38] MOL 288.f. 22/1973/6.ö.e.
[39] MOL 288.f. 22/1976/34.ö.e.
[40] MOL 288.f. 4/121.ö.e. (MSZMP KB, 1973. április 18.) Óvári Miklós a belpolitikáról.
[41] Kállai Gyula, 1972. április 19.
[42] MOL 288.f. 32/1976/149.ö.e.

Hogy a magyar nép egésze támogatja a szocializmus építését, – dogmává merevült. Aczél György az évtized végén így foglalta össze a helyzetet: *„...a szocialista építés első nagy korszaka, amely milliók sorsának átrendeződésével járt, lezárulóban van. A munkásosztály számban, súlyban a legnagyobb osztállyá változott. Leraktuk a szocializmus alapjait, korszerű ipart teremtettünk, átalakult a mezőgazdaság, a termelőszövetkezetek és az állami gazdaságok munkája megváltoztatta a falu képét is. Az értelmiség megtalálta méltó helyét, szerepét a társadalomban. Mindezek után új feladatok kerültek napirendre: azt lehet mondani, nemcsak a gazdaságban, hanem a társadalom valamennyi területén az intenzív fejlődés szakaszába léptünk. A szocialista nemzeti egység alapjai, lehetőségei egyre teljesebbé válnak. Egységessé válás megy végbe az országban, nem pedig egyszínűsítés, szürkülés."*

[43] MTI Magyar dokumentáció, 1978. január. Aczél György tájékoztatója a HNF ülésén. (1978. január 13.)

J E L E N T É S

a munkásosztály helyzete, vezetőszerepe, szövetségi politikája - cimü téma feldolgozásának tapasztalatairól.

A téma feldolgozását élénk érdeklődés kisérte, amely a hallgatók mintegy 80-85 %-os megjelenésében és aktiv vitatkozásban jutott kifejeződésre.
A viták a munkások különböző rétegénél, illetve értelmiségi, alkalmazotti körökben más-más sajátosságot mutatnak. A politikailag és szakmailag képzettebb munkásoknál, a tüzsgárda, illetve a szocialista brigádtagoknál a hangsuly a vezetőszerepre helyeződött, a kevésbbé képzett munkások elsősorban helyzetükkel, főleg anyagi-szociális helyzetükkel foglalkoztak. Az értelmiség a munkásosztály és a saját szerepét vizsgálta erőteljesebben. Az alapozó tanfolyamok legtöbbjén főleg a gyakorlat alapján foglalkoztak a témával, a továbbképző tanfolyamok nagyrésze az elméleti és a gyakorlati kérdéseket többoldalról egybevetve vitatták.

A munkásosztályhoz tartozás problémája minden foglalkozáson felvetődött. Az álláspontok igen végletesek és nélkülözik a tudományosságot. A munkások egy része, főleg a betanitott és segédmunkások a munkásosztály körét leszükitik az effektiv fizikai munkát végzőkre, mások szinte parttalanul kiszélesitik. Az értelmiség, az alkalmazottak, de még az orvosok is a maguk munkás voltát bizonygatják, különösen, ha származásukat, vagy eredeti foglalkozásukat tekintve valóban munkások voltak. E kérdésben két tényező játszik közre: 1./ a nem munkás dolgozók jelentős része érzelmeit, állásfoglalását, tevékenységét stb. tekintve jelenlegi társadalmi helyzetétől függetlenül a munkásséghoz tartozónak érzi magát; 2./ néhány felső szintü párt-, állami intézkedés /lakás, bér, egyetemi felvétel, pártba való felvétel stb./ szükségszerüen előnyben részesiti a munkásokat

ORSZÁGOS LEVÉLTÁR

és sokan nem szivesen veszik tudomásul, hogy ebben nem részesedhetnek./Itt jelentkezik egy ellentmondás, nevezetesen hogy a fizikai dolgozó azt szeretné, ha gyereke nem munkás lenne, ha felnő./
A kérdés továbbra is nyitva marad, a propagandisták csak a szélsőségek ellen tudtak állást foglalni.

A munkásosztály helyzetének fő jellemzőiről igen sokoldalusan folytattak eszmecserét. A KB. novemberi határozata alapján történt bérkorrekció, kedvezmények a lakásépitésnél, lakáskiutalásnál, a nagycsaládosok érdekében, az anyaság védelmében hozott intézkedések visszaállitották azt a meggyőződést, hogy pártunk munkáspolitikát folytat. A munkások átlagkeresete megközeliti - a közlekedésben némileg meghaladja - az adott terület dolgozóinak átlagkeresetét. Jelentős, de időlegesen ható tényező az időszakos árleszállitás, ennél pozitivabb a hatása a gyerekruházati cikkek árstopjának. Értékelik a kereskedelem választékának bővülését, az itt dolgozók udvariasabbá válását. Kézzelfoghatónak tekintik a KB. 1972. novemberi határozata végrehajtása alapján kialakult nyugodt gazdasági és politikai légkört és eredményeket. Általánosnak tekinthető, hogy az átlag 8-8,5 %-os béremelés értékét az árszint emelkedés jelentősen csökkentette, emiatt ujbóli rendezésre várnak különösen a nehéz fizikai munkát végzők és az alacsonyjövedelmiek. Az a tény, hogy Budapesten a tanácsok által kiutalt lakások 70-75 %-át munkások kapták, még alig érezheti hatását, mivel a munkások lakásviszonyai a legrosszabbak, itt található a legtöbb egyszobás lakás és a lakásürüség itt a legnagyobb. Az üzemek által nyujtott lakásépitési hozzájárulást kevesen tudják igénybevenni. A munkásközvélemény szinte egyértelmüen azt vallja, hogy a lakásgondjainak megoldása elsősorban a több és fokozottabb ütemü állami lakásépitéstől várható.

ORSZÁGOS LEVÉLTÁR

A munkások helyzetével összehasonlítva ma is vitatéma a magasjövedelmek problémája. Ez ellen egyértelmien adminisztratív fellépést kivánnak a jövedelem maximálás révén. Nem értenek egyet a magas nyugdíjakkal sem, főleg az évi 2 %-os nyugdíjemeléssel, mert ez az összeg alacsony nyugdíj esetén nem segítség, a magas nyugdíjat pedig tovább emeli. Igazságosnak tekintenék az évi egyforma összegű nyugdíjemelést azzal az indokkal, hogy a "piac mindenki számára egyformán drágul."

A munkások kulturális, műveltségbeli, életmódbeli jellemzői kapcsán a műveltebb munkások kiemelték a kulturálódási lehetőségek sokoldalusságát és ennek visszahatását a termelésre. De szóvátették a művelődés drágulását, egyes könyvek nagyon magas árát, köztük a marxista irodalomét az azonos terjedelmi, kivitelezésű szépirodalommal szemben, a kultura terjesztését szolgáló technikai eszközök - TV, rádió - árának nagymértékű megemelkedését. Ugyanezek ők bírálták az ifjuság kulturálódásának egyoldaluvá válását, a nyugati mintára terjesztett "pince-klubok" egészségre nem hasznos működését stb.

Feltűnő a bejáró, munkásszállason lakó munkások felfogásának az előbbi rétegtől eltérő mentalitása. Évtizede gyárban dolgozó, a legmodernebb munkásszállason lakó középkorú, vagy idősebb vidéki munkások többsége lélekben, életmódja fő vonásaiban most is parasztként él. A politika, a kulturálódás csak kis részüket érdekli. Az otthon gyakorol rá nagyobb hatást, ott érzi tulajdonosnak magát. Jellemző,hogy hazautazása előtti napon már nem dolgozik, energiáját az otthoni munkára tartogatja és visszautazása napján pihení ki magát.

A fiatal bejáró munkásoknál más a helyzet. Jelentős részük igényli a kulturálódást, az iparban látja a jövőjét, itt kíván gyökeret eresztení, ennek fő feltételét az önálló lakásban látja. Figyelik az ifjusági törvény megvalósulását, érvényesülését lassúnak találják. Több megbecsülést és biztatást várnak a tősgyökeres munkásoktól, a vezetőktől.

Az ipari termelőszövetkezetekben foglalkoztatottak az osztály hovatartozás szempontjából a helyüket keresik. Mivel a márciusi béremelésből nem részesültek, körükben felelevenedett a régi megkülönböztetés. Várják, hogy rájuk is sor kerüljön. Néhány ágazatban /bőr, cipő/ a korábbi évekhez képest ellenkező előjelű mozgás indult meg. A legjobb szakemberek az állami iparban helyezkednek el a jobb anyagi, szociális, szakmai körülmények kialakulása, a kedvezőbb perspektiva hatására.

A munkásosztály vezető szerepét átfogóan vitatták, az elvek és a gyakorlat alapján az a meggyőződése, hogy a vezető szerep megszilárdult. Mind a politizáló munkások, mind a társadalmi életet élő értelmiségiek és alkalmazottak állásfoglalásának lényege, hogy a munkásosztály történelmi hivatását csak szilárd hatalom birtokában gyakorolt vezető szerepével tudja betölteni. Ugy értékelik, hogy az adott. A párt politikájában ez jut kifejeződésre, s az utóbbi időben erősödött e politika munkásjellege.
Ugy összegeznek, hogy nálunk a munkásosztály érdekeinek megfelelően alakul mind a belpolitika és annak részletei, s a vezető osztály érdekeivel alapvető kérdésekben megegyeznek a parasztság és más rétegek érdekei is.

A politika részkérdésekben történő, vagy helyi torzulásai miatt előfordul a munkások, vagy más rétegek tartózkodó magatartása, vagy éppen általánosító kritikája. Ezek kiküszöbölésére további erőfeszítéseket kell tenni.

Ilyen torzulásnak tekintik elosztási rendszerünk nem mindenben szocialista vonásait, azt, hogy a munkásosztály anyagi helyzete, megbecsülése még nincs azon a szinten, mint amilyent társadalmi fontossága szükségessé tenne. A márciusi bérrendezés jelentős lépés az igazi megbecsülés megszilárdulása felé.

Helyi politikai hiba a szocialista demokrácia üzemi, munkahelyi szintű figyelmen kívül hagyása, a munkások nem kellő bevonása a döntések meghozatalába. Bár ma már a vezető szerepnek nem elsőrendű kritériumának tartják a szakszerűséget, mégis tarthatatlan, hogy pl. üzemi szakszervezeti bizottságokban csak néhány fizikai dolgozó foglal helyet.

A munkásosztály vezető szerepét a kultúra területén erősítendőnek tartják. Úgy tekintik, hogy a munkásosztály érdekei itt érvényesülnek leggyengébben, itt a legmegfoghatatlanabb a dolgok lényege.

Sértőnek és felelőtlennek tekintik azt a helyenként kialakult nézetet, hogy értelmiségi dolgozóból 1-2 év alatt párttagot lehet nevelni, de a munkásból nem. A munkások helyeslik, hogy nehezebb a pártba bejutni, de nem értik miért nem szabadulunk meg a csak névleg kommunistáktól. Ha a tisztulási folyamat gyorsabb lenne, több munkás lenne szívesen párttag.

Kutatóintézetek, tervező vállalatok értelmiségi dolgozóinak gondolkodásában most is élnek a munkásosztály vezető szerepét illetően antimarxista nézetek, ami kifejeződik olyan megfogalmazásban, hogy a párt vezető szerepét elfogadják, de a munkásosztályét nem, hogy az értelmiség jobban ért a vezetéshez, hogy nem érzik a munkásosztály vezető szerepét stb.

A termelő vállalatok műszaki értelmiségének túlnyomó többsége az ellentmondásokkal együtt is látja a munkásosztály vezető szerepének lényegét, célját, el is fogadja és segíti azt.

A szövetségi politikánk helyessége meggyőződéssé vált. De a szövetségesek magatartása nemritkán irreális bírálat tárgya, főleg a mezőgazdasági árakkal, a kisipari, kiskereskedői jövedelmekkel kapcsolatban.

Összegezve: a téma feldolgozása pozitívnak tekinthető. Alkalmat adott a párt politikájának további ismertetésére, ill. a munkásosztály vezető szerepéről szóló ismeretek, meggyőződés mélyítésére, téves, hibás, leegyszerűsített értelmezések elleni fellépésre.

Egy korszak névadója

A magyarországi pártálam második szakasza – a Kádár-korszak – legalább olyan mértékben kapcsolódott névadójának személyiségéhez, mint az első szakasz Rákosi Mátyáséhoz. Tudjuk ugyan, hogy az alapvető folyamatok és jellegzetességek magából a rendszerből és a történelmi körülményekből fakadnak, mégis jogosnak látszik a kérdés: mennyiben szabta meg maga a „vezér" a korszak történéseit. Kádár János személyisége pusztán a történelmi körülményeknek tökéletesen megfelelő politikai képződmény volt, vagy maga is alakított a helyzeten? A forradalmat és szabadságharcot 1956-ban eláruló politikus mozgástere pusztán arra korlátozódott, hogy a sztálinizmus elleni elemi erejű magyar vétó után restaurálja és konszolidálja a rendszert? És pusztán a forradalomból – meg a „békés egymás mellett élés" logikájából – fakadt a „Kádár-korszak" megannyi jellegzetessége?

Annyi bizonyos, hogy Kádár János fegyelmezett végrehajtó volt. Hatalmát a szovjet tankoknak köszönhette, és élete végéig úgy gondolta, hogy ezért ellenszolgáltatás jár. Persze, úgy magyarázva, hogy 1956-ban a szovjet tankok a szocializmust, a szabadságot, a jólétet stb. védték meg Magyarországon. Ez volt a Kádár-korszak egyik alapvető tudathasadása: a szabadság és a demokrácia eltiprásának hazug igazolása a birodalmi logika és a hatalom jegyében.

De Kádár János képes volt kezdeményezésre, vagyis a kezdeményezések felkarolására is. A kulcsszó a „reform" volt. Felismerte szükségességét, keresztülvitte, s ha azt várták el tőle Moszkvában: fegyelmezetten korlátozta. A lényeg: a rendszer érintetlensége, ugyanakkor fejlődése, javítása. *„A hatalom lényege nem változott, és nem is köllött, hogy változzon"*, mondta egy ilyen reform után.[44] A reformokat a hatvanas évek végén kényszerítették ki a körülmények, és meghatározták az egész hetvenes évtizedet. A szocializmus reformja irracionális volt, miként a szocializmus politikai, gazdasági rendszere maga is. Egy irracionális rendszer reformja minél következetesebb, minél közelebb jut

[44] MOL 288.f. 5/940.ő.e. (MSZMP PB, 1985. május. 21.)

a racionalitáshoz, annál inkább aláássa magát a rendszert. Ez volt a Kádár-korszak másik alapvető tudathasadása.

Az alábbiakban Kádár János személyiségének – a hetvenes években a rendszer lényegéig hatoló – néhány vonását próbáljuk felidézni. Az egyik kiindulópont: 1956. A forradalom, vagy ahogy a hetvenes években hívták: ellenforradalom. Köztudomásúak Kádár megnyilatkozásai röviddel a forradalom után: *„Horthysta farkasok, alvilági pribékek romboltak és gyújtogattak az utcákon, gyilkolták a haza hű fiait."* A nyolcvanas évek végén pedig már klasszikusan megfogalmazta a két erkölcs, két jellem hatalmi logikáját Nagy Imre kivégzése ürügyén: *„Mert ha arról van szó, hogy nem történelmileg nézem, akkor én is nyugodtan azt mondanám, hogyha és harminc év távlatából nézem, akkor én mindent sajnálok."*[45] És hogyan vélekedett a „fénykorban", a hetvenes években?

A Politikai Bizottságban Kádár János így fogalmaz a szocialista törvényességről beszélve: *„...én mindkét oldalon sajnálom az 1956-os hiábavaló áldozatokat."*[46] Ez a megjegyzése magyarázatot kívánt: *„Nem az ellenforradalmárokat sajnálom, hanem azokat a hülye diákokat, inasgyerekeket, s még másokat is, akiket meg lehetett téveszteni, s a népi hatalom ellen felhasználni, holott nem voltak ellenségek! Hát akkor sok vérbe került! Aztán megteremteni sem volt olyan könnyű újra."*[47]

A kádári gondolatmenet jellemző példája, ahogy kifordítja – „a talpáról a feje tetejére állítja" – a dolgokat: *„Magyarországnak, és pártunknak is van egy bizonyos sajátos helyzete, sőt sajátos lehetőségei vannak, ez bizonyos értelemben összefügg az 1956-os ellenforradalommal, amiről már többször beszéltünk: az akkor szerzett világhírnévnek..."* – és most a csavarintás – *„továbbá annak a presztízsnek, amit a mi pártunk, a mi államunk és a mi munkásosztályunk nemzetközileg szerzett, amikor ezt az ellenforradalmi folyamatot gyökeresen meg tudta fordítani és a szocialista fejlődés irányába vinni az ország hajóját."*[48] És még azt sem mondhatjuk, hogy a csavarintás egészében jogtalan csalás lenne, ismerve a Kádár-kép változását Nyugaton a hetvenes években.

Érdekes, ahogy Kádár a forradalom utáni folyamatokat jellemzi: *„Mi a szocializmus alapkérdésében 1956 után egy fordított alapállásba kerültünk, talán pszichológiailag. Valahogy úgy vagyunk a szocializmus hívei, azt mondjuk, hogy azok vagyunk mindennek ellenére, az összes szégyellnivaló ellenére."*[49] Érdekes gondolat, mégha nyilván nem is a forradalom eltiprására, hanem a Rákosi-korszak „hibáira" gondolt. De hogy ne érje szó a ház elejét, következik egy egészen magasztos gondolat: *„Hát ezen az álláspontón most már lehet változtatni. Mi azért vagyunk a szocializmus hívei, mert az egy magasabbrendű társadalom, a legszebb és legtisztább eszmények összessége..."*[50] Dac helyett itt a magasztos meggyőződés! S a dac megmaradt másoknak, a szabadság híveinek, a hetvenes években még talán nekik sem. Ady örökbecsű soraival: *„S daccal nem nézünk az égre / Kevesen voltunk, buktunk, s vége."*[51]

Kádár János tudta, hogy a pártállam restaurálásáért, a szabadság feláldozásáért, az akasztásokért, a diktatúráért cserébe nyújtani kell valamit a magyar népnek. Alapvetően az életszínvonal fokozatos emelését. Ehhez ragaszkodott 1957-től egészen a nyolcvanas évek végéig, amíg még befolyása volt az eseményekre, s nem temette maga alá a gazdasági csőd az egész rendszert. Talán hitt is benne, hogy az életszínvonal javítása, a biztonság cserébe a szabadságért jó üzlet a lakosságnak. Hiba lenne lebecsülni ennek az „üzletnek" a hatásait.

De hogy látta ezt a kérdést Kádár János a „fénykorban"? A Központi Bizottság előtt mondja: *„Az életszínvonalnak nálunk rendszeresen emelkednie kell, különben a szocializmust sem lehet építeni, ez is történelmi tapasztalat."*[52] Vagyis Magyarországon („nálunk") rendszeresen emelkednie kell az életszínvonalnak: ez az 1956-os forradalom történelmi tapasztalata. A kulcsszó a „rendszeresen", mert hogy minden ellenkező hírszteléssel szemben a Kádár-korszakban nem növekedett állandóan az életszínvonal. Maga Kádár János mondja: *„A rendszerest úgy értem, hogy nem állandóan – én ezt a kifejezést mindig kerültem, mert az életszínvonal állandóan nem emelkedhet –, de rendszeresen emelkednie kell."*[53]

1976-ban a hivatalos statisztikák félszázalékos reálbér-növekedést mutattak ki bizonyos rétegeknél. Kádár a Központi Bizottság tagjai előtt nem köntörfalazott: *„...a félszázalékos reálbér-növekedés a gyakorlatban azt jelenti, hogy a dolgozó osztály, ideértve a munkásosztályt is, igen jelentős részének a reáljövedelme csökkent, és nem növekedett..."*[54] Jellemzőek Kádár következő gondolatai: *„Ezt persze most mi nem fogjuk az újságba hirdetni (...) de ezt nekünk*

[45] Az MSZMP KB 1989. évi jegyzőkönyvei. I. k. MOL, 1993. 766. o.
[46] MSZMP KB, 1973. november 28. MOL 1288.f. 4/124.ö.e.
[47] MOL 288.f. 4/124.ö.e.
[48] MOL 288.f. 4/124.ö.e.

[49] MOL 288.f. 4/124.ö.e.
[50] MOL 288.f. 4/124.ö.e.
[51] Ady Endre: *Az ütések alatt.*
[52] MOL 288.f. 4/149.ö.e. MSZMP KB, 1977. április 13.
[53] MOL 288.f. 4/149.ö.e.
[54] MOL 288.f. 4/149.ö.e.

tudni kell és meg kell jegyezni magunknak. Azt is meg kell jegyezni, hogy ez így tartósan nem lehetséges."[55]

A reálbérek növeléséhez a bevételek növelésére lett volna szükség. Kádár forszírozta például a lakbérek emelését. Mert ha *„kevesebb lakbért fizet, akkor kevesebb bért fog kapni ugyanaz az ember"*. Mivel ez a logika csak részben működött, következett – éppen 1976 után a rohamos eladósodás, merthogy „különben szocializmust sem lehet építeni".

Kádár János legfontosabb alkotása, a pártállam kulcsa természetesen maga a párt volt, a Magyar Szocialista Munkáspárt. A Magyar Dolgozók Pártjából átnőtt és a „kétfrontos harc" megvívása után engedelmes csapattá vált állampártra Kádár láthatóan büszke volt. A hetvenes évekre ez már egyértelműen az ő pártja: se Rákosi se Nagy Imre szelleme nem kísért. Vagy ha igen, mindkettő megtestesítője is maga Kádár János. Kádár így fogalmazott 1973-ban: *„Ez a mi kommunista mozgalmunkban egy fontos tradíció és tartsuk is be, hogy a munkásosztály elitje legyen a pártban."*[56]

A „szövetségi politika" alapvetően a munkás–paraszt szövetséget jelentette, amelyet a hetvenes évek elején kikezdett a „harácsolás" elleni kampány, abból kiindulva, hogy a parasztság egyes rétegei valóban gyorsabban gyarapodtak anyagilag, mint a nagyipari munkásság. Kádár János az elvi állásfoglaláshoz ragaszkodott, de azért szűk körben megengedett magának némi tréfát: *„Én már azon is gondolkoztam, hogy hogyan az istenben néz majd ki a munkás–paraszt szövetség az Egyesült Államokban, ha a dolgozó nép jut hatalomra, vagy Angliában. Ott az összlakosság körülbelül hat százaléka termel a mezőgazdaságban. Nálunk is van változás, mert a parasztság összlétszáma csökken."* De rögtön hozzá tette: *„Most én nem azt mondom, hogy ennek arányában csökkentsük a munkás–paraszt szövetség fontosságát..."*[57]

Jellemző fordulat volt ez Kádárra. Megszerezni a hallgatóság feltétlen azonosulását, de visszarántani rögtön a hivatalos keretek közé.

Az MSZMP gyakran kapta azt az elismerést (Nyugatról) és azt a kritikát (Keletről) hogy „praktizáló párt". Kádár válasza nem pusztán tagadó: *„mi azért nem egyszerűen csak praktizáló párt vagyunk. Mi egy marxista–leninista párt vagyunk, mi a szocializmus perspektíváját látjuk és kell, hogy lássuk..."* Gyakran válik éber osztályharcossá: *„Mi itthon semmi körülmények közt nem élünk békésen egymás mellett az antimarxista fellépésekkel (...) ...nekünk követelni*

[55] MOL 288.f. 4/149.ö.e.
[56] MOL 288.f. 4/124.ö.e.
[57] MOL 288.f. 4/122.ö.e. MSZMP KB, 1973. június 27. (zárt ülés).

kell az antimarxizmus elleni határozott fellépést. Arra minket nem kötelezhet senki sem, hogy azzal békésen egymás mellett éljünk itthon."[58]

Üzent a „harácsolóknak", az „egoistáknak" vagy az „ellenzéknek", a „nacionalistáknak". Kádár szerint *„a vezetők éberségének csökkenése miatt nem elég határozottan lépünk fel a szocialistaellenes, negatív jelenségekkel szemben"*. Elszemtelenedtek! De ugyanakkor hozzátette – éppen 1979-ben: – *„...van Magyarországon egy ellenzék, maoizmus meg mit tudom még mi, de az osztályellenséggel én egy tízéves szerződést kötnék, hogy ez maradjon, de több ne legyen!"*[59]

Másként beszélt 1973-ban a március 15-i tüntetésekről: *„Intézményessé vált például a március 15-i nacionalista tüntetés! Nacionalista tüntetés! – Az idén is volt. Összesen gomolygott 3-4 ezer ember; a mi megfigyelőink 2500-an voltak, ez világos, – már a társadalmi megfigyelőink, a hatósági megfigyelők is voltak pár százan, 5-600 nacionalista tüntető volt, abból pár száz jóhiszemű marha, akiknek tetszik egy kis balhé, meg magyar színek, stb. – de valakik ezt szervezik."*[60] A szervezőket ki kell iktatni: „elbeszélgetéssel", külföldi ösztöndíjjal, esetleg börtönbüntetéssel, – volt az utasítás.

Az ellenzékiségről Kádár azt mondta: a legnagyobb veszély, hogy összetalálkozik jobboldali és baloldali ellenzék. Ez az egymásra találás Haraszti Miklós ügyében nyilvánult meg a legjobban, mondta. (Haraszti Miklós *„Darabbér"* című könyve miatt állt bíróság elé.) Kádár János ezt így kommentálta: *„Haraszti meg egy maoista diák volt, akit emiatt kidobtak az egyetemről. Így lett belőle kényszermunkás. – Kényszerből lett munkás. Egy évig dolgozott, és az élményeit – vagy mást is – megírta. A tárgyaláson ugye megjelenik a Heller, a Fehér, a Vajda – ezek úgynevezett Lukács-tanítványok –, Hegedűs, volt szektás és most isten tudja, hogy micsoda szociológus tudós, vagy nem tudom mi, de azt hiszem, már inkább jobboldali, mint baloldali szektás. Aztán Rajkné és Károlyi Mihályné. Ezek is ott voltak a tárgyalóteremben. Egy ilyen kicsi tárgyalóteremben a szivárvány minden színe belefér."*[61] Az ítélet nyolchavi felfüggesztett börtönbüntetés volt. Nem kellettek mártírok, de a határokat nem lehet átlépni. *„Miért említettem azt a levéltetű társaságot, ezt a Hegedűst és társait? (...) Mindennek van egy határa a normánk szerint. S amit ezek csináltak, az már túlment azon és ez megengedhetetlen"*, mondta Kádár.[62] (Az MSZMP KB

[58] MOL 288.f. 4/122.ö.e.
[59] MOL 288.f. 4/124.ö.e.
[60] MOL 288.f. 4/124.ö.e. MSZMP KB, 1973. november 28.
[61] MOL 288.f. 4/124.ö.e.
[62] MOL 288.f. 4/122.ö.e.

határozatot is hozott egyes társadalomkutatók antimarxista nézeteiről. Ebben Hegedűs András volt miniszterelnök, Heller Ágnes, Vajda Mihály neve is szerepelt.)

Kádár János néha reménytelen küzdelmet folytatott saját pártapparátusával szemben is. Időről időre szót emelt a puritanizmus mellett, igaz, személyes példával járt elöl. Néha egészen messzire ment követendő példáért – hova is ment volna a szocialista táborban? –, egészen polgári országokig: *„...isten áldja meg ezeket a polgári országokat – mondta –, ott is van puritanizmus, olyan, hogy az ember a kalapját leemeli."*[63] Aztán ecseteli a finn példát: az asztalon csak víz, ha dolgozni kellett, dolgoztak, semmi ivászat-evészet! *„Ez egy polgári rendszer. Miért nem lehet a szocializmus is egy kicsit puritánabb annál, amilyen most?"*, fakadt ki a Központi Bizottságban.

Kádár János igyekezett a komoly ellentmondásokat is érthető példákkal magyarázni, még a szűk pártvezetés előtt is. A szakszervezeti mozgalom tudathasadását – *„miközben állami feladatokkal pakoltuk meg a szakszervezeteket, ugyanakkor teljesen elsorvadt az érdekvédelmi feladata"* – így magyarázta: *„A szakszervezet kapta a betegbiztosítást, ami kifejezetten állami feladat. (...) ...amikor jön egy ember az orvoshoz és tüsszent hármat, mielőtt belép, akkor a szakszervezetnek azt kell képviselni: nézzék meg, hogy tényleg náthás-e az illető, vagy csak tüsszög? Mert ha egészséges, akkor menjen és dolgozzon és ne tüsszögjön itt a rendelő előtt."*[64]

A jellegzetes kádárista apparátushumor jelen volt a Politikai Bizottság ülésein is. Ha késett valaki, például szünet után, Kádár gyakran tett megjegyzést: *„Még mindig uzsonna? Kezet mos? Megjött! Azt hittem, még mindig uzsonna?!"* Kellhettek az ilyen feszültségoldó megjegyzések a sok olyan idegtépő megnyilvánulás után, mint például: a javaslattal egyetértek, azért jelentkeztem szólásra „mert a javaslat egyik pontjával különösen egyetértek".

Kádár János merész politikai manőverekre is képes volt. Ilyen volt például lemondási szándékát közlő levele a Központi Bizottsághoz 1972. május 23-án. A veszélyes akcióval Kádár megerősítette pozícióit, mind belső ellenzékével szemben, mind Moszkvában. Cserében ugyan ideiglenesen feláldozta a reformokat és a „reformereket", de a legfontosabb, a hatalom megmaradt. Eluralkodott a pártban a gondolat: Kádár János nélkül nincs Kádár-rendszer, sőt szocializmus sem Magyarországon. Ennek a felfogásnak a nyolcvanas évek végén fontos szerepe lesz.

[63] MOL 288.f. 4/124.ö.e.
[64] MOL 288.f. 4/114.ö.e. MSZMP KB, 1971. november 3.

Egy jellemző eset, már a nyolcvanas évekből. Az 1985. április 3-i operaházi ünnepi megemlékezésen („felszabadulásunk" 40. évfordulóján) a szovjet díszvendég durva kirohanást tett a NATO és az USA politikájával szemben. Az amerikai követ közölte a magyar külügyi illetékesekkel, hogy Kuznyecov *„úgy viselkedett, mint egy paraszt"*.[65] Csak a magyarokra tekintettel maradt a helyén, de a másnapi díszszemlére és fogadásra nem ment el. Ráadásul az Operaházban az Internacionálé alatt ülve maradt! Botrány!

A külügyi titkár előadta a történetet a Politikai Bizottságban, a teremben érezhető volt a feszültség. Diplomáciai bonyodalom keletkezhet ebből. Mit szól a Szovjetunió? És az Internacionálé – az egész nemzetközi munkásmozgalom – megsértése? A feszültséget Kádár meglepő gondolattal oldotta fel: *„Hát az Internacionálé. Hát azt hiszem, nem kötelesek felállni az Internacionálé alatt. Nekem viszont az jutott eszembe, hogy miért kell nekünk mindig az Internacionálét játszani? (...) Nekünk Himnuszunk van, Szózatunk. Csak úgy eszembe jutott."*[66]

[65] MOL 288.f. 5/937.ö.e. (1985.)
[66] MOL 288.f. 5/937.ö.e.

SZTE Egyetemi Könyvtár SZEGED

SZIGORÚAN BIZALMAS!
Készült: 102 pl-ban.

Kádár János elvtárs levele a Központi Bizottsághoz

Visszaminősítve: 2012/3-
199

Tisztelt Központi Bizottság!
Kedves Elvtársak!

Ezúttal egy, a párt vezető szerveinek munkáját érintő személyes ügyre kell terhelnem a Központi Bizottságot, személy szerint az elvtársakat. Bennem régen érlelődő gondolat alapján, kellő mérlegelés után határoztam el és terjesztem be az alábbiakban személyes kérésem, annak indítékait.

– A megfelelő párthatározatok alapján most már több, mint 15 éve töltöm be a Központi Bizottság első titkárának tisztségét. Ez a párt életében is mérhető időszak, az egyén életében jóval több: ebben a hónapban mind a szolgálati idő, mind életkor tekintetében elérem a törvényeinkben megállapított nyugdíj korhatárt. Ezek alapján tisztelettel kérem a Központi Bizottságot, hozzon döntést az első titkári tisztség alóli felmentésem, és nyugállományba helyezésem ügyében.

– Kérésem megfontolásánál elsőszorban abból indultam ki, hogy a pártnak kipróbált, a marxizmus-leninizmus elvein alapuló, a dolgozó tömegek, népünk által elfogadott, cselekvően támogatott, nemzetközileg is értékelt politikája, és az e politikáért folytatott harcban tömörült, összeforrott vezető kollektívája és tagsága van. Mély meggyőződésem, hogy ezek az alapvető tények biztosítják a párt politikai irányvonalának és munkájának töretlen folyamatosságát, egyben lehetővé teszik bármely tisztségben, a Központi Bizottság első titkárának tisztségében is a személycserét.

– Pártunk az utóbbi másfél évtizedben a tisztségek betöltésénél, a személyi kérdések megoldásánál is – helyesen – a stabilitásra törekszik. Ezen az általános törekvésen belül azonban

– ezt mindenki tudja – esetenként, és időként elkerülhetetlenek és szükségesek egyes tisztségekben a személycserék. Szerintem ez alól az általános szabály alól nem lehet kivétel még a Központi Bizottság első titkárának tisztsége sem.

– Ismeretes, hogy pártunk több, mint ötven esztendős történetében a Központi Bizottság vezető tisztségében a személycserék mindezideig rendkívüli körülmények, megrázkódtatások közepette mentek végbe. Most minden feltétel megvan ahhoz, hogy ezúttal, végre, a Központi Bizottság első titkárának tisztségében esedékes személycsere is normálisan, rendezett körülmények között és mindenféle megrázkódtatás nélkül történjék. A pártérdek, a közérdek ezt követeli; és ez az én legfőbb személyi kívánságom is.

– Kérésem, külön, személyes indoka: Az első titkári munkakör betöltésénél a személyi adottságokban rejlő – természetesen nálam is fellelhető – különböző hiányosságokat lelkiismeretességgel és intenzív munkával törekedtem mindenkor pótolni. Most azonban – tetszik ez nekem, vagy nem – reálisan szembe kell néznem azzal a ténnyel, hogy olyan életkorba léptem, amelyben az ember munka- és teherbíró képessége már nem növekszik, ellenkezően, az idő múlásával, évről-évre, és fokról-fokra csökken.

Azt tartom, hogy pártunkban tisztség betöltésére bárki is csak az érdemi és hatékony munka alapján jogosult. Helytelen, ha valaki pusztán multbeli érdemek alapján, kegyeletből, vagy megszokottság miatt marad időn túl egy tisztségben és beidegzett sablonokkal, a politikai munka mesterségbeli rutinjával próbál, ugyanol, "vezetni". Én magam semmiképpen nem akarok ilyen helyzetbe kerülni. A rámbízott felelős munkát a jó ügy szolgálatának szándékával vállaltam, szeretném azt tisztességesen befejezni is és másnak átadni.

Kedves Elvtársak!

Nagyon jól tudom, hogy a pártra jelenleg is sok és bonyolult hazai és nemzetközi feladat megoldása vár, és ezekhez rá-

adásnak a Központi Bizottság első titkári tisztségében történő személyi változás nem egyszerű ügy. Mégis, a tapasztalatok alapján megjósolható, hogy a pártnak, a Központi Bizottságnak egy, két, három, sőt több év múlva sem lesz kevesebb dolga, feladata mint ma. Az is köztudott, hogy egy megoldásra váró ügyet, jobb elintézni, mert annak rendezése a halasztástól a későbbiekben nem lesz könnyebb.

Személyi ügyemet ezért terjesztetten be most, és kérem a Központi Bizottság döntését, még akkor is, ha a végrehajtás időpontját külön mérlegelnék.

Végezetül:

Talán felesleges, mégis hangsúlyozni kívánom, felmentésem iránti kérelmemnek az előadottakon kívül más politikai, vagy személyi oka nincs. A párt politikájával egyetértek; a vezető kollektíva tagjainak az egymáshoz való viszonya elvi, jó elvtársi viszony. A Központi Bizottság dönt a beadványomban előadott személyi kérésem ügyében. Mint kommunista és párttag, ahogy eddig is tettem, erőmből telhetően a jövőben is, és minden helyzetben, a párt politikájának megvalósításáért, a szocializmusért, népünk boldogulásáért, nemzetközi céljainkért kívánok dolgozni, harcolni.

Kérésem megismételve, maradok

elvtársi üdvözlettel:

Budapest, 1972. május 23-án.

Kádár János s.k.

ORSZÁGOS LEVÉLTÁR

NYERS REZSŐ elvtárs:

Egyetértek a jelentéssel. Úgy értékelem a helyzetet, hogy az ellenséges fellazítással szemben derekasan álljuk a sarat. Nem látjuk úgy, hogy romlott volna a helyzet az utóbbi években, vagy borzasztó veszélyben lennénk az ellenséges fellazítás következtében. Az ellenséges fellazítás hatékonysága jelentősen csökken. Húsz évvel ezelőttivel véleményem szerint nem lehet összehasonlítani. Még ha a tíz évvel ezelőttit nézem, ahhoz képest is csökken. Ebben alapvető szerepe a párt politikájának van: törvényesség van, gazdasági fejlődés van, az életszínvonal viszonylag kielégítő, sok minden eltűnt a mindennapi életünkből, az a kirívó különbség, ami a fejlettebb nyugati országokkal kapcsolatban volt. Még amikor 1958-ban kimentem Bécsbe, a burgenlandi mezők, országutak állapota, a kerítések szembetűnő különbséget mutattak, az embernek az volt az érzése, hogy egy "megeországba" érkezett. Ma egyáltalán nincs semmi ilyen különbség. Az utak, a padkák gondozottak, a házak gyönyörűek - persze, ezek külsőségek. De az idegenforgalom szerepe, hogy eltüntette ezt a vélt "messeli" dolgot. Ma, aki külföldön jár, szerintem jobban becsüli a magyar viszonyokat, általánosságban véve, aki megátalkodott ellenség....

KÁDÁR JÁNOS elvtárs:

Vagy primitív...

NYERS REZSŐ elvtárs:

Ha átlagemberekkel beszél az ember, - én bizonyos körrel érintkezem, indifferens körrel, amelyben ugyan a nyugatiságnak nincs vége, de gyorsan csökken. Szerintem az a helyes módszer, amit eddig is követtünk, ezen ne változtassunk, szisztematikusan, alaposan és nem ágyúval lövöldözve a mindennapi élet kis verebeire. Ha nagy csindarattát csinálunk, akadhatnak emberek, akik félrevihetik.

Az idegenforgalmat illetően: én is olvastam egy nyugati közleményben, hogy kint maradtak, de ott 30 főről volt szó. De akárhogy veszem is, ezek egyedi esetek.

ORSZÁGOS LEVÉLTÁR

Vagy valakik összeverődtek, befurakodtak ebbe a csoportba, vagy pedig - bár ezt nem hiszem - ott érte őket ilyen hatás.

Az állambiztonsági munkát kell még szisztematikusabban csinálni. Biztos valami zűr keletkezett az államvédelmi munkában ott. Nem látom szükségességét, hogy az IBUSZ szűkítse ezeket az utaztatásokat, szűkebb keretben ugyancsak beépülhet ilyen ember, ha az állambiztonsági rendszerben valami lyuk van.

Kaptam Biszku elvtársون keresztül Benkei elvtárstól javaslatot, jelentést. A jelentő rész ennek megfelelően értékeli az idegenforgalomban mutatkozó helyzetet, a politika hatását pozitívan értékeli, megállapítja, hogy valamit javítani kell. Kiszórólevelet is küldött Benkei elvtárs, amelyben felvetette talán az országos főhatóság létrehozása lenne célszerű, amely az állambiztonsági-idegenforgalmi dolgot összefogja, az összes idegenforgalmi szerv ez alá tartozna. Fock elvtárssal beszéltünk erről, megoldhatatlannak tartjuk. Az idegenforgalomban tevékenykedő vállalatok döntően belkereskedelmi vállalatok, nem lehet őket kivonni a Belkereskedelmi Minisztérium irányítása alól. Amennyire tudom, a Belügyminisztérium megfelelően használja őket. Hiszen már odáig megy a dolog, hogy egy szállodaigazgató nem lehet olyan, aki nem ellenőrzött. Ennek ellenére mégis keresni kell a módját, hogy az Idegenforgalmi Tanács munkáját hatékonyabbá tegyük, az idegenforgalmi-állambiztonsági szempontokat még jobban hangoljuk össze. Csak nem hiszem, hogy az a megoldás: szűkítsük a nyugati utaztatásokat, vagy országos szervet állítsunk fel. Egyébként az anyaggal egyetértek.

NEMES DEZSŐ elvtársa:

Javaslom a jelentés elfogadását.

Szó esett arról, hogy ez kapcsolódik a békés egymás mellett élésért folyó harchoz. A békés egymás mellett élés előbbre viteln érdekében meg kellett vívni a harcunkat a hidegháborús propagandával. Ez folyik. Nem kampányfeladat, ez szívós munka. Még saját belső propagandánkban is éreszik. Nem eléggé emeljük fel ennek hatását az ifjuságra, a szt segíti nálunk a

ORSZÁGOS LEVÉLTÁR

kabaré, amikor egy bírál bennünket, hogy szembe állítja: itt az ő ez nagyival más .

A határozati javaslat egyik pontjához szeretnék hozzászólni. A 10. oldalon szó van arról, hogy az elemzés tapasztalatainak hatékonyabb felhasználásában, a hazai tömegpolitikai munkában és a külföldi propagandában... utána: el kell kerülni azt a veszélyt, hogy az ellenség kérdésfeltevései határozzák meg munkánk tartalmát, irányát. Egyetértek ezzel. De ebből ne vonjunk le olyan következtetést, hogy ezért mi figyelmen kívül hagyjuk az ellenséges propaganda által ismételgetett dolgokat. Néha muszály. Meg kell találni a módját, hogy milyen módon. Nagyobb figyelmet kell arra fordítani, hogy az ellenünk irányuló hazugságokat leleplezzük, ezáltal a rágalmazókat leleplezzük. Az ellenünk irányuló hazugságok tömkelege nem Magyarország felé irányuló propagandájukban van, mert ők ennél már sokkal ravaszabbak, de gátlástalanabbak külföldön ellenünk. Szabad nekünk ezekre is reagálni, ottani barátaink is reagálhatnak erre. Így is értem, amikor azt mondom, hogy offenzívebb lehet.

Amit Aczél elvtárs mond: mi is fellazítunk. Mi is azt akarjuk, hogy rendszerünk vonzereje növekedjék. Ezzel egyetértek. Vigyázzunk, mert saját sorainkban is vannak félreértések, hivatkozhatnék egy ujságcikkre, hivatkozhatnék egy titkári tájékoztatóra, amelyben arról van szó, hogy mi nem akarjuk exportálni a mi eszméinket. Mi nem exportáljuk a forradalmat, de ez más dolog, s vigyázni kell, ebből ne csináljunk olyan változtatot, hogy nem exportáljuk a nézeteinket. Sőt! Mi akarjuk a vonzerejét növelni.

KÁDÁR JÁNOS elvtársa:

Javaslom, fogadjuk el a tájékoztatót, a jelentést. A tennivalókat is. Talán egy kis módosítással.

A leglényegesebb a helyzet. Az ellenséges propaganda fő jellemzője a tíz évvel ezelőttihez viszonyítva az, hogy kevésbé éles, de bővült. Nem akarom azt mondani, hogy kevésbé ellenséges. Ismerjük ezeket az átértékeléseket, aminek persze van oka, hogy az imperialisták miért változtatták meg,

ORSZÁGOS LEVÉLTÁR

azért, mert nem bizonyult már hatásosnak az, ami 10-15 évvel ezelőtt hatásos volt. A másik: az általános politikához jobban kell kapcsolódniok ezeknek a propagandaelveknek. Ennek fő területe természetesen a rádió, a televizió, a sajtó. Itt többféle intézkedés szükséges.

Az egyik: látszatra nem ideval6, mert itt elvi kérdésekkel foglalkoz7unk, de ide kell venni legalább utalásképpen: rádióadásunk hatékonyabb legyen. Ezek ismert határozatok, ugyanez vonatkozik a sajtóra is, a TV-re is. Azt kell csinálni körülbelül szocialista kiadásban, amit ők csinálnak. Nem primitív szitokkátok hadjárat kell! Érvelőbb, bizonyítottabb, polemikusabb, okosabb, áttételesebb propaganda kell. Hatékonyabb, hogy az adásokat venni lehessen, a sajtót olvasni lehessen és így tovább. Mi tulajdonképpen egy légüres teret is hagytunk. Az utóbbi időben nagyon intenzíven, nagy költséggel foglalkozunk a nyugaton élő magyar emigrációval. Bizonyos eredmények persze vannak. De ha tüzetesebben megnézzük a mi propaganda munkánkat, rettenetesen primitív, gyenge, borzasztó költséges, hatásfoka alacsony. Ami változás ebben történt, nem emiatt van. Ha a Magyar Híreket megnézzük, tízezres példányszámban adjuk ki, a címzettekhez legtöbb esetben nem jut el. Az ilyen tömegküldeményeknek van egy egyszerű útja: a központban leblokkolják, s megy a kazánba. Ezt csináljuk mi is és ezt csinálják ők is. Ami átjut, kimegy például az Egyesült Államokba, ott másféle eljárás van, mint nálunk, mert ott szabad ilyent kapni, de nyilatkznia kell az illetőnek valamilyen szervnél, hogy igényli és akkor kapja. Amikor aztán eljut hozzá - ingyen - annak meg mi a hatása? Inkább jobb lap kellene és nem ingyen! Az az emigráns, aki nem adott érte öt centet, ne olvassa el ezt a lapot. Bár a hazai dolgok izgatják. Érdemes volna megnézni, mert szerintem itt gyenge munka folyik.

Amit én légüres térnek nevezek: legalább ennyi költséggel érdemes volna foglalkozni a nyugati intelligencia bizonyos fajta befolyásolásával. Itt van ez a Quaterly, - nem rossz lap. Hasonló dolgot kellene csinálni. Most üdvözöltük a Goethe-társaságot /?/ a világ legjobban szervezett társasága; itt nyelvoktatás stb. folyik. Ennek fordítottja is kellene.

ORSZÁGOS LEVÉLTÁR

A mi értelmiségeinktől nem lehet megvonni a nyugati lapok olvasását /?/, elsősorban szakmai ismereteik bővítéséről van szó. Ha képesek vagyunk erre, ezeket kellene csinálni. Dereg kell nézni. Nem elég a magyar emigráció gyenge befolyásolása.
Valamiképpen utalnék arra: a sajtó, rádió, TV-adások egy bizonyos fajta munkát végezzenek el, de ezzel a sajátunkat kellene jobban összehangolni, Nyugat-Európában, az Egyesült Államokban megjavítani, a magyar emigránsok közötti munkát inkább redukálni, a minőség javára valamit próbálni a nem magyar, hanem a francia, nyugat-német, amerikai intelligencia befolyásolására. A magyar tudományos életnek vannak izgalmas területei, amelyek foglalkoztatják a nyugati tudósokat. Élni kellene ezzel.

Az idegenforgalom külön kérdés. Felfedeztettük, sokat nem kell csinálni, a tendencia helyes. A propaganda hatásában teljesen a mi javunkat szolgálja. Elértük, hogy az a nagyszámú nyugati, aki itt megfordul, többé-kevésbé immunissá vált az otthoni hazugságokkal szemben. Normális életet lát, az emberek öltözködnek, dolgoznak, ő pihen, nyaral, átutazik stb. Inkább az igényt kell jobban megnézni. Érdekli őket az életünk, a kulturánk, a tudomány. Ez is egy kicsit primitíven van kezelve nálunk.

A kiutazó magyarok szintén kifogynak az illusziókból. Szerintem egyértelműen pozitív ez.

Amit Apró elvtárs szóvátett, ez egy igazi nagy kérdés. Emögött van olyan kérdés: innen oda disszidálni lehet. Ez politikai és egyéb okoknál fogva így van, - onnan ide disszidálni nem lehet. Aki az ő rendszerükkel hadilábon áll, nem akar disszidálni, ha akarna, mi nem engednénk. Aztán vannak kétségbeesett emberek akik megkisérlik, katonák, munkások, akiket sorra, rendre visszaadunk. Egy-egy embernek talán menedéket kellene adni. Egy évben ötnek. Nem azért, hogy mi ebből lármát csináljunk.

ORSZÁGOS LEVÉLTÁR

Saját disszidenseink: én is sok éve olvasom ezeket a jelentéseket, számokat. Kicsit kellemetlen, amikor ilyen demonstrative történik: kimegy egy busz, s az utasok egytarmada kint marad. Nem szabad elfelejteni, publikált, hivatalos összefoglalóinkban kijelentettük: ennyi és ennyi disszidálás volt; ebből valódi politikai disszidens nincs. Őszintén szólva, ha meg lehetne akadályozni, hogy demonstrative ilyen buszok legyenek, akadályozzuk meg, - de persze, nem azonos a kontroll. Az egyedi kiutazásnál ugyanis az a helyzet - mégha ez olyan tessék, lássék dolog is - a munkahelynek ajánlani kell. A kivándorlás korlátozva van és nem is ajánlom, hogy hirdessük meg. Ne dramatizáljunk, de azért figyelembe ajánljuk: a lazább ellenőrzésű csoportos kedvezményes nyugati utazások kérdését meg kell vizsgálni, s értelmes szankciókat kell csinálni. Különösen a fiataloknál.

Ami az anyagot illeti, javasolom, talán a cimet is változtassuk meg, mert a tartalma ennek ellentmond. Nem ellenséges propaganda elemzésének tapasztalatairól van szó, - legalábbis az elemzésről; az ellene folytatott harcról van szó.

Őszintén szólva, az elemzést nem kell továbbfejleszteni. Ez türhetően elemezve van. Merem állítani, és már köztudott, egy járási titkár is tudja, ami itt le van írva. Van itt egy kérdésen: nemzetközileg van-e érdeklődés a tapasztalatok iránt? Próbáljuk meg. Érdemes lenne a szovjet agit.prop.terület, ezzel foglalkozó terület harcát figyelni, megmutatni, hogy Magyarország így harcol az ellenséges propaganda ellen, látni, hogy a Szovjetunióban ez hogyan megy /?/. Így érdekesebb lenne. Még a román propagandát is jó lenne figyelni. De ha kibirják, erős emberek, adjuk oda nekik írásban. De ezen még gondolkozni kellene.

Nem ajánlom ezt a kérdést úgy kezelni, hogy az elemzést fejlesszük tovább. Az türhető. Az elemzést vegyük tudomásul. Azt hiszem, ez folyamatosan megy, a nemzetközi tapasztalatcsere is folytatódik. Az intézkedéseknél - mindamellett, ami itt

ORSZÁGOS LEVÉLTÁR

helyesen le van írva, - írjanak egy bekezdést, amelyben legalább utalunk arra, hogy az ellenséges propaganda fő fegyvere a rádió, a televízió, a sajtó, könyvek, kiadványok stb. tömeges terjesztését igyekszünk megakadályozni, de a saját propagandánkat erősíteni kell!

Végül még egy megjegyzésem van: az illetékes elvtársak figyelmébe ajánlom. Az Agit.Prop.Bizottság még egy munkát végezzen el; mi elemezzük, értékeljük a jelenlegi helyzetet, azt mondjuk, hogy tíz év alatt gyökeres változás történt. Nem annyira kielégített, nem direkt, nem lázító, nem uszító most az ő propagandájuk, átváltottak - de szélesköru. Keverik az objektív igazságot a torzításokkal. Végig az egész fronton a mi harcunk ez ellen az ellenséges propaganda ellen ugyanazokkal a módszerekkel folyik, mint tíz évvel ezelőtt. Emberek százai a megszakadás határán vannak, mert tíz évvel ezelőtti módszerekkel dolgoznak. Ezrével jönnek a könyvek, a kiadványok, folyóiratok. Ha az elvtársak írtak volna erről valamit, érdekes lett volna. Vagontételekben jön Magyarországra az ellenséges kiadvány, emberek százai 14 órás munkával rostálják. Kicsit tíz évvel ezelőtti módon csinálják. Nem így kell! Vagy valamit csináljanak! Meg lehet jósolni: a nem direkt ellenséges, szélesköru propaganda növekedni fog. Tudunk ellene úgy harcolni, mint azelőtt? Nem! A befolyásolás gőzerővel folyik. Bizonyos előkészítés után - az aránylag szűk kerülete a védekező munkának - vizsgálják meg a metódikát, a módszert. Szerintem elavult. Úgy folyik, ahogy már nem szükséges.

Néhány konkrét utalással egészítsük ki ezt az anyagot: az agit.prop.bizottság a saját védekező munkánk korlátait, konkrét területeit tekintse át, s alakítson ki valamilyen állásfoglalást, hogy milyen módszerekkel lehetne a továbbiakban dolgozni.

ORSZÁGOS LEVÉLTÁR

A párt

A hetvenes években nem kevesebb, mint 6020 függetlenített pártmunkás volt Magyarországon.[67] Többségüket közvetlenül a Magyar Szocialista Munkáspárt költségvetéséből finanszírozták. A párt Központi Bizottságának apparátusában – a Duna-parti „Fehér Ház"-ban – 315-en dolgoztak. A KB intézményeinél 211-en. Kiemelkedően sok „hivatásos forradalmár" tevékenykedett a budapesti pártbizottságnál: a Köztársaság téren 515 állást finanszírozott maga a párt. A megyei pártbizottságokon 2989 ember dolgozott ilyen formában.

Ugyanakkor az állami ipari, építőipari, közlekedési és mezőgazdasági üzemek béralapjának terhére is fenntartottak „függetlenített státusokat". Szám szerint 581-et. Meglepő módon csaknem kétszer ennyi párttitkárt kellett eltartania a mezőgazdasági termelőszövetkezeteknek: 1071-et.

A megyei tanácsok béralapja terhére függetlenítettek 21 főt, a megyei belügyi szervek által 49 főt. Megyei jogú pártbizottságok működtek bizonyos intézményeknél, amelyekben összesen 268 függetlenített pártstátus létezett. A Magyar Néphadseregnél 208, a Határőrségnél 33, a Belügyminisztériumban 19, a Külügyminisztériumban 8 fővel.

Az MSZMP Központi Bizottságának apparátusában dolgozó 315 fő a párt irányvonalát, politikáját meghatározó csoport volt, élén a párt Központi Bizottságának első titkárával, Kádár Jánossal. A KB intézményének számított a Politikai Főiskola (114 fővel), a Párttörténeti Intézet (51 fővel) és a Társadalomtudományi Intézet (46 fővel.)

A budapesti pártbizottságon az 515 párt által fizetett funkcionárius mellé még 238-an csatlakoztak az állami gazdasági szervek által „függetlenítve". Az úgynevezett belső apparátusban is 79-en dolgoztak. A budapesti pártbizottság ezért is az egyik legbefolyásosabb testület volt a pártállam idején. Titkára részt vett a Politikai Bizottság ülésein. Nem véletlen, hogy innen került ki Kádár János utóda a nyolcvanas évek végén, Grósz Károly személyében.

[67] MOL 288.f. 22/4.ö.e. (Jelentés a Politikai Bizottságnak a párt státushelyzetéről, 1978.)

A függetlenített pártstátusok hatezret meghaladó száma önmagában is hatalmas. A pártállam lényege azonban ezen a téren is messzebbre vezet. Az állami, közigazgatási, gazdasági, kulturális vezető funkciók egy részét ugyanis szintén a párt akaratából töltötték be „pártkáderekkel". Ők az adott intézmény béralapjából kapták fizetésüket, s ha nem értettek az adott szakterülethez – s ez gyakran fordult elő –, sokkal több kárt okozhattak, mint a „hivatásos forradalmárok". Igen gyakori volt, hogy a párt bizalmából – esetleg „érdemeikre tekintettel" – vezető pozícióba került vállalatvezetők, téeszelnökök vagy lapszerkesztők, színházigazgatók, egyetemi tanárok szakmai és emberi hiányosságait a párttitkárok igyekeztek tompítani az adott intézményben. A rendszerben komoly szerepe lehetett az Embernek. Akár a „szakmai", akár a „politikai" posztokon. Igen félrevezető lenne – s a rendszer lényegét fedné el, ha fekete-fehér különbséget látnánk a két pozíció között.

Az állami és gazdasági „vezetői állományt" az MSZMP Központi Bizottságának Párt- és Tömegszervezeti Osztálya a hetvenes évek első felében 26 ezer főre taksálta.[68] Ezeknek 30%-a volt pártonkívüli. De ez a kategória sem téveszthet meg: a pártállamban a „pártonkívüliek" is csak a párt jóváhagyásával kerülhettek vezető pozícióba. A „pártonkívüli" vezetőknek is a párt elvárásai alapján kellett működni. Másképp nem lehetett. Tisztelet azoknak, akik e mellett teret és lehetőséget biztosítottak a párt hivatalos irányvonalától eltérő gondolatoknak, erkölcsnek, kezdeményezéseknek is.

Az állami, illetve a gazdasági vezetők 10%-a volt nő, és 9,3%-a került vezetői státusba 1945 és 1956 között. Érdekes, hogy 1969 – vagyis az „új gazdasági mechanizmus első éve után – lépett előre a vezetők csaknem fele (42,5%). A párt derékhadát a pártbizottsági tagok, alapszervezeti titkárok és alapszervezeti vezetőségi tagok alkották. A hetvenes évek elején 33 868 pártbizottsági tagot regisztráltak. Az alapszervezeti titkárok száma 21 862 volt. Az alapszervezetekben 89 529 vezetőségi tag tevékenykedett. A párt „munkás" jellegére utal, hogy a pártbizottsági tagok 61,6%-a a szellemi irányítókból került ki, és csak 21,8%-a a fizikai dolgozók közül.[69]

A párt kiemelt fontosságú szervezetei voltak a megyei és megyei jogú pártbizottságok. Ezek igen nagy létszámú (67–93 fős) pártbizottságok voltak, amelyeken belül Végrehajtó Bizottságok működtek. Valójában ezek a 13–15 fős testületek jelentették az állami intézményrendszer mellett a pártállami párhuzamos hatalomgyakorlás kulcspozícióit. A főváros és a megyék mellett a Néphadseregnek, a Határőrségnek, a Belügyminisztériumnak és a Külügyminisztériumnak volt megyei jogú pártbizottsága.[70]

Hogyan nézett ki mindez a „terepen"? Vegyük például a Borsodi Szénbányák Vállalatot. Ennek központja Miskolcon volt. 1972-ben 15 090 ember dolgozott itt. A tizenötezer alkalmazott közül 3181 ember volt a párt tagja. Egy ilyen üzem kiérdemelte a „járási jogú" pártbizottságot. Ez alatt hat üzemi pártbizottság működött, egy „csúcsvezetőség", 42 alapszervezet. Érdekes módon a „szomszédos" Lenin Kohászati Művekben, ahol 18 ezren dolgoztak és a vállalat termelési értéke körülbelül ötszöröse volt a Borsodi Szénbányáénak, nem volt járási jogú pártbizottság. Üzemi PB is csak egy, annak ellenére, hogy 3788 párttag volt az üzemben.[71] A hierarchikus beosztást tehát a párttagság száma mellett egyéb szempontok is befolyásolták: pl. mozgalmi múlt vagy éppen üzemszervezeti kérdések.

A párttagoktól közéleti tevékenységet is elvártak. Zalaszentgróton a pedagógus-pártszervezetnek 1976-ban 24 tagja volt. Ebből: 6 fő politikai oktatást vezetett: 1 KISZ-oktató, ketten a járási PB aktivistái, 1 járási párt VB tag, 2 nagyközségi párt VB tag, 2 nagyközségi tanácstag, 2 munkásőr, 2 szakszervezeti bizalmi, 4 MHSZ-aktivista, 4 kisdobosvezető, 1 úttörővezető, 2 KISZ-tanácsadó, 1 szülői munkaközösségi elnök.[72]

A Magyar Szocialista Munkáspárt taglétszáma a nyolcvanas években is dinamikusan nőtt. A párt utolsó „klasszikus" kongresszusa előtt – 1984-ben – 863 901 párttagot számláltak Magyarországon. Budapesten 222 ezren tudhatták magukénak a kis piros könyvecskét. A Néphadseregnél 27 128-an, a Belügyminisztériumban 7800-an![73] A XIII. kongresszus küldötteinek zömét (823 fő) megyei pártértekezleteken „választották". Elenyésző számú küldött érkezhetett nagyüzemekben tartott gyűlések felhatalmazásával (47 fő).

Két kongresszus között formailag a Központi Bizottság volt a párt vezető testülete. Ennek 1975-ben 125 tagja volt. A KB ülésein részt vehettek a Központi Bizottság osztályvezetői, a megyei pártbizottságok első titkárai, a budapesti pártbizottság titkárai, a Szakszervezetek Országos Tanácsának titkárai, a Minisztertanács (kormány) tagjai, a Legfelsőbb Bíróság elnöke, a Hazafias Népfront vezetői, a Fővárosi Tanács Végrehajtó Bizottságának elnöke, a Központi Ellenőrző Bizottság elnöke és a „központi sajtó" vezetői. Meghívás ese-

[68] MOL 288.f. 4/124.ö.e. (1. sz. melléklet, 1973.)
[69] MOL 288.f. 4/124.ö.e. (4. sz. melléklet)

[70] MOL 288.f. 22/4.ö.e.
[71] MOL 288.f. 22/1.ö.e. (1973.)
[72] MOL 288.f. 4/1976/38.ö.e.
[73] MOL 288.f. 5/921.ö.e. (1984.)

tén mások is. (Szavazati joguk nem volt.) A Központi Bizottság tagjának egzisztenciáját érintő főállásáról is a KB döntött.

A valódi vezetés azonban a Politikai Bizottság kezében volt, amelynek 1975-ben 13 tagja volt. Vetekedett a Politikai Bizottsággal a Titkárság, élén az első titkárral, Kádár Jánossal. E testületnek már csak hét tagja volt. Ehhez jött még a Központi Ellenőrző Bizottság és az államéletre párhuzamosan rátelepedő osztályok és bizottságok szövevényes rendszere. Ezek népes kiszolgáló személyzete természetesen az itt közölt számokon felül számolandó. Miként a Magyar Szocialista Munkáspárt lapjainak kiadását szolgáló gárda is. A Népszabadság (747 ezer példány) mellett ide kell számolni legszűkebben a Társadalmi Szemlét (46 ezer), a Pártéletet (153 ezer), a Béke és Szocializmust (11 ezer) és a Nemzetközi Szemlét (29 ezer).[74]

A párt legfőbb irányítását formailag a Kongresszus végezte. Az ötévente sorra kerülő ünnepélyes összejövetelek azonban nem hoztak valós döntéseket, sokkal inkább látványos seregszemlének, erődemonstrációnak minősültek. A kongresszusok üres formalitását látta Kádár János is. A Hetvenes évek végén így fogalmazta meg igényeit a Párt XII. kongresszusával kapcsolatban: *„ne legyen ez egy kommunista istentisztelet, egy élő, dolgozó, harcoló pártnak legyen a kongresszusa..."*[75]

A Párt kiemelt figyelmet szentelt a lakóterületi politikai munkának. Jól tudták, hogy vannak, akiket csak lakóterületen lehet befolyásolni. Ilyenek a 60 éven felüliek, a nyugdíjasok (19,3%). Ezek száma nő, mint ahogy a GYES-en lévőké is. Ugyancsak nem lehetett munkahelyi pártalapszervezettel elérni a tanulókat, az eltartottakat, a szabadfoglalkozásúakat, a háztartásbelieket (31,5%). E rétegeket a körzeti párttagszervezetek tartották nyilván. A körzeti párttagszervezetekhez tartozott 1971-ben a párttagság 15%-a. Külön programot dolgoztak ki az új lakótelepeken élők befolyásolására. Az évtized elején ilyen új lakótelepeken élt a lakosság 11,5%-a. A körzeti pártszervezeteket a kerületi pártbizottságok irányították. Részt vettek a párt programjának hirdetésében a tanácsok és a tömegszervezetek is (a szakszervezetektől a vöröskeresztig), valamint a Hazafias Népfront. A KISZ – miként a párt – ugyancsak igyekezett behálózni a lakóterületet. Körzeti KISZ-alapszervezetek, kerületi KISZ-bizottságok működtek.

Az utánpótlás kulcsszava a „pártoktatás" és a „káderképzés" volt. A káderképzést a Politikai Főiskola, a pártiskolák és a Marxista–Leninista Esti Egyetemek

[74] MOL 288.f. 4/145.ö.e.
[75] MOL 288.f. 4/163.ö.e. (MSZMP KB, 1979. június 29.)

végezték. A tömegoktatást alapozó- és továbbképző tanfolyamokon végezték. A káderképzésben a hetvenes évek közepén 131 ezer párt-, állami és társadalmi vezető vett részt. A Politikai Főiskolán kapták meg a vezetők a marxista–leninista ideológiai kiképzést. Az esti egyetemek felsőfokú politikai képzettséget adtak, itt képezték például a „propagandistákat". A felső és középszintű vezetők időnként tanfolyamokon vettek részt, akkor is, ha pártonkívüliek voltak. A párt tömegoktatásában – elképesztő szám – a hetvenes évek közepén 589 ezren vettek részt.[76] A tananyag magabiztosan hirdette *„a két társadalmi rendszer harcának és versenyének egyértelmű történelmi perspektíváját, a szocialista társadalmi rendszer fölényét"*.

Az MSZMP-tagság komoly előnyökkel járhatott, a pártot mégis egy-egy kongresszusi ciklus alatt több ezren hagyták el. A hetvenes évek első felében például 20 760-an! Háromnegyedük munkás vagy paraszt volt. Kilépett 11 805 fő, töröltek 6697 embert, és kizártak 2258 tagot. Kádár János nem kis büszkeséggel állapította meg, hogy a csaknem 900 ezres tagságból 34 ember lépett ki politikai indok alapján![77] Kádár többször hangsúlyozta: ha meg akarjuk őrizni a pártot a karrieristáktól, akkor a közfunkciókat hozzáférhetővé kell tenni a pártonkívüliek számára is. Persze, hogy mennyire gondolta ezt komolyan, arra utal reagálása a bírói karban előállott helyzetre: *„...a bírói karból egyszerűen eltűntek a párttagok. Az atyaisten tudja, hogy ez ott egy etikai felfogás-e, vagy mi az isten, a bírói függetlenséggel függ-e össze, vagy mi az ördög, de alig-alig van párttag a bírói testületben. Veszedelmesen és konzekvensen fogynak."* Persze, megvolt a megoldás: *„Jó 29-es kiszistákat választunk meg bírósági tagnak."*[78]

A pártállamban ez az egyetlen párt határozta meg az állam működését. *„A párt és az állam politikai irányvonala – a fő vonatkozásokat tekintve – egy"*, szólt a meghatározás.[79] A párt rátelepedése az állami intézményrendszerre – a teljes párhuzamosság révén – hihetetlen pazarlást eredményezett. Ahogy Kádár János fogalmazott például a gazdasági kérdésekben: *„...mi munkánk mechanizmusa szerint a Központi Bizottság meghozza a nagy, alapvető elvi döntéseket, ezt a Gazdaságpolitikai Bizottság és Osztály értelmezte, konkretizálta és meghatározott témákban és területeken úgymond elvi eligazítást adott az állami végrehajtás számára."*[80]

[76] MOL 288.f. 4/145.ö.e. (1976.)
[77] MOL 288.f. 4/150.ö.e. (1977. június 22.)
[78] MOL 288.f. 4/150.ö.e.
[79] MOL 288.f. 5/529.ö.e. (1970. október 2.)
[80] MOL 288.f. 4/122.ö.e. (MSZMP KB, 1973. június 27.)

Az állampárt élén Kádár János meghatározó szerepe kétségbevonhatatlan volt. Hatalma korlátlan volt, de tanulva elődje – Rákosi Mátyás – példájából, a látszat kedvéért komoly önkorlátozó képességet fejlesztett ki magában. Nem csinált presztízskérdést abból, hogy minden döntésben érvényesüljön az akarata. De kollektív vezetésről szó sem volt. Árulkodóak szavai: *„...véleményem szerint – persze, ez sohasem csak az én véleményem – mert a Központi Bizottság véleménye szerint is..."*[81]

Kádár János képességeit felesleges kétségbe vonni. Tudott találóan fogalmazni, mint mikor szabadon beszélve elvtársai előtt pontosan leírta a pártalam lényegét. Így fogalmazott: az államigazgatásban *„a kiindulópont a párt politikája, ami nálunk a társadalmi életet és a társadalom folyamatait irányítja. És akkor azt a politikai meghatározást követi, a propaganda, az agitáció, a szervezés, az állami intézkedés, az adminisztráció, a közigazgatás, a kritika, a fegyelmi rendtartás és a végső ponton ott van a büntető-végrehajtás és a büntetőpolitika. Ez egy egységes rendszer. És ha valaki ezt úgy akarja megnézni, hogy veszi a lánc két végét és egymás mellé teszi a párt általános politikáját és a hazánkban érvényes büntetőpolitikát, világos lesz az összefüggés."*[82]

[81] MOL 288.f. 4/124.ö.e. (1973. november 28.)
[82] MOL 288.f. 4/114.ö.e. (MSZMP KB, 1971. november 3.)

MSZMP KÖZPONTI BIZOTTSÁGA
AGITÁCIÓS ÉS PROPAGANDA
OSZTÁLY

Bizalmas!
Írta: Győri Imre elvtárs
Készült: 19 példányban
Ap.152

0/ JAVASLAT

a Titkárságnak

a XI. kongresszus fő jelszavaira

1./ Tovább a leninI útON!

2./ Közös ügyünk: a fejlett szocialista társadalom építése!

3./ A szocializmus útján, a párt vezetésével, együtt a néppel!

4./ Gyarapítsuk az ország anyagi, szellemi értékeit, erősítsük társadalmunk szocialista jellegét!

5./ Dolgozzunk tovább a Magyar Népköztársaság felvirágoztatásán, népünk felemelkedésén!

6./ Szervezett, hatékony munkával, a fejlett szocialista társadalomért!

7./ Éljen a nemzetközi kommunista és munkásmozgalom internacionalista egysége!

8./ Harcoljunk a béke és a haladás Európájáért!

9./ Szilárd egységben, eszmei következetességgel a XI. kongresszus határozatainak végrehajtásáért!

10./ Nemzeti Összefogással a szocialista jelen, a kommunista jövő építéséért!

Budapest, 1975. február 11.

Gróman Károly sk.

ORSZÁGOS LEVÉLTÁR

MSZMP KÖZPONTI BIZOTTSÁGA
Párt és Tömegszervezetek
Osztálya

Szigorúan bizalmas!
Készült: 70 pld-ban.
PT0/968/2.

Jelentés

a Politikai Bizottságnak

a párt státuszhelyzetéről, a státuszgazdálkodás tapasztalatairól.

(Tervezet)

A Politikai Bizottság 1975. december 16-i határozatának megfelelően megvizsgáltuk a párt státuszhelyzetét, a státuszgazdálkodás tapasztalatait. Jelentésünket a következőkben terjesztjük a Politikai Bizottság elé.

I.

1975. december 1. óta a függetlenített pártmunkás státuszok száma az alábbiak szerint alakult:

1975 december 1-én	5717
1977 december 31-én	5752

Ennek megoszlása:

1./ A párt költségvetéséből függetlenített státuszok száma:

	1975.XII.1.	1977.XII.31.
KB apparátusában	305	315
KB intézményeinél	211	211
Bp-ti pártbizottságnál	511	515
megyei pártbizottságoknál	2955	2989
Összesen:	3982	4030

2./ Az állami ipari, építőipari, közlekedési és mezőgazdasági üzemek béralapja terhére függetlenített státuszok száma:

530 581

OMSZAKOLTSÁGTÉR

3./ A mezőgazdasági termelőszövetkezetekben függetlenített pártmunkások száma:

1186 1071

4./ A megyei tanácsok béralapja terhére függetlenített státuszok száma:

19 21

5./ A megyei BM-szervek által függetlenített:

- 49

6./ A megyei jogú pártbizottságokon az adott szervek béralapjának terhére függetlenített státuszok száma:

- 268

(Magyar Néphadseregnél 208, határőrségnél 33, belügyminisztériumnál 19, külügyminisztériumnál 8.)

Jelenleg az MSZMP-ben a függetlenített pártstátuszok száma összesen 6020.

II.

A státusz létszám alakulásának, a státuszokkal való gazdálkodás főbb tendenciái, és azok okai.

A függetlenített pártmunkások száma és azok területenkénti és pártszervek szerinjeként megoszlása a KB szerveinek vonatkozó határozata alapján alakult. A státuszok 9%-a a KB-nál és intézményeinél; 18,2%-a a budapesti és a megyei bizottságokon; 37,6%-a a járási, városi, járási jogú, Budapest-kerületi bizottságokon; 6,3%-a a községi bizottságoknál; 28,9%-a az üzemi, állami gazdasági, termelőszövetkezeti, hivatali és intézményi szerveknél van.

A Központi Bizottság apparátusának létszámemelkedését az osztályok megerősítése eredményezte. A KB intézményeinél a státuszok száma nem változott. (A Politikai Bizottság 1978 május 16-án a Politikai Főiskolán további 24 státusz létrehozását engedélyezte.)

OMSZAKOLTSÁGTÉR

2. sz. melléklet

A függetlenített pártmunkások megoszlása a függetlenítés formája szerint

1977.XII.31. állapot

	függetlenített pártmunkás		
	Összesen	e b b ő l	
		párt által függetlenítve	állami gazd.-i szervek ált. függetlenítve
KB	315	315	-
Politikai Főiskola	114	114	-
Párttörténeti Intézet	51	51	-
Társad.Tud.Intézet	46	46	-
Budapest	753	515	238
Baranya	252	152	100
Bács	306	186	120
Békés	268	174	94
Borsod	369	245	124
Csongrád	227	143	84
Fejér	215	136	79
Győr	221	137	84
Hajdú	267	161	106
Heves	160	115	45
Komárom	158	122	36
Nógrád	173	130	43
Pest	337	235	102
Somogy	237	157	80
Szabolcs	288	188	100
Szolnok	267	185	82
Tolna	183	128	55
Vas	160	118	42
Veszprém	217	157	60
Zala	167	119	48
Külügy Minisztérium	9	1	8
Magyar Néphadsereg	208	-	208
Belügyminisztérium	33	-	33
Határőrség	19	-	19
Összesen	6020	4030	1990

3. sz. melléklet

A Budapesti Pártbizottság és a megyei pártbizottságok belső apparátusában dolgozók száma.

Budapest	79
Baranya	36
Bács	30
Békés	36
Borsod	42
Csongrád	34
Fejér	32
Győr	36
Hajdú	34
Heves	32
Komárom	34
Nógrád	33
Pest	42
Somogy	36
Szabolcs	37
Szolnok	36
Tolna	34
Vas	31
Veszprém	36
Zala	33
Összesen	721

Záró. melléklet

J A V A S L A T

a budapesti, a megyei és a megyei jogú pártértekezletek küldötteinek számára, valamint a megválasztandó pártbizottságok és végrehajtó bizottságok létszámára

	Küldöttek	Pártbizottsági tagok	Végrehajtó bizottsági tagok
Budapest	650 /600/	91	15
Baranya	350	67	13
Bács-Kiskun	350	67	13
Békés	370 /350/	67	13
Borsod	420 /400/	67	13
Csongrád	350	67	13
Fejér	300	65	13
Győr-Sopron	350	67	13
Hajdú-Bihar	380 /350/	67	13
Heves	300	65	13
Komárom	300	65	13
Nógrád	300	65	13
Pest	400	67	13
Somogy	330 /300/	65	13
Szabolcs	350	67	13
Szolnok	380 /350/	67	13
Tolna	260 /250/	65	13
Vas	250	63	13
Veszprém	300	65	13
Zala	250	63	13
Néphadsereg	400	67	13
Határőrség	200	61	11
Belügyminisz.	200	61	11
Külügyminisz.	200	59	13

Megjegyzés:

- a pártértekezletek küldötteinek száma tartalmazza a megválasztott küldöttek és a szavazati joggal résztvevő pártbizottsági tagok számát.
- zárójelben jelezzük a XII.kongresszust megelőző pártértekezletek küldötteinek számát ott, ahol eltérés van. A küldöttek számának növelését a budapesti,a megyei pártbizottságok kérésére javasoljuk.

OSZTÁLYVEZETŐK

Szocialista nemzet

Az MSZMP KB Kultúrpolitikai Munkaközössége állásfoglalást adott ki 1974 szeptemberében „A szocialista hazafiság és proletár internacionalizmus időszerű kérdései” címmel.[83] A dokumentum a korábbi állásfoglalásokra, határozatokra építve elméletileg rögzítette a szocialista nemzeti egység tartalmát. A jellegzetes kádári formula szerint: *„A szocialista nemzeti egység politikája fejezi ki, hogy minden magyar állampolgár érdekelt a szocialista társadalom felépítésének munkájában, és mozgósít az abban való aktív, tudatos részvételre.”* Vagyis: a szocializmus felépítése minden dolgozó osztály és réteg alapvető érdekével egyező, átfogó nemzeti program.

A tudományos elemzés szerint „a történelemben eddig ismert burzsoá nemzet mellett megjelent a szocialista nemzet. Hazánkban ennek elemei már a negyvenes évek végén is megmutatkoztak, de egyrészt a folyamat kezdeti stádiuma, másrészt a szocialista építésben jelentkező torzulások következtében a szocialista nemzeti lét valósága mint a társadalom nagy közösségi élménye tapasztalat, csak a torzulások és az ellenforradalom leküzdése után, a gazdasági, kulturális építőmunka egyenletes, hosszan tartó fejlődésének eredményeként bontakozott ki.”

A hetvenes évek jellegzetes-értelmezése szerint a szocialista nemzet valóságos, az egész népre kiterjedő közösség. Olyan osztályok, rétegek közössége, amelyben a még meglévő, de nem kibékíthetetlen érdekellentétek az alapvető érdekek azonossága révén a társadalom egészének javára folyamatosan feloldhatók. Vezető ereje a munkásosztály… Osztályalapja a munkás–paraszt szövetség.

A végső cél természetesen a tejes ideológiai győzelem: *„…a nemzeti egység politikája a párttagokat és pártonkívülieket, a marxistákat és nem marxistákat, (…) a hívőket és nem hívőket úgy fogja össze, hogy egyben ideológiai vita révén folyamatosan előmozdítja a marxizmus–leninizmus eszméinek és normáinak általánossá válását.”* Vagyis a nem marxisták marxistákká válnak, a hívők nem hívővé stb.

[83] *Az MSZMP KB Határozatai 1971–1975.* Budapest, Kossuth Kiadó, 1976. 830. o.

Folytatva az elméleti fejtegetést, előkerülnek egészen nehezen definiálható fogalmak. A szocialista nemzetnek tudati tükröződése a szocialista hazafiság és a proletár internacionalizmus, amely ugyanazon dolog két oldala. A szocialista társadalom felépítéséért és a szocializmus világméretű felépítéséért folytatott harc alapvető követelménye.

Ellenségre azért szükség volt: a fő ellenség: a burzsoá nacionalizmus és a kozmopolitizmus: ezek egy törol fakadnak.

A szocialista hazafiság fogalmába beletartozónak vélték a nemzeti hagyományt, azon belül és kitüntetetten a forradalmi és szabadságharcos hagyományt. Még kitüntetettebben a munkásság szervezett osztályharcát, a szocializmus építésének eddig elért sikereit, de a magyar nyelvet és kultúrát is.

„Haza és szocializmus elválaszthatatlanok", adták ki a jelszót, és ennek jegyében tudatosították: *„Teljesen és végleg át kell hatnia társadalmunk tudatát, hogy eredményeink forrása, nemzeti felemelkedésünk eddigi és jövőbeli záloga – a szocializmus."*

Némelyik hangulatjelentésből úgy tűnhetett, hogy az eredmények azért jöttek. Az emberek mintegy spontánul kritikával éltek a „renitens" művészek irányába, és követelték a szocializmus hatékonyabb propagandáját: *„A dolgozók nagyobb tudatosságot, elvhűséget és felelősséget kívánnak a szocialista embertípus kialakítása érdekében a művészektől. Ehhez sokkal határozottabb célzatú, értékesebb, eszmeileg tiszta darabok bemutatását sürgetik."*[84] A művészek amúgy is gyakran kerültek a kritika középpontjába. A művészek jövedelme túl magas, holott *„tevékenységükben a szocialista eszmeiség, a hazafiságra nevelés elenyésző"*[85], vélték sokan.

A szocialista nemzet fogalma nem zárta ki a nemzeti büszkeség kategóriáját sem. *„Alakítsuk a szocialista építés nemzeti büszkeségét"*, fogalmazták meg. A vitákban gyakran került elő, hogy vannak rétegek, amelyek feltűnően jól élnek. Mivel leginkább közéjük tartoztak a pártközpont elméleti stábjának tagjai is, nem szült meghasonlást a néha hangoztatott tézis: *„Nem cél az aszketikus szocializmus."* A kritikákat igyekeztek valamiféle vidékiségre utalással lesöpörni: *„Községi vezetőknél volt tapasztalható, hogy a növekvő anyagi gyarapodástól féltik a szocializmust."*[86] Kádár véleménye egyértelmű volt: ettől nem kell félteni a szocializmust.

[84] MOL 288.f. 22/1971/1.ö.e.
[85] MOL 288.f. 22/1973/4.ö.e.
[86] MOL 288.f. 22/1973/1.ö.e.

A cél a propagandában is a népfrontjelleg kidomborítása, a szocialista hazafiság és a nemzetköziség egységének tudatosítása. A szocializmus forradalmi romantikája sokaknak hiányzott, vagy legalábbis úgy tettek, mintha hiányozna.

A Pamutnyomó-ipari Vállalatnál *„kifogásolták a textilfestőgyáriak, hogy a nov. 7-i plakátok vesztettek forradalmi jellegükből, nem eléggé domborodik ki a mondanivaló. Vörös helyett fekete szín dominál, főleg forma(i) elemekkel, kevés belső tartalommal."*[87]

A vörös szín mellé valóban egyre inkább felzárkóztak a nemzeti színek az ünnepeken, ünnepségeken is. A kilobogózási rendelet szerint a vörös és a nemzetiszín zászlók aránya következő kellett, hogy legyen:

Március 15-én: 2/3 nemzeti, 1/3 vörös; május 1-jén: 2/3 vörös, 1/3 nemzeti; augusztus 20-án: 2/3 nemzeti, 1/3 vörös; november 7-én: 2/3 vörös, 1/3 nemzeti; április 4-én: 2/3 nemzeti, 1/3 vörös.

A program 1972, vagyis az alkotmány módosítása után: a fejlett szocializmus építése. Erre a formulára – szovjet minta alapján – azért volt szükség, mert 1972-ben immáron alkotmányba rögzítették, hogy Magyarország szocialista állam.[88] A fejlett szocializmus felépítésének egyik feltétele – ahogy naponta hangsúlyozták – a szocialista demokrácia fejlesztése, erősítése. Idővel felmerült a „szocialista pluralizmus" kifejezés is, de akkor már közeledett az összeomlás.

A nemzet és a szocializmus összekapcsolását szolgálták az olyan szólamok is, mint: *„Mindenki meggyőződhetett róla, hogy »a nemzeti felemelkedést« egyedül a szocializmus valósítja meg."* Vagy: *„A fejlett szocializmus felépítése egyetemes magyar feladat, lelkesítő távlat, egyedül helyes cél..."*[89]

A nagy cél és a mindennapok egyik kulcskérdése: a „szocialista tudatosság". Az elméleti kérdéseket gyakori tanfolyamokon, továbbképzéseken, szemináriumokon sulykolták. Ilyen volt *„A szocialista életmód érvényesülése a kommunista értelmiségiek körében"* című téma tárgyalása, amelynek révén kiderült, hogy *„a mindenki képességei szerint elvét a kommunista értelmiségünk fenntartás nélkül elfogadja és zömében magára nézve kötelező érvényűnek tartja"*. Az autó, nagyobb lakás, nyaraló: nem cél, hanem eszköz a *„szocialista önmegvalósuláshoz"*. Máris meg van minden magyarázva. A szocialista hazafiság kérdése mindig a proletár internacionalizmussal együtt jelent meg. Fontos a dialektika. *„A szocialista hazafiság és a proletár internacionalizmus dialektikus*

[87] MOL 288.f. 22/1974/19.ö.e.
[88] 1972. évi törvény. Elfogadva 1972. április 19-én. 2. § (1) bek. „A Magyar Népköztársaság szocialista állam."
[89] MOL 288.f. 22/1975/2.ö.e.

egységét megyénk kommunista értelmisége érti, elfogadja és azonosul vele", jelentették Zala megyéből.

A „szocialista" jelző egyre több főnév és ige elé került oda. Csak ritkán töltötték meg tartalommal ezeket a kapcsolatokat. A vicc persze a „szocialista" előtagot „fosztóképzőnek" nyilvánította. Szocialista demokrácia. Szocialista életmód. Mi is az: *„A szocialista életmód a munkára, közösségi szellemre, a közéleti tevékenységre épül. (...) Jellegzetessége a sokoldalúan képzett, alkotó és kezdeményező harmonikus személyiség."*[90]

Gyakran használt fordulatok: szocialista tudat, erkölcs és életforma. Ritkábban: szocialista humanizmus. Hivatali légkörre panaszkodik valaki: *„Elviselhetetlen itt a légkör, olykor pedig a szocialista humanizmustól igen távol esik."*[91]

Szocialista internacionalizmus. Rengeteg időt szántak arra, hogy tisztázzák a *„nemzeti és nemzetközi viszonyát a szocializmusban"*. (Az MSZMP KB Párttörténeti Intézetének tudományos kutatási témája is volt ez.)

A szocialista nemzeti öntudat is szerepelt a palettán. A szocialista törvényesség. Ha a diktatúra nem kellően érvényesült, hamar érkezett a bírálat: a bíróságok túl enyhén ítélkeznek, az ítéletek nem kellően szolgálják szocialista törvényeink tiszteletét. Például a fiatalok elleni fellépésnél.

A szocialista brigád mindennapos keret volt gyárban, üzemben. A szocialista nevelés elméleti cél és gyakorlati csőd az iskolákban, egyetemeken. Ezen a hetvenes években már a „tudományos szocializmus" és a „politikai gazdaságtan" sem segített. A szocialista tudat meghatározásához már csak a marxista filozófusok foghattak. Gond volt még az olyan egyértelműnek látszó fogalmakkal is, mint a „szocialista tábor"; ki-ki hajoltak belőle államok, vagy inkább ki-ki zárták onnan őket. A szocialista állam és társadalom leginkább a szocializmus perspektívájában mutatkozott meg.

Igen érdekes fogalom volt a szocialista tulajdon: közösségi tulajdon és személyi tulajdon. A közösségi tulajdonon belül állami és szövetkezeti tulajdon. Kádár János így vélekedett erről: *„De azért kétféle szocialista tulajdon van, még akkor is, ha mind a kettő szocialista tulajdon. És én állítom, hogy a mi társadalmunk szférájában és a gazdálkodás területén is a szocialista tulajdon erősebb részarányában is, és szerencsére hatékonyságában is mint sok más szocialista ország társadalmi életében. Erősebb a szövetkezeti szektor, ami alatt értem az ipari szövetkezeteket és a mezőgazdasági szövetkezeteket. Állítom, nem rossz, hogy ezért dolgoztunk, és jól tettük, hogy dolgoztunk. Ezáltal a mi társadalmunk szilárdabb politikai értelemben is, hogy ez így alakult, ahogy van és gazdálkodásában hatékonyabb a szövetkezeti szféra."*[92]

Ezt az elégedettséget fejezte ki az 1971. szeptember 23-án egyhangúlag elfogadott szövetkezeti törvény. Dr. Korom Mihály expozéjában kiemelte:

Magyarországon
- több mint egymillió tagot tömörítenek a mezőgazdasági szövetkezetek, ezek adják a mezőgazdasági termelés 70%-át.
- Az ipari szövetkezeteknek közel negyedmilliós a tagságuk. A belső forgalomba került ipari termékek 16%-át, a szocialista szektorban épített lakások 22%-át adják.
- Az általános fogyasztási és értékesítő szövetkezetek tagsága másfél millió. Ezek bonyolítják a kiskereskedelmi és vendéglátó-ipari forgalom harmadát.
- A takarékszövetkezeteknek 800 000 tagja van.
- A lakásszövetkezeteknek 60 000 tagja.

Kádár a szövetkezeti tulajdon mellett a személyi tulajdon védelmét ideológiailag is megtámogatta: „...én a szocializmus híve vagyok természetesen, ennél fogva még a szocialista társadalomban meglévő személyi tulajdonnak is."

Összevetésben: *„Magyarországon a személyi tulajdon részarányában erősebb, mint Franciaországban."* Ennek oka, hogy a dolgozó nép uralkodó osztállyá lett, személyi tulajdonhoz jutott. *„1956 óta ez nagy lendületet vett és helyes, állítom, hogy helyes! Csak gyarapodjon még!"*, lelkesedett.[93] Hozzátette: a dolgozók 48%-a saját személyi tulajdonú lakásban lakik! Nem sok országban van így! Már némi kritika is volt szavaiban, amikor az értelmiségre terelte a szót: a gondolkodás nagy mértékben – főleg az értelmiségben – a személyi tulajdon felé fordult.

Mindez felvetett egy újabb kérdést: a szocialista erkölcs problémáját.

A pártállam szilárdsága, megingathatatlansága egészen furcsa nézetek terjedéséhez is vezetett. Az emigrációban például ilyesmit fejtegettek: *„A Párnak kell előbb a nemzet lelkét magába fogadnia, igényeit átvennie, hogy a nemzet is magáénak tekintse a Pártot..."*[94] A nemzeti büszkeség néha előbújt a hangulatjelentésekben. *„Többen kifogásolták..., hogy egy-egy táncdalénekes lassan jobban ismerté válik, mint nemzeti nagyjaink."* Mindez azonban alig változtatott azon, hogy a „szocialista" jelző nélkül, a „nemzet" továbbra is nemkívánatos kategória maradt, s társa, a „nacionalizmus" még inkább. A nemzeti sors-

[90] MOL 288.f. 22/1976/38.ö.e.
[91] MOL 288.f. 22/1976/1.ö.e.
[92] MOL 288.f. 4/1973/122.ö.e. Az MSZMP KB 1973. június 27-ei zárt ülése.
[93] MOL 288.f. 4/1973/122.ö.e.
[94] Új Látóhatár, 1970. július 10.

kérdéseket feszegetők – a határon túli magyarság helyzete, népesedési problémák, Trianon – hamar megkapták a nacionalizmus vádját és bélyegét. Mint például azok a fiatalok is, akik spontán módon nemzeti színekkel kívántak tüntetni március 15-én. A tétel így hangzott: *„A nacionalizmus és a kozmopolitizmus az imperializmus fegyvere a marxizmus–leninizmus, a szocializmus, a szocialista hazafiság és a proletár internacionalizmus elleni ideológiai harcában."*

A nemzetiségi, kisebbségi kérdés előtérbe kerülése (főleg Erdély kapcsán) komoly feszültségeket eredményezett, már a hetvenes évtizedben is. Az MSZMP komoly kritikát kapott, nyíltan megfogalmazva az emigrációból: *„A párt elárulja a nemztet és magára hagyja az embert."* Paul Lendvai egyenesen kimondta a fenyegető víziót: a nemzeti tényező erősebb a kommunistánál.[95]

Kádár János magát a nemzeti mentalitást is célba vette, valamiféle „szocialista nemzeti mentalitást" követelve: *„Nem azt mondom, hogy a nemzeti mentalitást irtsuk ki gyökeresen, mert már Gogol írta: egy kozák a Kárpátokba menekült, mert úgy hallotta, azon túl élnek a magyarok, akik ugyanúgy szeretik a nőket, a bort, s a nem tudom még mi az istent, a lovat, mint ők, a kozákok, tehát az egy jó nép lehet. Na jó, de már nem tudom hány száz éve annak, hogy ilyen híre van a magyarságnak. Most már legyen szocialista híre is!"*[96]

Nemzeti ünnepként volt hivatalos a Nagy Októberi Szocialista Forradalom (sic!) Magyarországon is. 60. évfordulójának megünneplésekor Kádár jellemző közbeszólást engedett meg magának: *„Azt hiszem, ezúttal azt a »nemzeti ünnepet« el is lehetne hagyni, mert itt a 60. évfordulót ünnepeljük. Majd megnézzük."* Ki is maradt a hivatalos formulából. Maradt állami ünnep...

A hetvenes évek elején a „munkásellenzék" támadásában jelentős szerepet játszott a szocializmus „védelme", ideológiai alapjainak megőrzése. A szocialista nemzeti egységet azonban már nem merték kikezdeni, legfeljebb hangsúlyozták a munkásosztály vezető szerepét. Biszku Béla eligazításai egyikén elmondta: az agitációs és propaganda munkában hangsúlyozni kell a szocialista nemzeti egység létrejöttét, persze a munkásosztály vezető szerepének növelésével, a munkás–paraszt szövetség megszilárdításával. De kimondta, hogy az értelmiség a dolgozó nép része... Sőt! A munkásosztály a kispolgársággal is szövetségben építi a szocializmust.[97]

A hetvenes években már felmerült a nemzeti nevelés kérdése is, főleg azután, hogy Illyés Gyula a rádióban kijelentette, hogy újra hozzá kell fogni a magyar

[95] MOL 288.f. 22/1978/4.ö.e.
[96] MOL 288.f. 4/1973/124.ö.e. Az MSZMP KB 1973. november 28-ai ülése.
[84] MOL 288.f. 4/1971/111.ö.e. MSZMP KB, 1971. január 28.

nemzet újbóli felépítéséhez. A magabiztos állásfoglalások szerint a legjobb nemzeti nevelés a szocializmus építése. Némi vita is kialakult a munkásosztály nemzeti elkötelezettségéről, illetve nemzetköziségéről. Ez utóbbi megkérdőjelezhetetlen marxista dogmává vált. A „látszólagos ellentmondást" a már említett dialektika jegyében igyekeztek feloldani, mondván, hogy a nemzet fogalma csak a munkásosztály hatalma idején, a szocialista társadalomban tágulhat egyetemessé.

A szocialista nemzetet alkotó szocialista emberről a közvéleménykutatás szerint igen érdekes kép alakult ki a fiatalokban a hetvenes években. Arra a kérdésre, hogy mi jellemzi a szocialista embert, így válaszoltak:[98]

1. sokoldalúság, intelligencia (52%);
2. kiegyensúlyozottság (48%);
3. határozottság, gyorsaság, magabiztosság (46%);
4. emberségéért becsülik, nagy tudású (45%);
5. jó alakú, szép ember (36%);
6. lelkiismeretesen dolgozó (32%);
7. uralkodik érzelmein (23%);
8. marxista világnézetű (14%).

A marxista világnézet ezek szerint a háttérbe szorult.

A szocialista nemzeti egység sajátos kommunista értelmezését megfigyelhetjük a Magyar Nemzet hasábjain megjelent „Zsiga bácsi" című cikk kapcsán.[99] A cikkben a szerző gróf Somssich Zsigmondról írt, aki a nagyatádi konzervgyárban dolgozott betanított munkásként. Az írás hangulata szerint az egykori gróf és nagybirtokos – munkája révén – immáron hasznos tagja a szocialista nemzeti egységnek. Ebből komoly botrány keletkezett, az akta megjárta az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztály vezetőjének íróasztalát is. A szerző és két szerkesztő megrovásban, illetve szigorú megrovásban részesült. A Népszabadság dörgedelmes cikket közölt 1972. augusztus 27-ei számában „Hogy értsük ezt?" címmel. Eszerint a cikk szemlélete, mondanivalója és célzata kirívóan idegen a szocialista sajtótól. *„Az olyan mondvacsinált nemzeti egységnek, amelybe »királyok, hercegek, grófok, naplopók és burzsoák« éppúgy beletartoztak, mint a dolgozó milliók, a felszabadulás véget vetett. Mai szocialista nemzeti egységünk – amelybe mint dolgozó alkalmasint a volt kizsákmányoló is beletartozhat – történelmi harcok és fejlődés eredménye. Ezt a múltba visszavetíteni tisztán nem látásra valló politikai hiba."* A Magyar Nemzet szerkesztősége a bírálattal egyetértett, és őszinte sajnálatát fejezte ki, hogy a cikk hasábjain megjelenhetett...[100]

[98] Ifjúsági Magazin, 1979. június
[99] Az ügyről lásd a dokumentumokat: Simon István–Szerencsés Károly: *Azok a kádári „szép" napok.* Budapest, Kairosz Kiadó, 2004. 202. o.
[100] Jogos bírálat. Magyar Nemzet, 1972. augusztus 29.

A sajtó

A sajtó a diktatúrában politikai szempontból alapvetően agitációs célokat szolgál. Így volt ez a hetvenes években is Magyarországon. A párt politikájának magyarázata, népszerűsítése, sulykolása – „feldolgozása" – volt a feladata a napi- és hetilapoknak, folyóiratoknak, tv-nek, rádiónak. Ezt a munkát az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztálya irányította és ellenőrizte. E fölött a sajtóért felelt az Agitációs és Propaganda Bizottság és egy „ideológiai" KB-titkár is. Az Agitációs és Propaganda Osztály a következő alegységből állt:

- agitációs alosztály;
- információs alosztály;
- propaganda alosztály;
- tájékoztatási alosztály;
- szerkesztési alosztály;
- külföldi propaganda.

Hatáskörébe tartozott a Politikai Főiskola, Kossuth rádió, Magyar Újságírók Országos Szövetsége, Magyar–Szovjet Baráti Társaság, Állami Egyházügyi Hivatal, Kormány Tájékoztatási Hivatala, a sajtó, a Rádió, a Televízió.[101] A párt vezetése oda-vissza teljes egészében érvényesült a sajtó területén. Ezt úgy is kell érteni, hogy a politikai vezetők cikkeinek megjelenéséhez a Titkárság hozzájárulása volt szükséges, az APO előterjesztése alapján. Éppígy a vezető testületek hozzájárulása volt szükséges egy tv-interjúhoz, tv-szerepléshez.

Megyeri Károly – az MTV elnöke – például kérelemmel fordult az MSZMP PB-hez, hogy Losonczi Pál (az Elnöki Tanács elnöke, PB-tag) szerepelhessen egy Barcsról készült filmben. A Politikai Bizottság az engedélyt megadta...

Állami vonalon kulcsszerepe volt a Minisztertanács Tájékoztatási Hivatalának és a Magyar Távirati Irodának. Szakmai jellege mellett politikai feladatokat is ellátott a Magyar Újságírók Országos Szövetsége. Ideológiai szinten a feladat a marxista–leninista világnézet terjesztése volt. A feladatot így fogalmazták

[101] MOL 288.f. 22/1972/2.ö.e.

meg: *„...a sajtó akkor szolgálja jól a párt politikáját, ha a rendelkezésre álló eszközökkel mozgósítja a lakosságot a kongresszusi határozatok végrehajtására."*[102] Ehhez az évtized közepén rendelkezésre állt a napilapok 817,8 milliós és a hetilapok 306,4 milliós példányszáma. A rádió-előfizetők száma 1976 végén 2559 ezer fő, a televízió-előfizetőké 2477 ezer fő volt.[103] A párt időről időre határozatokban szabta meg az újságírók feladatát: értékelte munkájukat és kijelölte a célokat. Ugyanakkor a lapokért a főszerkesztők egy személyben voltak felelősek: közvetlen beavatkozás csak akkor történt, ha valami „galiba" történt, vagy éppen konkrét utasítást adtak bizonyos témák erőltetésére vagy levételére a „napirendről". Az utasítások konkrétan tartalmazták: mit dicsérjen meg a sajtó és mit bíráljon.

Az APO vezetője 1970-ben Jakab Sándor, helyettese Pálos Tamás volt. 1974. június 20-ától az APO élén Grósz Károly állt. Az ő felügyeletükkel működtek a „központi napilapok". Ezek fegyelmezett előfizetők révén hatalmas példányszámot értek el. A párt hivatalos lapja, a Népszabadság hétköznap 747 718 példányban jelent meg, vasárnap pedig 827 818 példányban. Ebből előfizető volt 659 338 fő. (1971. december 7.)

A Magyar Hírlap példányszáma 50 343 volt, ebből előfizető: 22 946. A Magyar Hírlap új napilap volt a hetvenes években, remittendája 25% volt. (A Magyar Hírlapot akkoriban a kormány félhivatalos lapjának titulálták.)

A Népszava 276–278 ezer példányszámban jelent meg, ez vasárnap felment 305–310 ezerre. A Magyar Nemzet 119 ezres példányszámával a középmezőnyben foglalt helyet. 1974-ben 1226 lap jelent meg Magyarországon, köztük 31 politikai napilap, 35 politikai hetilap és folyóirat, 93 kulturális lap, 28 ifjúsági lap, 23 szórakoztató és hobbilap, 40 sportlap, 15 egyházi lap, 27 szakszervezeti lap stb. A derékhadat a szaklapok (346) és a az üzemi lapok (374) adták. Nagy népszerűségnek örvendett a Nők lapja (703 ezer példány), a Képes Újság (443 ezer) és a Szabad Föld (351 ezer) című lap.[104] Igen népszerű lap volt a Magyarország, Fáklya, Új Tükör, Budapest, Nagyító, Ország-Világ, Esti Hírlap, Képes Újság, Magyar Ifjúság, Hétfői Hírek, Figyelő. 1974-ben a lapok összpéldányszáma 1 milliárd 250 millió volt![105]

[102] Az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Bizottságának Állásfoglalása a belpolitikai újságírás helyzetéről... 1971. május 21. In: *Az MSZMP határozatai és dokumentumai 1971–1975.* Budapest, Kossuth Kiadó, 1979. 72. o.

[103] Ua.: Budapest, Kossuth Kiadó, 1979. 66. o.

[104] MOL 288.f. 22/1975/2.ö.e.

[105] MOL 288.f. 22/1972/2.ö.e.

A hetvenes években egyre fontosabb szerep jutott a rádiónak és a televíziónak. Az évtized közepén a két és fél millió előfizető mellett kb. 5 millióra tették a háztartásokban lévő rádiókészülékek számát. A rádióműsorok 18–20%-a volt direkt politikai műsor, de természetesen az egyéb műsorok is belesimultak a politikai rendszerbe. Ennek klasszikus példái voltak a „rádiókabarék". Egyre üdítőbb volt viszont a zenei és sportműsorok adásidejének növekedése. A rádióműsorok fő célja: a szocialista építőmunka bemutatása, a szocialista demokratizmus fejlesztése, az internacionalizmus ápolása, művészeti műsorokon keresztül a szocialista eszmeiség támogatása stb.[106]

A rádió mellett egyre fontosabb helyet vívott ki magának Magyarországon is a televízió. Nem kis szerepe volt a forradalom utáni konszolidáció megvalósításában: ott voltak a tv kamerái például 1957. május 1-jén a Hősök terén tartott nagygyűlésen. A mikrofonnal és kamerával a tömegből közvetítő televízió – mégha ekkor alig is láthatta valaki – új fejezetet nyitott a propagandában is. A közvetítésben megszólaltatták magát Kádár Jánost is, a riporter Szepesi György volt. De már ezt megelőzően, 1957 húsvétján helyszíni közvetítést adtak a Népstadionból, „természetesen" egy magyar–osztrák futballmeccsről. (A riporter itt is Szepesi volt...) Az első színházi közvetítés is hamarosan következett: az Operából Erkel Bánk bánját adták (1957. május 21.). Júliusban sugározni kezdték a Híradót is.

A hetvenes évek elejére a televízió-előfizetők száma is kétmillió fölé emelkedett, az évtized közepére elérte a két és fél milliót. 1977-ben már 2 millió 900 ezer készülék működött az országban, ebből 24 ezer színes. Heti 82 óra adásidő állt a nézők rendelkezésére.[107]

A családok estéit egyre inkább Magyarországon is uralni kezdte a televízió. A műsoridő 27%-a volt direkt politikai és tájékoztató jellegű, 55%-a művészi és szórakoztató, 18%-a oktató, ismeretterjesztő.

Az MSZMP vezetői is tisztában voltak azzal, hogy a televízió „naponta milliós tömegek gondolkodását és szemléletét alakítja", ezért minden eszközt igyekeztek megadni az itt folyó ideológiai munkához. Így lehetővé vált a 2. program beindítása. 1972. november 7-étől három adásnapon, 1973. november 7-étől négy adásnapon. 1977-től öt napon át lehetett már nézni a kettes programot is. A cél a tömegek marxista befolyásolása, a szabadidő felhasználása a szocialista szemlélet kialakítására, a politikai aktivitás fokozása (persze, a kívánt irányba), a szocialista életforma népszerűsítése.[108] 1969. március 21-én

[106] Az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Bizottságának állásfoglalása a rádió műsorpolitikájáról. In: *Az MSZMP KB határozatai és dokumentumai.* Budapest, Kossuth Kiadó, 1979 157. o.

[107] MTI Magyar dokumentáció, 1977. január.

[108] *Az MSZMP KB határozatai és dokumentumai 1971–1975.* Budapest, Kossuth Kiadó, 1979. 276. o.

üzembe helyezték az első magyar-színestelevízió-adót – megkezdődött a kísérleti színes adás.

A hetvenes évek közepén időszerűvé vált az 1957-ben létrejött rádió és televízió struktúra átalakítása. Az addig egy szervezeti egységet alkotó két intézmény kettévált, létrejött a Magyar Rádió és a Magyar Televízió. A két intézmény állami vonalon a Minisztertanács alá tartozott, pártirányítását a KB APO látta el, együttműködve a KB Tudományos, Közoktatási és Kulturális Osztályával.[109] A tényleges szétválasztásra 1974. szeptember 12-én hozott határozatot a Minisztertanács, egyben létrehozva az Állami Rádió és Televízió Bizottságot a két intézmény felügyeletére.

Állami Rádió és Televízió Bizottság ülésein rendszeresen elemezték a két médium helyzetét. Már tudták jól: a propaganda szempontjából a Rádióban a reggel, a Tv-ben az este a döntő. A politikai cél azonban nem mindig érvényesült. Adásidőben, gyártásbázisban is komoly lemaradások voltak tapasztalhatóak az évtized végére. Megállapították: valamennyi KGST-ország megelőzött minket. Például: adásidőben. Az MTV 4316 órát sugárzott, Csehszlovákia 6300, Bulgária 4800. Ugyanakkor egyre több magyar stáb jutott el külföldre, és 1975-ben 86 „nyugati" forgatócsoport járt Magyarországon.

A direkt politikai műsorok közül fontosságát tekintve kiemelkedett a Híradó és a Hét című műsor. A többi ideológiailag fontos műsor a politikai szerkesztőségek műhelyeiben készült. Zászlóshajójuk a *Fórum* című „interaktív" műsor volt, persze a „szűrt objektivitás" jegyében. Itt sem volt azonban minden az elvárások szerint. Nagy Richárd, a televízió elnöke (és természetesen az MSZMP KB tagja) így kritizált: *„Sajnos, egyes riportereink és munkatársaink gyakran megszédülnek a képernyő mákonyától és nagyképűsködnek, kioktatnak ahelyett, hogy valóságos feladatukat, a köz szolgálatát végeznék szerényen."*[110]

A műsoridő nem nőtt elég dinamikusan: 1974: 204 503 perc; 1978: 253 218 perc (I–II. program). A szórakoztatás terén azonban komoly előrelépés történt. A kádári „legvidámabb barakk" szindróma jegyében például 1975–1978 között 1679 játékfilmet, 1386 dokumentumfilmet, 413 könnyűzenei műsort, 201 komolyzenei filmet sugároztak. A filmek közül 1079 tőkés országban készült, és csak 600 szocialista országban!

A játékfilmek gyártó ország szerinti megoszlása: USA: 236; Nagy-Britannia: 278; Franciaország: 209; NSZK: 164; Olaszország: 104; Szovjetunió: 98;

[109] MOL 288.f. 22/1974/2.ö.e.
[110] MOL 288.f. 22/1979/5.ö.e.

NDK: 151; Magyarország: 98; Lengyelország: 53; Csehszlovákia: 50; Románia: 5; Korea: 1; stb.

Az egész évtizedre jellemző a könnyűzene feltartóztathatatlan térfoglalása a médiában. A könnyűzenei műsorok többsége is „Nyugatról" érkezett: NSZK: 74; Nagy-Britannia: 56; Franciaország: 49; Olaszország: 26; USA: 20; NDK: 71; Szovjetunió: 18; Csehszlovákia: 16; Lengyelország: 16; Bulgária: 12; Románia: 5.[111]

A televízió egyre sokfélébben igyekezett kiszolgálni a közönséget. A hatvanas évek legendás „Táncdalfesztiváljai" és „Ki mit tud?" vetélkedői sokféle formában éltek tovább, még ha hasonló elementáris hatást nem is tudtak kiváltani. Ízelítő egy hét Híradó utáni tv-műsorából az évtized elejéről:

Hétfő: szünnap

Kedd: 20.00 óra. Táncdalfesztivál. Döntő.

Szerda: 20.00 óra. Éljenek a Lajosok. Lajos napi köszöntő. 21.15 Magyarország–Szovjetunió röplabdamérkőzés közvetítése.

Csütörtök: 20.00 óra. Salto mortale. NSZK filmsorozat.

Péntek: 20.00 óra. Nyitott könyv. Pausztovszkíj: Fehér szivárvány. 21.00 óra. Benny Hill műsora.

Szombat: 20.05 óra. Charley nénje. Közvetítés a Városmajori Színpadról. 22.15 Vágy a szilfák alatt. USA film.

Vasárnap: 20.00 óra. Rózsa Sándor. Tévéfilm. 2. rész.

Más napokon olyan krimik szögezték a képernyő elé a nézőket, mint „Az angyal kalandjai". Ezt adták például 1971. október 23-án este is, a forradalom 15. évfordulóján... Ez is jellemző a Kádár-rendszerre.

Volt akinek ez nem tetszett. Javaslatokkal is élt: rövid, de figyelmet lekötő rendszeres sorozatokat szeretett volna látni a múlt proletár harcairól, kizsákmányolásokról, a Szovjetunió segítségével kivívott szabadságról...[112]

A párt kiemelt figyelmet szentelt az újságíróképzésnek. A kiválasztás szempontjai a hetvenes évtizedben sem sokat változtak: első a politikai feddhetetlenség, ezt követi az erkölcsi feddhetetlenség, a felsőfokú képzettség (indokolt esetben elegendő az érettségi), végül az újságírói pályára való alkalmasság.[113]

A képzést a MÚOSZ Újságíró Iskola végezte. Két tagozata volt: féléves és kétéves, levelező rendszerben. A MÚOSZ Újságíró Iskolában politikai, ideológiai és szakmai képzés folyt. Létezett Újságíró Felvételi és Minősítő Bizottság is.

[111] MOL 288.f. 22/1979/5.ö.e.
[112] MOL 288.f. 22/1976/4.ö.e.
[113] MOL 288.f. 22/1972/18.ö.e.

A sajtó elemzése, egyes lapok munkájának értékelése szinte mindennapos volt, politikai szinten is. Alapvetően ezt is az APO végezte a főszerkesztők beszámolói alapján. Gyakran kértek fel más lapoknál dolgozó újságírókat, hogy elemezzék a napilapok munkáját.

A Népszaváról (a SZOT lapja) írta Gedeon Pál főszerkesztőhelyettes 1972-ben: *„Politikai (újságírói) létszám: 54 fő. A SZOT elnöksége és titkársága a főszerkesztő útján irányítja a lapot. Nincs kicsinyes gyámkodás, operatív beavatkozás a lap munkájába."* A lap példányszámáról: 1960: 202 600; 1965: 254 350; 1970: 278 500; 1972: 283 000. A rentábilitás: egy 8 oldalas lap előállítási költsége 72 fillér. A lap ára: 80 fillér.[114]

A Magyar Nemzetnél folytatott belső cenzúráról jelenti Baróti Géza: *„...lapunk vezetői dr. Mihályfi Ernő főszerkesztő et. gyakorlata szerint minden írást a megjelenés előtt kéziratban, vagy levonatban elolvasnak és az általuk félreérthetőnek ítélt részeket törlik, illetve megbeszélik a cikk szerzőjével, vagy a rovatvezetővel."*[115]

Szabó László, a Népszabadság újságírója a Magyar Nemzet tanulmányozását kapta feladatul. Azt kellett vizsgálnia, hogyan dolgozta fel a lap az MSZMP KB 1972. november 14–15-ei állásfoglalását. Három és fél hónapon át vizsgálta a lapot. Ennyi idő alatt a lapban 26 cikket, riportot talált, amely az adott határozattal közvetlenül foglalkozott. Indirekt módon további 27 cikk kapcsolódott a témához. A reformokat támadó ultrabalos újságíró bizony „torzulásokat" tapasztalt. A pozitívumok mellett leginkább azt kifogásolta, hogy *„jóformán alig, vagy semmit sem foglalkozott viszont a lap azokkal a társadalmi negatív jelenségekkel, amelyek különösen az állásfoglalás V. pontjában, az ideológiai helyzetről címszó alatt találhatók".*[116] Nem talált az *„eszméinktől idegen, káros nézetek ellen fellépő publicisztikát".* És konkrétabban: *„Egyáltalán nem találtam cikket nacionalizmusról, az individualizmusról, az erkölcsi normák semmibevételéről, az anyagiasságról, az egyenlősdiről vagy a demagógiáról...*[117]

Egyre fontosabbá vált az Esti Hírlap mint ez egyetlen délutáni lap. Ez hivatalosan a Budapesti Pártbizottság lapja volt. 38 újságíró volt státusban.

Példányszáma: 1965: 150 360; 1971: 260 792; 1972: 274 148. Az Esti Hírlap tiszta nyereséget produkált: 1972-ben 28 468 000 forintot.

Nemes György az Élet és irodalom főszerkesztője így számolt be a kongresszus határozatainak végrehajtásáról: az Élet és Irodalom a PB határozata alapján politikusabbá vált. Alapvető feladata a szocialista erkölcs, a szocialista

[114] MOL 288.f. 22/1972/21.ö.e.
[115] MOL 288.f. 22/1972/21.ö.e.
[116] MOL 288.f. 22/1973/23.ö.e.
[117] MOL 288.f. 22/1973/23.ö.e.

hazafiság, a munkához való új viszony és a közösségi szellem elmélyítése. Az agitációs célt a lap alapvetően a publicisztikával és riportjaival érte el. Ezek témái közül a főszerkesztő kiemelte a népművelődés, az ifjúság, a népesedés, a gyermeknevelés, a nemzeti öntudat, az internacionalizmus problémakörét. Illettek a beszámolóba az ilyen mondatok: *„A kongresszusi határozat szellemében harcoltunk a közömbösség, a felelőtlenség, anyagi és szellemi javaink pocsékolása és egyéb negatív társadalmi tünetek ellen és támogattunk egy olyan erkölcsi-politikai magatartást, amely tudatosan részt vállal a szocializmus továbbfejlesztéséért folytatott közös küzdelemből."*[118]

Az újságírók többsége párttag volt, legnagyobb arányban természetesen a Népszabadságnál. Az MSZMP hivatalos pártlapjának alapszervezeti taggyűlése csaknem egyet jelentett a szerkesztőségi értekezlettel. Egy-egy ilyen taggyűlés jellemzően mutatja a Kádár-korszak párton belüli hangulatait. 1972 októberében például Vadász Ferenc rovatvezető felszólalásában kifejtette, hogy *„országunk lakosságának túlnyomó többsége... (...) egyetért a párt általános irányvonalával".* Bizonyosan hitte is, hogy *„az emberek aggódnak, nehogy lényegbe vágó változások történjenek az MSZMP-nek az utóbbi 10-15 évben folytatott politikáját illetően".* A hetvenes évek elejének slágere is előbukkant, a sokat vitatott kérdés az egyéni, a csoport- és az össztársadalmi érdek viszonya. És a feladat: *„A mi teendőnk elsősorban az, hogy a pártvezetés megtisztelő bizalmát nap nap után kiérdemelve legjobb képességeink szerint hozzájáruljunk országos méretekben a szocialista közgondolkodás fejlesztéséhez."*[119] Persze még a Népszabadságnál sem volt mindenki ilyen szervilis. Voltak, akik távozni akartak. Vadász elvtárs ezt nem nagyon értette: *„...valahogy könnyű szívvel válnak meg szerkesztőségünktől az emberek."* (Tóth László, Kovács József et. Nyolc újságíró jelentette be, hogy menni akar, öt elment.) *„Majdnem bizonyos, hogy nem anyagi kérdésről van szó, (...) a probléma közérzeti okokra vezethető vissza",* morfondírozott az „Ajánlott levél" rovat szerzője.

Szabó László az éppen aktuális párthatározat szelemében mindig keményen ostorozott és bírált: *„Mindenki tudja, hogy mik azok a negatív jelenségek, amelyek az anyagias szemléletmódban a szocialista tudattól idegen magatartási formákban jelentkeznek."* Szabó szerint a távozásoknak az az oka, hogy *„a szerkesztőségi közhangulattal nincs minden rendben, és ennek nem kis részben olyan okai vannak, amelyek a szerkesztőség vezetéséből származnak".*[120] Ez már a hatalmi harc. 1972 októberét írjuk, a következő hónapban az MSZMP

[118] MOL 288.f. 22/1970/8.ö.e.
[119] MOL 288.f. 22/1972/21.ö.e.
[110] MOL 288.f. 22/1972/21.ö.e.

KB sorra hozta meg új osztályharcos határozatait, állította le a gazdasági reformokat stb. Szabó László ebben a hangulatban kevesli a leleplezést: kevés az anyagi gyarapodást, ügyeskedést leleplező riport, kevés a szocialista erkölcsöt, törvényességet támogató cikk.

A vita alapvetően Rényi Péter és az ultrabalos Szabó László között zajlott. Szabó szocialistaellenes tendenciák támogatásával vádolta a szerkesztőség vezetését. Rényi visszautasított. Szabó László és társainak „bátorsága" érthető: az ösztönzés Moszkvából jön. A tét a magyar gazdasági reform sorsa. A feszültség 1972 őszén tapinthatóvá vált.

A feszültség enyhítésére Pavlov, a Szovjetunió budapesti nagykövete 1972-ben ellátogatott az Ország Világ szerkesztőségébe. Itt felvetették, hogy Butenko a Komunyisztban azt írta, hogy Magyarország és Jugoszlávia lényegében nem a szocializmust építi. Pavlov ezt helytelenítette.[121] Erről azért nincs szó. Csak kiigazításokra van szükség. Az akkori idegességre jellemző, hogy Butenko pusztán különbséget tett az egyes szocialista országok között a tekintetben, hogy hol építik már a Szovjetunió mellett a „fejlett szocializmust" (NDK, Csehszlovákia, Románia, Bulgária), és hol nem. Magyarország és Lengyelország lemaradt.

A magyar sajtó egyik legfontosabb feladata – a szocializmus építésének segítése mellett – amúgy is a Szovjetunió eredményeinek bemutatása, a szovjet–magyar barátság elmélyítése volt. A párt megkövetelte, hogy a jeles évfordulókon a lapok méltó módon emlékezzenek meg azokról. A Szovjetunió megalakulásának 50. évfordulója például ilyen „jeles évforduló" volt. A főszerkesztőket az APO beszámoltatta, milyen terveik vannak az esemény méltatására.

Kelen Béla, az Esti Hírlap főszerkesztőjének jelentése szerint: *„Közvetlen célunk, hogy a következő hónapokban sokoldalúan, lapunk profiljának megfelelően – könnyed, olvasmányos stílusban – bemutassuk a marxista–leninista nemzetiségi politika gyakorlati megvalósulását, s ennek realizálódását, magát a Szovjetuniót."*[122]

A nagy esemény megünnepléséből nem maradhatott ki a televízió sem. Megemlékezésül az MTV a következő tudósításokat és szovjet témájú filmeket készült vetíteni 1972 novemberében:

– Katonai díszszemle a Vörös térről;
– A szovjet nagykövet ünnepi köszöntője;
– Arbuzov: Az Arbat meséi (Katona József Színház);
– Hajnali sztyeppén;

[121] MOL 288.f. 22/1972/21.ő.e. (1972. május 26.)
[101] MOL 288.f. 22/1972/22.ő.e. (1972. augusztus 14.)

– Interjú Jevtusenkóval;
– Hőstett a jégtáblákon;
– Naszüp (ideiglenes cím) – partizánfilm.

A szovjet ünnepeket az újságok, a rádió, a televízió mellett a könyvkiadók is méltón ünnepelték. De nem bízták a dolgot csak az ideológiára: a NOSZF 60. évfordulójára megjelent művek „eladásának ösztönzésére" 3%-os célprémiumot tűztek ki a hálózati dolgozók részére.

Intézkedtek arról is, hogy ezek a könyvek a kirakatok központi helyére kerüljenek. Ilyen művekről volt szó: „Az első világháború és a forradalom képei", „A Szovjetunió földrajza", Ikonyikov–Rácz: „Leningrád", „Csujkov: Sztálingrád – 162 nap", Solohov: „Csendes Don", A. Tolsztoj: „Golgota", „Október fényei" (versek), Nyenarokov: „A Nagy Október", „Internacionalisták", „Lenin a világirodalomban", „Végtelenség szomja" (versek). Összesen 86 politikai mű jelent meg 1977-ben a NOSZF tiszteletére – 3%-os célprémiummal.[123]

A párt nem csak ilyen és ehhez hasonló esetekben szabta meg a feladatokat vagy avatkozott be közvetlenül is a média munkájába. A vitás kérdések eldöntése is az APO-ra, vagy még magasabb testületekre várt. Ilyen volt például a népszerű „Kék fény" című műsor körül kialakult feszültség. A műsor nézettsége 65–71%-os volt, azaz 5–6 millió ember nézte...

A bűnüldöző szervek munkáját segítő műsor, amely igen gyakran politikai vizekre is evezett és megalázta a gyanúsítottakat, sokakban jogi aggályokat keltett. Ők azt javasolták, hogy a műsor csak bíróilag már lezárt ügyeket tárgyaljon, vagyis ne befolyásolhassa a tárgyalás előtt sem a bíróságot, sem a közvéleményt, sem a vádlottat stb. Olyan nézet is napvilágot látott, hogy a „Kék fény"-t meg kellene szüntetni. A Szabó László által vezetett műsor „élesebb" változata mellett érvelt a televízió vezetése, mondván, hogyha megvárnák az ítéletet, a műsor elvesztené eredeti célját: a bűnüldöző szervek népszerűsítését, a lakosság mozgósítását a bűnözés ellen. Csökkenne agitatív ereje is. Az APO értekezletén, 1976. március 5-én végül úgy döntöttek, hogy maradjon a „Kék fény" addigi jellege. Sőt: azt fogalmazták meg, hogy erősödjék a politizáló jellege. A törvényesség, jogszerűség oltárán is áldoztak: *„A műsor feleljen meg a szocialista törvényesség követelményeinek."*[124]

Ha a lapokkal valamilyen „probléma" volt, a közvetlen beavatkozás nem maradt el. Ilyenkor az „állami" és a „párt" vonal egyeztetése volt szükséges. Ez nem ment mindig könnyen. A Világgazdaság című lap „hibákat" követett el.

[123] MOL 288.f. 22/1977/27.ő.e.
[124] MOL 288.f. 22/1975/22.ő.e.

Ilyenkor összeültek az MSZMP KB APO és a Minisztertanács Tájékoztatási Hivatalának illetékes vezetői, és közölték a döntést a főszerkesztővel. Így: a lap politikai irányítását a jövőben a KB Gazdaságpolitikai, valamint Agitációs és Propaganda Osztálya együttesen végzi. A lap csak az MTI anyagi alapján dolgozhatja fel a hírügynökségek anyagait. Az APO és a Táj. Hiv. emberei részt vesznek a szerkesztőségi értekezleteken. S hogy még egy felügyelet legyen: javasolják, hogy a jövőben a Külkereskedelmi Minisztérium lássa el a Világgazdaság felügyeletét.[125] A főszerkesztőnek (Gyulai István) természetesen nem maradt más hátra, mint a döntéseket tudomásul venni.

Határozottabb retorziók következtek be, ha a párt politikailag veszélyesnek vagy érdekeivel ellentétesnek talált bizonyos cikkeket vagy kiadványokat. Ilyesmi előfordulhatott figyelmetlenségből is, mint például a „Hurrá nyaralunk!" című film esetében, vagy a „Zsiga bácsi" című cikk ügyében. Ha a párt céljaival ellentétesnek ítéltek meg egy kiadvány megjelenését, nem törődve a költségekkel, bezúzták, mint a „Képes évkönyv" 1973-as példányait.[126]

Végeredményben a sajtó esetében is a döntő a hatalom kérdése volt. Ez nem változott a Kádár-korszakban sem, annak ellenére, hogy a párt vezetői talán már el is hitték, hogy a szocialista eszme meggyökeresedett Magyarországon. Maga Kádár János fogalmazott gyakran így: *„Hazánkban a politikai helyzet szilárd, gazdasági életünk, kultúránk szilárd szocialista alapon nyugszik."* Sulykolta a szocialista nemzeti egységet: *„Nagy horderejű a pártonkívüliek és a kommunisták egyetértése, együttműködése: a szövetségi politika."* De a sajtóról szólva azért hozzátette: *„Ha a politika és a sajtó viszonyát nézzük a mi szocialista viszonyaink között, ha a szocializmusért küzdőket képletesen hadseregnek tekintjük, akkor ez a sajtó nélkül ugyanúgy elképzelhetetlen, mint ahogy egy hadosztály teljesen harcképtelen a híradós zászlóalj vagy század vagy szakasz nélkül."*[127]

A politikai irányítás legfőbb fóruma a főszerkesztői értekezlet volt. Ezen a kiemelt fontosságú lapok főszerkesztői vettek részt, s a tájékoztatót legtöbbször maga a sajtóért, kultúráért felelős KB-titkár vagy PB-tag tartotta. Korszakunkban leginkább Aczél György és Óvári Miklós. Aczél ezeken az értekezleteken hihetetlen tájékozottságról tett tanúbizonyságot, még ha érződött is, hogy a hetvenes évek új fejleményeivel – mint például az ifjúság zenei lázadása – nem tudott mit kezdeni. Aczél itt szabta meg a határokat, amelyeket a főszerkesztőknek illett betartani és betartatni. Az értekezleteken Aczél számos konkrét esettel foglalkozott, de megadta az elvi-politikai direktívákat is.[128]

„Addig kell előremenni, ameddig tisztán látunk! (...) Nem kívánunk semmiféle központi cenzúrát felállítani továbbra sem. A mi cenzoraink önök!", mondta, összefoglalva a Kádár-korszak sajtó- és kultúraellenőrzésének legfontosabb elemét. A főszerkesztők hiába finnyáskodtak volna. Aczél kijelentette: *„Akik a párt és az állam megbízásából ilyen feladatokat vállalnak, azoknak ezt is vállalniuk kell!"*

A konkrétumok említésekor előjött az „ötvenes évek" problémája, amely a korszakban egyre több mű témája lett. Aczél nem örült ennek. Nem véletlen, hogy az egész évtizedben dobozban tartotta Bacsó Péter zseniális „Tanú" című filmjét. Így fogalmazott: *„Őszintén megmondom, hosszú-hosszú ideig tartott, amíg én olyan világosan láttam Rákosiék tevékenységét, amilyen világosan első perctől látta Kovács András, látta Kolozsvári Grandpierre Emil és látták az összes alkotók Magyarországon. Akkor csak azt nem értem: úgy látszik az ötvenes években Magyarországon csak olyan alkotók éltek, akik hazudtak? Csak megrendelésre dolgoztak? Szóval van egy torz tükör."*

Aczél láthatóan akkor érezte jól magát, ha az írókról beszélhetett. Büszkén közölte, hogy Illyés Gyulával meg lehetett állapodni abban, hogy a kötetét nem forgalmazzuk. Lehetett vitatkozni vele arról, hogy a „Kegyenc"-et mikor mutassák be és hogyan. Karinthy Ferencnek komoly gondot okozott, hogy a „Házszentelő"-vel hogyan tudna használni. Csurkánál Várkonyi saját művészi és politikai lelkiismerete alapján változtatásokat tudott alkalmazni. A nagy beteg Örkény István nagy felelősséggel elküldi kulturális és politikai területen dolgozó embereknek a darabját, hogy mondják meg, politikailag hogyan lehetne hasznos. És mit kapnak ezért a sajtótól? Megrovást!

„Meddig bírja ezt egy alkotó? Tessék mondani, meddig bírja azt, hogy amíg úgy érzi, ő valami szövetségben van egy politikával, de annak képviseletében újságírók többszázezres példányszámban ütik és püfölik azért, amit a másik oldalon kérnek tőle", vázolta fel a hetvenes évek végének furcsa – a rendszer bukását is előrevetítő – állapotait Aczél. És folytatta: *„Meddig lehet bírni ezt a nyomást? Karinthy teljes joggal mondja: miért nem adják le a Széchenyi rakparton a párttagsági könyvet, akiknek az a bajuk velem, hogy nem vagyok eléggé rendszerellenes."* Végül így foglalta össze a játékszabályokat: *„Egyért dolgozunk, szövetségben vagyunk. De végső fokon ezek mégsem mennek."*

[125] MOL 288.f. 22/1976/22.ö.e.

[126] Erről lásd Simon István–Szerencsés Károly: *Azok a kádári „szép" napok.* Budapest, Kairosz Kiadó, 2004. 197–212. o.

[127] Magyar Nemzet, 1971. november 14.

[128] MOL 288.f. 22/35.ö.e. (Főszerkesztői értekezlet. 1979. június 20. A továbbiakban innen idézünk.)

1979-et írtunk. Sokakat foglalkoztatott a Beatrice együttes népszerűsége. Aczél György értetlenül állt a jelenség előtt, s főleg, az előtt, hogy a magyar sajtó mennyire felkapta az együttest. *„Ez az ország a tétovázó, kallódó, a csövező emberek országa? Értem, hogy ez probléma. De miért kell a Valóságban, az Élet és Irodalomban, a televízióban a Beatrix (sic!) együttes és az egész csövezés apológiáját hirdetni?”*, tette fel a költői kérdést. *„Behoztuk a punkot néhány éves késéssel, a Beatrix-ideológiát, a csövet és megint lassan szégyenkezni fog a fiatalember, aki csak alkotó mérnök, hogy rajta semmi érdekes nincs.”*

„Nem magáncég ez”, jelölte meg újra a határokat Aczél. *„Egyetlen munkatársuktól se kívánják, hogy véleménye és meggyőződése ellen írjon. De meg lehet válni emberektől.”* Igen jellemző fordulat a Kádár-korszakból.

Óvári Miklós más stílusban beszélt. *„Tájékoztatást kértek az elvtársak? Hát nem csak tájékoztatásra van szükség, de tájékozódásra is! Ez munkaköri kötelesség! Marxista–leninista elvek alapján lehet kritizálni! Lejárt divatokat nem szabad utánozni. Embertelenséget, ízléstelenséget, nihilizmust, anarchizmust!”* Majd hozzáteszi: *„Meggyőződésem, hogy szükség van adminisztratív irányításra, ami nem helyettesítheti az ideológiai meggyőző munkát. Mindennap kell tudni igent és nemet mondani, megfelelő ideológiai alapon.”*

1. sz. m e l l é k l e t

Tapcsoport szerinti megoszlás

	a lapok száma 1974.
1. Politikai napilapok, városi lapok	31
2. Politikai hetilapok, folyóiratok	35
3. Kulturális lapok	93
4. Irodalmi lapok	76
5. Szórakoztató és hobby-lapok	23
6. Orvostudományi lapok	27
7. Szaklapok és szakirodalmi tájékoztatók	346
8. Hivatalos lapok	67
9. Egyházi lapok	15
10. Sportlapok	40
11. Fegyveres testületek lapjai	16
12. Társadalmi egyesületek és szövetségek lapjai	10
13. Központi és területi szervezeti szövetségek lapjai	46
14. Üzemi lapok, híradók	374
15. Egyetemi, főiskolai, közép- és általános iskolai lapok	42
16. KTI kiadványok	77
Összesen:	1.226

Forrás: [illegible]

2. sz. melléklet

A politikai napi- és hetilapok egy megjelenésre eső példányszám

	példányszám
Népszabadság	750.000
Népszava	277.000
Esti Hírlap	267.000
Magyar Nemzet	139.000
Magyar Hírlap	50.000
Megyei lapok összesen	955.000
Szék lapja	703.000
Képes Ujság	443.000
Szabad Föld	351.000
Magyar Ifjúság	298.000
Magyarország	166.000
Ország Világ	165.000

ORSZÁGOS LEVÉLTÁR

4. sz. melléklet

J A V A S L A T

az 1972-73. évi szárt kiadványokra.

Raymond Aroni Képzelt marxizmusok /francia/ 16.ív

A szerző francia polgári filozófus és szociológus, a mai polgári gondolkodás egyik legismertebb képviselője. Ebben a kötetben Sartre, Merleau-Ponty és Althusser - Marx értelmezését bírálja, majd saját Marx-interpretációját fejti ki.

G. Petrovics Filozófia és marxizmus /Jugoszlávia/ kb. 16 ív.

A szerző a zágrábi "Praxis" folyóirat alapítója és egyik vezére. A kötet az ötvenes évek végén és a 60-as években irott tanulmányait tartalmazza, amelyeknek középponti törekvése egy "korszerű" marxizmus - értelmezés körvonalazása. A könyv alkalmas arra, hogy demonstrálja az egész "praxisfilozófia" főbb tematikai csomópontjait, legfontosabb tételeit, érvrendszerét.

II Manifesto elemzések és tézisek /olasz/ 25 ív

A könyv az új olasz szélsőbaloldali csoportosulás folyóiratának válogatott cikkeit, tanulmányait tartalmazza. Rossana Rossanda a csoport egyik vezetője szerkesztette és irt hozzá előszót. A válogatás képet ad az Il Manifesto csoport nézeteiről a legfontosabb nemzetközi, belpolitikai, ideológiai, kulturális stb kérdésekben. A könyv helyet ad a folyóirat vitáinak Sartre-al és más politikusokkal, ideológusokkal.

Zbigniew Brzezinski Két korszak /amerikai/ 20 ív

A könyv 1970 végén jelent meg, és nagy reklámot kapott. A jelenkori társadalmi-gazdasági, politikai folyamatokat elemzi, kifejtve saját koncepcióját arról, hogy a világ uj korszakba lépett, amelyet a technológia és az elektronika társadalmilag is meghatároz. Ezért nevezi technoktrónikus korszaknak.

Averell Harriman Amerika és Oroszország a változó világban /amerikai/ 25 ív

A neves amerikai nagyiparos, az U.S.A. volt moszkvai nagykövete félévszázados diplomáciai tapasztalatairól tartott előadásait adta ki. Könyvében kifejti álláspontját a Szovjetunió és az U.S.A. múltbeli, jelenlegi és jövő kapcsolatairól.

Jean Delavogé A kinai gazdaság /francia/ kb. 14 ív

A szerző -- közgazdász ujságíró - hosszu ideig élt Kinában. A könyv polgári objektivista szemléletével ismerteti a kinai gazdaság helyzetét a "kulturális forradalom" előtt, majd részletesen elemzi annak hatását, következményeit az ipari termelésre, a mezőgazdaságra, a technikára, a tudományra, a külgazdasági kapcsolatokra stb.

ORSZÁGOS LEVÉLTÁR

Isaac Deutscher: Sztálin. Politikai életrajz 26 ív

A trockista "szovjetológus" 1949-ben megjelent munkája valóban "politikai életrajz". Sztálin életét és munkásságát a szovjet történet integrális részeként ábrázolja. Nagy jegyzetaparátusszal dokumentált munka.

Valadimir Dedijer: J.V. Sztálin elvesztett csatája /Jugoszlávia/ 28 ív

Az ismert jugoszláv történetíró /Tito életrajzírója/ 1969-ben írta és Jan Palahnak dedikálta művét, mely emlékezéseire és több oldalra futó 1948 és 1953 között írott naplójára nyugszik. Az erősen Sztálin - és szovjetellenes műben sok érdekes részletet beszél el és ekközben portrékat rajzol a kor kommunista mozgalmának vezetőiről. A könyv csúcspontja az 1948-as szakítás és konfrontáció a népi demokráciák, valamint Jugoszlávia között.

Ernst Fischer: Emlékezések és reflexiók /osztrák/ kb. 20 ív.

A szerző terjedelmes kötetének a második részét adnánk ki, attól az időtől kezdve, amikor az Osztrák Szociáldemokrata Párt lapjának a szerkesztője lett. Ernst Fischer mai álláspontjának megfelelően értékeli a felszabadulás előtti osztrák munkásmozgalmat, a Komintern és a háboru utáni fontosabb eseményeket, rajzolja meg korszakai portréit.

Tartalék

Nemzetközi szimpózion a szocialista humanizmusról

Dahrendorf: A társadalmi ember

Merton: Társadalomelmélet és szociális struktura

Servan-Schreiber: A felszabadított társadalom

Murphy: Diplomata a katonák között.

J.Semprun: Simon Mernader második halála

Kár Gyula: Születésem 1900-ban

Hangulatjelentés

Nagyon furcsa hangulatú is tudott lenni a hetvenes évtized: néhány tucat értelmiségi és néhány ezer márciusi diák mozgolódásai mellett a társadalom ellenállása, a szabadság, a demokrácia és a nemzeti érdekek iránti vágya versek rímeibe, regények sorai közé, dalok ritmusába, kirándulások mosolyába, tréfák gúnyos, összekacsintó kacajába s a magyarázhatatlan hangulatok millióiba záródott.

Hogy milyen volt a nép hangulata, a diktatúra működtetőit is érdekelte. A Magyar Szocialista Munkáspárt vezetői tisztában voltak azzal, hogy demokratikus közélet és nyilvánosság valamint demokratikus pártélet híján a közhangulat megismerésére más eszközöket kell alkalmazni. Merthogy a hatalom gyakorlása és megtartása szempontjából fontos ismerni a dolgozók hangulatát. Ha másért nem, az elégedetlenség felhalmozódásának megelőzése érdekében. Erre szolgált a „hangulatjelentés", hivatalos nevén az „információs jelentés". E műfajban nem elsősorban az „ellenség" felderítése volt a cél, nem is az egyes személyek, csoportok, intézmények megfigyelése: erre megvolt a rendszernek a kiépített hálózata, a szakmai, társadalmi szervezetekbe beépített ügynökhálózaton át az egyéb „jelentőkig".

Mi is volt a „hangulatjelentés"? A hivatalos formula szerint: *„...a politikai információs munka nélkülözhetetlen feltétele a pártélet fejlesztésének, a közhangulat formálásának, olyan sajátos jelzőrendszer, amely pótolhatatlan eszköze a párt és a tömegek közti kapcsolat ápolásának, továbbfejlesztésének és rendszeres megújításának".*[129] A jelentéseket a párt alapszervezeteiben készítették, általában a párttitkár vagy az agitációs és propaganda felelős, reszortfelelős. Minden üzemből, termelőszövetkezetből, intézményből havonta érkeztek az írásos jelentések megyei szinten a párt Propaganda és Művelődési Osztályára, majd legfelső szinten az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztályára. Az APO minden héten készített összefoglaló jelentést a párt és állam vezetőinek. Meg kellett küldeni a jelentést a Politikai Bizottság tagjainak, a Köz-

[129] MOL 288.f. 22/1.ő.e. (1973.)

ponti Bizottság titkárainak, osztályvezetőinek, vezető propagandistáknak, a Szakszervezetek Országos Tanácsa, a Kommunista Ifjúsági Szövetség, a Hazafias Népfront, a hadsereg, karhatalom vezetőinek, vezető lapok főszerkesztőinek, a Rádió és a Televízió elnökének stb.

A rendszeres írásos jelentés mellett volt „soron kívüli információ", és szóbeli jelentés is. Az információs jelentés általában a következő részekből állt: a pártélet eseményei, belpolitika, külpolitika, gazdaságpolitikai kérdések, művelődéspolitikai kérdések, politikai közhangulat.

A hetvenes évek hangulatjelentéseiről általánosságban elmondható, hogy valóban „jelentés" jellegük van. Egysíkúak, sablonra készültek, legfeljebb leltárszerűek, torzak, a valóságtól elrugaszkodottak, a tényleges hangulatot nem tükrözik. Aki ezekből a jelentésekből formál képet a hetvenes évekről, nagyot tévedhet. Mégis fontos források, mert a rendszer jelegéről, működéséről és működtetőiről sokat elárulnak.

A jelentésekben – miként a „szocialista demokrácia" közéletében – megkérdőjelezhetetlen volt a párt vezető szerepe és politikája, az ország nemzetközi elkötelezettsége, azonosulása a Szovjetunióval. Miként a szocializmus építése, Kádár János kiemelkedő érdeme is. Politikai kritika, ha megjelenik, az inkább „balról" érkezik. Vagyis: keményebben kell alkalmazni a diktatúrát, visszafogni egyesek gyarapodását, kemény kézzel fogni az ifjúságot, megrendszabályozni az értelmiséget – mindenekelőtt a művészeket –, biztosítani a munkásosztály vezető szerepét.

A hangulatjelentések a hetvenes években sokkal inkább készítőjük véleményét és a címzett elvárásait tükrözték, mintsem a lakosság valódi hangulatát. A konkrét célt az egyik utasítás jellemzően fogalmazta meg: *„Meggyőző vitákban szereljük le a demagógokat, destruktív és szájbiggyesztő hangadókat."*[130]

A külpolitika terén legsematikusabbak a jelentések. Tipikus fordulat, hogy a munkások elismerik a szovjet vezetés a béke érdekében végzett fáradhatatlan munkáját. Persze, vannak jellemző hangulatok is: a szovjet űrkísérletekkel valójában az időjárást változtatják meg: *„a szibériai hideg kerül Európába"*.[131]

Visszatérő téma a Közel-Kelet: *„A dolgozók kérdik: miért nem tudják az arab országok Izraelt megtámadni?"*[132] A másik kérdés, ami foglalkoztatta az embereket, a romániai helyzet, pontosabban az erdélyi magyarság sorsa. Kifogásolják a román intézkedést, amely akadályozta a magyar turisták, rokonok

[130] MOL 288.f. 22/1.ö.e. (1973.)
[131] MOL 288.f. 22/1.ö.e. (1976.)
[132] MOL 288.f. 22/10.ö.e. (1973.)

elszállásolását. Jellemzően egy kis irigység is párosul az elégedetlenséghez: *„Romániában nem kötelező az orosz nyelv, pedig szocialista ország!"*[133]

Gyakran előkerül Brezsnyev betegsége és a szovjet vezetők idős kora.

Kína gyakran foglalkoztatta az embereket, főleg a szovjet–kínai szembenállás. Ezzel kapcsolatban veszélyes kérdések is megfogalmazódtak: *„Nem értik, hogy Kína milyen alapon követel területeket a Szovjetuniótól. Elmondták azt, hogy akkor mi is követelhetnénk, hogy Erdélyt csatolják vissza Magyarországhoz."*[134] Kínával és a Szovjetunióval kapcsolatban olyan vélemény is elhangzott, hogy az 1976-os kínai földrengésben *„az oroszok elteszik láb alól a kínaiakat"*.[135]

A belpolitika terén legalább ilyen fals nézeteket találunk a hangulatjelentésekben. Például: *„A dolgozók megnyugtatólag vették tudomásul, hogy a legnagyobb politikai eseményen, a választásokon biztos győzelmet aratott a Hazafias Népfront."*[136] Annál is megnyugtatóbb, mert minden jelöltet a Hazafias Népfront állított... De azért voltak még dilemmák: *„Miért kell arra a képviselőre szavazni, aki pap?"*[137] Sőt: *„Egyes rétegeknél, egyéneknél él az illúzió a polgári demokrácia és választási rendszer iránt."*[138]

Kiemelten szerepel Kádár János szerepe, bár vigyázva, hogy nehogy felüsse fejét a személyi kultusz... *„Az emberek általában minden párt- és állami vezető országjáró útjait, felszólalásait figyelemmel kísérik. De Kádár elvtárs felszólalásait még fokozottabban. (...) Mindig fején találja a szöget."*[139]

A gazdasági helyzetre vonatkozó megjegyzések döntően az áremelkedésekre, az áruhiányra, az alacsony fizetésekre és a közlekedés anomáliáira vonatkoznak. Ezek a részek valóban hordoznak fontos információkat a hetvenes évekről. Az évtized közepének hangulatára – és gazdasági vezetésére is – jellemző: *„Sokan úgy vélik, hogy hazánkban az infláció már jóval nagyobb mértéket öltött, mint amit hivatalosan beismerünk. Csak egyre rosszabb helyzetre lehet számítani."*[140]

Az állandó áremelkedés tálalására volt jellemző taktika, hogy suttogó propagandával a tervezettnél jóval nagyobb áremelést terjesztettek el. A száz százalék helyetti húszszázalékos emelés folytán aztán *„oldódott a közvéleményben*

[133] MOL 288.f. 22/13.ö.e. (1971.)
[134] MOL 288.f. 22/10.ö.e. (1973.)
[135] MOL 288.f. 22/1.ö.e. (1976.)
[136] MOL 288.f. 22/9.ö.e. (1970.)
[137] MOL 288.f. 22/9.ö.e. (1970.)
[138] MOL 288.f. 22/10.ö.e. (1973.)
[139] MOL 288.f. 22/5.ö.e. (1976.)
[140] MOL 288.f. 22/1976/1.ö.e.

meglévő ijedség".[141] Viszont 1976-tól az áremelés *„inkább beletörődést, mint megértést váltott ki".* Például, mikor a Palatinus strandon 1977-ben 7 forint helyett 15 Ft lett a belépő... Az elvárás persze más volt, ezért fogalmaz a hetvenes évtizedre oly jellemzően az egyik jelentő, hogy *„Egyes kérdésekben, például gépjárműemelés, pozitív belenyugvás tapasztalható."*[142] Egészen finom bája van az olyan jelentésnek, amely az áremelés fogadtatásáról azt írja: *„...a párttagság tudomásul vette. A pártonkívüliek körében kellemes csalódást okozott."*[143]

A helyzet az évtized végére egyre kellemetlenebb lett: *„...annak ellenére, hogy a gyulai és a csabai kolbász a megyében készül, egyetlen dekát nem lehet kapni városunkban"*[144], írja Gyuláról a jelentő. Mások meg érthetetlennek tartják, hogy a mezőgazdaság évről évre dinamikusan fejlődik, és mégis minden évben ellátási gondok vannak. Megjelenik az eladósodás kérdése is. Némi éllel kérdezik kölcsönügyben: *„Miért nem a KGST-országokhoz fordulunk?"*[145]

Kiemelt helyet foglal el a hangulatjelentésekben a kultúra és a sajtó. Mindez alapvetően a tv-re és a kabarékra szűkül. Visszatérő téma Hofi Géza szerepe: kifogásolják, hogy Kádár Jánost parodizálta. A dolgozók éberségéről tanúskodik az a jelentés, amely Vályi Péter pénzügyminiszter szocialista erkölcseit védte: *„Vályi elvtárs nagyobb beosztást kapott. Emlegetik a szilveszteri műsort, ahol G. Erzsi művésznő úgy produkálta magát, hogy Vályi elvtárs ölébe ült. Nem valami kedvező szituáció volt."*[146]

Érdekes a Mikroszkóp Színpad kollektívájának kezdeményezése. Ők a közönség köréből szereztek információt. Például, hogy bírálják a magyar filmeket, mert nincs nevelő hatásuk, meg sokba is kerülnek. Több jelentés is visszatérően kifogásolta a Medveczky Ilonáról készült tv-műsort, amelyben egy külhoni arisztokratával kötött házasságáról is szólt. *„Követendő és elrettentő példának is rossz volt a fiatalok előtt a hercegi cím, milliós értékek elérése."*[147], írják.

Gyakran foglalkoznak a jelentések a fiatalok helyzetével, viselkedésével. „Ezek a mai fiatalok": erkölcstelenek, bűnözők, koszosak, galerikben randalíroznak, úgy állnak a munkához, hogy más is hozzáférjen. A beatzenéről: *„...túlzott hangerővel játszik a zenekar, ami nem más, mint ütemes hangerő, nem domborodik ki a táncdal ritmusa."*[148]

Kisebbfajta megrázkódtatást jelentett a Kádár-korszakban 1972. március 15-e, s részben a következő évi ünnep is. Ekkor több ezer fiatal tüntetett Budapest és más városok terein, utcáin szabadságért és nemzeti függetlenségért. A hangulatjelentések szerint: *„Általános felháborodást váltott ki néhány száz fiatal március 15-i nacionalista tüntetése. Egyetértettek az államhatalmi szervek intézkedésével."*[149] Sőt: a tízhónapos fegyházbüntetést, a több száz ember 30, illetve 14 napos elzárását enyhe reagálásnak tartották sokan.

Jellemző jelentés az 1974-es évből, amikor „kommunista fiatalok" akartak demonstrálni. *„Meg kell magyarázni a fiataloknak, hogy tüntetni még mellettünk sem lehet engedély nélkül."*[150]

1977-ben már *„visszatetszőnek találták, hogy a Múzeum-kert körül csaknem másfél napon át szinte méterenként állt rendőr, vagy önkéntes rendőr".*[151] Szintén nagyon jellemző a Kádár-korszakra, hogy *„miért március 14-én kezdték javítgatni a villamossíneket a Március 15-e téren".*[152]

Jól dokumentálható az úgynevezett munkásellenzék támadása az évtized elején a reformok ellen. Gyakran szerepel a jelentésekben, hogy a dolgozók úgy vélik, a vezetés eltávolodott a dolgozóktól, a munkásosztály kezdi elveszíteni vezető szerepét stb. A nagyipari munkásság ingerülten kérdi: meddig engedik még a maszekolást? (Maszek: magán szektor.)

Az egyházról – főként Mindszenty József esztergomi érsek 1971-es kényszerű emigrációja után – az a nézet alakult ki, hogy már nem veszélyes. *„Nem sok vizet zavar."* A jelentésekben a KISZ fiataljai *„megdöbbenéssel újságolják, hogy az ajándéküzletben (Kossuth Lajos utca) keresztet árulnak a karácsonyi áruk között. A felvetődő gondolatokat, azt hisszük, nem kell külön kommentálni..."*[153]

Az évtized végére a hangulatjelentésekben is egyre több jele mutatkozik a válságnak, az elégedetlenségnek. *„Két szélsőséges nézet jelentkezik: az egyik sokkal súlyosabbnak ítéli a gazdasági helyzetünket, a másik, hogy nincs semmi baj, túlzás, a szocializmus mindent kibír."*[154]

[141] MOL 288.f. 22/1975/6.ö.e.
[142] MOL 288.f. 22/1973/1.ö.e.
[143] MOL 288.f. 22/1978/10.ö.e.
[144] MOL 288.f. 22/1976/5.ö.e.
[145] MOL 288.f. 22/1976/5.ö.e.
[146] MOL 288.f. 22/1977/9.ö.e.
[147] MOL 288.f. 22/1978/10.ö.e.

[148] MOL 288.f. 22/1971/13.ö.e.
[149] MOL 288.f. 22/1973/10.ö.e.
[150] MOL 288.f. 22/1974/2.ö.e.
[151] MOL 288.f. 22/1977/28.ö.e.
[152] MOL 288.f. 22/1977/28.ö.e.
[153] MOL 288.f. 22/1973/20.ö.e.
[154] MOL 288.f. 22/1978/10.ö.e.

Ha szocializmus nem is, „a viruló szocialista burzsoázia" mindent kibírt. Csak a dolgozók nem értették, hogy *„miért nincs olyan egyszerű és közönséges termék, mint pl. zsírszalonna, vaníliás cukor, mazsola, burgonyás kenyér".*[155]

Így értek véget a hetvenes évek, s szilveszterkor sokan sóhajtottak: *„Drága ugyan minden, csak még rosszabb ne legyen."*[156]

[155] MOL 288.f. 22/1979/32.ő.e.
[156] MOL 288.f. 22/1979/33.ő.e.

MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT
MÁV KITÉRŐGYÁRTÓ ÜZEM
PÁRTVEZETŐSÉGE
GYÖNGYÖS

GYÖNGYÖS, 1976.JAN.27.
Ikt.sz.: 5/6 /1976.

MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT KÖZPONTI BIZOTTSÁGA
PROPAGANDA ÉS MŰVELŐDÉSI OSZTÁLY
INFORMÁCIÓS CSOPORT

BUDAPEST

INFORMÁCIÓS JELENTÉS

JANUÁR HÓ.

KÜLPOLITIKAI VONATKOZÁSBAN

A hó elején dolgozóink körében megelégedést váltott ki, hogy a kínai hatóságok szabadon bocsájtották az indokolatlanul fogvatartott szovjet helikopter személyzetét. Mint elmondták; "a vizsgálatok igazolták és megerősítették a Szovjetunió magyarázatát, így a hosszas fogvatartás is csak egyik megnyilvánulása Kína szovjet - ellenességének.

Igen élénk érdeklődés kíséri az Angolában kialakult helyzetet. Dolgozóink egyértelműen elítélik a törvényes angolai kormány ellen folyó ösztönzéseket, a reakció intervencióját. Többen nem találtak magyarázatot arra, hogy miért Kuba nyújt a szocialista országok közül fegyveres segítséget az angolai kormánynak. Egyetértenek abban, hogy a szocialista országoknak internacionalista kötelessége a haladó angolai rendszer sokoldalú támogatása.

Az angolai helyzet kapcsán egyre többen vetik fel annak veszélyét, hogy a konfliktus kiszélesedik, és egy "második Vietnam" lesz Angola is.
Többen attól is tartanak, hogy az ÜHA esetleg fegyveresen is beavatkozik és ez a két világrendszer közötti katonai konfliktusra, illetve konfrontációra vezethet.

A Közel-keleti béke kapcsán a libanoni helyzetet kiemelt fokozott figyelem. Főleg párttagjaink körében fogalmazódtak meg olyan vélemények, hogy a környező haladó arab államoknak be kellene avatkozni a konfliktusba, mert a libanoni reakció véres kegyetlenséggel felszámolja a libanoni palesztin menekülttáborokat.

- 2 -

A spanyolországi eseményeket is élénken figyelemmel kíséri üzemünk dolgozó közvéleménye. Véleményalkotó párttagjaink úgy látják, hogy a belpolitikai helyzet elszéledése rúkánysszerűen a reakciós spanyol rezsimet, bizonyos demokratizálásra, ami azonban nem elégíti ki a tömegeket és ingatagga teszi a spanyol uralkodó osztály helyzetét.

BELPOLITIKAI VONATKOZÁSBAN

Élénk visszhangot váltott ki üzemünk közvéleményében az 1976 január 1-vel bevezetett alkalmazotti létszámstopp. A vélemények igen megosztottak, elsősorban alkalmazotti körökben. Alkalmazotti állományú párttagjaink úgy látják, hogy mivel üzemünk évek óta az engedélyezett létszám alatti alkalmazotti létszámmal oldotta meg - gyakran nehézségek árán - feladatát, hátrányos helyzetbe került olyan üzemekkel szemben, akiket most a jól felduzzasztott létszám mellett ért a létszám-stopp. Több alkalmazotti állományú párttagunk már most is jelentős mértékű túlterhelésről panaszkodik, ami a rendelkezés folytán tovább fog fokozódni.

Általános beszédtéma üzemünk dolgozói között az életszínvonal 1976-ra várható alakulása. Gyakoriak az olyan vélemények, hogy az a megváltozott körülmények /a végrehajtott és várható árintézkedések/ miatt stagnálni, néginkább csökkenni fog.
Fokozódó érdeklődés nyilvánul meg az 1976 évi bérintézkedések és az áremelkedést kompenzáló egyéb intézkedések iránt, és tájékoztatást várnak.

A város húsellátása mind gyakrabban szenved zavarokat és a vélemények szerint nem kielégítő.
Mind több a sorbanállás és nem jut mindenkinek hús.
Ugyanezek tapasztalható - esetenként - zavar a friss kenyér-ellátás terén is.
Elhangzanak olyan cinikusan fogalmazott vélemények is, hogy a város húsellátása majd csak 1976 július 1. után fog megoldódni, "mert akkor a magas árak miatt nem fogják annyian keresni."

Elvtársi üdvözlettel:

Vince
pártvez.titk.

ORSZÁGI ...

A választások

Választásokat a hetvenes évtizedben is tartottak. Jelentőségük épp oly csekély volt, mint a megelőző évtizedben, a pártvezetőség mégis komoly erőfeszítéseket tett az esemény fontosságának tudatosítására. 1971-ben Biszku Béla tartott eligazítást: *„Hangsúlyozni kell, hogy a belpolitikai helyzet kiegyensúlyozott, teljesítettük a harmadik ötéves tervet, emelkedett az életszínvonal. (...) Amit vállaltunk, azt teljesítettük, akár a reálbér, akár a reáljövedelem vagy a szociálpolitika oldaláról vizsgáljuk a kérdést”*[157], mondta.

Elmondta azt is, hogy az agitációs és propaganda munkában hangsúlyozni kell a szocialista nemzeti egység létrejöttét, persze, a munkásosztály vezető szerepének növelésével, a munkás–paraszt szövetség megszilárdításával. Azt is kimondta, hogy az értelmiség a dolgozó nép része... Sőt! A munkásosztály a kispolgársággal is szövetségben építi a szocializmust.

Az eligazítást Biszku azzal fejezte be, hogy jogos büszkeséggel beszéljenek az elvtársak a gyűléseken az eredményekről, de ne hivalkodóan. A propaganda legyen szerény, reális, egyértelmű és életszerű.[158]

A Kádár-korszak választásai a hetvenes évtizedben érték el az olajozottságnak azt a szintjét, amely sokakat megtévesztett itthon és külföldön is. 1971-ben, 1975-ben és 1980-ban az immáron egyéni kerületi rendszerben tartott választásokon a pártálam jellegéből fakadóan csak a Magyar Szocialista Munkáspárt által kiválasztott jelöltek indulhattak. Formailag a Hazafias Népfront égisze alatt zajlottak a jelölőgyűlések és a választások, a lényeget azonban az MSZMP Politikai Bizottságának irányelvei így foglalták össze: *„Az országgyűlési képviselőjelöltek tervszerű, körültekintő kiválasztása – a Hazafias Népfront, a szakszervezetek és a KISZ-szervezetek véleményére is figyelemmel – az illetékes pártszervek feladata.”*

Jelölt általában egy kerületben egy volt, így a választási esélyek igencsak szűkültek. Ugyanakkor a hetvenes évtizedben jól érzékelhető törekvés mutatko-

[157] MOL 288.f. 4/111.ö.e.
[158] MOL 288.f. 4/111.ö.e.

zott a pártközpontból, hogy több helyen legyen kettős jelölés, mutatva ezzel a rendszer demokratikus jellegét. E megtévesztési manőver azonban aligha volt sikeres, hiszen a rendszer lényegéből fakadóan nagyon nehéz volt biztos veszteseket csatasorba állítani. Legerősebben ez a törekvés 1971-ben érvényesült – mintegy az új gazdasági mechanizmust követő politikai reformok jeleként. Ekkor még 49 kettős vagy többes jelölés volt, ellenben 1975-ben már csak 24, 1980-ban 15. A jelölőgyűléseken a hetvenes években még nem bukkannak fel spontán jelöltek. A kettős jelöltek közül az esélytelenek – a hangulatjelentések szerint – szinte kizárólag fizikai dolgozók, elsősorban harminc éven aluliak és nők. Vesztesek, bár a pártvezetés hangsúlyozta, hogy nincs bukott jelölt, mindenkit el kell látni megfelelő feladattal, ha nem választották meg. A jelölőgyűléseken – papíron – több százezer ember vett részt. A gyűléseket általában munkahelyeken tartották, így aztán gyakran fordult elő, hogy a választások napján egészen más jelölt szerepelt az illető szavazólapján, mint akit elfogadott a jelölőgyűlésen, mert egészen más kerületben vagy más településen lakott, mint ahol dolgozott.

A Brezsnyev-doktrína árnyékában kezdeményezett végtelenül óvatos politikai reformot az 1970:III. törvény jelentette, amelynek értelmében immáron a választási jelölőgyűlésen részt vevők egyharmadának szavazatával maguk a választók is jelölhettek képviselőket! Így megszűnt a Hazafias Népfront jelölési monopóliuma. A jelölteknek persze el kellett fogadniuk a szocializmus építésének, vagyis a Hazafias Népfrontnak a programját.

A törvény másik újítása az úgynevezett aktív szavazás bevezetése volt, ami azt jelentette, hogy több jelölt esetén csak akkor vált érvényessé a szavazat, ha a szavazó kihúzta a neki nem tetsző jelöltet. Eddig – ha több jelölt volt – változatlanul is be lehetett dobni a szavazólapot, akkor a sorrend döntött. A választójogi törvény harmadik újítása volt, hogy a megyei és a fővárosi tanácsok létrehozásánál bevezette a közvetett választást. Ugyanakkor szétválasztották a képviselői és tanácstagi választásokat, ezt a rendelkezést azonban – főleg pénzügyi okokból – az 1976:VI. törvény hatálytalanította.

Ilyen feltételekkel a választások a hetvenes évtizedben továbbra is puszta formalitásként színesítették a szocializmus politikai rendszerét. A választási részvétel és a választási eredmények a nép egyértelmű kiállását voltak hivatva demonstrálni a párt és a szocializmus mellett. Mivel bármilyen politikai alternatíva megjelenését a diktatúra büntetőjogilag szankcionálta, a választások a rendszer „ünnepeivé" magasztosodtak és silányultak. Az egyetlen jelölt megszavazása nem jelentette a szabadság minimumát sem, miként a több jelölt közüli választás sem, hiszen ahogy a Reuter hírügynökség bécsi tudósítója fogalmazott: *„A nagyobb választási lehetőség csupán azoknak a jelölteknek a választására korlátozódik, akik a programot végrehajtják, de nem jelent választási lehetőséget magát a programot illetően."*[159]

A szembenállást legfeljebb a választásoktól való távolmaradás jelenthette, ám az ötvenes évek reflexei még a Kádár-korszakban is működtek. A hajdani „népnevelők" szelleme, akik (néha az ÁVO gépkocsiján) felkeresték a délig le nem szavazókat, ott lebegett a hetvenes években is a választópolgárok feje felett. A „népnevelők" utódai, a „politikai felelősök" és az agitátorok a szavazóköröknél a hetvenes években is „készenléti szolgálatot tartottak". A reflexek tehát tovább éltek: az emberek déli 12 óráig igyekeztek szavazni. Szinte minden jelentés rögzíti, hogy délig 90-91% szavazott! Csak a többműszakos üzemek dolgozói maradtak hátra. Délután három órára 98% szavazott – jelentették 1971. április 25-én Orosházáról –, s ez a tendencia országosan is helytálló volt. Jellemző megjegyzés a hetvenes évekből:

„Ezt az eredményt minden zaklatás nélkül értük el."[160]

Az Ifjúsági Magazin büszkén számolt be arról, hogy 1971-ben 330 000 tinédzserkorú választó lesz Magyarországon. Meg is szólaltatott közülük néhányat. Kiss Éva elmondta: *„Most már nem akkora harc a választás, mint régen lehetett. Kiegyensúlyozottan élünk, a többség egyet akar. (...) Sokat tanultunk erről a gimnáziumban. A Tanácsköztársaság Magyarország történetében először kapott szavazati jogot a vagyontalan dolgozók többsége, először választhattak nők és fiatalok. Csak a földbirtokosok és a tőkések nem szavazhattak."*

Németh Katalin is „okosan" válaszolt: *„A választás nekünk, első választóknak ünnep. Elhagyjuk vele az utolsó teenager lépcsőt. Nálunk mérce is a választás – az elmúlt négy év alatt megfeleltek-e a posztjukon azok az emberek, akikben a reájuk szavazók megbíztak."*

Kiss Tibor alezredes összefoglalta sokak véleményét: *„A felszabadulás után kezdődött az én életem. A 49-es választások idején már megszűnt a munkanélküliség, s jó forintért vásárolhattunk az üzletekben. A szombat esti sűrű zápor ugyan kárt tett a lampionokban és a sokszínű papírszalagokban, de az emberek jókedvét ez sem vehette el. Nagy esemény volt a választás és elsöprő győzelem."*[161]

Az 1975. évi választásokról jelentették: a kampányban 900 választási gyűlést tartottak, ebből 250-et munkahelyen. 5500 „rétegtalálkozó" és csoportos beszélgetés volt 680 ezer résztvevővel, 18 ezer felszólalóval. Központi irányel-

[159] MOL 288.f. 22/35.ö.e.
[160] MOL 288.f. 22/9.ö.e. (1971. április 24.)
[161] Ifjúsági Magazin, 1971/2. sz. Tamás Ervin: *Egy család, három nemzedék.*

veknek megfelelően nőtt a munkások, parasztok, nők aránya. A cserélődés 38%-os. Képviseltetik magukat a parlamentben a nemzetiségek is, 7 fővel. Ebből 4 fő délszláv. A jelölőgyűléseken 330 ezer fő jelent meg (a jogosultak 4,2%-a). Ezt fejlődésnek tekintették, mert 1971-ben csak 250 ezren vettek részt a jelölőgyűléseken (3,6%).

A jelölések „rendben" lezajlottak, de egy javasolt személyt nem fogadtak el, 22 spontán javaslat is volt, ebből egyet jelöltek is, egy fiatal munkásnőt. A 34 kettős jelölésből egy történt nem a párt és a népfront tervszerű kezdeményezésére, de ezt a személyt is alkalmasnak találták. Feljegyezték, hogy: *„A jelölőgyűléseken megjelent, különböző egyházakhoz tartozó papok minden esetben pozitívan nyilatkoztak társadalmi rendszerünkről."*[162] A választások lebonyolításában 70 ezer fő vett részt.

A politikai rendszer jellegéből fakadóan a választások kontrolljellege hiányzott – az önkritikus hajlamok pedig nem voltak jellemzőek –, így aligha tekinthetjük őszintének Biszku Béla szavait az ellenőrzés jelentőségéről: *„Tulajdonképpen a Központi Bizottság és a kormányzat részéről hosszú évek óta törekvés van – keresik a biztosítékokat, hogy politikánkat hogyan ellenőrizhessük a tömegek által és önmagunk számára milyen jelzőrendszereket építsünk ki, hogy az egypártrendszer viszonyai között megóvjuk a pártot a régi hibák megismétlődésétől..."*[163]

Az ellenőrzés elmaradt, az eredményt a diktatúra jellege biztosította, hisz a párt komoly erőfeszítéseket tett a választások előkészítésére. (Persze, az eredményeket minden szocialista választásban fenntartásokkal kell kezelnünk, mert minden fajta politikai, társadalmi kontroll nélkül zajlottak a „választások", így olyan eredményt közölhettek, amilyent jónak láttak. Az eredmények közzétételéhez is a pártvezetőség jóváhagyása volt szükséges.) Az erőfeszítéseket érzékeltetendő: Gyuláról jelentik 1971-ben, hogy a kerületben majd ezer fős aktíva vett részt a választások politikai, szervezeti előkészítésében. Közülük 50% pártonkívüli, igaz nagy részük „KISZ-ista".[164]

A választások előkészítése csúcsszinten az MSZMP Politikai Bizottságában történt. Itt határozták meg a parlament összetételét is. Az országgyűlési képviselő egyben „káder", vagyis a káderekkel szemben támasztott általános követelmények vonatkoztak rá. A kiválasztási szempontok közül fontos volt, hogy az új parlament reprezentálja a munkásosztály vezető szerepét. Ez azt jelentette, hogy munkás foglalkozású képviselők kb. 40%-ban töltsék meg az Országház padsorait. Persze, ez elképzelhetetlen lett volna, ezért azt az áthidaló megoldást találták, hogy „az eredetileg munkás foglalkozásúak" is ide tartoznak, vagyis – legendák szintjén – maga a pártvezetés, a pártfunkcionáriusok többsége is. Ügyeltek viszont arra, hogy valódi munkások is üljenek a parlamentben, elvégre proletárdiktatúra volt. Arányuk 1971-ben 7,9%-volt. Vagyis a 352 tagú parlamentben 28 „ipari fizikai dolgozó" ült. A szövetségi politika jegyében további 9 „mezőgazdasági fizikai" dolgozó képviselte a „proletariátust". A dolgozók néhol hangot is adtak csodálkozásuknak, hogy milyen kevés munkás ül a parlamentben.

A pártközpontban szabták meg azt is, mennyi legyen a nők aránya (25%), milyen legyen a korösszetétel, törekedve a fiatalításra. Ugyanígy megszabták a fegyveres testületek tagjainak arányát, és a pártonkívüliek számát is. Ez utóbbiak 25% körül alkották a parlamentet a hetvenes években, persze, jelenlétüket ők is a pártnak köszönhették. Külön figyelmet szenteltek annak, hogy egyházi személyek is legyenek az Országgyűlésben, a hetvenes években 6 fő alkotta ezt a „frakciót". Ezek az irányelvek persze csak úgy működtek, hogy a parlamentnek, a népképviseletnek a Kádár-korszakban semmiféle érdemi hatalmi, döntési jogköre nem volt, pusztán szavazógépként – egyhangúlag – végrehajtotta a párt határozatait.

Apró Antal, aki a hetvenes évtizedben a parlament elnöke volt, az Országgyűlés helyéről és szerepéről így értekezett: *„Az állam intézményei mindenkor az adott társadalomban vezető, uralkodó osztály céljait szolgálják."* Így Magyarországon a munkásosztály hatalmát. *„A szocialista országokban az állami mechanizmus az államhatalom egységének elvére épül."*[165] Vagyis a parlament nem ellenőrzi a kormányt és a kormány nem felelős a parlamentnek, s általa a választóknak. Hiszen már Lenin megmondta: a képviselők maguk is dolgoznak, a törvényeket önmaguk hajtják végre, tehát önmagukat ellenőrzik, így közvetlenül viselik a felelősséget a választóik előtt. És a választók majd a választások alkalmából értékelik munkájukat...

A választásokkal foglalkozott maga Kádár János is, az ő kicsit cinikus stílusában, de hát ő – a vezér – megengedhette magának, hogy tréfáljon e „fontos eseménnyel". Mindenesetre éberségre szólított: *„De nem volna jó, ha a választást mint lefutott és elintézett kérdést tekintenénk. Tulajdonképpen ebben saját rendszerünk demokratizmusának lebecsülése jelentkezne. Ha így lenne, a nyugati imperialisták téziseit fogadnánk el, hogy a választás a szocialista ország-*

[162] MOL 288.f. 4/139.ö.e. (MSZMP KB, 1975. július 2.)
[163] MOL 288.f. 4/112.ö.e. (MSZMP KB, 1971. április 29.)
[164] MOL 288.f. 22/9.ö.e.
[165] MOL 288.f. 32/149.ö.e. (1976.)

gokban egy nulla, nem számít."[166] Kádár hangsúlyozta: népfrontkampány van, de az MSZMP a népfront vezető ereje. Majd belelendült, és már a nagygyűlések koreográfiáját vázolta: jó lenne munkáskórus, úttörő-zenekar. És több szónok legyen. *„Az elnök is mondjon egy-két szót, azután el lehet képzelni, hogy egy nagy gyárnak valami érdemes embere is üdvözölje az oda meghívott publikumot, akik esetleg oda nem tartoznak és azután valami népfrontszerű tünemény – legyen egy pártonkívüli – mondjon egy rövid beszédet, hogy miért ért ő egyet a kommunistákkal, és hogy tud ő azokkal együtt dolgozni..."*[167] És azután beszéljen a kommunista főszónok. *„Ha van tisztességes pap, azt is fel lehet állítani a szószékre"*, folytatta, de mindjárt hozzátette: *„Nem kell ezt restellni, elvtársak. Most nehogy ebből az jöjjön ki, hogy mindenhova egy papot állítanak..."*[168]

A gondos előkészítés meghozta az eredményét. A lakósság eleget tett állampolgári kötelezettségének. Úgy mondták, magáévá tette a párt célkitűzéseit és értékelését. Mint például 1975-ben: „Mindenki meggyőződhetett róla, hogy a nemzeti felemelkedést egyedül a szocializmus valósítja meg." Vagy: *„A fejlett szocializmus felépítése egyetemes magyar feladat, lelkesítő távlat, egyedül helyes nemzeti cél..."*[169]

A beszámolók lelkesek voltak, így például az Egyesült Izzóból: *„Örömmel fogadták dolgozóink a választás sikerét."*[170] A hangulatot csak az rontotta, hogy a XIII. kerületben a választások előtt, pénteken már nem lehetett húst kapni, szombaton reggel már nem volt csirke az Izzó lakótelepén. De a lényeg a szocialista nemzeti egység és a szocialista demokrácia. Már-már szívszorító, amit a Zalaegerszegi Ruhagyárból jelentenek a jelöltről, Varga Gyuláról: *„Varga elvtárs szeret köztünk lenni, és mi szeretjük, ha eljön hozzánk."*[171]

A választások ünnepi jellege kidomborodott. *„A választópolgárok felöltötték ünnepi ruhájukat, és csendesen eleget tettek kötelességüknek"*[172], foglalja összse találóan a Kádár-korszak választásainak jellegét az egyik hangulatjelentés. A szavazatszedő bizottságoknak egyenesen forszírozni kellett, hogy a szavazók használják a fülkéket. *„Ennek ellenére 30%-uk nem vette igénybe"*[173] a titkos szavazást, nyíltan hitet téve a szocializmus építése mellett.

[166] MOL 288.f. 32/149.ö.e. (1976.)
[167] MOL 288.f. 4/111.ö.e.
[168] MOL 288.f. 4/111.ö.e.
[169] MOL 288.f. 22/2.ö.e. (1975.)
[170] MOL 288.f. 22/11.ö.e. (1975. június)
[171] MOL 288.f. 22/11.ö.e.
[172] MOL 288.f. 22/10.ö.e. (1973.)
[173] MOL 288.f. 22/10.ö.e.

Persze, azért figyelték az embereket, a szavazóhelyiség előtt is:
„– Tulajdonképpen kire szavazunk? – tette fel a kérdést valaki.
– Csak egy jelölt van? – kérdezte más.
– Örömmel jövünk szavazni, de a kért járdát építsék meg! – szólt a követelődző."[174]

Rendkívüli esemény alig volt. A szervezés tökéletes, a dekoráció szerény és kifejező volt. Előfordult persze a hetvenes években is, hogy nem ment minden olajozottan. Mondjuk a kerület lakossága makacskodott, és más jelöltet akart. (Nem politikai kérdésről volt szó, egyszerűen úgy ítélték meg, hogy a saját jelöltjük meg is építteti azt a járdát...) Komoly kudarcként élték meg a helyi agitátorok, hogy például Nagyberény községben tíz fő jehovista megtagadta a szavazást 1973-ban a tanácsválasztások idején.[175] Volt úgy, hogy délelőtt negyed tizenegykor a polgár már zárva találta a szavazóhelyiséget. Nehogy baj legyen, az illető hozzátette: *„népnevelők sem keresték fel, ugyanis, ha azok figyelmeztettek volna, hogy a szavazóhelyiséget a fenti időpontban bezárják, akkor korábban elment volna szavazni."*[176] Jellemző Kádár-kori félelemmel átitatott szavak. Voltak meggondolatlan megjegyzések is. Hercegszántón két határőr vonta kétségbe a választási rendszer demokratizmusát.

Volt, ahol azt firtatták, *„voltaképp mi is a képviselő szerepe"*. Mert, ha valóban *„kijáró képviselőről"* van szó, vagyis a járdát fogja megcsináltatni, akkor az azt jelenti, hogy valamely helyi szerv nem dolgozik jól. *„Még problematikusabb a helyzet olyan esetekben* – okoskodnak ráérő értelmiségiek –, *amikor magas állami vagy politikai funkciót betöltő képviselőről van szó. Ők ugyanis munkájukban elvileg sem tehetnek kivételt választókerületükkel. Hogyan képviselhetik a lokális érdekeket?"* Egyáltalán, ha nincsenek kapcsolatban a választópolgárokkal, *„kit képviselnek ők"?*[177]

A kérdések megválaszolatlanok maradtak. Az országgyűlési és a tanácsválasztásokon az eredmény nem maradt el a pártközpont elvárásaitól. 1971-ben a jogosultak 98,7%-a járult az urnák elé, és 99%-a szavazott a népfront jelöltjeire. Hasonló „eredmény" született 1975-ben is (97,6% és 99,6%). Az utolsó ilyen típusú választások idején, 1980-ban már súlyos gazdasági válság jellemezte az ország helyzetét. El is határozták, hogy újabb gazdasági és politikai reformok következnek. Ennek jele volt az 1983:III. törvény és a kötelező kettős jelölés intézménye. De ez már egy másik korszak, a bukás.

[174] MOL 288.f. 22/10.ö.e.
[175] MOL 288.f. 22/10.ö.e.
[176] MOL 288.f. 22/10.ö.e.
[177] MOL 288.f. 22/11.ö.e.

A kádári „szép napok” választásaira jellemző, hogy reggel hat órára – hivatalosan ekkor kezdődött a szavazás – Lórév község 298 választásra jogosult polgárából 298 érvényes szavazatot adott le a népfront jelöltjére… És büszkén jelenthették: Tolna megyében járva délben már egy községben sem akadt nyitott szavazóhelyiség.

1.sz. melléklet

AZ ORSZÁGOS VÁLASZTÁSI BIZOTTSÁG ÖSSZETÉTELE

elnök:	Papp Lajos, a Minisztertanács Tanácsi Hivatalának elnöke	
titkár:	Szentistványi Gyuláné, a Hazafias Népfront Országos Tanácsának titkára	
elnökhelyettes:	Ambóth Jánosné, a Hazafias Népfront Országos Tanácsa Elnökségének tagja	
tagok:	Borics Gyula,	KB Közigazgatási és Adminisztratív Osztály, osztályvezető helyettes
	Duschek Lajosné,	SZOT titkár
	Furulyán János,	Vácszentlászlói tsz elnöke
	Háslinger György,	Dunavia gyár osztályvezetője
	Szente Gyuláné,	Budapesti Finomkötöttárugyár szakszervezete
	Patkós Lajos,	Fővárosi Bíróság elnöke
	Somogyi Sándor,	Budapesti PB titkára
	Pásztor Gabriella,	KISZ KB titkára

2.sz. melléklet

Kimutatás

az országgyűlési képviselők összetételéről

1971 - 1975. évben

	fő	%
Létszám	352	100,0
Férfi	268	76,1
Nő	84	23,1
Kor szerint		
30 éven alüli	21	6,0
31-35 éven	19	5,4
36-40 éves	40	11,4
41-45 éven	74	21,0
46-50 éven	99	28,1
51-55 éven	42	11,9
56-60 éves	25	7,1
61-65 éven	19	5,4
66-70 éven	7	2,0
70 éven felül	6	1,7
Eredeti foglalkozás szerint		
munkás	137	38,9
parasztt	60	17,0
értelmiségi	131	37,0
egyéb	24	7,1
Iskolai végzettség szerint		
egyetem, főiskola	202	57,4
érettségi /gimnázium,technikum/	85	24,1
középiskola /polgári/	15	4,3
általános iskola	50	14,2
Tártagság szerint		
párttag	249	70,7
pártonkívüli	103	29,3

- 2 -

	fő	%
régi képviselő	224	63,6
új képviselő	128	36,4
Foglalkozás szerint		
ipari fizikai dolgozó	28	7,9
mezőgazdasági dolgozó	9	2,7
Vezető beosztású		
/termelési szakmai irányítók/	168	47,7
Ebből:		
- államhatalmi szerv	11	3,1
- tanácsi vez.	24	6,8
- egyéb intézménynél	3	0,8
- pártfunkcionárius	39	11,1
- tömegszerv.vezető	29	8,2
- vállalati igazgató /ip.vez./	23	6,5
- ÁG kutató int. /tsz.ág/	8	2,3
- szövetkezeti vez.	4	1,1
- mg.tsz.	25	7,1
- ipari szöv.elnök	2	0,6
- mérnök, közgazdász	-	-
Oktatási, tudományos, kulturális, egészségügyi terület		
Ebből:		
- tanár	12	3,4
- pedagógus	22	6,3
- orvos	13	3,6
- állatorvos	2	0,6
- író, újságíró	7	2,0
- művész	4	1,1
- jogász	1	0,3
- pap	6	2,7
- irodai fogl. /alk./	6	1,7
- egyéb	2	0,6
Fegyveres testület tagja	4	1,1
nyugdíjas	15	4,3

ÖSSZÁGOS

A közvélemény

„A marxista ideálok – a kommunista társadalom eszményei – és a mai köznapi élet között még számos eltérés van. Ez... (...) csüggedésbe ejthet, illetve káros türelmetlenségre sarkallhat. Mi egyiknek sem engedhetünk teret”, foglalta össze a helyzetet Győri Imre 1976-ban.[178]

A Kádár-korszakban a kiterjedt ügynökhálózaton, a hangulatjelentéseken, a párt-, állami és tömegszervezeti információs csatornákon kívül az állapotok felmérésére létezett a „közvélemény-kutatás” kezdetleges formája is. Akkor ez a tájékozódási forma volt a legmegbízhatóbb: a többi információs csatornához ugyanis politikai elvárások, félelmek, stréberségek jobban tapadtak. A felmérések névtelenek voltak, de a „megfelelési reflexekben” – irányítottságukban – árulkodóak, összevisszák, jellemzőek. Vagy azért, mert tartalmukban igazak, vagy mert magát a Kádár-rendszer „fénykorát” jellemzik.

A hetvenes évek közepén Vas megyében feltették a kérdést:[179]

„Mi jut eszébe erről a szóról, hogy haza?”

Az összesítő elemzés szerint a válaszadók 50%-ának a szép tájak, győzelmes csaták és „mai társadalmi rendszerünk” jutott eszébe. Viszont a megkérdezettek 7,6%-a „területszerző, irredenta álláspontra helyezkedett; ezen belül a húsz éven aluliak 13,6%-a volt irredenta”! Persze, az „irredentizmus” vádjához a hetvenes években is elegendő volt a magyar nemzet egységét hangsúlyozni. *„A nacionalizmus és a kozmopolitizmus az imperializmus fegyvere a marxizmus-leninizmus, a szocializmus, a szocialista hazafiság és a proletár internacionalizmus elleni ideológiai harcában.”*

„Mely ünnepekhez kapcsolódnak legmélyebb érzelmei?”, szólt a következő kérdés. És valóban ünnepeltek: *április 4-ére* volt a legbüszkébb a megkérdezettek 38%-a!

[178] MOL 288.f. 4/145.ő.e. (MSZMP KB, 1976. október 26.)
[179] A felmérés eredményét lásd: MOL 288.f. 22/1975/5.ő.e.

Kossuth és Petőfi *március 15-éjére* 23% volt a legbüszkébb.

Augusztus 20-ára 20% szavazott. Ezeket követte *május 1-je* (14%), és *március 21-e,* a Tanácsköztársaság kikiáltásának napja (5,2%). *Október 6-a* 2,7%-ot kapott.

E kérdéskörhöz szorosan kapcsolódott a következő: *„Milyen történelmi eseményre a legbüszkébbek?"*

„Hazánk felszabadulására!", így válaszolt 57,4%.

Az 1848-as forradalmat és szabadságharcot csak 17% nevezte meg, a nándorfehérvári győzelmet pedig 2,5%! A Tanácsköztársaságot ellenben 11%, Rákóczi Ferenc kuruc szabadságharcát 4,8%!

Kevésbé látványosan feleltek meg a rendszer elvárásainak a világnézeti önbesorolást firtató kérdésekre adott válaszok.

Vallásosnak mondta magát 20,7%. Felekezet nélküli vallásosnak 6,1% és istenhívőnek, de nem vallásosnak 11,6%. Istenhez hanyatlott tehát 38,4%.

Meglepetés: 35,5% marxista és még 4,2% ateista találtatott Vas megye megkérdezett csaknem félszáz munkása, diákja, főiskolása, termelőszövetkezeti tagja között. Meglepetés, hisz a hivatalos propaganda szerint a vallásosság és nacionalizmus: visszahúzó maradiság. A vallást mint ideológiát, de ugyanakkor ellenséges politikai bázist is támadta a kádári rendszer. S mivel megszerveződött politikai ellenzék még nem volt, a vallás az első számú ideológiai és politikai ellenséggé vált. De Kádár János nem akart ellenségeket. Kiskapukat keresett: hadd építsék a szocializmust a hívők is. Találkozott magával a pápával is.

Veszprém megyében a hetvenes évtizedbe fordulva azt állapították meg, hogy a fiatalok (15–29 évesek) 30%-a vallásos. A 70% ateista közül 35–38% teljesen közömbös minden eszmeiség iránt. Tudatos ateista 6–10% és marxista kb. 20%-a a fiataloknak.

Az értékelés szerint az egymástól legtávolabb eső csoportok: a bigott vallásosak és cinikus nihilisták valamint a tudatos marxisták. A nagy kérdés: merre tendál a kallódó 35–40%? Talán az iskola edönti el? A család, a munkahely? Vagy a Kommunista Ifjúsági Szövetség? De hát a KISZ-tagok *„sem adnak pozitívabb válaszokat az átlagosnál, sőt bizonyos területeken kedvezőtlenebb jelenségekkel találkozunk náluk, pl.: templomba járási arányuk, a társadalmi kérdések megítélése rosszabb, mint a többieké"*.[180]

[180] MOL 288.f. 22/1970/24.ö.e.

Volt kérdés arról is: *„Hogyan ítéli meg a disszidensek különböző csoportjait?"*

A disszidensekét, akik politikai vagy köztörvényes bűncselekményeket követtek el, s ki akarták vonni magukat az ország törvényei alól. Vagy akik kijátszva a törvényeket, engedély nélkül külföldön telepedtek le.

Nagyon elítélték:

– az 1945–46-ban eltávozottakat (17%);
– az 1956-osokat (20%);
– az 1960 óta „megpattantakat" (41%).

Kérdeztek mást is: *„Mely országok népének életére lennének kíváncsiak?"*

A Szovjetunió csaknem 80%-kal vezetett, igaz, az Amerikai Egyesült Államok követte 56%-kal. Kína és Kuba fej fej mellett 32%-ot szerzett, míg Ausztria 24%-kal állt a listán.

A szocialista ember és *a szocialista életmód* is témája volt a felméréseknek. Ennek összetevői: a munka jellege, az anyagi életszínvonal, a szabadidő, a műveltség és kulturális színvonal; családi és szociális jellemzők; politikai, közéleti és erkölcsi viszonyok; urbanizáció, közlekedési viszonyok; kommunikációs ellátottság.

Baranyában ezer embert kérdeztek: 11% párttagot, 89% pártonkívülit[181] arról, *hogyan élnek:*

– nagyon jól (8%);
– elfogadhatóan (66%);
– nagyon szerényen (22%).

A fizetést 10% ítélte meg jónak, 53% elfogadhatónak, 37% elégedetlen volt a havi keresetével. A lakáskörülményeit 44% jónak, 45% kielégítőnek, 11% tűrhetetlennek mondta. Persze az igények még alacsonyabbak: egy-két szobás lakásban élt a megkérdezettek 68%-a. S az nagyon megfelelt a korábbi ágybérlethez, társbérlethez, albérlethez képest.

Ideálok: státusszimbólumok. A telek és az autó. Baranyában 30%-nak volt telke, szőleje, gyümölcsöse. Közöttük 30% a gépkocsi-tulajdonosok aránya.

„Mi kell az átlagosnál magasabb életszínvonalhoz?", kérdezték az embereket:

– józan életvezetés (70%);
– minőségileg jobb munka (50%);
– a szabadidőben végzett munka (41%);
– nyerészkedés, szerencsejáték (30%);
– örökség (30%).

[181] A baranyai felmérésről lásd: MOL 288.f. 22/1977/2.ö.e.

Minden réteg úgy látta, emelkedett az életszínvonala a hetvenes évek elején: leginkább a parasztságé (80%), legkevésbé az értelmiségé (69%) A kettő között helyezkedett el a munkásság (76%)

A *szabadidő eltöltését* firtató kérdésekre igen érdekes válaszokat adtak az emberek. Italboltba (kocsma) például a megkérdezettek 70%-a soha be nem tette a lábát, 14%-uk legfeljebb hetente egyszer, és 3,6%-uk vállalta a napi kocsmába járást. Étterembe 65% gyakorlatilag nem járt; hetente egyszer vagy többször 8%. Eszpresszóba is csak 14% járt rendszeresen. Színházba havonta 7% jutott el, 51% pedig sohasem. Moziba is csak 9% járt hetente. Kiállításra, múzeumba rendszeresen 4% látogatott, 53% sohasem. Hangversenyre havonta legalább egyszer 1,2% ült be, 81% sohasem. Sportrendezvényekre sem járt 57%, s hetente 12% szurkolt valamelyik sportpályán.

Már a hetvenes évek első felében is a televízió uralta a szabadidőt.

A „szocialista tudatszint" felméréséné kiderült, hogy az embereket egyre kevésbé foglalkoztatta a világnézet, döntően az életszínvonal emelését tartották fontosnak. Meglepően magas volt azok aránya, akik elégedetlenségüket fogalmazták meg az állampárttal, a Magyar Szocialista Munkáspárttal szemben (27%). Kicsit többen (28%) voltak elégedetlenek a szakszervezetek munkájával.

A kérdésekre adott válaszokat elemezve az MSZMP közvélemény-kutató csoportja arra a megállapításra jutott, hogy a dolgozók elégedettebbek életkörülményeikkel, mint munkakörülményeikkel. Kimondták azt is, hogy: *„A dolgozók anyagi helyzete, életszínvonala jobban fejlődött, mint tudati állapotuk."* Nagyobb bajt persze nem érzékeltek. *„Amíg a mai tőkés rendben az emberek életviszonyait, általános közérzetét egyre jobban az egymástól való elidegenedés, a torzulás jellemzi, addig a szocialista társadalomban az élet javulása, gazdagodása mind jobban felismerhető tendencia"*, hangoztatták.

Az évtized végén majd elkezdi mondogatni Kádár János: *„...az igazság, elvtársaim az, hogy – úgy nem merem mondani, hogy népünk – mi, magyarok magasabb színvonalon élünk, mint amilyen színvonalon dolgozunk. Ez az igazság!"*[182]

[182] MOL 288.f. 4/163.ö.e. (MSZMP KB, 1979. június 29.)

Külső szemmel

Magyarország egyenlő Kádár János – írta le Gyurkó László a megdöbbentő képletet valamikor a nyolcvanas évek elején, s ha megvizsgáljuk, hogyan is láttak és láttattak minket „Nyugaton", sok tekintetben azt tapasztalhatjuk, hogy valóban azonosították az országot Kádárral. Ő volt a legérdekesebb, vele foglalkozott leggyakrabban a nyugati sajtó. Általában elismerték Kádár fáradozásait, hogy olyan, a magyar nép számára, és a Szovjetunió számára is elfogadható szocialista modellt teremtsen, amely elkerüli az 1956-as vétót, de a lengyel típusú ellenállást is. Az elemzések többsége úgy látta a hetvenes években, hogy ez Kádárnak sikerült. Vagyis a reformok folytatását – úgy értékelték a nyugati elemzők – a magyarok többsége akarja: ki csak az életszínvonal javulását várva tőle, ki a szocializmus erősödését, ki viszont éppen megdőlését. Mindenesetre a reformok folytatásának zálogát egyre többen Kádárban látták: *„Reményüket Kádár Jánosba vetik"*, fejezte be például cikkét a Salzburger Nachrichten 1974-ben.[183] Voltak, akik kiemelték, hogy Kádár nem is annyira a párttagok szemében – hisz ez természetes – a jobb élet reménysége, hanem a párton kívüliek számára igazán az. *„Kádár keze nem olyan kemény, hogy fájjon, s nem olyan laza, hogy kisiklásokra csábítson"*[184], fogalmazták meg a tetszetős tételt. Gyakran tévesztette meg az elemzőket a felszín, Kádár elterelő manővere. Ilyet is írtak: *„Aki körül a személyi kultusznak nyoma sincs."* Vagy: *„Kádárnak köszönhetik a magyarok a szólásszabadságot, az utazási lehetőségeket, hogy nincsenek politikai foglyok, szabadon járhatnak templomba."*[185]

Kádár mellett a fő téma a „reform" és ezzel kapcsolatban Moszkva és Budapest „súrlódásai". Van, aki szurkol Magyarországnak, van, aki rosszindulatúan várja: mikor avatkozik be a Szovjetunió és fújja le a magyar reformot, miként tette ezt Csehszlovákiában. Foglalkoznak a magyar reformok belső ellenzőivel

[183] Franz Theodor Zölch: „Kádár a reformerek reménysége". In: *Mr. Kádár.* Hírlapkiadó Vállalat, 1989. 62. o.
[184] MOL 288.f. 22/1972/34.ö.e.
[185] MOL 288.f. 22/1977/14.ö.e.

is, jól érzékelve azokat a kampányokat, amelyek a „harácsolás" stb. elleni jelszavakkal tulajdonképpen a reformok ellen indultak.

Gyakran írtak a munkások helyzetéről, pontosabban arról a nyilvánvaló ellentmondásról, hogy a proletariátushoz, a munkásosztály nevében gyakorolt hatalomhoz a munkásnak vajmi kevés köze volt.[186] *„A Munkásőrség egy házi milícia, éppen a munkásság gúzsba kötésére"*, állapították meg.[187]

A magyar rendszer pozitívumaiként kiemelték a nyugalmat, a kiszámíthatóságot, a konszolidált viszonyokat. Úgy ítélték meg, ez Moszkvát is megnyugtatja, kivált, hogy Magyarország minden nemzetközi kérdésben igazodik a Szovjetunió álláspontjához. Ez utóbbi tényt legtöbben megértéssel fogadták, tekintve Magyarország kiszolgáltatottságig menő nyersanyagfüggőségét a Szovjetuniótól.

„Budapesten nem igaz a keletnémet tétel, hogy a forrónadrág a hidegháború fegyvere"[188] – szólt az elemzés. *„Milyen is ez a kádári Magyarország?"*

„Magyarországon keveset szabad, de úgyszólván minden lehet. (...) A kiskapu lehetne az ország jelképe", szellemeskedtek.[189] A kiskapukat nem egyedül a kisember használja, hanem maga az állam és a rendszer is, állapították meg nem kis beleérző képességgel.

Írtak a „tervszerű eladósodás"-ról, a kétfrontos harcról. A szocializmus lerakott alapjairól: *„A kommunista államnak inkább van szüksége félig művelt és sok esetben szakmailag is képzetlen segédmunkásokra, mint általános műveltségben teljes értékű munkavállalókra."*[190]

Visszatérő témák továbbá: a munkaverseny és a gazdasági problémák. Az egykori sztahanovistákról írják: *„A magyar sztahanovisták zömükben feldúlt lélekkel elrejtőztek a múló évek alá, vagy éppen átmenekültek a magyar mezsgyén, mint többek közt Csepel legendás Muszka Imréje is, hogy a vörös párt-kapitalizmus ünnepelt hőse helyett a közönséges monopolkapitalizmus egyszerű proletárja lehessen."*[191]

„A szocializmus a magyarok számára nem ideológiai nyűg, hanem élettechnikai kérdés"[192], írták. És az értelmiségről: *„A magyar értelmiség jelentős részét a vezetés megvásárolta, nem érdekelt a kritikai magatartásban."*[193]

[186] Viktor Zorza: „A legjelentősebb újítás". The Guardian, 1971. december 22. Közli: *Mr. Kádár.* Hírlapkiadó Vállalat, 1989, 58. o.
[187] MOL 288.f. 22/1972/34.ö.e.
[188] MOL 288.f. 22/1971/36.ö.e.
[189] MOL 288.f. 22/1977/14.ö.e.
[190] MOL 288.f. 22/1971/36.ö.e.
[191] MOL 288.f. 22/1972/34.ö.e.
[192] MOL 288.f. 22/1972/34.ö.e.
[193] MOL 288.f. 22/1977/14.ö.e.

Gyakran térnek vissza a forradalomhoz: *„Ámulatba ejtő változás történt 1956 óta, mert akkor a magyarok vállalták az erőpróbával járó kockázatot és az elkerülhetetlen vereséget."*[194]

Egészen meglepő következtetések is előkerültek: *„Míg a szláv országok szellemi termékei és politikai áramlatai egy szempillantás alatt elterjednek a Szovjetunióban, addig a magyarországiak ismeretlenek maradnak. A Kreml urai tudják ezt."*[195] Ezért nagyobb az engedékenység?, teszik fel a naiv kérdést nyelvünk magában állóságára hivatkozva.

Gyakran idézték McGovern szenátor szavait: *„Magyarország voltaképpen évszázadok óta a Nyugathoz kapcsolódik, nagymértékben hozzájárult a világkultúrához. (...) Magyarországot különleges kapcsolat fűzi a Szovjetunióhoz. Ez jelentősen hozzájárulhat a két nagyhatalom közti megértéshez. Ebben az értelemben Magyarországot jelentős országnak tartom, amely hídként szolgálhat a keleti és nyugati hatalmak között."*[196]

A „hídszerep", ezen belül Kádár összekötő szerepe Kelet és Nyugat között szintén népszerű téma lett az évtized második felében.

És visszatérően Kádár János szerepe. *„Noha tragédia vezette be, a Kádár-korszak immár két évtizedes. Ez egyfajta törvényes nagykorúság, és megvan az az előnye, hogy elhomályosítja a hatalom eredetét."*[197] És ha egy kicsit visszamegyünk az időben, kiderül, hogy *„a magyarok egy ezeréves káosz sebzett gyermekei, sokszor feldúlt síkságukon képesek a túlélés egyfajta művészetét kultiválni"*.[198]

És magáról a rendszerről: *„A Kádár-rendszer: biztosítani tudta a belső nyugalmat, nem fordított maga ellen jelentős belső erőket és egyik szövetségesének sem okozott magatartásával kellemetlen perceket. Képviselői eleget tettek a civilizált érintkezés szabályainak."*[199]

De azért világosan is láttak: *„Magyarországon nincs tényleges szocializmus és még kevésbe tényleges szabadság – a demokráciának pedig gyakorlatilag nyoma sincs."*[200]

Félrevezető volt az Amnesty International 1979. évi jelentése. Ebben Magyarországról az áll, hogy a politikai törvénysértések aránya 0,2%, többségük alkohol hatása alatt elkövetett hatóság elleni izgatás.[201]

[194] MOL 288.f. 22/1977/14.ö.e.
[195] MOL 288.f. 22/1977/14.ö.e.
[196] MOL 288.f. 22/1977/14.ö.e.
[197] MOL 288.f. 22/1977/14.ö.e.
[198] MOL 288.f. 22/1977/14.ö.e.
[199] MOL 288.f. 22/1978/9.ö.e.
[200] MOL 288.f. 22/1978/9.ö.e.
[201] MOL 288.f. 22/1979/19.ö.e.

Kívülről úgy tűnt, hogy Kádár János a legnépszerűbb kommunista pártvezető, hatalma szilárd, rendszere stabil és liberális. Ugyanakkor feltétlen hűséggel viseltetik Moszkva iránt és hithű kommunista. Azt is leírták, hogy Kádár olyan szabadságot adott a magyaroknak, amely a maximuma annak, amit az objektív körülmények megengednek.[202]

[202] Corriere della Sera, 1977. június 8. In: *Mr. Kádár.* Hírlapkiadó Vállalat, 1989. 84. o.

Gazdaság

A hetvenes évtized minden látszólagos nyugalma ellenére súlyos gazdasági ellentmondásokkal volt terhes. A pontos gazdasági folyamatok elemzését nem tartjuk feladatunknak, ellenben elkerülhetetlen, hogy néhány tünet segítségével felvillantsuk az évtized gazdasági „hangulatait". Kétségkívül a meghatározó döntés és esemény az új gazdasági mechanizmus bevezetése volt. (1968. január 1.) Ennek eredményei – pozitív és negatív hatásai – éppen az évtized elején mutatkoztak meg. Az új gazdasági mechanizmus következményeképpen jelentkező gazdasági folyamatok komoly politikai kampányokhoz vezettek (például a „harácsolás" ellen). Voltak, akik igyekeztek politikai tőkét kovácsolni a kitapintható város–vidék ellentétből is. A „munkásosztály" nevében fellépő csoport el is ért bizonyos eredményeket, a reform gazdasági része is megroppant, nem beszélve arról, hogy a politikai reformok elmaradtak. A következő meghatározó esemény az olajárrobbanás volt (1973), melynek következtében a merev és fejlődésre alkalmatlan szocialista gazdaság már képtelen volt kitermelni az igényeknek megfelelő jövedelmet. A cserearány drasztikus romlására nem volt megfelelő válasz. Ennek egyenes következménye volt az állandó áremelés – ezt érezte közvetlenül a lakosság –, illetve az ország vészes külföldi eladósodása. Ez a folyamat az évtized közepén kezdődött, és elvezetett a magyar gazdaság, sőt a magyar állam teljes kiszolgáltatottságához. Azonban ezekről a folyamatokról a magyar állampolgárok nemigen hallhattak. Legfeljebb az áremelkedés tudatta, hogy valami nincs rendben, de ezt a propaganda ellensúlyozta. Még kevésbé érzékelte a „lakosság", hogy komoly feszültség keletkezett a gazdasági reformokat ellenző brezsnyevi szovjet vezetés és a magyar kormány valamint pártvezetés között. Ezekről a „feszültségekről" legfeljebb a Szabad Európa Rádió recsegő tudósításaiból szerezhetett tudomást az ember, no meg a fénysebességgel terjedő pesti szóbeszédekből, pletykákból, „jólértesültség"-ből.

1972-ben napirenden volt a középtávú gazdasági fejlesztési terv elkészítése, amihez alapvető fontosságú volt a szovjet energia biztosítása. Számtalan tárgyalás alapján egyre világosabbá vált a magyar vezetők számára, hogy a Szovjetunió legfeljebb bizonyos feltételekkel hajlandó biztosítani az energiát. 1972-ben

elején Fock Jenő miniszterelnök repülőtéri nyilatkozatából a nyugati elemzők azt hallották ki, hogy a magyar–szovjet gazdasági tárgyalásokon kiderült: a viszony elhidegült. A Times egyenesen *„szovjet–magyar gazdasági összeütközés"*-ről cikkezett.

A SZER így kommentálta az eseményeket: *„a Szovjetunió nem volt hajlandó hosszú távra szóló kötelezettséget vállalni a nyersanyagszállításokra vonatkozóan."* (Ez a magyar gazdasági tervhez kellett volna.) *„Magyarország az első, amely szembekerült a KGST-államok közül ezzel az új szovjet gazdasági álláspontal."* A nyugati elemzők szerint a Szovjetunió ezzel akarta gazdaságilag kézben tartani a magyarokat, visszafogni a reformokat, mert azok már túlléptek a megengedhető határokon. Voltak, akik egyenesen „gazdasági Brezsnyev-doktríná"-ról[203] beszéltek. A szovjet nyomás egyre elviselhetetlenebbé vált. Fock Jenő miniszterelnök próbált egyensúlyozni. 1971 októberében a parlamentben tartott gazdasági aktíván kifejtette: *„Egyesek azt mondják, hogy a reform elvei nagyon helyesek, elérkezett az ideje, hogy még gyorsabban és következetesebben érvényesítsük azokat, feloldva a tudatosan beépített korlátokat. Ez a nézet jóindulatú türelmetlenséget tükröz, de gyakran nem veszi figyelembe a reális helyzetet, lehetőségeinket."* A szabályozókat is bírálta: *„Hamis nézetek alakultak ki a szabályozók mindenhatóságáról. Mintha a szabályozókkal, mint valami varázspálcával, mindent meg lehetne oldani."* Az egész reform kivitelezhetetlenségét jelképezték ellentmondó elvárásai: érvényesíteni kell a demokratizmust, *„erősíteni a kell az aktív bölcsességen alapuló egyszemélyi vezetést"*. Még több önállóságra van szükség a vállalatoknál, ugyanakkor a központnak biztosítani kell a népgazdasági érdekeket, az arányokat, a tervszerűséget. Fock támadott is: *„Vannak, akik úgy vélik, hogy a hatáskörök bővítése fellazuláshoz vezetett, tág teret nyitva a felelőtlenségnek, hanyagságnak, fegyelmezetlenségnek, kalandorságnak. Ide sorolhatnám a népgazdasági bűnözés fokozódásáról elterjedt túlzásokat, irányítási rendszerünk reformjának számlájára írt mendemondákat."* Tény: van gazdasági bűnözés. Kijátsszák a rendelkezéseket; maguk a rendelkezések sem mindig jók. Valójában: csökken a gazdasági bűncselekmények száma. Egyedül a devizagazdálkodás érdekeit veszélyeztető bűncselekmények nőttek. Védelmébe is vette a reformot: *„Sokat hallunk és olvasunk az önzésről, kapzsiságról a harácsolásról. (...) Harcolunk ellene. Azt azonban nem fogadhatjuk el, hogy a kapzsiság, hogy a harácsolás oka a gazdaságirányítás reformja."*

A legkényesebb probléma: a beruházási szféra jelenségei: a beruházási összegek kétszer olyan gyorsan nőnek, mint a nemzeti jövedelem, holott szinkron kellene. A befejezetlen beruházások aránya: 80% Ennyit nem bír el az ország, nem futja a nemzeti jövedelemből; következménye az import felfutása, a külkereskedelmi mérleg hiánya. A miniszterelnök egészen határozottan fogalmazott: az Országos Tervhivatal gondoskodjon a beruházási egyensúly megteremtéséről. *„A túllépés felelőtlenség, amely most már nem maradhat következmények nélkül."* Meg kell akadályozni a fényűző, pazarló beruházásokat. Fock visszautasította a tsz-melléküzemágakat ért támadásokat is. Azt állítják, a termelőszövetkezetek melléküzemágai elszívják a munkaerőt – munkaerőhiány keletkezik –, ez hamis. Ugyanakkor kijelentette: *„...a munkaerő-vándorlás az iparból a termelőszövetkezetek felé ha a tsz élelmiszert termel, helyes. Azt azonban nem tűrjük, hogy olyan tevékenységet folytasson, ami nincs kapcsolatban a mezőgazdasággal, például tsz-nyomdában vagy -öntödében."*

Még egyszer megismételte: nem bocsánatos bűn pénz nélkül, szükségtelenül dinamikusan fejleszteni, készleteket felduzzasztani vásárlással, szükségtelenül importálni.

A cél: a felhalmozás megfékezése, a személyi jövedelmeket szorosabban kapcsolni az elért teljesítményekhez.

„A gazdaságirányítás reformja az elmúlt három év tapasztalata alapján jól bevált", foglalta össze Fock Jenő a mondanivalóját, s még hozzátette: *„restrikcióról szó sincs. Nincs szükség továbbá gyökeres változásra a gazdaságpolitikában. Határozottságra azonban annál inkább."*[204]

A szovjet nyomásnak meg is lett az eredménye. Az MSZMP Központi Bizottságának 1972. november 14–15-ei ülésén a reformokat lényegében megtorpedózták. Ebbe az eseménysorba tartozik Kádár János híres lemondólevele, és ennek el nem fogadása. A lényeg azonban az, hogy Kádár – a hatalomért – feláldozta a reformjait, és inkább cinikus módon az ország drasztikus eladósítását választotta. A kiszolgáltatottság némi magyarázatot adhat Kádár magatartására. A szovjet energia nélkül Magyarország nem hogy fejlődés-, de egyenesen működésképtelen állapotba kerülhetett. (Az most más kérdés, hogy kinek a felelőssége, hogy ilyen függőségbe került az ország a Szovjetuniótól.) Ezért mondta Kádár: *„Valahogy a szovjet elvtársakkal meg kell értetni: legalább távvezeték legyen vagy atomerőmű; de mindegyikre külön-külön nemleges választ adni problémát jelent nekünk."*[205] Lett atomerőmű is, vezeték is. Nem folytatódott viszont a reformpolitika.

[203] MOL 288.f. 22/1972/34.ö.e.

[204] Magyar Nemzet, 1971. október 23.

[205] Közli: Földes György: „Kádár János külpolitikai gondolkodása, 1968–1978". In: *Magyar külpolitikai gondolkodás a 20. században.* Szerk.: Pritz Pál. MTT, 2006. 238. o.

Brezsnyev pedig triumfálhatott. 1972. november 27-én Budapestre érkezett mintegy revizorként. De már minden rendben volt: *„A novemberi KB-ülés tette lehetővé Brezsnyev számára, hogy mosolypolitikát folytasson Magyarországon”*, szóltak az elemzések.

„Ez a látogatás 360 fokos fordulatot hozott”, mondták, kissé talán át nem gondoltan.

Mindenesetre abban megegyeztek a vélemények, hogy az 1972. novemberi KB-ülésen megtörtént a „váltók átállítása”, a „gyeplő meghúzása”, a „kemény vonal offenzívája”. Következik a szigorúbb tervfegyelem, a fékező szabályozók újbóli bevezetése.[206]

Magyarország azonban nem tért vissza arra az útra, amelyiken 1956 előtt járt. Maradtak a jellegzetesen kádári újítások, s ez jól megkülönböztette az országot, immáron a többi szocialista országtól is. Mindezt elismeréssel, sőt csodálkozva vette tudomásul a „Nyugat”. A magyarázat persze rögtön kész volt: *„A Szovjetuniónak szüksége van a Nyugat által pozitívan értékelt MNK-ra, ezért további engedményeket adhat.”*[207]

Az ú. g. m. 10. évfordulóján a nyugati elemzők még mindig a gazdaság és az ideológia kapcsolatát feszegették. Jogosan, mert éppen az ideológia tartotta a hetvenes évtizedben fogva a politikai vezetést. A nagy áttörésre majd csak a következő évtizedben kerül sor, amikor az ideológiát is feláldozzák a hatalomért. Az elemzők szerint a gazdaságirányítás reformjának logikája magában foglalta az ideológia kikapcsolását, (...) ám a pártvezetés visszariadt az ideológia fölöslegessé válásának kimondásától. Ez az ideológiai elkötelezettség – helyesebben: a hatalom ideológiai meghatározottsága – igen sokba került a magyar nemzetnek. Ugyanakkor a magyar fél nem tudta keresztülvinni, hogy saját belső reformjához bizonyos fokig a KGST együttműködése is alkalmazkodjék. Az 1971-ben elfogadott KGST integrációs program, az együttműködés szovjet modellje, a centralizált gazdálkodás meglétét feltételezte a KGST valamennyi országában, ami nyilvánvaló korlátokat emelt a magyar reformok kibontakozása elé. A hetvenes években ebből a csapdából nem volt kiút.

A külföldi megfigyelők körében azonban makacsul tartotta magát a nézet, hogy a gazdaságirányítás liberalizálódása átnő a politikai liberalizálódásba. Főképpen 1978 után, amikor a felső vezetésben végrehajtott változásokat a kemény vonal vereségeként értelmezték, egyben a reformszellem visszatérését prognosztizálták (MSZMP KB, 1978. április 19–20.).

[206] MOL 288.f. 22/1972/35.ö.e.
[207] MOL 288.f. 22/1977/14.ö.e.

Az új gazdasági mechanizmus, a reformok körüli ideológiai, politikai, vagyis hatalmi harc jellegzetessége volt a sokféle kritika, sokféle vélemény. Erőteljes volt a balról jövő kritika, de valójában a sokszor ki nem mondott, a magángazdaság irányába mutató elképzelések sokkal veszélyesebbek voltak a rendszerre.

Az emberi irigységre lehetett építeni: *„...kifogásolják a dolgozók, az illetékes szervek miért nem vizsgálják felül, hogy ez a sok minden miből telik?”* Veszélyes kérdés: *„...miért nem lehet többet osztani – csak jövedelemszabályozó adóval –, ha az illető szövetkezet gazdasági és anyagi adottságai olyanok, hogy megtehetné?”* Az elvonások (nyereségelvonás) hatásait mutatja egy általános vélemény: *„Egyes dolgozók szerint a tsz-nek nem érdemes jobban gazdálkodni – és több búzát termelni –, mert az állam annál többet von el, minél nagyobb az eredmény.”*[208] Leginkább a gyáriparban feszegették: *„Általános tapasztalat, hogy az állami nagyipar a vártnál kevesebb nyereséget osztott, még akkor is, ha a tervet és nyereségtervet erőfeszítések árán teljesítették.”*[209] Kezdett elterjedni a nézet, hogy a nagy gyárak dolgozói rosszul jártak a reformokkal. *„Több helyről tudjuk, hogy a hasonló munkakörben jobban fizetnek a kisebb vállalatoknál.”*[210]

Az ú. g. m. elleni külföldi propaganda nem maradt hatástalan: sokan vélték úgy, ha nem is nagyon hangozatták, hogy a szabályozók olyanok, mint a fétisek, komplikáltak, és a cél nem más, mint a kijátszásuk. Már 1971-ben érzékelhetővé váltak a beruházási feszültségek. Napirenden volt az import és a beruházások megnyirbálása. Sokat beszéltek a jövedelemkorlátozásról, mindenekelőtt az „újgazdagok” indokolatlan jövedelmeinek megnyirbálásáról. Azt sokan a saját bőrükön érezték, hogy a bérek nem emelkednek az ipari termelés növekedése arányában. Sokan azzal is tisztában voltak, hogy komoly munkaerő-problémák jelentkeztek, s ennek alapvető oka: a piaci adottságok mellőzése, a munkaerő-vándorlás.[211]

A reformok burkolt kritikája fogalmazódott meg a „balos” megnyilvánulásokban: *„Akkor, amikor az országban a lakáshelyzet problematikus, nehézségeket okoz (az erőfeszítések ellenére), a különböző nyaralóhelyeken a magánszemélyek luxusvillái, palotái sorakoznak. (...) Nem hisszük, hogy ezek a személyek rendszerünknek ennyivel többet nyújtanak, mint ami a jövedelem különbségben jelentkezik, egy fizikai vagy alkalmazotti beosztottéval összehasonlítva.”*[212]

[208] MOL 288.f. 22/1971/15.ö.e.
[209] MOL 288.f. 22/1971/17.ö.e.
[210] MOL 288.f. 22/1970/11.ö.e.
[211] MOL 288.f. 22/1971/36.ö.e.
[212] MOL 288.f. 22/1973/11.ö.e.

Az ú. g. m. 1972. novemberi „módosítása", amely az 50 legnagyobb üzem esetében visszaállította a közvetlen utasítás irányítási módszerét, lényegében megakasztotta a reformot. Az 50 vállalat központi ellenőrzése – 700 000 fő dolgozott ezekben az üzemekben – azt jelentette, hogy az ipari termelés 50%-a, az export 65%-a került újra a minisztériumok és az Országos Tervhivatal ellenőrzése alá.

Borsod-Abaúj-Zemplén megyében ez az intézkedés például 18 nagyüzemet érintett. Ezekbe az üzemekbe összpontosult az eszközállomány 90%-a, az ipari termelés 80–85%-a.

A döntés előtt Nyers Rezső Az MSZMP KB 1971. december 1-jei ülésén kijelentette:

„A gazdasági élet szilárd alapokon fejlődik; a gazdaságirányítás rendszere megfelelően működik. A beruházások azonban 1970–71-ben túlzottan nőttek, túllépték az ötéves terv kereteit, gyengült a népgazdaság egyensúlyi helyzete. Gond a gazdaságtalan termelés és a vállalatok túlzott létszámigénye. A felhasználás meghaladta a létrehozott nemzeti jövedelmet.

1972-re: nemzeti jövedelem 5–6%-kal nő; ipar: 4–6%; mezőgazdaság: 2–3%-kal. A költségvetésben a bevételek növelésére, a kiadások csökkentésére kell törekedni. Csökkenteni kell a termelői árak állami támogatását és a felhalmozás arányát; szerkezetátalakításra, termelékenységnövelésre van szükség. Ugyancsak növelni kell a gazdaságos exportot, visszafogni az import. Mindezt az életszínvonal javítása mellett." Nyers kifejtette azt is, hogy:

„Intézkedni kell egyes, társadalmilag indokolatlanul magas személyi jövedelmek igazságosabb adóztatásáról." Terv az államigazgatás ésszerűsítése és létszámának csökkentése, vállalatok összevonása, újabb gazdasági reform. Hozzátette azt is: *„...fejlődjön a munkaverseny-mozgalom a szocialista öntudat és az anyagi érdekeltség kettős pillérein."*[213]

A Minisztertanács december 2-i ülésén már az igazságosabb adózásról tanácskoztak. Általános jövedelemadó-szabályozás volt napirenden. Ezt az önálló szellemi foglalkozásúak, kisiparosok, kiskereskedők, szabadfoglalkozásúak fizették, a bérből és fizetésből élők nem. Az elképzelés az volt, hogy a nagy jövedelmeket jobban megadóztatják.[214]

Ugyanakkor döntöttek arról is, hogy korlátozni kell a termelőszövetkezetek nem mezőgazdasági jellegű tevékenységét. A tsz-ek árbevétele 1970-ben 54,9 milliárd forint volt, ebből 17,2 milliárd forint – 34,4% – származott mezőgazdasági tevékenységen kívüli munkából. (...) A kifejezetten ipari jellegű termelést korlátozták. Adózás szempontjából átsorolták mezőgazdasági–ipari (30–50%), szövetkezetből ipari–mezőgazdasági (50% fölött ipari termelésből van a jövedelme) szövetkezetté.[215]

[213] Magyar Nemzet, 1971. december 2.
[214] Magyar Nemzet, 1971. december 2.

Az MSZMP KB 1972. november 24–25-ei határozatának végrehajtásáról Bács-Kiskun megyéből azt jelentették, hogy *„Az agitációs hálózat kialakítása mintaszerűen történt"*. És: *„megélénkült a vita, tisztult a politikai légkör"*.

A béremelés bevált: *„A központilag nyújtott munkásbéremelésre hozott határozat politikailag igen megnyugtató, és kedvező visszhangot váltott ki megyénkben is, még a nem munkásrétegeknél is."*

Így a balos kritikák is elhallgattak: *„A gazdasági reform ma már nem vitatott megyénkben szinte sehol. (...) A korábbi – helyenként erős vezetőellenes – hangulat is változott több helyen, mivel a vezetők egyre több időt töltenek a műhelyekben..."* Azért a maszek még mindig vörös posztó: *„Milyen intézkedések történtek az áremelések haszonélvezőinek, a piaci manipulációs kiskereskedőknek, a maszekoknak a megfékezésére, a közösséget sértő nagy jövedelem megakadályozására?"*[216]

Hallatszottak az ötvenes éveket idéző hangok is: „A dolgozók felvetik, hogy a személyes szükségletet meghaladó ingatlanokat vegyék állami tulajdonba, vagy alkalmazzanak olyan szankciókat, hogy a tulajdonosok kénytelenek legyenek ezeket felajánlani az államnak."[217]

A gazdaság legfőbb stratégái az 1972. novemberi KB-döntés után továbbra is hirdették, hogy nincs szükség újabb alapvető döntésekre. Jól halad a gazdaság 1973-ban is. Az ipar bruttó termelése 5%-kal nőtt – negyed év alatt. Igaz: az élelmiszeripar termelése 2,8%-kal csökkent.

Hozzáfogtak hat vállalat termelési szerkezetének átalakításához központi segítséggel. Ezek a következők voltak: Vörös Csillag Traktorgyár, Magyar Hajó- és Darugyár, Hajtómű és Felvonógyár, Ganz-Mávag, Csepel Autógyár, Beton és Vasbetonipari Művek. A termelési szerkezet átalakítása értelmében ezekben a gyárakban futóművek, kazánok, sebességváltók, hidak, daruk, autóbuszok gyártására álltak át. Nem lehet tehát azt mondani, hogy semmi sem történt a gazdaságtalan termelés leállítására, a pozitív folyamatok azonban elakadtak.

A mezőgazdaság 1972-ben nagyon jó évet zárt: 13–14%-os termelésemelkedést regisztráltak. Igaz, 1972-ben 217 veszteséges termelőszövetkezet volt az országban. Az adósság – minden ellenkező hírszteléssel szemben – már a hatvanas években is nyomasztó teherként nehezedett a magyar gazdaságra. 1968.

[215] Magyar Nemzet, 1971. december 3.
[216] MOL 288.f. 22/1972/20.ö.e.

január 1-jén tőkés adósságállományunk éves exportunk 95%-át tette ki. 1973-ban már „csak" 80%-át. Ugyanakkor Moszkvában, a Nemzetközi Gazdasági Együttműködési Banknál komoly aktívuma keletkezett Magyarországnak.[218]

A fejlődésnek látványos eleme volt a lakásépítés. 1972-ben 90 194 lakás épült. Lehetővé vált az államigazgatásban 1973. június 1-jétől az áttérés a 44 órás munkahétre.

Összességében a fordulópontot jelentő 1973-as évben a nemzeti jövedelem 6,7%-os emelkedését regisztrálták. Az ipari bruttó termelés 5–6%-kal nőtt, a mezőgazdaság 4–5%-os növekedést produkált.

Az állami és ipari szektorban a reálbér növekedése 6%-os volt. *„A többi dolgozó rétegnél viszonylag lassú reálbér-növekedés következett be. A korábbi időszaknál valamivel szélesebb az a réteg, amelynél stagnál az életszínvonal, átmenetileg"*, közölte Nyers Rezső 1973. november 28-án a Központi Bizottság ülésén.[219]

A fordulópontot természetesen az olajárrobbanás eredményezte, bár a szocialista gazdaság minden valószínűség szerint e nélkül is életképtelennek bizonyult volna hosszú távon. 1973-ban még sokaknak úgy tűnt: a probléma kezelhető. Az olaj nagy része a Szovjetunióból érkezett: 5,3 millió tonna. 2 millió tonna volt a hazai termelés, 600 ezer tonnát Nyugatról, vagyis a Közel-Keletről szereztek be. Ezenfelül 100 ezer tonna gázolaj tőkés relációból érkezett. Már 1974-re azt prognosztizálták, hogy a tőkés relációból növekedni fog az import, vagyis 1 millió 300 ezer tonnát kell a Közel-Keletről behozni.

Vagyis 1974-re így nézett ki a kőolajigény: 9 millió tonnára van szükség. Ebből:

– 5,7 millió a Szovjetunióból érkezik;
– 2 millió hazai termelés;
– 1,3 millió tonna a Közel-Keletről.

A kezdeti sokk kezelésére – az áremelkedés miatt – eddigi 1 milliárdos dotáció helyett 3 milliárdot kellett előirányozni.

Az újabb kulcsszó, amely megjelent a hetvenes években: a *valutáris egyensúly.*

Rubelviszonylatban nullszaldó állt fenn, mondta Nyers Rezső. 1968. január 1-jén 3,9 milliárd volt a nettó adósságállományunk, 1973. december 31-én nulla lesz, illetve valami követelésünk lesz nettóban. *„Ez úgy jött létre, hogy az adósságállományunk szintjét elérte az általunk folyósított hitel, tehát a követelésállományunk."*[220]

[218] MOL 288.f. 4/1973/121.ö.e.
[219] MOL 288.f. 4/1973/124.ö.e.
[220] MOL 288.f. 4/1973/124.ö.e.

Dollárban: 1968. január 1-jén 5,2 milliárd deviza forint volt a nettó adósságállomány. 1973. december 31-én ez kb. 7,5 milliárd devizaforint lesz. *„Dollárban a nettó adósságállomány az évi exportunknak 6 évvel ezelőtt a 87%-a volt, jelenleg 50–52%-ra esett vissza"*, közölte Nyers. De azért hozzátette: *„A fejlődés érdekében nekünk szükségünk lesz külföldi forrásokra."*

Két kiemelkedő feladat állt a magyar gazdasági vezetők előtt: a rubelaktívum mérséklése és a tőkés infláció hatásainak csillapítása a határainkon. *„Határainkon minimálisra kell tudni csillapítani ennek az inflációnak a begyűrűzését"*, fogalmazták meg az igényt.

Nyers így foglalta össze a helyzetet: *„...jelenleg a tényleges tőkésimport-áremelkedés kétharmadát semlegesítjük az állami költségvetés eszközeivel, egyharmadát engedjük érvényesülni. (...) A 8 milliárdnyi áremelkedésből 5,5 milliárdot az állami költségvetés dotációja fedez, milliárdnyit az árkiegészítő kasszák, úgyhogy tulajdonképpen 6 milliárdot lefogunk."*[221]

A gazdasági vezetők látták azt is, hogy a tőkés piacon külkereskedelmi cserearányaink 2–3%-os romlása fenyeget bennünket 1974-ben. Ez azonban igen optimista prognózisnak bizonyult.

Az életszínvonal emelése továbbra is politikai prioritást élvezett: a tervek szerint a reálbér 3,7%-kal, a reáljövedelem 5%-kal nő 1974-ben. A fogyasztói áremelkedést 2%-osra tervezték. Az új gazdasági mechanizmus bűvös hármas árrendszerében a fix árnál (kötött ár) nem terveztek emelést. A szabad árnál és a limitárnál viszont igen (pl. kávé, ruházat, kakaó stb.).[222]

A helyzet azonban sokkal súlyosabb volt. 1975. július 2-án, a KB ülésén Németh Károly elmondta, hogy a lakosság és a belföldi termelők eddig alig érezték az olaj- és a nyersanyagárak nagymértékű növekedését. A költségvetési import támogatására 1973-ban 5,9 milliárd, 1974-ben 27 milliárd, 1975-ben pedig 32 milliárd forint ártámogatás van előirányozva. *„A költségvetésből folyósított fogyasztói ártámogatás az 1972. évi 18,7 milliárd forintról 1975-ben várhatóan 28 milliárd forintra emelkedik."* Mindebből következett, hogy újabb áremelésekről határoztak (pl. benzin 20%, építőanyag 20–40%).

Egyre fontosabbá vált az export, és azon belül, hogy az export által produkált termelési értékhez hány forint dollárimport tapadt.

Németh Károly szerint: „...a szocialista országok felé irányuló exportunkhoz 1959-ben 8 Ft 30 fillér tőkés importot hajtottunk végre. 1973-ban összehasonlító áron – 17 Ft 60 fillért. A tőkés relációba irányuló egységnyi exportunk-

[221] MOL 288.f. 4/1973/124.ö.e.
[222] MOL 288.f. 4/1973/124.ö.e.

hoz importáltunk kellett (1959) 8 Ft 80 fillér tőkés árút, 1973-ban pedig 17 Ft-ot.[223]

Mindezek hozzájárultak, hogy az 1976. évi növekedés a vártnál kisebb lett. A nemzeti jövedelem 3%-kal emelkedett, a mezőgazdasági termelés az 1975. évinél 3%-kal kisebbre sikeredett.

Tovább folytatódott azonban a valóban nagyszabású lakásépítési program. Ennek keretében 1961 és 1975 között egymillió 50 ezer lakás épült, tájékoztatott Huszár István. 1975-ben 90 ezer lakásból 50 ezer – az akkor korszerűnek vélt – házgyári technológiával készült. A tervek imponálóak voltak: 1991-ig újabb 1,3–1,4 millió lakást felépíteni. A lakótelepek évtizede volt a hetvenes évtized, de az igényekkel mégsem tudott lépést tartani. Az évtized közepén a lakások 60%-a komfort nélküli volt (városban 40%, falun 80%)!

Az évtizedek alatt elmaradt felújítások miatt a magyar városok igen kiábrándító képet mutattak. 1976 elején: 460 ezer család nem rendelkezett önálló lakással. Állapota miatt meg kellett – vagy meg kellett volna – szüntetni 670 ezer lakást (elavulás, építési terület, felújítások, összevonások, korszerűsítések miatt).[224]

Az évtized végére nyilvánvalóvá vált, hogy az optimista várakozások nem váltak valóra. Havasi Ferenc tájékoztatója szerint a vártnál is nehezebb körülmények alakultak ki. 1979 első felében a keresetek növekedése ugyan 5,2%, az árak növekedése viszont 5,3% volt (a hivatalos adatok szerint). 1978-ban 35 ipari, szolgáltató, építőipari szervezet zárt veszteséggel. A mezőgazdaságban két állami gazdaság és 171 termelőszövetkezet volt veszteséges (papíron).

Ekkor már nyíltan kimondták: ha nem tudjuk visszafogni a nem rubel adósság rohamos emelkedését, *„nemzetközi fizetési helyzetünk oly mértékben romlana, hogy 1980-ban elkerülhetetlen lenne a termelés, a beruházások és a lakossági fogyasztás erőteljes korlátozása, s ez veszélyeztetné gazdasági fejlődésünk folyamatosságát”.*[225]

A teendőket így foglalta össze Havasi: megtakarítás, átcsoportosítás (rubelexportról a dollárexportra), exportbővítés (pl. hús), aszály ellensúlyozása tervszerűen, bizonyos beruházások leállítása, termelés leállítása.

További ötlet: a bérezés jobban függjön össze a vállalat teljesítményével, jobban érvényesüljön a differenciálás.

Továbbá: munkaerő-átcsoportosítás. Az árakat is át kell alakítani: meg kell teremteni a belföldi árrendszer és a világpiac ésszerűbb kapcsolatát.

[223] MOL 288.f. 4/1975/139.ö.e.
[224] MOL 288.f. 4/1977/149.ö.e.
[225] MOL 288.f. 4/1979/163.ö.e.

Az évtized végére végre nyilvánvaló lett: az alapanyagokért, energiahordozókért világpiaci árat kell fizetnünk mindenkinek, így a testvéri Szovjetuniónak is. Ebből logikusan következett, hogy a magyar vállalatoknak világpiaci áron kell adni a nyersanyagot, energiát. Vagyis megszüntetni a támogatást. A logikát azonban azonnal megakasztotta a szocialista gazdaság realitása: ha így cselekednénk, akkor az ipari termelés 40%-a, a mezőgazdaságié 50%-a veszteséges lenne. Az üzemek működésképtelenné válnának.

Viszont a politikai, ideológiai prioritás: egyetlen vállalat sem válhat működésképtelenné. Vagyis maradnak a preferenciák, a támogatások, de azzal, hogy fokozatosan csökkenteni kell ezek mértékét.

A termelői árak közelítését a fogyasztói árakhoz – az új árképzési rendszert – az ipari vállalatok 71%-ára alkalmazták. De nem vezették be a mezőgazdaságban, az élelmiszeriparban, építőiparban, a szolgáltatásban.

Szavakban, felismerésekben nem volt hiány. Annál nehezebb volt a valódi cselekvés. *„A fogyasztói árak tartósan nem szakíthatóak el a termelői árak-tól”,* mondták. Rugalmas ármechanizmus, jött a válasz. De az életszínvonalpolitika messzemenő szem előtt tartásával kellett cselekedni.

Pozitív döntések is születtek: az árpreferenciák megmaradnak a kultúra, az oktatás, egészségügy, a gyermeknevelés támogatására.

Az áremelések nem maradhattak el. Javasolt időpont: 1979. július 30. (a tervezettnél 5 hónappal korábban).

Az MSZMP Központi Bizottsága hagyta jóvá a nagyarányú áremeléseket 1979 nyarán. Az itteni tájékoztató szerint az élelmiszerek átlagos 20%-os emelése csak azt teszi lehetővé, hogy a 15,5 milliárdos támogatás 13,2 milliárdra csökkenjen.

A hús ára átlag 26%-kal emelkedett, ennek ellenére növelni kellett a támogatás összegét (sertéshúsnál 7 Ft, marhahúsnál 16,50 Ft támogatás, kilónként).

A tej: 5-ről 6 Ft-ra emelkedett, de az előállítása majdnem 9 Ft-ba kerül, literenként.

A kenyér ára 50%-kal ment fel, a rokon termékeké 34%-kal. A kenyér ára 28 éve nem változott. Új ár: 5,40 Ft (3,60 Ft-ról.) E terméknél azt is elképzelhetőnek tartották, hogy megszűnhetne a támogatás.

A villamos energia ára 15 éve nem változott. Az emelés: 50%-os. De 90%-kal kellett volna emelni a megtérüléshez!

A fűtést 1974-ben emelték, a távfűtés, távmelegvíz: 40%-kal emelkedett, de ez is csak a költségek harmadát fedezte!

A hírek persze gyorsan terjedtek. Méhes Lajos beszámolt arról, hogy megkezdődött a szocializmusban olyannyira ismert felvásárlás. 438%-kal nőtt a liszt vásárlása, cukrot négyszer annyit vásárolnak, mint azelőtt. Az áremelések sok észrevételt, kritikát váltottak ki a baráti szocialista országok vezető körében.

Gáspár Sándor beszámolt arról, mit felelt a külföldi elvtársaknak: *„...ha ti nem emelitek a kávé árát, nem is lesz kávétok. Mi fölemeljük, és lesz kávé, hogy jó vagy rossz, ez egy más dolog."*

Az általános vélemény a Központi Bizottságban az volt, hogy: *„Mi most elbírjuk ezt az intézkedést, el kell bírnunk. Azt hiszem, hogy nem lesz különösebb gondunk vele."*[226]

Az áremelések – és „ellentételezésük" igen sokakat elgondolkodtatott: *„Az áremelések 50 forinttal való kompenzálásán továbbra is meditálnak az emberek."*

Voltak reális hangok is. A Csepel Vas- és Fémművekben az MSZMP KB 1978. december 6-ai tájékoztatója után: *„Egyes munkáscsoportok meglepetéssel fogadták az ország gazdasági helyzetéről adott tájékoztatást. Szerintük az általuk vártnál rosszabb a helyzet."*[227]

A tájékoztatás persze másként szólt a „lakosságnak", másként a párttagságnak, és másként például a főszerkesztőknek. Az 1979. július 17-ei főszerkesztői értekezleten Győri Imre adott eligazítást az MSZMP KB 1979. június 29-ei határozatának végrehajtásáról.

A feladat: szükséges a munkaerő ésszerű hasznosítása, az is elkerülhetetlen, hogy a bérezés az eddiginél jobban szolgálja gazdaságpolitikai céljainkat, döntő a teljesítményfokozás, el kell érni, hogy a termelői árak növekedjenek, igazodjanak a világpiachoz; szűnjön meg a fogyasztói ártámogatás egy része: mindenekelőtt az élelmiszerek és a háztartási energia és a szolgáltatás esetében. A fogyasztói ár kövesse a tényleges költségviszonyokat.

Győri elmondta a főszerkesztőknek a főbb áremelési mutatókat, koncentrálva az alapvető fogyasztási cikkekre. Természetesen minden más is emelkedett. A bútor: 16%-kal, a gyermekbútor 50%-kal. A mosószerek 19%-kal, a vegytisztítás 30–45%-kal, a cipő 27%-kal, az autó 20%-kal, a színház, a mozi 30%-kal.

Mindezzel azonban jövedelemkiegészítés is járt: havi 180 Ft, tsz-dolgozó esetében csak 140 Ft, viszont gyermekek után 130 Ft. A többletkiadások a tervek szerint 28 milliárd forintot tettek ki.

Mindez azonban nem tudta igazán befolyásolni azt a tényt, hogy a Kádár-rendszer gazdasága összeomlófélben volt. Az olajár robbanása után az évtized végére a behozatali árak átlagosan 54%-kal nőttek, míg a kiviteli árak csak 23%-kal.[228] Ezt az ollót csak külföldi hitelekből volt képes ellensúlyozni Magyarország, a szocialista gazdaság minden évben nagyobb és nagyobb hiányt termelt. A nyersanyagok tovább drágultak, ellenben például az élelmiszerárak legkevésbé emelkedtek. (Csak mintegy 10%-kal.) Míg 1972-ben egy tonna kőolaj 21,8 dollárba került, 1978-ban már 96,1 dollárba! Ugyanekkor a búza kiviteli ára 97,1 dollárról csak 129,2 dollárra nőtt (tonnánként.) A marha- és a borjúhús ára szinte nem is változott (1780 dollár/tonna), míg a kávé behozatali ára 653 dollárról 3602 dollárra emelkedett!

A cserearány fokozatosan romlott. Például egy tonna kőolajnál a búza esetében 0,22 tonnáról 0,74 tonnára ment fel. Ugyanennyi nyersgumiért 1972-ben 4,6 tonna búzát kellett adni, 1978-ban 8,6 tonnát. Az ominózus kávé esetén egy tonnáért 1972-ben 6,7 tonna búza járt, 1978-ban 27,9 tonna. Ezek az arányok – aránytalanságok – ugyanígy érvényesültek a kukoricánál és a legtöbb hagyományos magyar mezőgazdasági exporttermékénél is.

Az életszínvonal emelése vagy ennek látszata érdekében az ártámogatások, a dotációk erőteljesen növekedtek az évtizedben. Index-számban kifejezve 1968-hoz képest 1978-ra az élelmiszerek esetében ez 282, vagyis 4756 millió Ft helyett 13 429 Ft ment el dotációra. Ruházati cikkek esetében ez a szám 497; bútoroknál 345; gyógyszereknél 493; kommunális szolgáltatásoknál 395, ezen belül a távfűtésnél 998; kulturális szolgáltatásoknál 239.

A dotáció (árkiegészítés) az egyes termékek árának különböző hányadát foglalta le. A marhahús esetében például 46% volt 1978-ban. A sertéshúsnál csak 16%. A vajnál 87%, a sajtnál 77%, de a lisztnél csak 15%.

A távhőnél 200%, a városi gáznál 73%. A mozijegyeknél 88%, a színházaknál kb. háromszoros volt a közvetlen állami támogatás. Egy 20 forintos színházjegy árához az állam kb. 60 forinttal járult hozzá.

Az 1979 nyarán elhatározott drasztikus áremelések egyáltalán nem érték váratlanul a magyar lakosságot. Minden ellenkező állítással szemben az árak a szocializmusban is folyamatosan emelkedtek. Egy kiló sertéshús például 1949-ben 11,90 Ft volt. 1950-ben 16 Ft; 1955-ben 26 Ft; 1965-ben (csont nélkül) 30 Ft; 1970-ben 39 Ft; 1978-ban 58 Ft. A virsli kilója 1949-ben még 12 Ft volt, 1970-ben már 42 Ft; 1978-ban 60 Ft. Az áremelés mértéke azonban megdöbbentő volt. Főleg, hogy érezni lehetett: ezzel nem vége van az áremeléseknek – a gazdasági problémáknak –, hanem éppen egy újabb szakasz kezdődik a szocializmus építésében: az agónia és a bukás.

A hetvenes évtized sok szempontból lehetett az áremelések évtizede is. 1972-ben sok más mellett emelték a sör árát, 1973 januárjában a tejét (39%), szeszesitalokét, dohányét; 1974-ben a tüzelőolajét, benzinét, borét; 1975 januárjában újra a benzinét, majd decemberében a cukorét; 1976 júliusában az első átfogó nagy áremelésnél a húsét és sok minden másét; 1977 januárjában a zöldségét, gyümölcsét, majd februárban a borét; 1978 januárjában a kávéét, édes-

[226] MOL 288.f. 4/1979/163.ö.e.
[227] MOL 288.f. 22/1978/10.ö.e.
[228] MOL 288.f. 4/1979/164.ö.e.

ségekét; júliusban a szeszes italokét; 1979 januárjában a rizsét, sörét, dohányét. Ilyen előzmények után érkeztünk 1979 júliusához. Az viszont kétségtelen, hogy az összes élelmiszerre, szolgáltatásra stb. kiterjedő áremelés utoljára 1951-ben volt Magyarországon.

Az áremelések elfogadtatása komoly politikai, agitációs és propaganda munkát követelt. *„Hát úgy-e, ha ezzel megússzuk? – de hát ezt reméljük"*[229], érzékeltette gondterhelten a nehézségeket *Nyers Rezső* a Duna-parti „Fehér Ház"-ban, mikor 1973-ban ismertette a szocializmus építésének újabb nem várt nehézségeit. A Központi Bizottság tagjai egyetértően bólogattak és jóváhagyták a döntést: hitelfelvételre van szükség, és áremelésre. És takarékosságra. Cservenka Ferencné így foglalta össze a teendőket: a legfontosabb *„biztosítani, hogy az állam határozatait az állampolgárok be is tudják tartani. Azt hiszem, mi olyan időket élünk, amikor ennek az elvnek érvényt tudunk szerezni és minden állampolgár be tudja tartani a mi határozatainkat."*[230] A proletárdiktatúra megfelelő hatalmi alapot nyújtott.

És időről időre meghozták a döntéseket. Az árakat felemelték, a hiteleket felvették. Minimálisra csillapították a begyűrűzést. De a *válság* csak éreztette hatását. Igaz, Kádár János még a szót is száműzte volna a szótárból. Válság nincs: *távlat* van. És megint megszületett a szakmai döntés: hitelek, áremelés. És takarékosság. A „lakosság" általában nyugodtan, „annak szükségességét megértve" fogadta az *árrendezést.* (Mert hiszen nem csak emelkedtek az árak, volt, ami csökkent is!)

Az elemzők megelégedve vették tudomásul, hogy a *„lakosság a fogyasztói áremelések szükségességét nagyobb politikai feszültség nélkül tudomásul vette"*.[231] A vezetők tudták, hogy a legfontosabb ebben a helyzetben a *„tömegpolitikai munka"*. *„Az árnövekedés közhangulatot alakító hatásával a tömegpolitikai munkában előreláthatólag hosszabb ideig számolni kell"*[232], mondták. Az elemzések szerint: *„Megfigyelhető, hogy szinte minden társadalmi rétegben megnőtt a bizonytalanság érzete, a jövő pesszimistább megítélése. Ezzel együtt jelentkezik egy nagyfokú várakozás, mit tesz a párt és az állami vezetés a gazdasági nehézségek leküzdésére. Értelmiségi körökben tapasztalható a politikai közélet, a demokratizmus terén elért eredmények féltése."*[233]

[229] Az MSZMP KB 1973. november 28-ai ülése. MOL 288.f. 4/124.ö.e.
[230] MOL 288.f. 5/780.ö.e.
[231] MOL 288.f. 5/780.ö.e.
[232] MOL 288.f. 5/780.ö.e.
[233] MOL 288.f. 5/780.ö.e.

Győri Imre fontos politikai szempontot emelt ki: nem szabad, hogy *megszorításokról* beszéljünk! *„Ha ezt az intézkedéssorozatot úgy érzékeljük, hogy most majd jönnek a megszorítások, esetleg még olyan kérdésekben is zaklatjuk a lakosságot, amiben pedig nem kellene, a közhangulatra negatívan hathat. (...) Jó lenne megerősíteni azt a légkört, amit a külföldiek is észrevesznek. A nyugati híranyagok úgy jellemzik Magyarországot, mint a »láger legvidámabb tagját«."*[234]

A reformok – valójában a drasztikus áremelések – hatásának elemzés szerint a dolgozók *„fontos követelménynek tekintik a gazdaságpolitikai döntések maradéktalan végrehajtását, a vezetők felelősségérzetének, a párt, az állami szervek ellenőrző szerepének a növelését. Megértik, hogy fontos feladat a gazdasági egyensúly minél előbbi helyreállítása."*[235]

A diktatúrából adódóan senki nem kérdezhette meg, ki a felelős a gazdasági egyensúly drasztikus felbomlásáért? Nem, mert a tömegpolitikai munka lényege: elhitetni, hogy maga a lakosság a felelős. Többet fogyaszt, mint amit megtermel. Kádár János nemegyszer hangsúlyozta: *„...az igazság, elvtársaim, az, hogy – úgy nem merem mondani, hogy népünk – mi, magyarok magasabb színvonalon élünk, mint amilyen színvonalon dolgozunk. Ez az igazság!"*[236]

Lázár György miniszterelnök a kommunikációról beszélt: *„Ha most takarékoskodni kell, ez azt jelenti, hogy eddig pazarlás volt. Azt hiszem, nem kell magyarázni, hogy nem helyes ez a párosítás."*[237]

A politikai vezetés a hetvenes évtizedben érzékelte azt is, hogy vannak feszültségek is. „Helyenként erősödik a demagógia, és a vezetőellenesség is. Egyes vélemények szerint a gazdaságpolitikai döntések meghozatalánál a vezetőség *kapkod,* nem kellően számol az intézkedések hatásával. Többen a gazdasági problémákért kizárólag a vezetőket teszik felelőssé. Munkájukat esetenként koncepció nélkülinek, egy részüket tehetetlennek minősítik."[238]

A válasz: mozgósítható a párttagság. Annak is van aktivitása. A kommunisták, akik *„előbb megértették az intézkedések szükségességét, állásfoglalásaikban nagyobb fokú tudatosság tükröződött, aktív politizáló munkájukkal segítették a pártonkívüliek meggyőzését, az áremelések elfogadását"*.[239]

[234] MOL 288.f. 5/780.ö.e.
[235] MOL 288.f. 5/780.ö.e.
[236] Az MSZMP KB 1979. június 29-ei ülése. MOL 288.f. 4/163.ö.e.
[237] MOL 288.f. 5/780.ö.e.
[238] MOL 288.f. 5/780.ö.e.
[239] MOL 288.f. 5/780.ö.e.

Az eszközök rendelkezésre álltak. Az agitáció és a propaganda. A tömegpolitikai munka. A sajtó, a rádió, a televízió. A KISZ, a Hazafias Népfront, a szakszervezetek. A tömegpolitikai munkában kellő hangsúllyal magyarázták az árrendszernek a gazdaságban betöltött szerepét. A belső elemzések szerint sikerült elfogadtatni a fogyasztói áremelés, az árszerkezet alakításának *indokoltságát.*

Tömegesen jelentek meg a reformokat népszerűsítő agitációs kiadványok. Helyi szinteken is mozgósították az embereket. *„Fokozódott az önálló politizáló készség a járási, üzemi, intézményi pártszervekben."* Voltak kritikusabb hangok is: *„Agitációs munkánk gyengesége, hogy teret hagyott az illúzióknak."*

Fock Jenő véleménye tűnt a legtisztességesebbnek: *„Ennek megvan a veszélye, hogy túlmagyarázzuk, hogy az emberek azt hiszik: ezzel a gazdasági problémáinkat meg tudjuk oldani. Ezzel az áremeléssel. Az a véleményem, hogy most már hagyjuk abba a magyarázást."*[240]

Nem maradt el a fenyegetés sem. Előkerült a „belső ellenség": *„Gazdasági nehézségeink okainak elferdítésével, az intézkedések valamint az irányító szervek, vezetők becsmérlésével, meg nem történt tüntetések, kitalált akciók hiresztelésével, röpcédula-terjesztéssel, firkálással, névtelen levelekkel, fenyegető, esetenként terrorcselekményeket kilátásba helyező telefonhívásokkal próbálnak nyugtalanságot szítani."*[241]

Találtak is röpcédulákat, például az alábbi szöveggel:

„Mi, a Ganz-Mávag dolgozói, munkásai, munkásőrei tiltakozunk a vörös rezsim újabb gaztette ellen, igen, tiltakozunk a drasztikus árdrágítás ellen.
Tiltakozunk a vásárlók megkárosítása ellen.
Fél évenkint emelik az árakat, inflációt csinálnak, úgy, mint 1946-ban.
Tiltakozunk a sok ezer vietnami élősdi itt-tartózkodása ellen.
Tiltakozunk az ország örökös megszállása ellen.
Tiltakozunk a 350 000-es ávós-rendőr hadsereg ellen.
Éljen a haza, oroszok menjenek haza.
Tartsák meg a 180 Ft fizetésemelést, hagyják a régi árakat.
Legyenek átkozottak, azok, akik az inflációt, áremelést csinálták.
Tönkreteszik az ország gazdasági életét.
Mi, munkások és munkásőrök elkeseredett forradalmi hangulatban vagyunk.
Ganz-Mávag dolgozói és munkásőr parancsnoksága."[242]

[240] MOL 288.f. 5/780.ö.e.
[241] MOL 288.f. 5/780.ö.e.
[242] MOL M-KS 288.f. 22/1979/33.ö.e.

Voltak, akik nem megértően vették tudomásul a drasztikus áremeléseket. Ellenük a hatalom a hetvenes években is keményen fellépett. *„Az árintézkedésekkel összefüggő izgatásos bűncselekmény miatt a hatóságok 16 fő ügyében folytattak eljárást."*[243]

A vád: *fellazítás*t folytatnak, „felbomlási folyamatról" beszélnek. Felteszik a kérdést: ki a felelős a kialakult helyzetért? A KGST-t okolják az életszínvonal csökkenéséért, a túlzott fegyverkezést, a szakszervezetek konformizmusát. Átfogó válságról beszélnek. Mindez a hetvenes években kimerítheti az „izgatás" bűncselekmény kritériumait.

A feszültségek hatására új határozat született az agitációs munkáról: *„A sajtó, a rádió és a televízió a jövőben differenciáltabban, kevesebbet, de elemzőbben magyarázza a fogyasztói árintézkedésekkel kapcsolatban felmerült kérdéseket, ne vállalja magára a helyi agitáció feladatát, ne foglalkozzon a szélsőséges, egyedi esetekkel. (...) Az agitációs munkában növelni szükséges a személyes, szűkebb körben megvalósított találkozásokat, a szóbeli tájékoztatás és a meggyőzés alkalmait."*[244]

Hangsúlyozták: minden rendelkezésre álló eszközt be kell vetni. *„A tömegpolitikai munkával olyan szemlélet kialakítására kell törekedni, amely az adott gazdasági helyzetet tárgyilagosan értékeli, s a termelésben, a gazdálkodásban, a munkában és az életviszonyokban végrehajtott változásokat szükségszerűnek és hasznosnak ítéli meg."*[245]

Termékenkénti politikai munkára (agitációra) van szükség, tette hozzá Grósz Károly.[246] Külön a cipő, külön a gáz, külön a kenyér. Ezzel Kádár János is egyetértett. Például: *„Legyen jobb kenyér, legyen sokfajta kenyér és adják drágábban."*[247]

Voltak óvatos hangok is: *„...nehogy elbízzuk magunkat, s kipróbáljuk, mennyit bír ki még a tömeg a továbbiakban."*[248]

Kádár János is tisztában volt azzal, hogy az áremelések önmagukban nem oldják meg a fokozódó gazdasági nehézségeket. Így fogalmazott: *„Nehogy olyan benyomás keletkezzék, hogy ezzel a lépéssel megoldottuk a népgazdaság problémáit. (...) Hangsúlyozni kell: a szocialista társadalom átmenet a kapitalista és a kommunista társadalom között. A szocialista társadalomban áruter-*

[243] MOL 288.f. 5/780.ö.e.
[244] MOL 288.f. 5/780.ö.e.
[245] MOL 288.f. 5/780.ö.e.
[246] MOL 288.f. 4/163.ö.e.
[247] MOL 288.f. 4/163.ö.e.
[248] MOL 288.f. 5/780.ö.e.

melés folyik, ahol árutermelés folyik, ott piaci törvények vannak."[249] Már megfogalmazódott benne a létszámleépítés gondolata is. Jobban kvalifikált, kisebb létszámú és jobban fizetett gárda kell! S persze, legtöbb baj az értelmiséggel van. *„A legkényesebb réteg: sok a felesleges ember, jobb lenne kevesebb..."*[250]

Az áremelés nem mindig járt közvetlen anyagi haszonnal. Vegyük például a tej esetét. 1973-ban 39%-os áremelést hajtottak végre. Addig tejből évente kb. 8%-kal többet vettek, vagyis erőteljesen nőtt a kiskereskedelmi forgalma. Ellenben az áremelés után 4%-kal csökkent. 1974-ben állt vissza az áremelés előtti szintre a fogyasztás, majd újra helyreállt a trend, az évi 8%-os növekedéssel.

A cukor 1975-ös 50%-os áremelését 1976-ban 24%-os kereslet-visszaesés követte, de 1977-re újra nőtt a fogyasztás.

Az évtized végén nem kis büszkeséggel állapíthatták meg az MSZMP vezetői, hogy a lakosság döntő többsége számára elérhetővé vált az alapvető szükségletek megfelelő szintű kielégítése. Az életszínvonal emelése azonban az új évtizedben már megoldhatatlan feladat elé állította a szocialista rendszert. Mindez akkor érdekes, ha rögzítjük, hogy a párt gazdasági vezetői tisztában voltak vele: hogy az életszínvonal emelkedése nemcsak következménye a gazdasági fejlődésnek, hanem feltétele is.

A hetvenes évtized gazdasági szempontból is az ellentmondások évtizede. Egyrészt kétségtelen eredmények: 1960-hoz képest a reáljövedelem 2,2-szeresére, a fogyasztás kétszeresére nőtt. A fizetések az 1950-es 600–700 Ft-ról 3700–3800 Ft-ra nőttek, vagyis 5,7-szeresére. Ugyanezen időszakban a fogyasztói árszínvonal csak 2,5-szörösére nőtt. Besegített a fogyasztási cikkek tömegessé válása is. 1978-ban ezer lakosra 266 hűtőszekrény, 285 mosógép, 246 televízió és 78 autó jutott. 1960-ban viszont még alig-alig voltak személyi tulajdonban ilyen eszközök: 4 hűtő, 45 mosógép, 10 televízió, 3 autó...

Ugyanakkor a gazdaságosság, a termelékenység, a racionalitás terén alig történt előrelépés. A hatalmas mértékű eladósodás pedig évtizedekre béklyóba verte a magyar gazdaságot, s vele nemzedékek sorát. Az előbbi folyamatok gyümölcseit – az áremelések ellenére – legtöbben saját bőrükön is érezték. Az utóbbiakét még csak sejteni lehetett.

[249] MOL 288.f. 4/163.ö.e.
[250] MOL 288.f. 4/163.ö.e.

1.sz. melléklet

A 15 éves lakásépítési terv teljesítése

ezer lakás

Megnevezés	II. ötéves tervidőszak	III. ötéves tervidőszak	IV. ötéves tervidőszak	1961-1975 Összesen
Lakásépítés összesen				
– a 15 éves terv szerint	250	350	400	1000
– ténylegesen	282	327	438	1047
Az épített lakások területi megoszlása				
Budapest	51	59	77	187
Városok	93	118	182	393
Összesen:	144	177	259	580
Községek	138	150	179	467
Ország összesen:	282	327	438	1047
A lakások főbb építési formák szerinti megoszlása				
Állami bérlakás	71	75	93	239
Tanácsi értékesítésű lakás	27	31	56	114
Társas és öröklakás	11	39	85	135
Családi ház	173	182	204	559
Összesen:	282	327	438	1047
Az épített lakások komfortfokozata				
Komfortos, ill. összkomfortos lakás	176	226	376	778
Komfort nélküli, ill. félkomfortos lakás	106	101	62	269
Összesen:	282	327	438	1047

OSZÁGOS LEVÉLTÁR

5.sz. melléklet

A lakásépítés és beruházás alakulása

Megnevezés	V. ötéves tervidőszak	VI. ötéves tervidőszak	VII. ötéves tervidőszak	1976-1990 Összesen
Beruházás /md Ft V.ötéves terv összehasonlító árán/				
Településszerű többszintes	141,1	170,9	218,5	530,5
Egyedi többszintes	9,0	9,4	10,0	28,4
Családi ház	51,8	63,1	72,0	186,9
Összesen:	201,9	243,4	300,5	745,8
Építés /ezer lakás/				
Településszerű többszintes	255	260	300	795
Egyedi többszintes	20	20	20	60
Családi ház	185	200	200	585
Összesen:	440	480	520	1440

Megjegyzés: 1/ A számítások a lakásépítés komplex beruházási költségét tartalmazzák:
- az építési nettó költségeket;
- az egyéb költségeket /pl. szandálda, kirtalanítás, tervezés, stb./
- a kapcsolódó /lakótelepi víz-szat., energia, óvoda, bölcsőde, ált.iskola, kereskl.létesítmények stb./ költségeket.

2/ A számítások 1976-1990 között a lakásépítési program felső határának megfelelően készültek. Az alsó határ /1320 ezer lakás/ esetén a beruházási költség kb. 65 md Ft-tal csökkenhet.

ORSZÁGOS LEVÉLTÁR

6.sz. melléklet

A lakásállomány 1976. év elején

ezer lakás

Megnevezés	Lakások száma	abból: lakott lakások	A lakott lakásokból: komfortos ill. összkomfortos	komfort nélküli, ill. félkomfortos
Állami tulajdon				
Budapest	420	420	270	150
Városok	300	300	210	90
Összesen:	720	720	480	240
Községek	160	160	70	90
Ország összesen:	880	880	550	330
Személyi tulajdon				
Budapest	282	271	171	100
Városok	751	721	371	350
Összesen:	1033	992	542	450
Községek	1639	1542	282	1260
Ország összesen:	2672	2534	824	1710
Összes lakás				
Budapest	702	691	441	250
Városok	1051	1021	581	440
Összesen:	1753	1712	1022	690
Községek	1799	1702	352	1350
Ország összesen:	3552	3414	1374	2040

Megjegyzés: 1/ Lakott lakás az, amelyet legalább egy személy állandó, vagy ideiglenes jelleggel használ, a lakott lakások között nem szerepelnek a nyaralók, hétvégi házak és az elhagyott üresen álló lakások.

2/ Komfort nélküli, ill. félkomfortos az a lakás, amelyben nincs fürdőszoba /mosdófülke/.

ORSZÁGOS LEVÉLTÁR

Melléklet

TÁJÉKOZTATÓ

néhány fogyasztási cikk javasolt árszabásának mértékéről

A termék megnevezése	Mértékegység	Jelenlegi ár forintban	Javasolt ár forintban	Árváltozás indexe
Élelmiszerekből				
Kenyér	kg	3,60	5,40	150
Liszt /csomagolt/	kg	4,60	6,40	139
Cukor /kristály/	kg	14,20	17,50	123
Étolaj /napraforgó/	l	22,00	28,00	127
Margarin /Rama/	kg	40,00	50,00	125
Tej /zacskós/	l	5,00	6,00	120
Sajt /trapista/	kg	46,00	54,00	117
Tejfül /2 dl pohárban/	db	5,00	5,50	110
Túró /félzsíros/	kg	16,80	20,50	122
Sertéskaraj /rövid/	kg	62,00	80,00	129
Sertés comb	kg	58,00	78,00	134
Marha comb	kg	60,00	78,00	130
Marha rostélyos /hátszín/	kg	42,00	55,00	130
Csirke /fej-láb nélkül/	kg	43,00	46,50	108
Virsli /jukhélben/	kg	60,00	72,00	120
Párizsi	kg	46,00	55,00	120
Glasz felvágott	kg	52,00	62,00	119
Lecsó kolbász	kg	34,00	42,00	124
Gépsonka	kg	94,00	120,00	127
Csemege szalámi	kg	140,00	180,00	128
Téli szalámi	kg	170,00	210,00	124
Kenyérszalonna /füstölt/	kg	26,00	31,00	119
Sertészsír	kg	20,00	24,00	120

A termék megnevezése	Mértékegység	Jelenlegi ár forintban	Javasolt ár forintban	Árváltozás indexe
Citrom	kg	20,00	25,00	125
Narancs	kg	27,00	30,00	111
Banán	kg	27,00	33,00	122
Ruházati termékekből				
Férfi félcipő bőrfelsőrész, bőrtalp	pár	435,00	590,00	136
Férfi félcipő bőrfelsőrész, gumitalp	pár	361,00	430,00	119
Női félcipő bőrfelsőrész, bőrtalp	pár	418,00	439,00	105
Női félcipő bőrfelsőrész, gumitalp	pár	329,00	400,00	122
Gyermek félcipő bőrfelsőrész gumitalp 35-40-es méret	pár	133,00	142,00	107
Fiú félcipő bőrfelsőrész, gumitalp 23-26-os méret	pár	68,00	104,00	152
Kismamacipő textilből, műtalppal	pár	98,50	147,00	149
Bútorokból				
Fényezett szekrény, egy- és többajtós	db	2490,00	2750,00	111
Fényezett étkezőasztal	db	910,00	1080,00	119
Kárpitozott szék, favázzal	db	438,00	620,00	142
Egyszemélyes heverő	db	2870,00	3200,00	111
Építőanyagokból				
Cement /zsákolt/ 350-20 kap	t	1120,00	1200,00	107
Kisméretű tömör falazó tégla I. osztályú	ezdb	1650,00	2270,00	138
Tölgy csaphornyos parketta I.o.	m^2	314,00	422,00	134

A termék megnevezése	Mértékegység	Jelenlegi ár forintban	Javasolt ár forintban	Árváltozás indexe
Fainari termékekből				
Asztalosminőségű 3-6,5 m hosszú 25 mm vastag, keskeny				
- luc fenyőfűrészáru	m^3	4650,00	5700,00	123
Fenyő faragott gerenda I.o. 3,0-6,5 m hosszú 300 cm^2 keresztszelvény alatti	m^3	3150,00	4100,00	130
Személygépkocsikból				
Lada 1200	db	81849,00	105000,00	128
Trabant Limousine	db	47849,00	59000,00	123
Polski Fiat 125/1500	db	118649,00	125000,00	105
Mosószerekből, szappanokból				
Biopon /400 g/	db	10,00	9,40	94
TOMI Star maxi /2500 g/	db	84,00	110,00	131
AMO Lux 1/6-os	db	7,70	8,60	112
Csola 1/6-os	db	4,50	6,70	149
Háztartási tüzelőolaj	l	2,10	2,70	129
Szilárd tüzelőanyagok x/				
Háztartási szén	q	34,30	40,70	119
Brikett /dorogi/	q	52,80	60,70	115
Brikett /ÉDK/	q	77,60	101,00	130
Kokusz /dió/	q	116,50	147,00	126
Tüzifa /kandallófa/	q	52,70	69,50	132
Villamosenergia				
Országos	kWh	0,72	1,09	151
Budapest	kWh	0,47	0,72	154

x/ Budapesti pályaudvari telepi árak, háshozszállítás nélkül

ÖSSZÁLLÓ LEVELTÁR

1. sz. melléklet

Dollár viszonylatu tartozásaink és követeléseink, valamint azok lejárati összetétele 1975. december 31-én

(millió dollárban)

	Állomány	Esedékesség 1 éven belül	1977-80-ban	1980. után
Tartozások (-)				
- közép- és hosszúlejáratu	1882	279	1120	483
- rövidlejáratu	2319	2319	-	-
Összesen	4201	2598	1120	483
Követelések (+)				
- közép- és hosszúlejáratu	373	93	176	104
- rövidlejáratu	1835	1835	-	-
Összesen	2208	1928	176	104
Egyenleg				
- közép- és hosszúlejáratu	-1509	- 186	- 944	- 379
- rövidlejáratu	- 484	- 484	-	-
Összesen	-1993	- 670	- 944	- 379

Megjegyzés: A közép- hosszúlejáratu és a rövidlejáratu tartozások (követelések) szerinti csoportosítás a hitelelvét (nyitása) időpontjának lejárati csoportosítását tükrözi. Az esedékességekhez a tényleges törlesztési ütem a mérvadó.

ÖSSZÁLLÓ LEVELTÁR

4. sz. melléklet

A 170 millió dolláros finanszírozási felvételi elképzelés főbb részletei:

Amexco, Beirut	20-40 M $
Algemene Bank Nederland	10 M $
Caisses Nationale de Credit Agricole, Credit Industriel et Commercial, Paris	30 M $
Chialpine, Nassau	10 M $
La Centrale Finanziaria, Milano	25 M svfr
National Westminster Bank, London	15 M $
Post Och Kreditbanken, Stockholm	50 M skr
Westfalenbank A.G. Bochum	20 M DM

[szerkesztőségi]

5. sz. melléklet

Becslés egyes KGST-országok tőke eladósodottságáról az 1975 végi állapot szerint

	Nyugati becslés (milliárd $)	A mi becsléseink
Bulgária	1,5-1,6	2,3
Csehszlovákia	1,0-1,2	1,9
Lengyelország	5,8-6,0	8,0
Magyarország	1,5-2,0	2,0 x)
NDK	3,8-4,0	4,0
Romania	1,8-2,2	4,2
Szovjetunió	8,0-11,0	11,0
Együtt	23,4-28,0	33,4

x) Az 1. sz. mellékletben részletezett tényszám

Fenti tárgyú korábbi anyagainkban - a KGST hivatalos kereskedelmi statisztikai adataiból kiindulva - 1974 végére a két legfontosabb KGST-ország fejlett tőke viszonylatu nettó adósságállományát 23 milliárd dollárra becsültük, amiből 5 milliárd dolláros eladósodást vélelmeztünk az 1974. évi deficitek alapján. Az 1975-re vonatkozóan eddig rendelkezésre álló adatok azt valószínűsítik, hogy a mult év egészében a KGST-országok eladósodottsága legalább 10 milliárd dollár nagyságrendben nőtt s így nettó tartozásaik összege jelenleg meghaladhatja a 33 milliárd dollárt. (Becsléseink szerint tehát ennek mintegy fele 1974-75-ben jött létre, vagyis a KGST-országoknak az 1970-es évekre egyébként is jellemző - az 1969-es évtől jóval erőteljesebb - eladósodása az utóbbi időben lóhászerűen felgyorsult.)

[szerkesztőségi]

Az egyház

Hatékonyabban kell harcolni az egyházi reakció ellen!, szólt a párt belső utasítása a hetvenes évek elején. Mert már az is előfordul, hogy párttagok megalkuvó magatartást tanúsítanak az egyházi szertartások idején. A kisvárdai járásból jelentették: *„Fényeslitke MÁV Rendező Pályaudvar pártszervezete azért zárta ki T. Mihály párttagot, mert tudta nélkül felesége megkereszteltette újszülött gyermekét. T. Mihály fellebbezésének helyt kellett adni. Előfordult viszont, hogy J. Béla újkenézi lakos, volt rendőr, párttag, Záhonyban az átrakodó munkások között bibliai felolvasásokat tartott. Amikor megvizsgáltuk, kiderült, hogy szekta tagja, a pártból kizártuk."* Öt év alatt a hatvanas évek végén–hetvenesek elején 2476 személy kapott pártbüntetést vallási jelegű ügyben.[251]

A kádári hatalom egyébként meg volt elégedve az egyházak magatartásával. Az Állami Egyházügyi Hivatal jelentése szerint a katolikus egyház nevében a Püspöki Kar „érdekeinkkel összhangban" adott ki nyilatkozatot a „felszabadulás" évfordulóján, amelyet minden templomban felolvastak. A református, az evangélikus egyház esetében megjegyzik: az együttműködésük az államhatalommal szilárd és őszinte; következetesen támogatják a kül- és belpolitikát. Az izraelita egyház esetében feljegyzik: *„...határozott fellépésével megakadályozta, hogy a cionista hatás egyházi körökben szélesebb mértéket öltsön."*[252] A jelentések szerint: *„Az egyházak a társadalom fejlődését nem zavarják, a társadalom fejlődésének irányára, ütemére nem képesek befolyást gyakorolni. (...) Hazánkban az egyházak világnézeti befolyása is csökkenő tendenciájú. Elveszítették az ifjúság jelenetős tömegeit, a hitélet különböző szertartásain is csökken a résztvevők száma. Ezt a fejlődést türelmesen kezeljük és támogatjuk."*[253]

E folyamatra kétségkívül nagy hatással volt Mindszenty József bíboros, esztergomi érsek eltávolítása az országból. Ennek érdekében élénk diplomáciai te-

[251] MOL 288.f. 22/37.ö.e.
[252] MOL 288.f. 22/37.ö.e.
[253] MOL 288.f. 22/27.ö.e. (1971. július 8.)

vékenységet folyatott a magyar kormány. Mindszenty eltávolításával egy időben a kormány azt is el akarta érni, hogy a Szentszék oldja fel az 1957. évi pápai dekrétumot, amely Mindszenty bíboros politikáját igazolta. A tárgyalásokat 1971. július 16-án fejezték be, s a megállapodás értelmében a Vatikán *biztosítékokat* adott, hogy Mindszenty elhagyja az országot és a továbbiakban nem avatkozik a magyar egyház ügyeibe. Abban is megállapodtak, hogy – bár egyelőre a bíboros nem mond le – idős korára hivatkozva hamarosan kéri nyugdíjazását. A magyar delegáció azt is el szerette volna érni, hogy Mindszentynek a pápa kényszerlakhelyet jelöljön ki, *„ahol biztosítani tudják, hogy Mindszenty betartja a feltételeket"*.[254]

A Vatikán közben maga is lépett, és feloldotta a pápai dekrétum azon elemeit, amelyek a pap képviselőket kiközösítéssel sújtották, illetve a Püspöki Kar jogait korlátozták. A döntést azonban nem hozták nyilvánosságra, joggal tartva attól, hogy Mindszenty bíboros az *„engedmény"* miatt nem lesz hajlandó elhagyni az országot. Az érsek ugyanis az eddigi *„engedményeket"* is olyan természetűeknek tartotta, amelyek a magyar egyház és a nemzet kárára születtek. A „reálpolitika" jegyében született megállapodást végül 1971. szeptember 9-én írták alá Budapesten. Mindszemtyt sikerült „meggyőzni" – ebben az amerikai követségnek is fontos szerepe lehetett –, és keserű szívvel beleegyezett a távozásba. Tudta, hogy ezzel az 1945–48-as és 1956-os kommunistaellenes nemzeti ellenállás szimbóluma szűnik meg, még ha elszigeteltségében hatása jócskán meg is kopott a hetvenes évtized elejére. De mégis: aki akarta, érezhette, hogy nem győzhet az idegen fegyverekkel bekvártélyozott kommunista hatalom. Van, aki *nemet mond* a „létező szocializmusra". Nem is akárki: az esztergomi érsek!

A megállapodásról a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának Agitációs és Propaganda Osztálya már ki is adta az irányelveket, s megannyi taggyűlésen, pártiskolán, tanfolyamon, KISZ-talpalón, marxista–leninista esti egyetemen lehetett szavalni: *„Mindszenty Magyarországról történő eltávozásával a katolikus egyházi reakciónak olyan irányzata szenved vereséget, amely több, mint negyedszázadon át szemben állt a szocialista társadalmi rendszerrel. Mindszentynek úgy kell elhagynia az országot, mint kegyelemben részesült és értéket vesztett politikusnak, ami egyben a Mindszenty mártíromsága körül kialakult nimbuszt is erősen megtépázza. Távozása egyben az 1956-os ellenforradalom egyik hírhedt vezéralakjának teljes politikai megsemmisülését is jelenti."*[255]

[254] MOL 288.f. 22/1.ö.e.
[255] MOL 288.f. 22/1.ö.e.

Az APO egyben kiemelte: azzal, hogy az érseket pusztán kegyelemben részesíti a magyar állam, és nem rehabilitálja, a Vatikán elismeri a Mindszenty-féle politika teljes csődjét, és kénytelen a *„Mindszentyvel szemben álló progresszív politikai vonalat képviselő papok"* rehabilitálására.

Az esztergomi érsek végül 1971. szeptember 28-án utazott el. Aznap délelőtt 10 órakor a CBS-rádióadás közölte a hírt, amelyet óránként megismételtek. A lapok címoldalon, fotókkal ismertették az eseményt. *„Nagy szenzáció, de a megállapodást pozitívan értékelik"*, jegyezték fel idehaza. *„Kívánságom az, hogy életemet Magyarországon töltsem, népem között, amelyet határtalanul szeretek... Ha ez lehetetlen volna, mert az érzelmi tényezők fellángoltak ellenem, vagy pedig az egyház magasabb rendű szempontjai mást követelnek, abban az esetben elfogadom azt, ami valószínűleg életem legsúlyosabb keresztje lesz..."*, emelte ki néhány lap Mindszenty első nyilatkozatából.[256]

A Daily Mirror szerint: *„Egyesek talán azt mondják, 15 elveszett év és vereség. De ki nem adózik csodálattal az emberi kitartásnak és állhatatosságnak? Mindszenty nagy ember."*

A France Soir a távozás napjáról: *„...kedden este a magyar fővárosban a katolikus templomok tele voltak hívőkkel."* Az itthoni „hangulatjelentések" alig támasztják alá ezt: *„mint hullát vitték el Vatikánba"*, mondták a mezőkovácsházi Új Alkotmány Mgtsz-ben. *„Nem sok vizet zavar"*, szóltak mások. *„Az egyházi átok visszavonása és Mindszenty kiadatása jó üzlet volt"*, vélték az Egyesült Izzóban. Balról megint előztek: *„Mindszenty elengedése megalkuvás."* Gyulán milyen bátrak voltak: *„Már korábban el kellett volna engedni a gazembert."*[257]

Mindszenty bíboros – látva az egyház és hit gyengülését – persze odakint sem volt hajlandó megalkudni. Nem mondott le, s minden adódó alkalmat kihasznált a kommunista hatalommal szembeni mozgósításra. Kijelentette: *„Nem hiszem, hogy bármiben is módosítanom kellene életem eddig vallott elveit..."*[258] Elutasító álláspontot foglalt el a *Szent Korona* idő előtti Magyarországra hozatala ügyében. Nagy feltűnést keltett levele Hogan képviselőhöz és Dole szenátorhoz, akik ellenezték a korona visszaadását a Kádár János nevével fémjelzett magyar rendszernek. Ezt írta a bíboros: *„Uram! – A legmélyebb hála érzésével értesültem határozati javaslatáról, amelyet Szent István Szent Koronájának*

[256] MOL 288.f. 22/27.ö.e.
[257] MOL 288.f. 22/14.ö.e.
[258] MOL 288.f. 22/2.ö. 4.ö.e. (Irodalmi Újság, 1972/1–2. sz.)

megőrzéséről nyújtott be abból a célból, hogy megakadályozza annak leggonoszabb ellenségeink kezébe való visszaszolgáltatását."[259]

Az ÁEH illetékes szervei még évek múltán is elemezték a témában megjelent cikkeket. Jellemző értékelés 1972-ből: *„Mindszenty ügyét úgy értékeli* (a kanadai sajtó – SZ. K.), *mint amelyben a magyar kormány volt a nyertes fél, a Vatikán és Mindszenty a vesztes oldalon áll. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy Mindszenty ellenében velünk szimpatizálnának."*[260]

A megállapodást a Vatikán mindenáron be akarta tartani, így 1973-ban az esztergomi érseki széket megüresedettnek nyilvánította. Nagy riadalmat keltett, hogy a bíboros ragaszkodott ahhoz, hogy közel élhessen a magyar határhoz, Bécsben, vagy annak környékén. A magyar diplomácia minden követ megmozgatott, hogy legalább Rómába „telepítsék". „Beláthatatlan kockázat"-ról beszélt, „objektív veszély"-ről, az egyházi emigráció készülődéséről, és arról, hogy az *„ügynek további fejleményei hatással lehetnek a Szentszék és a Magyar Kormány közötti kapcsolatok alakulására".*[261] A Vatikán megbízottai szabadkoztak: Mindszenty végül is „szabad személy". Maga Casaroli bíboros, a fő *„reálpolitikus"* jelentette ki, hogy *„nincs abban a helyzetben, hogy a bíboros letelepedési helyére vonatkozólag elkötelező ígéretet tegyen".*[262]

Az ideológiai harc azonban folytatódott a *„rafinált taktikával és módszerekkel"* dolgozó *„egyházi reakció ellen"*, amely lebecsüli a szocialista fejlődés eredményeit, megingatja a bizalmat a párt iránt, kétségbe vonja a szocialista társadalom erkölcsi szilárdságát. Az Állami Egyházügyi Hivatal elemzése szerint azért is veszélyes az egyházi reakció aknamunkája, mert *„jelenleg nem frontálisan támad".*[263] A fő feladat: a vallásos világnézet befolyásának csökkentése. Ez a *„preventív egyházpolitika"*. Eszközök: *„az elszigetelés és korlátozás mellett fokozottabban kell alkalmazni a megosztás és a leválasztás céljából a kifárasztást, a kiábrándítást".*

Nagy fontosságot tulajdonít az ÁEH annak, hogy *„egyházi szövetségeseinket"* megvédje és hogy megakadályozza *„reakciós papok"* egyházi kulcspozícióba kerülését. Ugyancsak fontosnak tartják a szekták visszaszorítását, mindenekelőtt a Jehova tanúi szekta aktivitásának visszafogásával. A fanatizmussal, külföldi kapcsolatokkal rendelkező szektatagokkal, szervezőkkel *„személyes megbeszélést kell folytatni".*

[259] MOL 288.f. 22/4.ö.e.
[260] MOL 288.f. 29.ö.e.
[261] MOL 288.f. 22/1.ö.e.
[262] MOL 288.f. 22/1.ö.e.
[263] MOL 288.f. 22/23.ö.e. (1975.)

Összefoglalva: megállapítható, hogy a vatikáni „reálpolitika" (1964-es magyar–vatikáni egyezmény), illetve Mindszenty bíboros eltávolítása az országból valóban csökkentette az egyházak – mindenekelőtt a katolikus egyház – befolyását. Ezzel párhuzamosan az egyházak anyagi és szervezeti ereje megfogyatkozott. Új elem volt, hogy a felső papságban, és egyre szélesebb körben, a hierarchia alsóbb régióiban is az ellenállás helyett az együttműködés vált dominánssá a „létező szocializmus" intézményeivel. Nőtt a papok részvétele a Hazafias Népfront, a Béketanács országos és helyi bizottságaiban. A népfrontbizottságokban a hetvenes évtized elején például 710 pap tevékenykedett.[264] Igaz, komoly eltérések mutatkoztak megyénként: Somogyban 65, Zalában csak 2 pap vett részt ilyen tevékenységben.

A felmérések szerint azonban a vallásos világnézet szívósan tartotta magát, de ez is változó volt, megyénként, területenként. Vas megyében 1974-ben 38,4% vallotta magát vallásosnak vagy istenhívőnek.[265] A kecskeméti járásban viszont azt tapasztalták, hogy *„felgyorsult az elvallástalanodás folyamata".*[266] Míg 1971 előtt 10 év alatt 54 „névadó" ünnepség volt, keresztelő helyett; 120 csak állami esküvő és 27 egyházi szertartás nélküli temetés, addig 1971 és 1975 között ugyanezek a számok: 550 – 1780 – 87. Összesen 7748 élve születésre, 4052 házasságkötésre, 3361 halálesetre jutottak ezek a „társadalmi szertartások".

Az egyházak és az állam közti jó viszony egyik eredménye lehetett volna a hitoktatás helyzetének rendezése. Születtek is eredmények: új hittankönyvek jelentek meg, köztük „A Mennyei Atya szeret minket" és a „Hitünk és életünk" című kiadványok.[267] 1974 végén engedélyezték a templomi hitoktatást, és 1978-ban megkezdődhetett a budapesti Hittudományi Akadémián a világi hitoktatók képzése is. Ám az iskolai hitoktatás kérdésében nem lazult az ateizmusra épülő diktatúra. Békés megye kivételével mindenhol csökkent a hittanbeíratások száma. (Ott viszont 107 iskolából csak 6-ban folyt hittanoktatás 1976-ban.) Óriási különbségek voltak: míg Nógrádban 1972-höz képest 22,03%-ról 1976-ra 19,10%-ra csökkent a hittanra beíratott tanulók aránya, Budapesten ez: 0,26%-ról 0,04%-ra csökken! Egészen elképesztő adatok is szerepelnek a kimutatásokban: pl. Szolnok megyében mindössze 22 gyerek íratkozott be hittanra az 1976–77-es tanévben. Ez a szám Nógrádban 4962. Országosan a tanulók 6,17%-a jelentkezett hittanra (66 510 fő).[268] Budapesten

[264] MOL 288.f. 22/10.ö.e.
[265] MOL 288.f. 22/5.ö.e.
[266] MOL 288.f. 21/6.ö.e. (1976.)
[267] Tomka Ferenc: *Az egyház a diktatúra időszakában. Hetvenes évek.* Új Ember, 2004. május 9.
[268] MOL 288.f. 22/27.ö.e. (1976)

296 általános iskolából 14-ben folyt hittanoktatás. Országosan az iskolák 40%-ában.

Az ország forradalom utáni hangulatát, leverettetését, beletörődését jól mutatják a hittanbeíratások adatai. Az 1956–57-es tanévben 38%; 1957–58-ban (dac, remények) 46%. Aztán lassú csökkenés: 1960–61-ben 28%; 1970–71-ben 10%; 1976–77-ben 6%![269] Egyetlen járás volt az országban, amelyikben 50% felett maradt a beíratott gyerekek száma, a balassagyarmati (54%).

Ugyanekkor büszkén jelentik: *„Az állami gimnáziumokba beíratkozott 101 172 tanuló közül egyetlen tanuló sem jelentkezett hittanra, az állami gimnáziumokban tehát hittanoktatás nincs."* Feljegyezték azt is: Budapesten és a nagy vidéki városokban iskolai hittanoktatás lényegében évek óta nincs. Egyházi középiskolába járt ugyanakkor több mint kétezer tanuló. A nyolc katolikus gimnáziumba 2025-en, a református gimnáziumba 296-an, az izraelita gimnáziumba 10-en.[270]

Aczél György leplezetlenül fogalmazott: *„Nem véletlen, hogy az iskola jelentőségével, a nevelés és a szocializmusért folytatott harc kapcsolatával már klasszikusaink is foglalkoztak. Marx és Engels – az utópista szocialisták illúzióival is leszámolva – elemezték az iskola, az oktatás szerepét a proletariátus osztályharcában. Lenin rendkívüli jelentőséget tulajdonított az iskolának a hatalomért, majd az osztály nélküli társadalomért folytatott harcban. Közvetlenül a Nagy Októberi Szocialista Forradalom (sic!) után, a polgárháború idején megfogalmazta azt a feladatot, hogy a párt »az iskolákat a burzsoázia osztályuralmának eszközéből ezen uralom megsemmisítésének, valamint a társadalom osztályokra tagozódása teljes megszüntetésének eszközévé változtassa át«."*[271]

Úgy tűnhetett, meg lehet nyerni ezt a csatát. A szocialista világrendszer szilárd és egyre hatalmasabb; a kommunisták és a „haladó baloldaliak" tért nyernek Nyugaton is. Vannak nyugtalanító jelek, mint például a gazdasági nehézségek vagy a kommunista pártok egységének megbomlása, és vita van a szocializmushoz vezető útról is. Egyes nyugati pártok megkérdőjelezik a létező szocializmus gyakorlatát, abszolutizálják az önállóság, a nemzeti felelősség kérdését. De azért nem kétséges: a harc eldőlt: felépül a fejlett szocialista társadalom. A magabiztosság elbizakodottá is tette Párt vezetőit.

Kádár János magával VI. Pál pápával is találkozott. Nem dőlt össze a világ, mondta. Viszont *„azoknak az embereknek, akik hívők, és ugyanakkor tisztességes állampolgárok akarnak lenni és egyetértenek a szocialista célkitűzésekkel, ez egy óriási segítséget, lelkiismereti feloldozást jelent, vagy mi az ördögöt".*[272]

VI. Pál támogatta a Mindszenty bíboros halála után kinevezett Lékai József érseket, elfogadta a Hazafias Népfront kongresszusán mondott beszédét is. Megnyerték ezt a csatát, nem kétséges. A hívők is elfogadják a szocializmust. Rendezett a viszony az egyházakkal. A keserű szájíz azonban sokakban megmaradt. Erre példa az emigráns Irodalmi Újság címlapja 1977 májusából: *„Kéz kezet mos – kéz kezet fog. Lapzártakor érkezett a hír: VI. Pál pápa a Vatikánban fogadta Kádár Jánost. A találkozó szívélyes légkörben zajlott le. Szent Péter utóda igazolva láthatta azt, hogy Mindszenty Józsefet megfosztotta hercegprímási címétől. Abban a megtiszteltetésben részesült, hogy kezet szoríthatott Kádárral."*[273]

VI. Pál halála után *lengyel* pápát választottak. Egy szocialista országból, amelyben amúgy is rengeteg probléma volt. Éppen a katolikus egyház befolyása és magatartása miatt. Az új pápa a kommunisták ellensége. Megválasztásával erősödött az állam és az egyház közti együttműködést ellenzők csoportja, értékelte Gyenes András. Majd hozzátette: *„Karol Wojtyła krakkói bíboros 1978 októberében történt pápává választása sok tekintetben új vonásokat hozott a Vatikán nemzetközi politikájában. Az a tény, hogy a pápai székbe egy kelet-európai szocialista ország egyházi személyisége került, jelzi a nemzetközi burzsoázia és konzervatív katolikus köröknek azt a törekvését, hogy növeljék az egyház szerepét a szocialista országok ideológiai-politikai befolyásolásában. Az eddigi tapasztalatok azt mutatják, hogy az új pápa kész eleget tenni ezeknek a várakozásoknak."*[274]

Az elemzés szerint II. János Pál offenzívabb fellépésre ösztönzi a szocialista országok egyházait az állammal, s a marxista–leninista ideológiával szemben. A pápa Lengyelországba látogat. Erre figyelni kell, ez elől már nem lehet kitérni, *„legfeljebb csökkenteni negatív hatásait"*. A lengyel elvtársaknak sikerült elérniük, hogy ne Szent Szaniszló püspök emléknapjára érkezzen Lengyelországba, mert ez az egyház és az álam konfliktusát jelzi 1079-ből. Az utazást tehát elhalasztották, viszont háromról kilencnaposra növelték.

„Nem lenne kívánatos, hogy ugyanabban az időben különböző utazási szerveink történetesen tömeges turistautakat szervezzenek Lengyelországba", mondta Németh Károly.[275]

[269] MOL 288.f. 22/27.ö.e.
[270] MOL 288.f. 22/27.ö.e.
[271] MOL 288.f. 4/117.ö.e.

[272] MOL 288.f. 4/150.ö.e.
[273] Irodalmi Újság, 1977. május–június
[274] MOL 288.f. 4/163.ö.e. (MSZMP KB, 1979. június 29.)
[275] MOL 288.f. 4/162.ö.e. (MSZMP KB, 1979. március 28.)

Az első lengyelországi pápalátogatásról az MSZMP KB titkára kiemelte, hogy figyelemre méltó és elgondolkodtató volt a fiatalok és a nők nagyarányú jelenléte a rendezvényeken. Egyébként a pápa 38 alkalommal beszélt. *„Több izben burkolt, de félreérthetetlen szovjetellenes kijelentést tett. Az eseményen jelen volt a magyar, a csehszlovák és a Német Demokratikus Köztársaság katolikus egyházfője. Wojtyla rajtuk keresztül külön üdvözölte a három ország katolikus hívőit."* A beszámoló megállapította, hogy a *„látogatás nem vezetett konfrontációhoz a katolikus tömegekkel, ugyanakkor hosszabb távon káros ideológiai hatásai lesznek".*[276]

[276] MOL 288.f. 4/163.ö.e.

1. számú melléklet.

Az iskolai kitoltetésre jelentkezett tanulók száma és %-os aránya az 1976/77. tanévben.

Megyék	Mittamra jelentkezettek száma	%-os aránya
Szolnok	22	0.047
Budapest	85	0.044
Nograd	179	0.63
Csongrád	200	0.46
Békés	324	0.73
Hajdu-Bihar	533	0.88
Fejér	912	1.98
Tolna	1.541	5.80
Zala	1.771	6.40
Baranya	2.157	4.80
Somogy	2.171	6.13
Borsod	3.236	3.40
Komárom	3.293	9.90
Veszprém	4.101	8.54
Szabolcs-Szatmár	4.476	5.59
Nógrád	4.952	19.10
Vas	5.171	18.73
Győr-Sopron	5.880	13.43
Bács-Kiskun	8.806	15.10
Pest	16.531	16.60
Összesen:	66.510 tanuló	6.17 %

2. számú melléklet.

Az iskolai hittanbeiratások %-os aránya az elmúlt 21 évben

Tanévben	általános iskolában	Gimnáziumban
1956-57.	36.18 %	0,36 %
1957-58.	46.76	18.38
1958-59.	43.69	4.39
1959-60.	34.53	1.23
1960-61.	28.83	0,35
1961-62.	22.43	0,13
1962-63.	19.31	0,05
1963-64.	17.64	0.03
1964-65.	15.43	0,03
1965-66.	15.31	0,02
1966-67.	14.00	0.013
1967-68.	12.48	0.007
1968-69.	11.50	0.011
1969-70.	10.77	0,009
1970-71.	10.20	0.003
1971-72.	9.7	0,005
1972-73.	9.02	-
1973-74.	8.64	-
1974-75.	7.59	0,004
1975-76.	6.9	-
1976-77.	6.17	-

3. számú melléklet.

A hittanbeiratások alakulásának megyei %-os adatai

Megye	1972.	1973.	1974.	1975.	1976.	Csökkenés 1975-hez.	Emelkedés
Baranya	11.09	7.7	7.11	6.12	4.8	1.32	-
Bács-Kiskun	19.20	19.01	17.51	16.9	16.1	1.80	-
Békés	1.30	1.03	0.78	0.71	0.73	-	0.02
Borsod	7.83	6.90	6.90	4.07	3.40	0.67	-
Csongrád	2.14	2.02	1.64	0.86	0.46	0.20	-
Fejér	5.20	4.43	3.50	2.80	1.95	0.85	-
Győr-Sopron	19.17	18.20	16.61	14.33	13.43	0.90	-
Hajdú-Bihar	1.78	1.78	1.36	0.93	0.85	0.08	-
Heves	1.16	0.86	0.85	0.76	0.53	0.23	-
Komárom	12.82	11.85	10.24	10.03	9.90	0.63	-
Nógrád	22.03	20.06	20.00	19.30	19.10	0.20	-
Pest	20.90	20.07	19.80	18.00	16.60	1.40	-
Somogy	9.51	9.18	7.80	6.49	6.13	0.36	-
Szabolcs	9.29	8.77	6.81	6.65	5.69	0.96	-
Szolnok	0.21	0.16	0.18	0.09	0.047	0.043	-
Tolna	12.80	10.68	8.20	6.90	5.90	1.00	-
Vas	21.93	22.35	18.26	19.35	18.73	1.62	-
Veszprém	13.70	13.50	13.02	10.49	8.54	1.95	-
Zala	9.33	9.40	7.70	7.25	6.40	0.85	-
Budapest	0.26	0.20	0.13	0.08	0.044	0.036	-

4. számú melléklet

20 %-nál nagyobb a hittanbeiratási arány a következő járásokban

1./ Balassagyarmati járás	/Nógrád megye/		54.00 %
2./ Szécsényi "	/Nógrád	"/	46.70 "
3./ Soproni "	/Győr	"/	45.65 "
4./ Csornai "	/Győr"	"/	41.43 "
5./ Kiskőrösi "	/Bács	"/	37.10 "
6./ Gödöllői "	/Pest	"/	35.80 "
7./ Mátrai "	/Nógrád	"/	34.30 "
8./ Sárvári "	/Vas	"/	32.70 "
9./ Szombathelyi "	/Vas	"/	32.04 "
10./ Szentendrei "	/Pest	"/	30.35 "
11./ Kalocsai "	/Bács	"/	27.70 "
12./ Nagykátai "	/Pest	"/	25.00 "
13./ Komáromi "	/Komárom	"/	25.00 "
14./ Keszthelyi "	/Veszprém	"/	24.90 "
15./ Körmendi "	/Vas	"/	23.70 "
16./ Mosonmagyaróvári "	/Győr	"/	23.02 "
17./ Váci "	/Pest	"/	21.50 "
18./ Kecskeméti "	/Bács	"/	21.00 "

Pest megye	4	járás
Bács "	3	"
Győr "	3	"
Nógrád "	3	"
Vas "	3	"
Komárom"	1	"
Veszprém	1	"
Összesen: 7 megye	18	járás

1974-ben: 22 járásban, 1975-ben: 20 járásban volt 20 %-nál nagyobb a hitoktatásra jelentkezett általános iskolai tanulók aránya.

5. számú melléklet

Az Általános iskolában folyó hitoktatás helyzete

/1976. október 15-én/

M e g y é k	Iskolák száma	Hittanra járók szám	%
Borsod	220	142	48.9
Budapest-Kelem	329	278	84.1
Csongrád	107	6	5.6
Fejér	426	97	22.7
Csongrád	203	24	11.8
Fejér *	172 *	47 *	27.3 *
Győr-Sopron	226	110	48.5
Hajdú-Bihar	178	10	5.6
Heves	161	1	0.6
Komárom	117	67	57.2
Nógrád	211	148	70.1
Pest	290	209	72.1
Somogy	240	80	33.3
Szabolcs-Szatmár	313	123	39.3
Szolnok	137	8	5.8
Tolna	108	43	39.8
Vas	180	147	78.1
Veszprém	233	118	50.6
Zala	176	88	50.0
Budapest	298	14	4.7
Összesen:	4.362	1.759	40.3

Megjegyzés: * 1975-ös adat.

MSZMP KÖZPONTI BIZOTTSÁG
Agitációs- és Propaganda Osztály

Szigorúan titkos!
Készült: 3o pld-ban
Ag/681
Látta: Aczél György elvtárs!

Jelentés

a Politikai Bizottság részére

a Mindszenty-ügy állásáról, valamint a Magyar Népköztársaság Kormánya és a Vatikán közötti megállapodás ismertetésének rendjéről.

I.

A Politikai Bizottság tagjainak kiküldött szeptember 1o-i tájékoztatót követő napok fejleményeit a Mindszenty-ügyben az alábbiakban foglaljuk össze.

A Magyar Kormány és a Szentszék között 1971. szeptember 9-én aláírt megállapodás végrehajtásának előkészítésére e hónap 13-án Budapestre érkezett Zágon József vatikáni megbízott. Zágon három napos magyarországi tartózkodása alatt több izben megbeszélést folytatott Mindszentyvel elutazásának időpontjáról és annak módjáról. Zágon a Mindszentyvel folytatott megbeszéléseiről többször tájékoztatta az Állami Egyházügyi Hivatalt. Szeptember 16-i elutazása előtt közölt tájékoztatása alapján a jelenlegi helyzet a következőképpen alakult:

- A Szentszék megbízottja átadta Mindszentynek a vatikáni államtitkár levelét, amelyben közli Mindszentyvel, hogy a pápa szeptember 3o.-a /a Szinódus megnyitása/ előtt kívánja fogadni őt. Mindszentynek az utazással kapcsolatban nincsenek elvi fenntartásai és kész a pápa kívánságának eleget tenni. Az utazás időpontjára vonatkozóan először szeptember 27-ében állapodtak meg, majd a következő napon Mindszenty azt közölte Zágonnal, hogy két héttel később, október 1o.-e körül kíván elutazni Magyarországról.

ORSZÁGOS LEVÉLTÁR

Ezt azzal indokolta, hogy több időre van szüksége ahhoz, hogy lelkileg és gyakorlatilag is felkészüljön az utazásra. Kérte Zágont, hogy ezt jelentse a pápának és szerezze meg ehhez a szükséges hozzájárulást. Zágon közölte, hogy minden kísérlete eredménytelen volt arra nézve, hogy Mindszentyt rábírja a korábban vállalt időpont betartására.

- Zágon szeptember 17-én este ismét Budapestre érkezett és az alábbi tájékoztatást adta: Olyan "argumentumokkal" rendelkezik, amelyek megítélése szerint elegendőek ahhoz, hogy rábírja Mindszentyt arra, hogy az eredeti tervnek megfelelően utazzon el Magyarországról. A vatikáni megbízott szeptember 2o-i tájékoztatása szerint Mindszenty késznek mutatkozik arra, hogy szeptember 28-án a bécsi nunciatura kocsiján elutazzon Magyarországról. Ez az időpont véglegesnek látszik.

  Zágont - aki előreláthatóan néhány napig tartózkodik Budapesten - azzal a feladattal is megbízták, hogy segítsen Mindszentynek az összecsomagolásban.

  Cheli - aki a Szentszék megbízásából aláírta a szeptember 9-i megállapodást, jelezte, hogy szeptember 24-én Budapestre érkezik.

x x x

Javasoljuk, hogy az Elnöki Tanács a parlamenti ülés második napjának délutánján - szeptember 23-án - üljön össze és hozza meg a Mindszenty-ügyben kegyelmi határozatát, amit - a megállapodás értelmében - csak a hivatalos Közlöny-ben teszünk közzé.

II.

A párttagság informálására külön - nyomtatott - tájékoztató készül.

ORSZÁGOS LEVÉLTÁR

- 3 -

Mindszenty távozásának napján - a nyilvános kommüniké megjelenését megelőzően - először a politikai vezetőket, majd ugyanazon a napon - a nyilvános kommüniké megjelenését követően - a pártalapszervezetek titkárait és ahol alkalom kínálkozik, a pártcsoportbizalmiakat informáljuk.

Mindszenty távozását követő napon - a pártcsoportbizalmiak rendkívüli pártcsoportértekezleteken ismertetik az írásos tájékoztatót.

Az írásos tájékoztató Mindszenty távozását megelőzően érkezik a megyei, illetve a budapesti pártbizottságokra. A megyei, illetve a Budapesti Pártbizottság első titkárai a tájékoztatót csak akkor ismertetik, amikor az elutazás megtörtént.

A közvélemény tájékoztatása a sajtó, a rádió és a televizió útján történik.

Az utazást követően - a Vatikánnal egyeztetett időpontban - az MTI kiadja a hivatalos közleményt.

A televizió a Híradóban ismerteti a kommünikét.

Az MTI és a Rádió külföldi adásainak szerkesztősége idegen nyelven közli, illetve sugározza külföldre a közleményt.

Az elutazást követő napon a napilapok vezető hírként, önálló címmel közlik a hírt a híroldalon.

Mindszenty távozásával kapcsolatban nem kezdünk nyilvános politikai kampányt. Természetesen a megállapodás olyan politikai esemény, amely átmenetileg, főként nyugaton szenzációként fog hatni. Ha az ellenség rágalomhadjáratot indít, meg kell vizsgálni a válaszadás módját.

B u d a p e s t, 1971. szeptember 18.

Grósz Károly s.k.

ORSZÁGOS LEVÉLTÁR

A KISZ

A Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség (KISZ) a Magyar Szocialista Munkáspárt ifjúsági tömegszervezete volt a 14–26 éves korosztály számára. A KISZ a párt vezetésével, a munkásosztály forradalmi elmélete, a marxizmus–leninizmus alapján működött. Mivel ez volt – ez lehetett – a magyar ifjúság egyetlen politikai tömegszervezete, az egypárti diktatúrából logikusan fakadt, hogy csak a párt politikai és ideológiai irányítása mellett működhetett. Az 1957. március 21-én megalakult szövetségnek a hetvenes évtizedben a fiatalok 40%-a volt tagja. A legmagasabb arány „természetesen" a gimnáziumokban, az egyetemeken volt tapasztalható, mert a továbbtanuláshoz lényegében elengedhetetlen volt az ilyen azonosulás a szocializmus építésével. Országosan az egyetemisták 93%-a volt KISZ-tag. A szervezetnek az évtized elején 795 ezer tagja volt. A dolgozó fiatalok 30,8%-a, a középiskolások 63,4%-a, a felsőoktatásban tanulók 95,5%-a rendelkezett kis piros KISZ-tagkönyvvel. A pártba a KISZ-ből vezetett az út: az új tagok 83,4%-a érkezett a KISZ soraiból.[277] Így is szerepelt a tagkönyvben: *„A KISZ-tag számára a legnagyobb tisztesség, hogy párttaggá váljék."* A KISZ-alapszervezetek egyik – sokak számára vonzó – jogosítványa volt, hogy tagjait ajánlással javasolhatta felvételre a Magyar Szocialista Munkáspártba. A KISZ és a párt között volt átfedés is: 1971-ben 34 979 párttag dolgozott a KISZ-ben; 1975-ben pedig már 44 592-en rendelkeztek mindkét tagkönyvvel.[278]

A KISZ – miként a párt – komoly apparátussal rendelkezett. Volt Központi Bizottsága (105 taggal), Intéző Bizottsága, Központi Pénzügyi Ellenőrző Bizottsága, a Központi Bizottságnak első titkára és titkárai, Titkársága, osztályai. A KISZ-nek budapesti, megyei, járási, városi, budapesti kerületi és üzemi, tanintézeti, falusi alapszervezetei és bizottságai éppúgy behálózták az országot, mint a párt hasonló szervezetei. A Néphadseregnél, a Belügyminisztériumban

[277] *Az MSZMP határozatai és dokumentumai 1971–1975.* Budapest, Kossuth Kiadó, 1979, 574–575. o.

[278] Dr. Csikós József: *Mit kell tudni a magyar ifjúsági mozgalomról.* Budapest, Kossuth Kiadó, 1979. 135. o.

és a Határőrségnél is működtek KISZ-szervezetek. A Magyar Úttörő Szövetséget a párt megbízásából a KISZ irányította. Voltak lapjai és kiterjedt oktatási hálózata. Magyar Ifjúság című „hivatalos" lapja 1974-ben 258 ezer példányban jelent meg. A KISZ legkisebb önálló egysége az alapszervezet volt. E fölött a KISZ-szervezet, élén a KISZ-bizottsággal. Ezek munkáját formailag a küldöttgyűlések ellenőrizték.

A KISZ politikai nevelő munkájával azonban a hetvenes évtizedben elégedetlenek voltak a párt vezetői: úgy érzékelték, hogy nem kellő súlyú a KISZ politikai befolyása magára a tagságra, és a ifjúság egészére sem. Jellemző volt, hogy éppen a munkásifjúság körében volt a legalacsonyabb a KISZ-tagság aránya. A diákság körében viszont a követelmények voltak túlságosan lazák. A KISZ politikai-ideológiai nevelő, szervező feladata elsikkadt. A marxizmus–leninizmus eszméi, a szocializmus építése, a „szocialista erkölcs és közízlés" terjesztése csak egy szűk, a mozgalmi életre, a karrierizmusra hajlamos rétegre volt hatással. Ők csoportosultak a különböző szintű KISZ-vezetőségekben, s készültek arra, hogy párttagokká, „kommunistákká" legyenek. A hatalmas többség eleget tett a formális követelményeknek, elment a KISZ által szervezett kirándulásokra (legtöbbször egy munkásmozgalmi emlékhelyhez), részt vett az éppen aktuális kampányban, olvasta az Ifjúsági Magazint, a Világ Ifjúsága, a Magyar Ifjúság című lapokat, de a kötelező politikai cikkeket legtöbbször megkerülve leginkább csak az egyre gyakoribb zenei témájú írásokra figyelt. *A KISZ tehát a Kádár-rendszer jellegzetes képződménye volt: biztosította a diktatúra káderutánpótlását, de az ifjúság nagy többségét békén hagyta.* Sőt: gyakran igyekezett a fiatalok kedvében járni. Hatalmas (szolidaritási) rockkoncerteket szervezett, támogatott; 4200 ifjúsági klubot működtetett, sport- és művelődési lehetőségeket teremtett, amatőr művészeti mozgalmakat karolt fel, még vállalati, iskolai beatzenekarok működtetésében is segített stb. Ezt sem hátsó szándék nélkül tette: csak úgy lehetett a párt jóváhagyását megnyerni ezekhez a kezdeményezésekhez, hogy elhitették: a marxista–leninista–szocialista agitáció és propaganda szempontjából ezeknek a kezdeményezéseknek fontos szerepük van. Hogy ez milyen hatásfokkal működött, nehezen felmérhető, de a hetvenes–nyolcvanas évek lebecsülő véleményei mellett paradox módon a XXI. századra megalapozottnak tűnik a vélemény, hogy igen jó hatásfokkal.

A minimális követelményeknek az ifjúság eleget tett: felvonulás fáklyával: „Vádoljuk az imperializmust!", „Veled vagyunk, Vietnam!". Kampányok. Taggyűlés után, ha kellett, elküldtek 266 tiltakozó levelet, táviratot és 600 levelezőlapot az amerikai nagykövetségre. A cél: Angela Davis megmentése.[279]

[279] MOL 288.f. 22/1971/6.ö.e. Orosháza, 1971.

A KISZ-vezetők, funkcionáriusok agitáltak, szerveztek, együttműködtek és megvalósították. A párt, a KISZ, az úttörőmozgalom, a kisdobosok, mind, együtt erősítették a munkáshatalmat. Jól megvoltak egymással: *„A KISZ KB legutóbbi ülésén az ott elfogadott akcióprogram élénk visszhangot váltott ki az úttörővezetők körében. Különösen sokat várnak az akcióprogramban a »születésnapi ajándék« elnevezésű akciótól..."*[280] Propaganda és agitáció. Ideológiai nevelés: *„Tudatosítani kell a fiatalok között, hogy nálunk ma az a forradalmár és az igazi hazafi, aki a szocialista építőmunkát történelmi távlatokra tekintő tudatossággal és mindennapos szívós tevékenységgel szolgálja."*[281]

Virágoztak a Kilián-körök. Ságvári Endre volt a példakép, és a KISZ-vezetők fogalmazták a jelentéseket. Például az áremelésekről: *„szükségszerű volt ez az intézkedés", „arányait tekintve nem tartjuk túlzottnak", „kedvező fogadtatás".* A KISZ szervezte az ifjúsági parlamenteket (1974-től).

Kiszisták nyilatkoztak az akkori miniszterelnökről: *„Megnyugtató, hogy – mint Lázár György elvtárs mondotta – országunk gazdasági erői terveink szerint gyarapodnak."*

A kiszesek értették a világ dolgait: *„A szovjet–amerikai viszony formailag két országot érint ugyan, e kettő kapcsolatának alakulásától azonban nagymértékben függ a világ sorsa."*[282] Ők talán komolyan vették a KISZ-mozgalmakat is: „Kiváló tanuló", „Bukásmentes alapszervezet", „KISZ-radar", „Vedd észre, tedd szóvá, oldd meg!", „Szakma Kiváló Tanulója", „Edzett Ifjúságért", „Köszöntünk, VIT, köszöntünk, Havanna!" Beférni a küldöttségbe. Berlinbe, Havannába![283]

Megfogalmazódtak kritikák is. A „mai fiatalok"-típusú megjegyzésekből kijutott a KISZ-nek is. Általában eredményt vártak a párt vezetésében a KISZ-től. Az agitációnak, a politikai oktatásnak, a tömegkommunikációnak el kellett érnie, hogy *„az ifjúság érzelmileg kerüljön még közelebb a munkásosztályhoz, a párthoz".*

Horváth István, a KISZ KB első titkára szerint: *„Az a helyzet, hogy az iskolákban az úttörő- és KISZ-tagság szinte kötelező. A tanári kar pressziója, a szülők úgynevezett józan belátása, a diák fiataloknak vélt vagy valós érdekei a továbbtanulásban valamiféle erkölcsi kényszer miatt."* És: *„...a KISZ tevékenységének zöme az iskolában öncélú, magának a KISZ-nek a fenntartására, újjá-*

[280] MOL 288.f. 22/1973/20.ö.e.
[281] MOL 288.f. 22/1974/2.ö.e.
[282] MOL 288.f. 22/1975/6.ö.e.
[283] Lásd erről: Simon István–Szerencsés Károly: *Azok a kádári „szép" napok.* Budapest, Kairosz Kiadó, 2004. 146. o.

szervezésére és működtetésére irányul..."[284] Érdekes meglátás a hetvenes évek elején a KISZ vezetőjétől.

A KISZ működéséről is fel-fellángoltak viták. Valóban csak az lenne a feladat, hogy a párt politikáját hirdesse az ifjúság körében? Nyilván közvetítenie kell az fiatalok véleményét is a párt felé, sőt az ifjúság érdekvédelmét is ellátnná. KISZ-vezetők egy részét kimondottan zavarta a nyolcszázezres tagság. Ők „élcsapat" akartak lenni, és csak a „meggyőződéses szilárd marxisták számára" tartották volna fenn a KISZ-t. A tagság zömének viszont az a politizálás is túl sok volt, amit a munkahelyi, iskolai KISZ-rendezvényeken tapasztalt. Szerintük politikával nem is kellene foglalkozni, csak tanulmányi, érdekvédelmi munkával, kulturális és sportrendezvényekkel. Főleg egyetemeken időről időre megfogalmazódott más – apolitikus – diákszervezet létrehozásának igénye, mint például az Semmelweis Orvostudományi Egyetemen „Magyar Medikus Szövetség" néven.[285]

A párttól független ifjúsági szervezetek létét a rendszer nem viselte el, még akkor sem, ha azok „apolitikusak" lettek volna. A kádári diktatúrának éppúgy fontos eleme volt az alternatíva kizárása minden szinten, mint minden más diktatúrának. Az autonóm diákszervezet vagy az önálló diáklap létrehozásának kezdeményezőit „szélsőséges"-eknek minősítették, és „elbeszélgettek" velük. Megvoltak az eszközök a jobb belátásra bíráshoz... De az is jellemző a kádári hetvenes évekre, hogy a kezdeményezéseket a „szélsőségektől megszabadítva", a KISZ keretein belül igyekeztek megvalósítani. A rendszer lényeges alapelemeit tehát nem lehetett megbolygatni, de számos kulturális stb. kezdeményezést a KISZ keretein belül lehetett megtartani, tulajdonképpen teljesen „apolitikusan", vagy éppen a párt politikájával ellentétesen.

A párt és a KISZ politikájának leglátványosabb eseményei a nagy tömegeket megmozgató „ünnepek" voltak. A KISZ ebben fontos szerepet kapott, főként a Forradalmi Ifjúsági Napok évenkénti megrendezésével. A tavaszi ünnepségsorozat évről évre Budapest „felszabadulásá"-nak évfordulójával kezdődött, de ez „bensőséges" megemlékezésekben nyilvánult meg. Március 15-én a Múzeum-kertben tartották a hagyományos megemlékezést, ahova általában 8–10 ezer fiatalt vezényeltek ki.

A Tanácsköztársaság megünnepléséhez is a fiatalok adták a tömeget, mintegy 15 ezres fáklyás felvonulással. Nem maradhatott el a meghitt találkozó 19-es vörös katonákkal. Április 4-én, „legnagyobb nemzeti ünnepünkön" –

[284] MOL 288.f. 4/1972/117.ő.e. (Horváth István, az MSZMP Bács-Kiskun megyei bizottságának első titkára)
[285] MOL 288.f. 21/1973/19.ő.e.

ahogy akkor mondták – szintén a KISZ adta a tömeget, általában 30 ezer fiatalt. (Ha nem volt díszszemle a „felvonulási téren". Az utolsó ilyen erődemonstrációt 1980-ban tartották.) Egy-egy ilyen gyűlésen a korabeli jelentés szerint a fiatalok *„magas érzelmi hőfokon fejezték ki internacionalista kiállásukat a Szovjetunió, a szocialista országok és más országok népei mellett"*.[286] Komoly szerepe volt a KISZ-nek és az Úttörőszövetségnek a Május 1-jei felvonulás előtti tornabemutató megszervezésében, és magában a felvonulásban is, bár ez alapvetően a „dolgozók színpompás, látványos seregszemléje" volt. (Átlag két és fél órán át tartott és 250 ezer ember vett részt rajta.)

A KISZ vezetőinek gondolatai jól illettek a hetvenes évek áporodott retorikájába. 1971. december 8-án a KISZ VIII. kongresszusán Horváth István, a KISZ KB első titkára így fogalmazott: *„Ifjúságunk ideológiai neveléséhez kedvező feltételeket teremt az, hogy hazánkban kiterjedt és erősödött a marxizmus–leninizmus, a párt politikájának befolyása, társadalmunk világnézeti, eszmei egysége. Figyelemre méltó eredményeket ért el a KISZ a fiatalok szocialista hazafiságra való nevelésében."*

Nem hallgatott a problémákról sem. A legfontosabb: *„újkeletű divat lett az előkelősködés"*, leginkább az iskolában. És ott a sok hosszú hajú fiatal. Meg kell mondani: *„...nem az elhanyagoltságával megbotránkoztató fiatal a korszerű, hanem az, aki a haladással vállal közösséget."* És ugyanerről: *„...rossz úton járnak azok is, akik ápolatlan, torzonborz külsejükkel akarnak eredetinek és korszerűnek látszani."*

A távlatokról sem szabad megfeledkezni: *„Ennek a nemzedéknek kell befejezni hazánkban a szocialista társadalom teljes felépítését és feltehetően a mai fiatal nemzedék kezdi majd meg a kommunizmusra való átmenet előkészítését."* S mintha már a XXI. században szónokolna: *„Nagy célok sorakoznak előttünk. Merjünk és akarjunk teljes szívvel, messzehangzó szóval és jó munkával lelkesedni értük."*[287]

A kongresszus ebben a szellemben felhívást intézett a magyar fiatalokhoz: *„Forradalmi célok, távlatok és lehetőségek sorakoznak előttünk. Célunk a szocializmus teljes felépítése, távlatunk a kommunista társadalom megteremtése..."* És: *„...legfontosabb tennivalónk hozzájárulni rendszerünk humanizmusának, demokratizmusának fejlesztéséhez a szocialista erkölcs következetes érvényesítése, az egyes emberek, a kisebb közösségek életmódjának, életfelfogásának szocialista átalakítása érdekében."*[288]

[286] MOL 288.f. 22/1976/4.ő.e.
[287] Magyar Nemzet, 1971. december 9.
[288] Magyar Nemzet, 1971. december 12.

A kongresszuson a küldöttek, ha fellapozták a KISZ havonta megjelenő képes folyóiratát, olvashattak néhány lelkesítő sort az „ország építő ifjúságról". De a legtöbben a slágerlistát böngészték. Az élen két Szörényi–Bródy-dal: a „Good bye London" és a „Kéglidal". Az Omega: „Hűtlen barátok", a Neoton: „Bolond város", az LGT: „Ha volna szíved". Csak kevesen dúdolták már az 1957-es jelszavakat: *„Hűség a néphez, hűség a párthoz!"* és *„Együtt az ifjúság tömegeivel a szocialista Magyarországért."* Született hát új jelszó: *„Jobb munkával, nagyobb tudással a szocialista Magyarországért!"* S megszabták a feladatokat is: tegyenek vállalásokat az ötéves terv sikeres teljesítéséért; szélesítsék általános műveltségüket; bővítsék szakmai ismereteiket; fejlesszék jellembeli tulajdonságaikat; tegyenek többet a szocializmus világméretű győzelméért stb.

Az elvárásoknak azonban a KISZ egyre kevésbé tudott megfelelni. A fiatalok túlnyomó részét már egy cseppet sem érdekelték a kommunista frázisok. A hatvanas–hetvenes évek „ifjúsági forradalma" – a hétköznapok lázadása – minden politikai erőfeszítést zátonyra futtatott. A KISZ KB 1974. április 17-én határozatban állapította meg az elmaradást az igényektől. A párt 1972. novemberi – majd azt követő – határozataival összhangban „osztályharcos" alapra helyezkedett és megoldásokat keresett ahhoz, hogyan nevelhetné a KISZ az ifjúság mind nagyobb részét kommunistává. Újra tudatosította, hogy a KISZ politikai, kommunista jellege nem jelent mást, mint a párt eszméinek és politikájának szolgálatát. A KISZ tagjainak lényegében kötelezővé tette a párt politikájának hirdetését, és a szabadidő hasznos eltöltését „ifjúkommunistához méltóan" rendelte felhasználni. Évente tagkönyvcserét rendelt el, sűrű beszámolókat, fegyelmet... Az eredmények azonban csak nem jöttek. A munkásifjúság aránya tovább csökkent a szervezetben, az erőltetett politikai vitakörökön továbbra is csak a KISZ-aktivisták, a „reszortfelelősök", a vezetők olvasták fel izzadságszagú „spontán" beszédeiket. A KISZ legfontosabb feladatává hovatovább a vezetői utánpótlás kinevelése lett. Ezért hozták létre az évtized közepén a KB mellett a politikai képzési osztályt.

A hetvenes évtizedben a KISZ még egy kongresszust tartott, 1976-ban. Ezen a kongresszuson a feladatok, a jelszavak is, már inkább a gazdasági nehézségek jegyében fogantak. Helytállás a munkában, a tanulásban, a haza védelmében; a nagyberuházások feletti védnökségvállalásban; a termelésben, a jó minőségű termék gyártásában; fellépés a munkafegyelem javításáért, stb. A határozatnak megfelelően KISZ-építkezéssé nyilvánították a paksi atomerőmű és az orenburgi gázvezeték építését. Ifjúsági építőbrigád indult Uszty-ilimszkbe, ahol Komszomol-építkezésként faipari és cellulózkombinát épült.[289]

[289] Dr. Csikós József: *Mit kell tudni a magyar ifjúsági mozgalmakról?* Budapest, Kossuth Kiadó, 1979. 155. o.

Új elem volt a küzdelemre buzdítás a közömbösség ellen és a szocialista demokrácia szélesítéséért. Persze, maradt a régi szöveg is: *„Az ifjúsági szövetség tegyen eleget megtisztelő hivatásának: a párt irányításával nevelje kommunistává tagjait."*[290]

A kongresszus lelkesítő felhívással fordult az egész magyar ifjúsághoz: *„Gyertek velünk! Dolgozzunk, tanuljunk, alkossunk együtt népünk, hazánk javára! Erőnk, tehetségünk legjavát adva vegyünk részt a párt XI. kongresszusa célkitűzéseinek megvalósításában, jelenünk és jövőnk formálásában, a fejlett szocialista társadalom építésének történelmi munkájában!"*[291]

[290] *A szocializmus útján.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1982. 564–565. o.

[291] A KISZ IX. kongresszusának teljes jegyzőkönyve. I. k. Ifjúsági és Lapkiadó Vállalat, 1976. 150–151. o.

Harc a fellazítás ellen

„A magyar nép többet tanult november 4-éből, mint a szovjet vezetők"[292], összegezte a Szabad Európa Rádió a véleményét a forradalom 15. évfordulóján. Az MSZMP vezetői viszont azt tanulták meg, hogy az imperializmus fellazító törekvéseivel szemben komoly erőfeszítéseket kell tenni. Ezt tartalmazta többek közt az MSZMP PB 1973. május 22-ei határozata. A „harcban" a Külügyminisztérium mellett részt vett a Külügyi Intézet, amely 1971 óta elemezte a Szabad Európa Rádió adásait. A Társadalomtudományi Intézet, a Belügyminisztérium, a külkereskedelmi vállalatok, a kulturális intézmények, a fegyveres erők, a Magyar Rádió, az MTI stb. A mindenhonnan negyedévenként (vagy szükség szerint gyakrabban) befutó jelentéseket az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztályán elemezték és egyesítették.[293]

A fellazító törekvésekkel szemben természetesen a Magyar Népköztársaság is kifejtett külföldi propagandát. Mindkét téren kulcsszerepe volt a magyar emigrációnak. *„A hazánk ellen irányuló propagandát – a PB határozata alapján – változatlanul politikánk agitatív erejű képviseletével, eredményeink és gondjaink hiteles bemutatásával, a szocializmus fölényét bizonyító témákban kezdeményező, offenzív fellépéssel kell visszaszorítani"*, fogalmazta meg a feladatokat egy 1973. évi határozat.[294]

A hetvenes évek elején a külföldi propaganda középpontjában a „magyar modell" állt, amelynek elismerték pozitív vonásait, persze, az adott szocialista berendezkedésen belül. Visszatérő motívum Magyarország és a Szovjetunió viszonya, az 1956-os forradalom és a hetvenes évek elején, főként az új gazdasági mechanizmus jegyében. Általában is sokat foglalkozott a nyugati propaganda a magyar gazdaság helyzetével, ingatag voltával. Gyakori téma a magyar–román viszony, a hetvenes évek közepétől egyre erőteljesebben jelenik meg a kisebbségi – mindenekelőtt az erdélyi magyarságot érintő – kérdés. Az évtized közepét az emberi jogok kérdése uralta, de hamarosan az „eurokommunizmus" témája vált dominánssá. Vagyis az ellentét Moszkva és az európai

[292] MOL 288.f. 22/1971/36.ö.e.
[293] MOL 288.f. 22/1978/9.ö.e., illetve MOL 288.f. 5/1973/611.ö.e.
[294] MOL 288.f. 5/1973/611.ö.e.

kommunista pártok között. Ebben a szembenállásban a nyugati „fellazítás" azt sugallta, hogy az MSZMP és személy szerint Kádár János valamiféle közvetítő szerepet játszik. Fokozatosan az a nézet alakult ki, aminek gyakran hangot is adtak nyugat-európai elemzők, hogy Magyarország hű a nagy testvérhez, anélkül, hogy szervilis lenne. *„Lojalitása hibátlan, azonban anélkül, hogy lealacsonyodna"*, fogalmaztak.

Fontos része volt a fellazítás elleni harcnak a hazai ellenzéki megnyilvánulások nyugati visszhangjának ellensúlyozása. Ugyanakkor figyelemmel kísérték a külföldre távozott magyar értelmiségiek akcióit, megnyilvánulásait is. A jelentések rendszeresen szemlézték az emigráns magyar folyóiratokat, újságokat, felhívták a figyelmet a külföldön megjelent magyar könyvekre.

Az ellenséges propaganda különösen veszélyes megnyilvánulásának tekintették a magyar szervek a különböző aláírásgyűjtő akciókat. Ezek közül is kiemelkedett a Charta'77 mozgalom magyarországi megjelenése az évtized végén (1979-re 252 fővel).

A hetvenes évtizedben az „imperialista fellazító tevékenység" elleni harc a pártállam szempontjából sikeresnek volt mondható. Komolyabb megrázkódtatások e tevékenység hatására nem figyelhetőek meg.

A negyedévi elemzések figyelték a Magyarországgal foglalkozó sajtótudósításokat, kiemelten a magyar nyelvű lapokat és rádióadásokat. Ezek szerkesztését szinte kizárólag a magyar emigráció végezte, bár főleg a rádióknál érződött a finanszírozó igénye, elvárása. A „fellazítás" elleni küzdelem csak egyik célja volt a hatalom – s vele a szocialista társadalmi rendszer – megóvása. Fontos volt az is, nehogy meginogjon Magyarország helyzete a szocialista táboron belül, a Magyarország iránt hagyományosan megnyilvánuló szovjet – és szomszédos – bizalmatlanság jegyében. A „fellazítás" a hetvenes években gyakran szolgálta azt a „nyugati" célt, hogy valamiképpen leválassza az egyes szocialista országokat a tömbről. Értek is el eredményeket, pl. Románia esetében. Kádár János nagyon tartott ettől a bizalmatlanságtól, hiszen számos gazdasági és belpolitikai intézkedése nemtetszést váltott ki a Szovjetunióban és más szocialista országokban. A magyarok „különutas" politikájáról írott cikkek, híradások ezért érzékenyen érintették Kádárt és rendszerét. Főleg, mert nyilván a magyar pártvezető is tisztában volt azzal, hogy a szovjet szervek épp úgy figyelik a Magyarországról szóló híradásokat, mint a megfelelő magyar intézmények. Gyakran találkozhatunk ilyen megállapításokkal: *„A nyugati propaganda célja: az irányelvek ismertetése kapcsán... (...) elhitetni az olvasókkal egy »magyar modell« létezését, amely felé Magyarországon haladnak."*[295] Ez a „magyar modell" nagyon rosszul csengett Kádárék fülében. Veszélyeket rejtett magában a megfogalmazás, miképpen a népszerű magyarázat is: *„A magyar külpolitikával kapcsolatos nyugati értékeléseket olvasva megállapítható: továbbra is uralkodó az a vélemény, amely szerint Magyarország a Szovjetunió iránt tanúsított feltétlen külpolitikai hűséggel vásárolja meg mozgásszabadságát a belpolitika terén."*[296]

A „magyar modell" egyre gyakoribb nyugati dicsérete Kádárnak „halálos ölelés" volt. Az emigráció ebből a szempontból is döntő jelentőségű volt. A hetvenes években sokat fejlődött – mindkét irányban – a manipuláció lehetősége. Óriási fejlődésen mentek keresztül a technikai eszközök, ezzel arányban nőtt a befolyásolás lehetősége. Emberek, eszmék és információk szabad áramlása, cseréje nagyszabású propagandakampányokra is módot adott. Az eszközök változatosak voltak: kiadványok, konferenciák, rádiók, tévék, műholdak, mikrohullámú adók, sajtó stb.)

Jelentkezett azonban egy új dilemma, összefüggésben a Kádár-rendszer megszilárdulásával, magabiztossá válásával. Ezt így fogalmazták meg: *„A manipuláció vagy a valóságnak megfelelő hatékony tájékoztatás alternatívája a politikai harc egyik központi kérdésévé vált."*[297] Vagyis immáron a „szocialista valóság" bemutatását hatékonyabbnak vélték, mint a manipulációt, a hazugságokat. Persze, maga a kádári „szocialista valóság" volt manipulált, a maga „szocialista demokráciájával", ami diktatúra, de a propagandistákat ez nem érdekelte. Az évtizedben a tendenciák mindenesetre arra mutatnak, hogy egyre kevésbe a direkt hazugság uralta a manipulációt. A „fellazítás" hatékony ellensúlyozásához szükség volt az emigráció állandó elemzésére. Az évtized végére a magyar emigráció jelentősen átalakult: aktív zöme már „56-os" volt. *„Az 1956-ban kimentek zömmel fiatal pesti és dunántúli munkások"*, jegyezték fel, s ebből vontak le további következtetéseket.

Az elemzők úgy ítélték meg, hogy *„a politikai baloldal és a szélsőjobb gyengül"*. Ellenben a nem ellenséges rétegek növekszenek. Fontos fejlemény volt, hogy 1965 óta folyamatosan nőt a hazalátogatók száma: évente kb. 90 ezer emigráns látogatott Magyarországra. Külön elnevezést is találtak nekik: már nem „disszidensek", semmiképpen sem „emigránsok". Ők a „távolba szakadt hazánk fiai". A nagyobb hazalátogatási kedv láttán leszögezték: már nem szükséges a „hazacsalogatás".

Az elemzések szerint a legnagyobb hatást az emigrációra az itthoni helyzet bemutatásával, hatékony propagandával, magyar kiállítások, filmhetek, árubemutatók szervezésével lehetett elérni. A propaganda eszközei voltak az itthon

[295] MOL 288.f. 22/1970/26.ő.e.

[296] MOL 288.f. 22/1970/26.ő.e.

[297] MOL 288.f. 22/1970/12.ő.e.

szerkesztett és külföldön terjesztett magyar lapok és rádióadások: Magyar Hírek (az MVSZ lapja); Szülőföldünk (az MR és a tv adásai); Hazai Tudósítások (MTI sokszorosított bulletin); Látóhatár (irodalmi folyóirat). A Szülőföldünk adásideje naponta egy félórás és egy egyórás műsor volt Európának és a Közel-Keletnek. Észak-Amerikának és Dél-Amerikának: egy félórás és két egyórás műsort adtak. Vasárnap volt még egy kétórás műsor Európának.

A Látóhatár című irodalmi folyóiratot Horváth Béla és Vámos Imre hazatérve magával hozta az emigrációból. Ezután alakult meg az Új Látóhatár című befolyásos irodalmi–politikai folyóirat az emigrációban. A Látóhatár az „ellensúly" céljával nem is vált be, fokozatosan átalakult és utánközlő lapként egyike lett a nívós hazai irodalmi folyóiratoknak.

A Magyar Hírek színes, sok képpel ellátott hetilap volt. Az évtized elején kitűzték a célt: százezerre emelni a példányszámot.

Az illetékes döntéshozók végül úgy döntöttek, hogy az emigrációra a leghatásosabban a magyar filmeken keresztül lehet hatni. Ezért az emigráció központjaiban – szerte a világon – filmheteket szerveztek, sőt térítésmentesen filmeket adtak át, a magyar szervezetek ellátására. Ezeken a filmheteken a hatvanas–hetvenes évek magyar filmtermésének legjavát bemutatták, a Szerelmesfilmtől a Szindbádig.

A másik oldalon – Nyugaton – 1970-ben 200 magyar nyelvű hírlap és folyóirat jelent meg. Példányszámuk 230–250 ezer volt.

Az USA-ban: kb. 50, Kanadában 28, az NSZK-ban 23, Nagy-Britanniában 5, Argentínában 4, Ausztriában 8, Ausztráliában 3, Norvégiában 2, Olaszországban 1, Portugáliában 2, Tajvanon, Új-Zélandon, Venezuelában: 1-1.[298]

Körülbelül 400 emigráns magyar író és újságíró publikált ezekben a lapokban rendszeresen. A magyar Külügyminisztériumban baloldalinak, azaz „haladó"-nak tekintették az Amerikai Magyar Szó, a Kanadai Új Szó (Kanadai Magyar Munkás), a Franciaországi Magyar Szó című lapokat. Szélsőjobboldalinak az Út és Cél, a Hídfő, az Új Hungária, a Szittyakürt, a Hungarista Tájékoztató, a Hadak útján, a Katolikus Magyarok Vasárnapja című lapokat. Ezek 10 500 példányban jelentek meg. Szintén a szélsőjobboldalhoz sorolták a Nemzetőr című lapot (Magyar Szabadságharcos Világszövetség), valamit a Szabadságharcos Értesítő és a Szabadságharcos Parlament című kiadványokat (12 000 példány). „Mérsékelt polgári" irányú lapként kezelték az Amerikai Magyar Népszava, a Szabadság, a Menora, a Hatikva, a Délamerikai Magyar Újság, a Magyar Élet (ausztrál) című lapokat. Ezek 60–65 ezer példányban jelentek meg.

[298] MOL 288.f. 22/1970/12.ö.e.

A korabeli szóhasználat szerint az imperializmus fellazítási taktikáját szolgálta: az Új Látóhatár, az Irodalmi Újság, a Magyar Híradó (Bécs), a Magyar Műhely (Párizs) című lap is. Ezek 15–17 ezer példányban jelentek meg.

„Nagyon veszélyes" minősítést kapott a Szocialista Forradalmár (Magyar Forradalmi Szocialisták Szövetsége – Párizs) című kiadvány, amely érzékeny pontján támadta a rendszert, az ideológia és a valóság összevetésében.

A legfontosabb „orgánum" kétségkívül a Szabad Európa Rádió volt. A Szabad Európa hallgatottsága 1972–1976 között 67%-os, 1977–78 között 59%-os volt.[299] Az intenzív „zavarás" ellenére még mindig sokan tájékozódtak a Münchenben szerkesztett adásokból.

Külön foglalkoztak az egyházi emigrációval, főként Mindszenty József esztergomi érsek 1971-es kényszerű emigrációja után. Megállapították: *„A Nyugaton élő magyarság jelentős része az egyházi emigráció befolyása alatt áll."*[300] Általában is, de az egyházi befolyás miatt is kiemelkedő szerepe volt az Amerikai Egyesült Államokban élő emigrációnak. Az USA-ban 700 ezer főt tartottak ide tartozónak a hetvenes évtized elején. Ebből 1956-ban érkezeztek 30–35 ezren. Még Magyarországon született 268 ezer fő. Már az USA-ban született: 437 ezer. Ennek az adatnak a magyarság megtartása szempontjából döntő jelentőséget tulajdonítottak, joggal.

A baloldali emigráció súlya és száma az USA-ban is csökkent az évtizedben.

A szocializmussal szemben legellenségesebbeknek a katolikus egyházi vezetőket tekintették. Lojálisabbaknak a protestáns egyházak vezetőit.

Az USA-ban 40–45 magyar nyelvű lap jelent meg 1971-ben, 15–20 magyar nyelvű rádióadás sugárzott rövidebb-hosszabb adásidővel. Hat amerikai egyetemen volt magyar nyelvoktatás: Bloomingtonban, New Yorkban, New Bruswickban, Clevelandben, Los Angelesben és Washingtonban.

Az egyetemeken 140 magyar egyetemi tanár dolgozott. Akkoriban három Magyarországról elszármazott Nobel-díjas tudós élt az USA-ban: Szent-Györgyi Albert, Wigner Jenő, Békésy György.

Körülbelül 200 magyar író volt a Külügyminisztérium látókörében (Zilahy Lajos, Márai Sándor, Fenyő Miksa stb.). Mintegy 100 zeneművész dolgozott az USA koncerttermeiben (pl. Doráti Antal). A magyar képzőművészek számát 140–160-ra tették. A művészek nagy többségét „semleges"-nek minősítették.

Az Egyesült Államokban élő emigrációhoz szervesen csatlakozott a kanadai emigráció. A számát 120–150 ezresre tették.[301]

[299] MOL 288.f. 22/1978/9.ö.e.
[300] MOL 288.f. 22/1971/30.ö.e.
[301] MOL 288.f. 22/1971/00.ö.e.

A „fellazítás" gyakran abból állt, hogy a Magyarországgal foglalkozó nyugati lapok keresték a fogást a rendszeren, a gazdasági, a kül- és belpolitikai gyakorlaton, támogatták, felnagyították az ellenzéki megnyilvánulásokat, megnevezték vagy felnagyították a nehézségeket, válságokat stb.

Ilyen fogás volt magának a rendszernek a bírálata. Gyakran hangoztatták, mindenek előtt a Szabad Európa Rádióban, hogy a kommunista eszme megbukott a gyakorlat iskoláján. A pártfunkcionáriusok kispolgárrá válnak. Az állam és a párt viszonya egyértelmű: a párt az állam felett áll.

A Hazafias Népfront pusztán színpadi kellék a választások lebonyolítására.

A kommunisták és a keresztények között *„őszinte, szabad dialógus csak a börtönben lehetséges."*[302]

Ambivalens érzésekkel fogadták a budapesti pártközpontban a részben pozitív megjegyzéseket is. A bírálat lehetőségéről a kölni rádió azt állította: *„...szabad bírálni, ha a bírálat nem vonja kétségbe a társadalmi rendszert."* A Frankfurter Allgemeine Zeitung írta: *„Magyarországon az önállóan gondolkodó emberekkel már nem csak a rendőrséget állítják szembe, hanem időnként felajánlják a vitát is."*[303] Az ilyen szellemű a megjegyzéseket óvatosan adagolták is a magyar társadalomnak. Megvoltak ehhez a források. Fontos eleme volt ez a „legvidámabb barakk"-ról szóló elméleteknek.

A belpolitikai helyzetet találóan jellemezték nyugati értékelők 1972 második negyedévében: a párt hatalmi akarata egyfelől, a társadalom hatalmi akaratlansága másfelől, ez jellemzi a helyzetet.[304]

Az évtized második felében – miután aláírták a helsinki dokumentumokat – a „fellazítás" politikájában paradox módon lekerült a napirendről az „emberi jogok" kérdése. Helyette az „eurokommunizmust" erőltették Nyugatról. A cél továbbra is: szakadást elérni Moszkva és Európa között. Sokan úgy vélték Nyugaton, hogy Magyarországnak, Kádárnak közvetítő szerepet szánnak Moszkva és az eurokommunizmus, Moszkva és a Nyugat között.[305]

Eközben a londoni rádió előszeretettel emlegette továbbra is a „magyar modellt", most már határozott különbségeket felfedezve Magyarország és a többi szocialista ország között. Nagyon érdekes megállapítás a budapesti elemzésből: *„A valóságnál kedvezőbb képet fest rólunk."*[306]

Találóan fogalmazott Hanák Tibor a SZER március 19-ei adásában: *„A mai Magyarországon kétféle látszatot különböztethetünk meg. Az alapvetőt, amelyről nem lehet beszélni, és a felszíni látszatokat, amelyeket le lehet leplezni. Alapvető látszat pl. hogy a munkáshatalom a munkások hatalma."*[307] A munkáshatalom behelyettesíthető a „néphatalommal" is. Rosszabb demokráciákban is.

Ilyen fogást lehetett találni a magyar *külpolitikában, mindenekelőtt a határokon kívül kisebbségi sorban élő magyarság helyzetében.* Mivel a magyarság harmada más szocialista országokban élt, és a Kádár-rezsim amúgy sem érzett nagy hajlandóságot az elszakított nemzetrész képviseletére, védelmére, ez a kérdés állandóan napirenden tartható volt. A nyugati elemzők gyakran össze is kötötték a kérdést egyéb külpolitikai összefüggésekkel, mindenekelőtt a magyar–szovjet a magyar–román és a magyar–csehszlovák viszonylatban. Sommásan így foglalták össze a kérdést: *„A párt elárulja a nemzetet és magára hagyja az embert."*[308]

A New York Times 1971. július 19-én írta: *„Aligha lenne meglepő, ha a Kreml, amelyet bosszant Románia Pekinggel való flörtje, most abban vágna vissza, hogy bátorítja Budapestet abban, hogy támogassák a Romániában élő magyarok szeparatista érzelmeit..."*[309] Azt azonban hiába is tette volna...

Az International Herald Tribune 1971. augusztus 24-én egészen messzire vezető következtetéseket vont le: „A Kreml nyilvánvalóan a magyarokra bízta a főszerepet a Románia elleni támadásban." A magyar értékelés: Az imperialisták fő céljai: *„Szovjetellenes irányban kiaknázni a felszínre került magyar–román ellentéteket, a magyar vezetés politikája, különösen gazdaságpolitikája kapcsán gyanakvást, bizalmatlanságot, gyűlölködést szítani az európai szocialista országok között."*[310]

Érzékenyen – de nem mindig jól – reagáltak a nyugati lapok Kádár János külföldi látogatásaira. Mikor a renitens Bukarestben járt 1972. február 24–26-án, leszögezték: öt év óta az első magas rangú vezető a szocialista országokból.

Találgatták, mi lehet a cél. Talán Moszkva nem akarja Kína karjaiba kergetni az európai szocialista országokat. Vagy az út a Szovjetunió és a többi szocialista ország közeledési szándékait mutatja (Die Welt) Esetleg: „Kádár valószínűleg figyelmeztette a románokat a Brezsnyev-doktrínára."[311]

A nyugati elemzők előszeretettel ábrázolták úgy személy szerint Kádár Jánost, majd magát az MSZMP-t is, mint valamiféle közvetítőt a Szovjetunió és a nyugati kommunista, szociáldemokrata pártok között. A Times írta: *„...az*

[302] MOL 288.f. 22/1972/34.ö.e.
[303] MOL 288.f. 22/1972/34.ö.e.
[304] MOL 288.f. 22/1972/34.ö.e.
[305] MOL 288.f. 22/1977/14.ö.e.
[306] MOL 288.f. 22/1977/14.ö.e.

[307] MOL 288.f. 22/1977/14.ö.e.
[308] MOL 288.f. 22/1977/14.ö.e.
[309] MOL 288.f. 22/1971/36.ö.e.
[310] MOL 288.f. 22/1971/36.ö.e.
[311] MOL 288.f. 22/1972/34.ö.e.

MSZMP közép helyet foglal el az SZKP és a nyugat-európai pártok között a legfontosabb ideológiai kérdésekben. Mivel egyforma fontosságot tulajdonit a proletárinternacionalizmusnak és a pártok függetlenségének."[312]

Fogást lehetett találni a gazdasági kérdések tárgyalásában. Meg is állapították Budapesten, hogy az imperialisták célja: *„Kimutatni, hogy a szocialista integrációs program szovjet gazdasági és politikai uralmi célokat szolgál, világgazdasági vonatkozásban béklyóba veri a KGST-államokat."*[313]

Főleg az évtized elején sokat foglalkoztak a nyugati lapok az új gazdasági mechanizmussal, s annak hibáival, hiányosságaival. Számtalanszor leírták, hogy a „szabályozók" nem mások, mint fétisek. Komplikáltak, s a cél így nem is lehet más, mint a kijátszásuk. Figyelmeztettek a beruházási feszültségekre: az import és a beruházások megnyirbálásának következményeire. Írtak a jövedelemkorlátozásról: az új gazdagok indokolatlan jövedelmeinek megnyirbálásáról. A Szabad Európa Rádió gyakran hangoztatta, hogy a bérek nem emelkednek az ipari termelés növekedésének arányában. Felhozták a magyar gazdaság akut problémáit: a piaci adottságok mellőzését, a munkaerőhiányt és -feleslegeket, a munkaerő-vándorlást, a gazdasági tájékoztatást, a szubvenciók hatását stb. Gyakran szerepelt az is, hogy a magyar kormány tájékoztatása hiányos: pl. senki nem tudja, mit fizet Magyarország a Szovjetuniónak az olajért, mit kap az uránért.

Az elemzők szerint az USA gazdasági propagandáját szolgálták az olyan rendezvények is, minta a BNV. Az itt létesített amerikai pavilont évente kb. egymillió ember látogatta. A cél: az amerikai életforma propagálása. Feljegyezték: ezt szolgálta egy hatalmas fürdőkád kiállítása is.[314]

A Szabad Európa Rádió hangoztatta a gazdasági reform körüli politikai harcok idején: az „ellenzék" derékhadát a változástól félő dogmatikus középkáderek adják, akik féltik állásaikat. És ugyanekkor (1972. első negyedév) a mezőgazdaságban az új tsz-törvény gyengíti a pártbefolyást, azzal, hogy a tsz legfőbb szerve a közgyűlés, amelyet az összes tag alkot.[315] A budapesti pártközpontban az ilyen és ehhez hasonló megjegyzéseket nagyon is alkalmasnak találták a „fellazításra", az ellentétek felszítására.

Külön figyeltek mindkét oldalon az *ifjúságra,* mint a leginkább befolyásolható rétegre. A cél: *„A politikai, az oktatási és az alkalmaztatási rendszer ellen*

[312] MOL 288.f. 22/1978/9.ö.e.
[313] MOL 288.f. 22/1971/36.ö.e.
[314] MOL 288.f. 22/1972/34.ö.e.
[315] MOL 288.f. 22/1972/34.ö.e.

lázítani a magyar fiatalságot, ellenzékiséget kifejleszteni benne mindenféle szervezettséggel, fegyelemmel, renddel szemben."[316]

Az ifjúságról gyakran hangoztatták: nem érdekli a politika, vonzza a Nyugat, a divat, a film, a zene. Ugyanakkor a magyar elemzők leszögezték: az ifjúság nem a nyugati ideológia, a nyugati életmód iránt fogékony, viszont közömbös a hatalom és a szülei iránt is.[317]

Ugyancsak kiemelt helyen szerepeltek az *egyházak* ebben a propaganda háborúban, mint a létező szocializmuson belüli egyetlen nem kommunista ideológiájú világnézeti szervezet. Az imperialisták célja a korabeli szóhasználat szerint: *„Az egyházat és annak képviselőit a rendszer elleni harc legkövetkezetesebb, legelszántabb erőiként feltüntetni, kimutatni, hogy a leninizmus ugyanúgy csak az emberi gondolat egy kísérlete, mint a vallásos szemlélet."*[318]

Az egyik legérzékenyebb pont az *„ellenzék"* helyzete volt. Ha ebben az ügyben történt valami Magyarországon, nem csak az emigráns lapok, de egyéb nyugati sajtóorgánumok is bőségesen foglalkoztak ezzel. Ilyen volt Kerényi Mária pere, amelyben a vádlottat hét évre ítélték kapcsolattartásért nyugatiakkal.

A Deutsche Welle szerint: *„...a magyar igazságszolgáltatás hangos figyelmeztető lövést adott le az enyhülés és a kelet–nyugati kapcsolatok állítólag veszélyes következményei ellen."* A német rádió szerint a perrel igyekeztek igazolni, hogy a gazdasági reform ellenére az országban minden rendben van.[319]

Az évtized második felében elterjedt az a nézet a nyugati elemzők körében, hogy Magyarországon hallgatólagosan kialakult egy játék a kormány és az ellenzék között az érdekek kölcsönös tiszteletben tartására.

Hírt adtak a „nyíltan rendszerellenes" nyugati megmozdulásokról, mint pl. az 1977. november 15-e és december 15-e között megtartott velencei „ellenzéki" bienináléról. Feljegyezték, hogy Jancsó, Fábri, Hubay, Csurka, Örkény határozottan elhatárolta magát. Viszont ott volt Fejtő, Kende, Peskó, Ligeti, Konrád, Mészáros István, Heller Ágnes.[320]

Ritka volt az az eset, amikor magyar ellenzéki értelmiségiek nyilatkozatát közölte a nyugati sajtó. Mint amikor hét nyugaton élő magyar értelmiségi a Le Monde-ban közzétette nyilatkozatát (Márkus M., Szelényi, Heller, Fehér, Márkus Gy., Konrád, Haraszti). Ebben tiltakoztak Orlov perbe fogása ellen, és felszólították a keleti és nyugati demokratikus baloldalt, hogy követelje a politikai foglyok szabadon bocsátását a SZU-ban és általában Kelet-Európában.[321]

[316] MOL 288.f. 22/1971/36.ö.e.
[317] MOL 288.f. 22/1972/34.ö.e.
[318] MOL 288.f. 22/1971/36.ö.e.
[319] MOL 288.f. 22/1971/35.ö.e.
[320] MOL 288.f. 22/1977/14.ö.e.
[321] MOL 288.f. 22/1978/4.ö.e.

A „fellazítás" a hetvenes években azonban nemcsak „Nyugatról" – az „imperialisták" oldaláról érkezett, hanem „Keletről" is, albán közvetítéssel. A kínai–albán tengely rádióadásokat sugárzott a szocialista országok felé, így Magyarországra is. A tiranai magyar nyelvű adó naponta hat fél-fél órás magyar nyelvű adást sugárzott. A célja az APO értékelése szerint: a leninizmus mezébe öltözve, állandóan Leninre hivatkozva elégedetlenséget szítani, segíteni megbontani a Szovjetunióhoz fűződő barátságunkat, bomlasztani a Varsói Szerződést és a KGST-t. A tiranai rádió a Moszkvához hű kommunisták szerint a trockizmus teljes repertoárját bevetette. Az albán vezetőt csak keresztnevén, „Enver elvtárs"-nak titulálta, Hruscsovot ellenben „vásári kötéltáncos"-nak, Titót „belgrádi király"-nak, a szovjet pártvezetést pedig egyszerűen „Brezsnyev és társai"-nak.[322]

Érkezett együttműködési ajánlat is Magyarországra, mégpedig az Erdélyi Világszövetség részéről, az erdélyi magyarság érdekében.

Az ajánlatot Sao Paolo-ban fogalmazták, 1976. március 25-én.

Az aláíró dr. Béky Zoltán püspök, Zolcsák István volt. Az együttműködés célja Erdély Magyarországhoz csatolása. E mellett a kisebbségek jogainak védelme, információcsere, egyeztetés, a román propaganda ellensúlyozása, a világ kormányainak, közvéleményének megnyerése az ügy mellett. Az együttműködés módja: az emigráció lelkes, ingyenmunkát ad. Szükséges a Magyar Földrajzi és Történelmi Társaság létrehozása, működtetése Washingtonban. Ennek lenne feladata ellátni a világ egyetemeit, könyvtárait magyar propagandaanyaggal, anyagi bázis teremtése. A tervezet szerint Magyarországon is engednék egy intézet létrejöttét a kisebbségben élő magyarság kultúrájának támogatására. Az intézetet megalapítaná: Zolcsák István egy 100 000 dolláros alapítvánnyal, egyben felhívást intézve az emigrációhoz. A javaslat a magyar kormánytól évi egymillió dollárt igényelt.[323]

A magyar kormány elutasította az ajánlatot. 1978-ban megtartották Hágában a Szabadvilági Magyarok II. Világtalálkozóját. Itt megfogalmazták a célokat: magyar önrendelkezés, emberi és szabadságjogok kivívása Magyarországon, a magyar kisebbségek védelme a Kárpát-medencében, vallásszabadság, belső ellenzék támogatása.

[322] MOL 288.f. 22/1976/24.ö.e.
[323] MOL 288.f. 32/1976/158.ö.e.

Melléklet

Néhány példa a magyar emigráció központjaiban – legutóbbi időben – szervezett filmhetek során bemutatott játékfilmekről.

Róma

HUSZ ÓRA
HIDEG NAPOK
APA
SODRÁSBAN
SZEGÉNYLEGÉNYEK
UTAZÁS A KOPONYÁM KÖRÜL
ISTEN HOZTA ÖRMAGY ÚR

SAO PAOLO

SZEGÉNYLEGÉNYEK
HIDEG NAPOK
HÁZ A SZIKLÁK ALATT
BATADUHÁBAN
ISZONY

MONTREAL ÉS TORONTO

SZIMBÁD
MÉG KÉR A NÉP
SZERMUJM
HOLT VIDÉK
FELDOBOTT KŐ

PÁRIZS

SZERELMESFILM
ISTEN HOZTA ÖRMAGY ÚR
KIFÚRÓ
JELENTŐ
ÉGI BARÁNY
HORIZONT
SÁRIKA DRÁGÁM

Santiago de Chile, Valparaiso, Concepción

MÉG KÉR A NÉP
SZEGÉNYLEGÉNYEK
MAGASISKOLA
SZERELEM
SZERELMI ÁLMOK
HIDEG NAPOK
SZERELMESFILM

LONDON

SZERELMESFILM
MAGASISKOLA
HORIZONT
SZIMBÁSZTEK ÚJOR EMILIÁY
ELÁVOZOTT NAP
FELDOBOTT KŐ
VIRÁGVASÁRNAP
ÉGI BÁRÁNY

Az emigráció filmellátására 1969. óta
történetesen átadott magyar játékfilmek

PATYOLAT AKCIÓ
VÖRÖS TINTA
ALBA REGIA
ÁLMATLAN ÉVEK
ÉJSZAKÁRA HAJNAL
ÉVA 5116
GÁZOLÁS
MIKSONA ÉJSZAKA
UJ GILGAMES
BOGÁNUS
CSODAKERTÉSZ
DANI
EGY PIKOLÓ VILÁGOS
HAZYUDAL
TEGNAP
MERÉNYLET
NEM ÉR A NEVEM
MOSZKI FIU ESETE TÓTH MARIVAL
PÁR LÉPÉS A HATÁR
RÁLVÁNY
SZAKADÉK
CHEMPÉSZEK
KÖLYÖK
FEL A FEJJEL
FORÓ ÉHBEN
NAPPALI SÖTÉTSÉG
ÖZVEGY MENYASSZONYOK
KOHINNIA
LÁZ

ORSZÁGOS LEVÉLTÁR

KISZ Központi Bizottság
Agitáció és Propaganda
Osztály

Tárgy: [illegible]
Készült: 1979. október 3.
15 példányban

[illegible]

Irattári helyet: T-221/3
SZIGORÚAN BIZALMAS!

Jelentés

az ifjuságra irányuló ellenséges
propagandáról

1979. III. negyedév

1. Az ellenséges propaganda a tárgyidőszakban gazdaságpolitikai kérdéseket állitott középpontba, és ennek nagy részét érezhetően a fiatalságra – de legalább is arra a generációra irányitotta, amelynek személyes tapasztalatai a kapitalista rendszerről nem lehettek. Érvrendszerében nem a hazai helyzet, hanem a jelenkori fejlett tőke országokkal való összehasonlitás áll előtérben.

1.1. A hazai fogyasztói áremeléseket egyrészt eltúzerik, úgyis mint a vezetés bűtorságának jelét, és úgyis, mint a kapitalista gazdálkodás törvényeinek bekacsázását egy szocialista országba. A másik oldalon kiemelik a koncepció hiányát, ezt nem egy esetben a szakszervezetek gyengeségével, a szocialista társadalmon belüli funkciótlanságával magyarázzák. Hangsulyozzák, hogy az ifjuság helyzete a családalapitás, lakásvásárlás, fenntartás, berendezés, gyermekneveles szempontjából drámaian romlásnak vált. Olyan hangulatot igyekszenek kelteni, hogy a rendszer lassan elhagyja azokat a szociális programokat, melyekkel a mai idősebb generációt meg kellett nyerni és tartani, és mire a mai ifjuságn felnő, már egy tisztán totalitárius, a "pártelit" érdekeit szolgáló rendszer várható. A fogyasztói áremelésekkel kapcso-

ORSZÁGOS LEVÉLTÁR

latban is szítják a vezetőellenességet.

1.2. Az ősz kezdetével a fogyasztói dremolásokról átfogóbb gazdaságpolitikai kérdésekre került a hangsúly. Kiemelik, hogy a magyar energiagondok fő oka, hogy a Szovjetunió nem ad kellő segítséget, hogy energiahordozóit nem internacionalista módon, hanem "saját szénájának rendbehozására" használja fel.

A magyar párt átfogó gazdasági programját összegében pozitívan értékelik. Ezzel szemben azt állítják, hogy ez a program nem lesz megvalósítható, mivel a vezetésen belül nincs egység, sok az idős, dogmatikus /sztalinista/ vezető, kezdeményező, kompetíkus fiatalok nem juthatnak vezető pozícióba, a vezetés fél a fiatalok-tól. Hátrányt megindult a munkáslétszámcsökkenése, hangsúlyozzák, hogy 200.000 dolgozó kényszerűhelyzetére lesz szükség, megjelenik majd a munkanélküliség, a teljesítménybérezés a dolgozók jövedelmét csökkenteni, az állami- és pártelit jövedelmét növelni fogja. Mindezek pedig elsősorban a fiatalokat fogják sújtani.

2. Sokat foglalkozott az ellenséges sajtó és rádió az Ifjúsági Lapkiadó Vállalat Sajtó- és közvéleménykutató osztálya által készített és az Ifjúkommunista c. folyóiratban közzétett, a fiatalok téves politikai ismereteivel foglalkozó tanulmányával. A KISZ-vezetők alacsony politikai ismeretek a "vak vezet világtalant" kifejezéssel jellemzik. Hangsúlyozzák, hogy rendszerünk szándékosan depolitizálja az ifjúságot, megfosztja a reális véleményalkotáshoz szükséges ismeretektől, az ifjúsági szervezetet a totalitárius rendszer önálló gondolkodástól mentes ideológia-sulykoló és -végrehajtó szervévé teszi. Az ellenséges propaganda a tanulmányból kiragadja és a kutatás célpontjának állítja ho a szovjet vezető személyiségekről elhangzott téves vélekedéseket, s ezt felhasználják a magyar-szovjet ellentétek szítására. Nem vesznek

tudomást arról, hogy mélyen a valóság feltárása a közélet szervves része, a kritika a vezető pártszervek támogatását élvezi, így a tanulmány közlését a "cenzúra figyelmetlenségének" tulajdonítják.

3. A fentiekhez, és a tanévnyitóhoz kapcsolódva bírálják történelemoktatásunkat. Hangsúlyozzák, hogy a modern történelemről, elsősorban a felszabadulás utáni hazai történelemről semmit nem tanítunk, hogy a pedagógusok beszélni is félnek ilyen témákról, és hogy e helyett csak pártdogmákat sulykolnak.

4. Foglalkozik az ellenséges propaganda az unatkozó, perspektívátlan fiatalokkal, és ezt akár a punk terjedését, mely ennek egyik kifejeződése, a társadalom egészét megfojtó hálójának minden emberi illúziótól, reménytől való megfosztottságának tulajdonítják. Ez utóbbiból vezetik le a tizenévesek öngyilkosságának egyre növekvő számát és arányát. Kiemelik, hogy 1977-ben négyszázszor annyi fiatal lett öngyilkos, mint 20 évvel ezelőtt, és ezt társadalmunk egyre növekvő elembertelenedésével, közelgő csődjével magyarázzák.

5. Folyamatosan él a nacionalizmus szítása, most elsősorban a román Uzemanyagkorlátozó rendelkezésekkel kapcsolatosan /és az a fiatalság valamennyi rétegében valamilyen módon meghallgatásra és befogadásra talál./

Lehoczky István

Gépelve:
A jóváhagyást kapják:
- MSZMP KB APO
- a Honvédelmi Minisztérium
- KISZ KB APO

Ellenzék

Az ellenzéki gondolat egy diktatúrában – amilyen a Kádár-rendszer is volt – megnyilvánulhat mint párton belüli ellenzéki törekvés a pártvezetés domináns politikájával szemben. Létezhet balról jövő ellenzéki bírálat, de ebben az esetben is legtöbbször arról van szó, hogy a pártvezetésből kiszorított csoportok próbálnak visszakerülni a hatalomba. A valódi ellenzék azonban csak az lehet, amelyik a rendszer felszámolását tűzi ki céljául. Magyarországon az „ellenzékiség" az 1956-os forradalom fényében egészen más körülmények közepette bontakozott ki, mint egyéb szocialista országokban. Aki 1956-ot forradalomnak tekintette, máris ellenzéki volt, hiszen a rendszer alappillére volt, hogy 1956-ban ellenforradalom zajlott. Márpedig a magyar társadalom túlnyomó többsége a szíve mélyén 1956-ot forradalomnak tekintette. Akkor a társadalom nagyobbik része ellenzéki volt? Ez így mégsem állítható, hiszen az ellenzékiség feltételez valamiféle politikai aktivitást. Ez az aktivitás az ötvenhatot követő brutális megtorlások és a kádári konszolidáció jellege miatt nem létezett Magyarországon. Paradox módon előbb „marxista kritika" bontakozott ki, megfejelve némi maoizmussal és sztálinizmussal. A „kiátkozottak" útja a hatalom vonzásában vezetett görbe utakon a maoizmustól, a sztálinizmustól a demokráciáig. Lukács György tanítványitól – Lukács-óvoda – (Bence György, Balassa Péter, Kis János, Solt Ottília, Ludassy Mária, Zsille Zoltán, Juhász Pál, Kenedi János) a sztálinista miniszterelnök, Hegedüs András szociológiai–gazdasági iskolájáig terjedt a kritika. Ezt a balos támadást testesíti meg Pór György maoista „szervezkedése", a Magyar Forradalmi Kommunisták Pártjának kísérlete, amiért két év börtön járt.[324]

Emellett létezett nemzeti oldalról jövő bírálat és kritika, de gyakran ez is feláldozta volna a demokratikus alapvetéseket a nemzeti boldogulás oltárán. A hatalom ezt a kritikát sokkal veszélyesebbnek tartotta. Éppen a nemzeti érzés ereje, kiszámíthatatlansága miatt. Ezt akkor „nacionalizmus"-nak mondták. Azért is veszélyesebb volt a nemzeti ellenzékiség, mert olyan – a hetvenes években

[324] Lásd erről: Modor Ádám: *A titok meg a nyitja.* Budapest, Kairosz Kiadó, 2004. 116. o.

már adminisztratív vagy egzisztenciális eszközökkel nehezen megregulázható – tekintélyek is szerepet vállaltak, mint Illyés Gyula, Csoóri Sándor, Czine Mihály. Maradt a „belátás" elérése. Ehhez azért megvoltak az eszközök, a fenyegetéstől a kedvezésig. A Kádár-rendszer bukása utáni demokratikus fejlődés éppen azért olyan sebezhető, felemás és csökevényes, mert az ellenzéki mozgalmaknak nem volt elég szilárd demokratikus ideológiai alapjuk.

Nagy hatást váltott ki Magyarországon is 1968: Párizs és Prága. A hetvenes évek közepére az ellenzékiség mindinkább szabadulóban volt a marxizmustól (maoizmustól, sztálinizmustól), s előtérbe kerültek új gondolatok. Szelényi Iván–Konrád György kötete: „Az értelmiség útja az osztályhatalomhoz" – már érintette az állampárt válságát, elszakadását a társadalomtól, bürokratizálódását, s a munkásosztály megszervezéséről vizionált az értelmiség vezetésével. Messze volt még a demokrácia, de a Nyugatról jövő egyre erőteljesebb támogatás végül is ebbe az irányba tolta – csak ebbe tolhatta – az ellenzéki, vagyis rendszer ellenes gondolatokat. Elősegítette ezt a folyamatot néhány hazai esemény, mint például Haraszti Miklós pere „Darabbér" című könyvéért, és Dalos György pere maoizmusáért. Fontos volt a fiatalok március 15-ei tüntetése 1972-ben, 1973-ban, vagy a „galerik" elleni perekben és ítéletekben is megnyilvánuló kampány. A március 15-ékre a maoizmusban született ellenzék igyekezett lecsapni. Furcsa módon a legfőbb vád a március 15-én tüntető fiatalokkal szemben mégis a „nacionalizmus" volt...

A hazai megmozdulások mellett – nagyobb súllyal is – a csehszlovákiai és a lengyelországi ellenzéki törekvések hatásai érződtek. A Charta '77 mozgalom az aláírásgyűjtéssel, a lengyel Munkásvédelmi Bizottság (KOR) a sztrájkszervezéssel erősen hatott Magyarországon is. Miképpen a mindkét országban virágzó szamizdat sajtó és irodalom is. Valójában egyik utat sem sikerült követni Magyarországon. Sem spontán, sem szervezett sztrájkok nem bénították meg a rendszert, az aláírásgyűjtés nagyon nehezen haladt, miként a szamizdat sajtó előállítása is. A Charta '77 mozgalom ismert aktivistáinak letartóztatása ellen mindössze 34 magyar értelmiségi merte aláírásával vállalni a tiltakozást. Nevüket címoldalon hozta a Párizsban megjelenő Irodalmi Újság. *„Szolidaritásunkat fejezzük ki a Karta 77 aláíróinak és elítéljük az ellenük gyakorolt represszióit. Meggyőződésünk, hogy az emberi jogok és állampolgársági jogok védelme egész Kelet-Európa közös ügye"*, szól a „Nyilatkozat". Az aláírók: Bencze György filozófus, Csalogh Zsolt író, Csoóri Sándor költő, Dalos György író, Donáth Ferenc közgazdász, Donáth Péter festőművész, Eörsi István író, Erdélyi Ágnes filozófus, Fehér Ferenc filozófus, Fodor Géza kritikus, Héber Judit közgazdász, Haraszti Miklós író, Heller Ágnes filozófus, Jánossy Ferenc közgazdász, Kardos Julianna vegyész, Kenedi János kritikus, Kiss János filozófus, Kocsis Zoltán zongoraművész, Ludassy Mária filozófus, Márkus Mária szociológus, Mészöly Miklós író, Nádas Péter író, Papp Mária nyelvész, Petri György író, Poór Péter irodalomtörténész, Réz Pál író, Radnóti Sándor kritikus, Sós Vilmos filozófus, Szabó Miklós történész, Tordai Zádor filozófus, Vajda Mihály filozófus, Várady Szabolcs költő, Vezér Erzsébet irodalomtörténész.

Harmincnégy név: a félelem, a sunyítás, az egzisztenciális kiszolgáltatottság korlátozta ennyire a szolidaritást. A Kádár-rendszer hihetetlen erőfeszítései az ügynökvilág kiépítésére most hozták meg a gyümölcsüket. De azért magyar szamizdat is megjelent: „Profil" címmel. A hetvenes évtized végére több újabb fejlemény hatására – például a lengyel pápa megválasztása vagy a Szent Korona hazahozatala – erősödött az ellenzék. Erősítették az ellenzéki hangokat a rendszer látható gazdasági nehézségei, az állandó áremelések, s ennek hatására a lakosság növekvő elégedetlensége. 1979-ben a chartások elleni prágai perek miatt már mintegy 250 magyar értelmiségi vállalta a tiltakozást aláírásával is. Az illetékesek 120–254 aláírásról tudtak. Az nagyon fontos volt, hogy Illyés Gyula nem írta alá. Rajk Lászlóné és fia, Donáth Ferenc, Hegedüs András, Bencze György, Kiss János, Kenedi János igen.[325]

Ezzel együtt is a hetvenes évtized Magyarországon nem az ellenzék évtizede. A létező – marxista–maoista – kritikusokból demokratikus ellenzékké alakult társaságról külföldön is leginkább azt tartották, hogy a kormány hallgatólagos tudtával működik.[326] Ezt a véleményt osztották a radikális magyar ellenzéki csoportok is, ahogy ezt Krassó György megfogalmazta: az ellenzék nem csak *„a magyar rendőrséggel kötött egy hallgatólagos megállapodást, hanem semmiféle hatékony ellenállásra, ellenzéki tevékenységre nem képes, kizárólag csak azért teszik, amit tesznek, hogy kivívják a Nyugaton élő magyar értelmiség elismerését és ebből esetenként profitáljanak, ösztöndíjakhoz jussanak."*[327]

A Belügyminisztérium jelentése szerint 1978 augusztusában a „belső ellenzék" szamizdat kiadói főleg fiatal értelmiségiek, radikális marxisták, céljuk a demokratikus szocializmus, kéziratos folyóiratot hoztak létre „Profil" néven. Terjesztik a „Mi a marxizmus és mi ma a viszonyod hozzá?" c. kérdőív összefoglalóját, 203 oldalon. Terjesztenek nacionalista irodalmat is, sőt egyes vallási szekták sérelmeivel foglalkozó írásokat is. Párizsban Kende Péter és Méray Tibor „Magyar Füzetek" címmel a magyarországi szamizdat kiadására és terjesztésére baráti társaságot alapított.

[325] MOL 288.f. 22/1979/19.ö.e.
[326] MOL 288.f. 22/9.ö.e.
[327] Modor Ádám: *A titok meg a nyitja.* Budapest, Kairosz Kiadó, 2004. 65–66. o.

A jelentés némi büszkeséggel leszögezte: *„A szamizdat szervezőiről, tevékenységükről, terveikről, külföldi kapcsolataikról megfelelő ismeretekkel rendelkezünk. Intézkedéseinkkel fokoztuk belső ellentéteiket és több esetben eredményesen akadályoztuk soraik bővítését."*[328]

Az ellenzéki csoportok céljairól megjegyezték: *„A fő szervezők tevékenységük fokozását tűzték ki célul, amely magában foglalja adminisztratív intézkedések kiprovokálását is."* Ez döntő fontosságú megjegyzés. A Kádár-rendszer ugyanis a hetvenes évtizedben már nem szívesen alkalmazta az „adminisztratív intézkedéseket". Nem szívesen lövetett a sztrájkoló munkásokba, mint Lengyelországban 1976-ban, s nem szívesen rendezett – nagy visszhangot és nyugati tiltakozást kiváltó – politikai pereket, mint Csehszlovákiában. A „belátás" elérése fontosabb volt, s ha nem lehetett: hadd menjenek...

Külön fejezetet érdemelt az egyházi ellenzék. Célja – a belügyesek szóhasználata szerint – az egyház és állam rendezett viszonyának megzavarása, a vallásszabadság elnyomása elleni tiltakozás, a sérelmek felhánytorgatása.

Végig tisztában voltak például Iványi Tibor metodista lelkész szakadár csoportjának tevékenységével a „konformista egyházi vezetés jogtalan intézkedései" ellen. A „meggyőző" módszerek ebben az esetben is hasonlóak voltak.

Nem kerülte el a hatalom figyelmét az sem, hogy az ellenzék befolyással bírt az amatőr színjátszó körökben, irodalmi, báb-, és képzőművészeti csoportokban, kulturális rendezvényeken, a táncházakban, ifjúsági klubokban stb.

A „nacionalista erők" fellépését kiemelten kezelték. Veszélyes, jegyezték meg az elemzők, hogy Illyés Gyulát zászlóként használják, és emellett több irodalmár támogatását is megnyerték. *„Illyés Gyula tekintélyét fondorlatosan és tervszerűen használják fel céljaik érdekében."* Munníciójuk az erdélyi helyzet, a felvidéki helyzet. Arra akarják rávenni a hivatalos szerveket, hogy hivatalosan is vessék fel a magyar kisebbségek sérelmeit.[329] A kulcsszereplő még mindig kétségkívül Illyés Gyula volt.

A „nacionalizmus" vádja, meghatározása azonban koránt sem csak a magyar nemzeti érzelmű ellenzék esetében jelent meg a Kádár-korszakban. Figyeltek másra is: *„Az utóbbi időben erőteljesebbé vált a zsidó nacionalizmus."*[330] Ez azért volt veszélyes, mert e törekvéseknek rendelkezésére állt a külföldi – akkor úgy mondták – cionista segítség. A zsidó nacionalizmus célja már nem a kivándorlás, hanem *„a szocialista országokban élő zsidó közösségeket erősíteni, a társadalomban betöltött szerepüket szélesíteni, a »zsidó szellemiséget« élénkíteni, azzal a céllal, hogy e csoportokat részévé tudják tenni a belső erjedési folyamatoknak"*. Megállapították azt is, hogy az egyházhoz csak e csoport egy részének van kapcsolata, és főképp, hogy nem közelednek a magyar nacionalistákhoz.[331]

Az évtized végén némi elégedetlenséggel állapították meg az „illetékes szervek", hogy *„jelentősen javult informáltságunk a nacionalista személyek, csoportok terveiről, tevékenységéről és kapcsolataik alakulásáról"*.

Az ellenzék kézben tartása végett 1977-ben mintegy 300 személlyel folytattak megelőző jellegű beszélgetéseket, figyelmeztetéseket. Szükség esetén büntetőeljárást kezdeményeztek.

Magyarországon is hatott az USA – Carter elnök – által erőltetett, s 1975-ben a helsinki záróokmányban Magyarország által is aláírt emberi jogokat garantáló kampány. A szervezők a „budapesti iskolá"-hoz fűztek nagy reményeket. *„E csoportot a szocialista országokban tevékenykedő revizionista erők szellemi központjává, az eurokommunista és az újbaloldali mozgalmak Kelet-Európai szövetségesévé akarták fejleszteni"*, írták. A megfigyelők szerint pénzt kaptak, és új módszerrel, „interjútaktikával" próbálkoznak.

A „szervek" képben voltak 1977-ben is, amikor folyt a szolidaritási aláírásgyűjtés a Charta '77 szervezői mellett. A kezdeményezésről pontos operatív információkkal rendelkeztek a chartások, elszigetelődtek, jegyezték fel. Az akciót így értékelték: *„A rosszul sikerült akció felerősítette az ellentéteket, polarizálódtak. A szellemi vezetők többsége felismerve elszigeteltségüket és egyéni perspektívátlanságukat, úgy döntöttek, hogy a megbízóik által kilátásba helyezett vonzó külföldi állásajánlatokat igénybe veszik. Támogatóik az ígéreteket vonakodva és mélyen az általuk elvárt színvonal alatt, szétszórtan, nagyrészt Európán kívüli állásokkal teljesítették."* Nem kétséges, hogy ez utóbbira hatott a magyar kormány is.

A Kádár-rendszerben ez „megoldás"-nak számított: *„Külföldi munkavállalásuk hivatalos hozzájárulással történt. Ezzel teljesült az a politikai és operatív célkitűzés, hogy ne alakuljon ki külföldi magyar disszidens csoport."*

A The New Republic így fogalmazott a magyar ellenzékről: *„...túl őszinte írók, az igazságtalan szociálpolitikát bíráló szociológusok, cionista érzelmű zsidók és az úgynevezett újbaloldal tagjai."* És a kormány taktikája: udvariasan felszólítják őket, hogy menjenek egy időre külföldre.[332] És külföldön ki is alakult egy újabb emigráció a maga politikai irodalmával: Párizs: „Magyar Füze-

[328] MOL 288.f. 22/1978/9.ö.e.
[329] MOL 288.f. 22/1978/9.ö.e.
[330] MOL 288.f. 22/1978/9.ö.e.

[331] MOL 288.f. 22/1978/9.ö.e.
[332] MOL 288.f. 22/1978/9.ö.e.

tek" Kende Péter szerkesztésében. Szerzők: Hegedüs András, Bencze Görgy, Kiss János, Kende Péter, Haraszti Miklós, Kenedi János, Csalogh Zsolt, Schiller Zoltán, Solt Otília, ifj. Rajk László, Dalos György.

Elősegítette ezt a folyamatot az 1979. január 1-jén életbe lépett új útlevéltörvény is (1978. évi 20. Tvr.).

További szamizdat kiadványok is fel-fel bukkantak Budapesten, bár igen szűk körben váltak ismertté. Ilyen volt: Kemény István (Párizs) szociológus tanulmánya a szegénységről; Kabdebó Tamás: „Minden idők"; Fehérvári István: „Börtönvilág Magyarországon"; Kende Péter: „Magyar Füzetek II." „Mit ér a kéziratos irodalom, ha magyar?"; Molnár Miklós: „Az MKP rövid története" (London).

Összességében a hetvenes évek végére is még igaz volt a megállapítás: *„Bár egydimenziós az élet, mégis van ellenzék."* És: *„A másként gondolkodók létezését elismeri a párt, de hatásukat vagy akárcsak jelentkezésüket meggátolja."*[333] Mindezeknél a próbálkozásoknál összehasonlíthatatlanul fontosabb volt a magyar nemzet túlnyomó többségének vágya a szabadság, a demokrácia és a nemzeti függetlenség iránt. Ez a vágy a nyolcvanas évek végéig nem szerveződött politikai akarattá, de ott dolgozott a hetvenes években is a társadalom minden szövetében. A külső lökés hiányzott, hogy ledöntse a diktatúra falait. A hetvenes évtizedben ilyen külső lökés nem volt.

[333] MOL 288.f. 22/1978/14.ö.e.

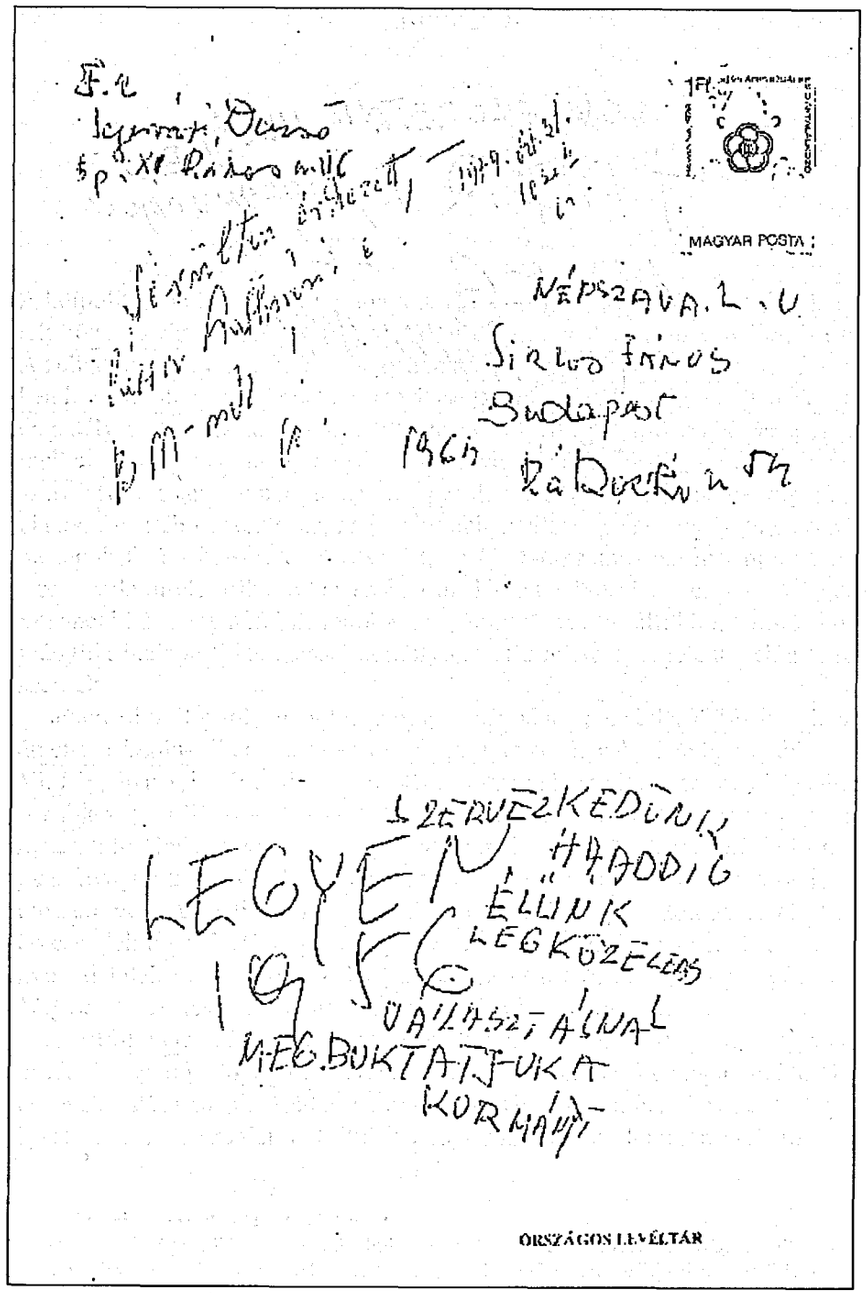

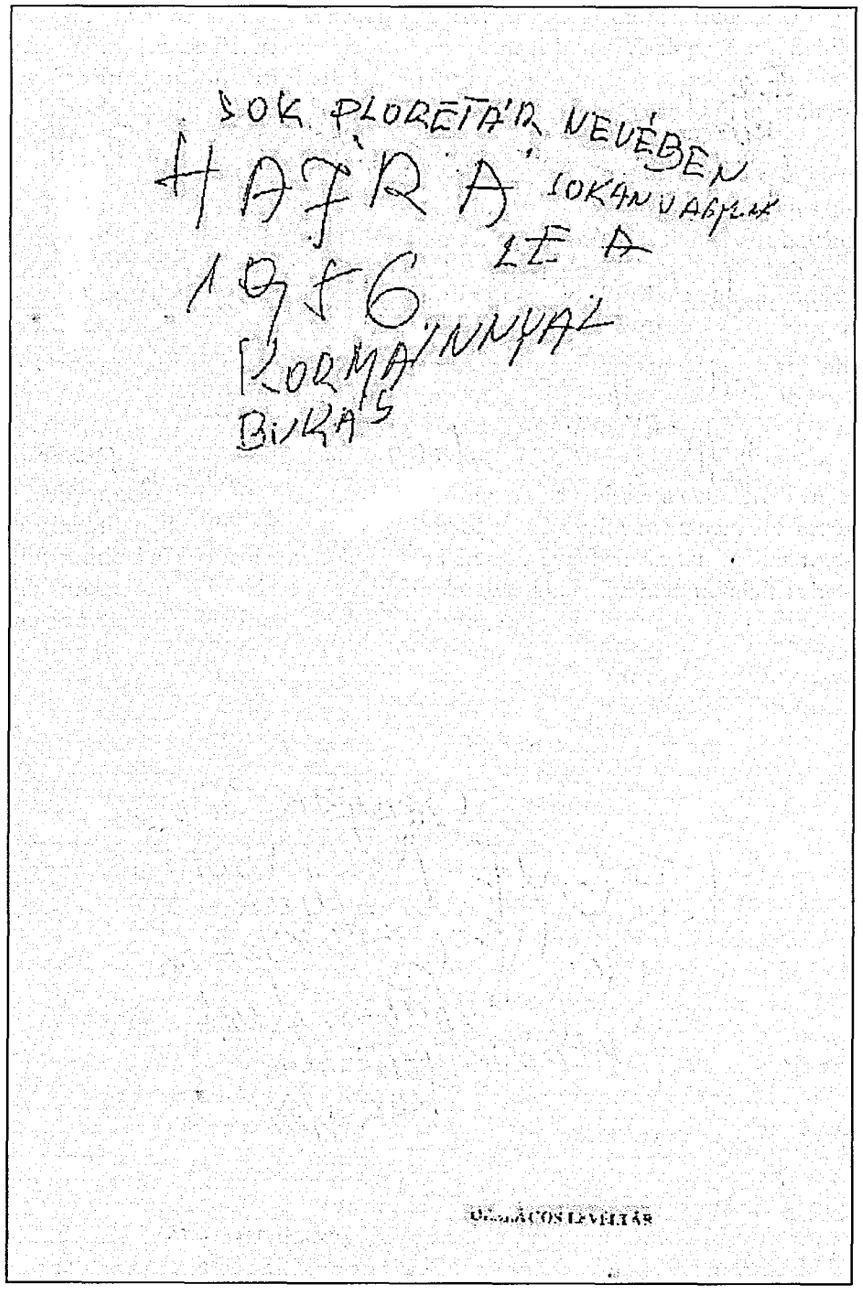

Külpolitika

A külpolitika volt paradox módon a Kádár-korszak leginkább birodalmi keretek közé szorított ágazata, s ugyanakkor egyik legsikeresebb vállalkozása is. Az ellentmondás egyik eleme, hogy a magyar külpolitika az alapvető kérdésekben követte Moszkva akaratát és utasításait, semmiféle lazaságot, elhajlást nem engedélyezett magának. A másik oldalon viszont ott találjuk a „békés egymás mellett élés", az enyhülés jegyében – szovjet jóváhagyással – a Kádár-rendszert látványosan elismerő nyugati kapcsolatok kiépítését. A magyar diplomácia nyitása előbb a semleges, majd a korábban ellenségesnek nyilvánított tőkés országok felé – beleértve az NSZK-t, az USA-t, számos európai monarchiát stb. – valamiféle külpolitikai szabadság látszatát kölcsönözte. Kádár János, Losonczi Pál látogatásai Bonntól a Vatikánig; illetve a külföldi állam- és kormányfők budapesti látogatásai komoly presztízsnyereséget jelentettek a rendszernek.

Jellemző volt e folyamatokra, hogy Kádár János például 1977-ben, miután átvette a Lenin-békedíjat, Olaszországba utazott, és a Vatikánban találkozott VI. Pál pápával is. Komoly jelentőssége volt annak, amikor – szintén 1977-ben – Kádár az NSZK-ba látogatott. A rosszindulatú viccelődés persze azonnal megindult: Kádár a volt „tengelyhatalmaknál" vizitál... A megélénkülő magyar–nyugati kapcsolatok serkentő és ösztönző oka alapvetően gazdasági természetű volt. Az évtized második felében ugyanis megbomlott az ország külkereskedelmi és fizetési egyensúlya, s ennek ellensúlyozására szükség volt a nyugati hitelekre. *„A folyamat olyan mértéket öltött, amely kényszerré tette Magyarország számára a kapcsolatok bővítését a Nyugattal."*[334]

A külföldi elemzők gyakran emlegették, hogy Kádár és Magyarország valamiféle közvetítő, előkészítő szerepet játszik Moszkva és a Nyugat között. Volt is ennek valóságalapja. Kádár bonni látogatását egy év múlva követte Leonyid Iljics Brezsnyev szovjet pártfőtitkár látogatása Nyugat-Németországban.

[334] Földes György: „Kádár János külpolitikai gondolkodása, 1968–19978". In: *Magyar külpolitikai gondolkodás a 20. században.* Szerkesztette Pritz Pál. Magyar Történelmi Társulat, 2006. 247. o.

Ez a közvetítő szerep más szinteken is folyt. Így például a nemzetközi kommunista mozgalomban bekövetkezett szakadás elhárítása érdekében. A nyugat-európai kommunista pártok között megjelent „eurokommunizmus" – valójában ideológiai és politikai elszakadás Moszkvától, a világkommunizmus központjától – igen komoly veszélyt jelentett a szovjet birodalom számára. Befolyásának, eszközeinek szűkülését, a fejlett országokban működő kommunista mozgalom kicsúszását az irányítása alól. A magyar pártnak és személy szerint az egyre nagyobb tekintélynek örvendő Kádár Jánosnak komoly szerepet szánhattak Moszkvában a rebellis pártok visszacsalogatásában, de ez a törekvés kevés sikerrel járt. E folyamatokat kommentálták így Nyugaton: Kádár azon tevékenykedik, hogy csökkentse a feszültséget a Kreml és az olasz, francia, spanyol független pártok között. Fogadta a reptéren a francia kommunista vezetőt, aki látványosan bojkottálta a NOSZF moszkvai ünnepségét.

Berecz János cikke ugyanakkor a Népszabadságban Carillót bírálta, de elismerte minden párt jogát az önálló út keresésére.[335]

Kádár Franciaországban tett látogatását (1978. november 15–17.) is sokan úgy magyarázták Nyugaton, hogy az eurokommunizmusról valamint a szociáldemokrata és szocialista pártokkal fenntartott kapcsolatokról fog tárgyalni. Legalábbis ez lenne a legfontosabb célja. Annyi bizonyos, hogy a magyar párt pozitívabban állt az önállóságukat határozottan védelmező nyugat-európai kommunista pártokhoz, hiszen a maga önállósága, saját politikája védelmével volt elfoglalva az egész évtizedben a brezsnyevi törekvésekkel szemben. (Váltakozó sikerrel.)

Érdekes – és már a hetvenes évtizedben elkezdődött folyamat – az MSZMP és egyes nyugat-európai szociáldemokrata, szocialista pártok kapcsolata. A téma még nehezen feldolgozható, de már körvonalazódni látszik, hogy ezt a kapcsolatot nem szabad lebecsülni. A nyugat-európai szociáldemokrácia – mindenekelőtt a Német Szociáldemokrata Párt – hatása a magyar párvezetésre kimutatható, egyben vészesen előrevetíti, hogy a szociáldemokrácia Nyugat-Európában partnernek tekintette az MSZMP-t, s nem csak a „létező szocializmus" körülményei közepette, hanem annak összeomlása után is. Ilyen látogatásként értékelték nyugati elemzők W. Brandtnak, a Német Szociáldemokrata Párt elnökének 1977. márciusi magyarországi látogatását. A Szabad Európa Rádió így kommentálta az eseményt: *„A Brandt-látogatás annak elismerése, hogy a magyar pártvezér fontos összekötő szerepet játszik a szociáldemokraták és a nyugati pártok felé is."*[336]

[335] MOL 288.f. 22/1977/14.ö.e.
[336] MOL 288.f. 22/1978/4.ö.e. (SZER, 1977. március 21.)

SZTE Egyetemi Könyvtár SZEGED A

Mindemellett Kádár János állandóan hangsúlyozta Magyarország szilárd elkötelezettségét a szocialista országok közössége mellett, s a legfontosabb külpolitikai szándéknak – a Szovjetunió barátságán túl – a szocialista országokkal fenntartott barátságot, jó viszonyt tekintette. Ezt számos szervezet is elősegítette: a Varsói Szerződés, a KGST stb. Magyarország – a szovjet elvárásoknak megfelelően – támogatta a világ kommunista pártjait, kommunista befolyás alatt álló fegyveres szervezeteit, beleértve egyes terrorszervezeteket is. A sor a francia, olasz, izraeli stb. kommunista párttól az MPLA fegyveres erőkig terjedt.[337] A támogatások megnyilvánultak pénzátutalásban (forint és dollár), ajándékcsomagokban, üdültetésben, tudósítók finanszírozásában, lapok támogatásában, ünnepségek (L'Humanité és Unita) finanszírozásában, propaganda pénzelésében. Csak az olasz és a francia testvérpárt sajtóünnepségein való részvétel 60 400 dollárt igényelt 1974-ben. Ezt az MSZMP adta a pénzügyminiszter által.[338]

A „segélyezést" nem verték nagy dobra, mégis valahogy köztudomású volt. A kérdés még a hangulatjelentésekben is megjelent: *„Vannak olyan vélemények, hogy miért vállalunk erőnkön felül internacionalista terheket olyan országok felé, melyek a megsegítés után szembefordulnak a szocialista táborral."*[339] Voltak feszültségek a Magyarországra menekültekkel, vagy ide településekkel kapcsolatban is. Vietnamiakkal, kubaiakkal, chileiekkel.

Ez utóbbiakból mindössze 287 fő lett regisztrálva 1978-ban.[340]

Voltak egészen másfajta „internacionalista" kapcsolatok is. John Gollan, Nagy-Britannia kommunista pártjának főtitkára például azt kérte a magyar nagykövettől, hogy a magyar pártszervek legyenek segítségére a párt gazdasági vállalkozásainak támogatásában. A brit párt „Cambridge Import-Export Co. Ltd." nevű cégének kellett magyar üzleti partnereket keresni. Az ilyen pártvállalatok Franciaországban és Belgiumban már beváltak, ezért határozta el magát a brit párt is üzleti vállalkozásra. A kapcsolatot S. P. Piratin és Van-den Burg elvtársak tartották. A cél a rendes üzleti haszon, amelyet visszaforgatnak a politikába, a kommunista párt céljaira. A brit kommunisták szerint Romániában pozitívan fogadták a kezdeményezésüket és irhabunda angliai eladására, román bor angliai bevezetésére kaptak megbízást. Az angolok magyar irhabundában is szívesen utaztak volna, de ezt a magyar fél visszautasította. Az MSZMP illetékeseinek hatására azonban a Bőripari Vállalat, a Taninpex, az

[337] Ezekre vonatkozó dokumentumokat közöl: Simon István–Szerencsés Károly: *Azok a kádári „szép" napok.* Budapest, Kairosz Kiadó, 2004.
[338] MOL 288.f. 22/1974/2.ö.e.
[339] MOL 288.f. 22/1976/5.ö.e.
[340] MOL 288.f. 32/1978/10.ö.e.

Elektro-impex, a Transelektro, a Metrimpex, az Elektromodul vállalatokkal léphettek kapcsolatba.[341] E csatornák politikai és gazdasági hatása azonban elenyésző maradt.

A külpolitika amúgy is túltengett a hivatalos fórumokon, így minden KB-ülés napirendjén elsőnek szerepelt a külpolitikai beszámoló, de a hangulatjelentések állandó rovata is volt. A politikai vezetés és a „nép hangulata" összhangban volt. Az éppen időszerű izraeli–arab összecsapásokban Izraelt ítélték el mint agresszort, és a palesztin nép jogos törekvéseit hangsúlyozták. Furcsa párhuzamok keletkeztek Románia „külön utas" politikája kapcsán, főleg Izraellel fenntartott kapcsolatai miatt: *„Elsősorban párttagjaink körében tapasztalható ingerült véleménynyilvánítás amiatt, hogy a Román Kommunista Párt főtitkárának és Begin miniszterelnöknek közelmúltbéli megállapodásai révén egy szocialista ország szorosabbra fűzi kapcsolatait az izraeli imperializmussal."*[342]

Ha némi vita keletkezett valamely arab vagy más fejlődő ország és a Szovjetunió között, szívesen látták volna Kádár közvetítő szerepét. Valójában azonban ezekben az estekben (Szíria, Líbia, Irán stb. és a Szovjetunió) inkább csak találgatásokról volt szó. Magyarország (és Kádár János) nem volt olyan helyzetben, hogy ezt a közvetítést megoldhassa. Ehhez sem az arab országoknál, de tulajdonképpen a Szovjetuniónál sem voltak megfelelő pozíciói.

Volt azonban ellentétekre is ok, alapvetően a magyar kisebbség határon túli helyzete kapcsán. Mivel a magyarság csaknem harmada továbbra is a szomszédos országokban élt, s ezek Ausztria kivételével, mind, „szocialista országok" voltak, a kérdés különleges politikai fényt kapott. Ráadásul ezekben az országokban a hetvenes évtizedben hol látványos, hol bujtatott módon nyilvánvalóan törekedtek a magyarság visszaszorítására, beolvasztására, ellehetetlenítésére. A magyar diplomácia részben tehetetlen volt, s ami rosszabb, részben érzéketlen is a probléma iránt. Mindez elmondható magára Kádár Jánosra is. Uralkodóvá vált a nézet, hogy a nemzetiségek – az illető országok állampolgárai – problémáinak megoldása a két ország mindegyikének belső ügye és felelőssége. Mivel a „lenini nemzetiségpolitikán" kívül semmiféle nemzetközi garancia nem védte a kisebbségeket, Magyarország kapitulációja súlyos helyzetet eredményezett. Ennek leglátványosabb eleme volt a romániai (erdélyi) falurombolás, a „homogenizáció", de ide sorolható a Csallóköz magyarságát veszélyeztető, a Duna vizének Csehszlovák területre terelésével megvalósuló Bős–Nagymarosi vízi erőmű építésének megkezdése is (1977). Kádár János a helsinki értekezleten nagy feltűnést keltve beszélt arról is, hogy Trianonban Magyarország milyen veszteségeket szenvedett. Jellemző azonban a magyar pártvezetőre, hogy e meghatározó eseményen ebből kiindulva meg sem említette a határon túlra került magyarság helyzetének javítására vonatkozó esetleges magyar igényeket. Így a határok sérthetetlenségének újbóli megerősítéséért cserébe Magyarország legfeljebb nemzetközi kapcsolatainak szélesedését várhatta, ami meg is történt.

A vita így leginkább az értelmiségre maradt. A hetvenes években erőteljesen zajlott a dák–román kontinuitást erőltető román „tudományos" nézet népszerűsítése. A dákoromán elmélet feleleventése és alátámasztása nagyszabású régészeti feltárásokkal, genetikai, néprajzi stb. kutatásokkal, mind, a „nemzeti kommunizmus" azon elemét volt hivatva alátámasztani, hogy a románok jóval előbb éltek a Kárpát-medencében, mint az oda betolakodó magyarok. Időnként kialakult polémia is, mint például a Contemporanul 1978. február 10-ei 6. számának cikke nyomán: „A történelmi igazság szellemében egy, a Magyar Hírlapban megjelent cikk margójára" címmel. A Magyar Hírlap cikke: Bartha Antal „Hibás utak a népek genetikai történetében" címmel jelent meg.

Felforrósodott a levegő a nemzetiségi kérdés ügyében, amikor kipattant a Király-ügy Erdélyben. Király Károly[343] Kovászna megyei első titkár lemondása és 1977. szeptember 10-ei levele (asszimilációra törekszik Románia); az Új Tükör sorozata; az Anale de Istorie tanulmánya, Haraszti Endre Torontóban megjelent könyve; Illyés cikkei. *„A romániai magyarok súlyos helyzetével foglalkozó írások óriási politikai jelentőséggel bírnak, mivel Magyarország legégetőbb bel- és külpolitikai tabuja felett törték meg a csendet...",* írta a Die Presse.[344] Filmek is borzolták a kedélyeket. Mint például a „Mihai Viteazul" című nagyszabású produkció, amely a magyarokat „duhajkodó, becstelen, szószegő, gyáva" népségnek állítja be. Állandó súrlódást eredményezett az 1848–49-es forradalom és szabadságharc megítélésében mutatkozó különbség, az aradi vértanúk emlékművének sorsa, a koszorúzás, az anyanyelvi oktatás stb. Az aradi vértanúk emlékművét 1925-ben lebontották, helyén a fasizmus elleni harc román hőseinek emeltek emlékművet. Mindennapos volt a tananyagban, műalkotásokban a történelemhamisítás. A magyar történelem erdélyi nagyjainak kisajátítása. A román hatóságok a hetvenes évtizedben hol erőteljesebben, hol visszafogottabban, de akadályozták a ki- és beutazást, s leginkább a kitelepülést Magyarországra. Adminisztratív intézkedésekkel, fenyegetéssel, néha

[341] MOL 288.f. 32/1970/4.ö.e.
[342] MOL 288.f. 22/1977/27.ö.e.

[343] Király Károly (1930–) politikus, 1968–72: a Kovászna megyei bizottság első titkára, 1972–77: a karánsebesi erdőgazdaság igazgatója, 1969–74: az RKP KB tagja, 1969–72: a PVB póttagja, 1969–75: az Államtanács tagja.
[344] MOL 288.f. 22/1979/9.ö.e.

néha

ígérgetéssel próbálták megakadályozni a kitelepülni szándékozókat. A Magyarországra vágyó értelmiségieket hazaárulónak bélyegezték, állásukból elbocsátották, meghurcolták.

Azt nem lehet állítani, hogy a legfelső állami és pártvezetés ne tudott volna a romániai állapotokról. Folyamatosan érkeztek a jelentések hivatásos diplomatáktól, és magánemberektől is. A román referatúra munkatársa 1971-ben világosan leírta: *„Az erőszakos asszimiláció jelenleg is folyik. A romanizációnak nincsenek olyan kirívó atrocitásai, mint azelőtt, de az átgondolt, célratörő és állandó lett."*[345] Az anyanyelv közhivatalokban való szabad használatáról szó sincs, a román hatalom igyekszik ellehetetleníteni a magyar nyelvű oktatást, közhivatalokban ott sincs 8% magyarnál több, ahol 80% fölötti a magyarság aránya. Az elemző szerint *„a meglévő magyarellenesség sajnos felülről, adminisztratív úton irányított jelenség"*. Mindezek hatására született meg az MSZMP KB Kultúrpolitikai Munkaközösségének állásfoglalása, amely felvetette a határon túli magyar kisebbség helyzetét is. A magyar történelem skizofrén jellegét mutatja, hogy az állásfoglalás készítői pontosan azt a Marx-idézetet vették be szövegükbe, amelyet az 1956-os forradalom idején oly sokat idéztek: *„Az a nép, amely egy másik népet elnyom, saját láncait kovácsolja."*[346] Az állásfoglalás, amely ugyan nem az MSZMP valamely vezető testületének határozata, „csak" egy munkaközösségé, kifejtette, hogy a nemzetiségi jogok következetes biztosítása feltétele a szocialista nemzetek szilárd együttműködésének. Sőt: tartalmazta a szöveg a kollektív nemzetiségi jogok biztosításának igényét is.[347] Sajnos, azonban a szavakat nem követték tettek. Az MSZMP – és személy szerint Kádár János – idegenkedve a konfliktusok vállalásától, megelégedett a „lenini nemzetiségi politika" hangsúlyozásával. Maradtak a személyes, esetleg a szakmai kapcsolatok. A történésszakma is üzent több fórumon. Az Egerben tartott „Hazafiság, történettudomány és történelemtanítás" című tanácskozáson többen rámutattak arra, egyes szocialista országokban is kezd felülkerekedni az a helyes nézet, amely azt vallja: az adott országban kisebbségben élő magyar ember nem annál jobb hazafi, minél kevésbé magyar.[348]

Romániában egyébként az 1966-os népszámlálás adatai szerint 1646 ezer magyar élt (8,4%). Az RKP adatai szerint a párttagság 8,09%-a magyar (1972). Az országban 1972-ben 45 magyar napi- és hetilap, folyóirat jelent meg. A zászlóshajó az Előre, 90–100 ezer példányban. A televízió az évtized elején heti

[345] MOL 288.f. 32/1971/11.ö.e.
[346] *Marx–Engels Művei.* 16. kötet, Budapest, Kossuth Kiadó, 1964. 405. o.
[347] *Az MSZMP határozatai és dokumentumai 1971–1975.* Budapest, Kossuth Kiadó, 1979. 843. o.
[348] Magyar Nemzet, 1971. október 20.

kétszeri alkalommal összesen másfél óra magyar nyelvű műsort sugárzott. 1972-ben 2450 magyar tannyelvű oktatási egység volt Romániában (óvoda, általános iskola, líceum, szaklíceum), összesen 220 ezer fővel és 11 577 pedagógussal.[349]

Voltak természetesen magyar–román csúcstalálkozók is. Igaz, nem gyakran. Fock Jenő 1971-ben ezt meg is jegyezte a Politikai Bizottság ülésén. *„10 év óta adósak vagyunk hivatalos delegáció látogatásával..."* Kádár közbevágott: *„Nagyon helyesen."*[350] Kádár János ezeken a találkozókon is kerülte a konfliktusokat. Munkatársait is erre ösztönözte. A szakmai előterjesztésekből is számtűzette az ilyen jellegű megjegyzéseket. *„Ennek az egésznek nincs sok értelme. A magunk számára minek rögzítsük a keserveket?"*[351] És a legfőbb útmutató: *„Hogyan tárgyaljunk? Akármilyen fő témát bevezetünk, abból induljunk ki, hogy szövetségesek vagyunk, együttműködünk a Varsói Szerződésben, a KGST-ben, a kétoldalú kapcsolatokban."*[352] A struccpolitikát Aczél György fogalmazta meg legpontosabban: *„Ha tárgyalni akarunk, az alap kiindulópont: ki kell keresni azt a néhány pontot, ahol egyetértésre juthatunk. A legkisebb lehetőséget éppen a román magatartás miatt, a nemzetiségi kérdésnél látom. Amikor például Tito Romániában járt, Ceaușescu mereven elzárkózott attól, hogy a nemzetiségi kérdés a beszélgetés során sorra kerüljön. (...) Ha mi komolyan kifejtjük álláspontunkat, meggyőződésem, hogy nem fogunk eredményt elérni, kezdve az iskoláztatástól, a román nyelv kötelezővé tételétől, a magyar rádió, televízió hallgatásának büntetésétől egészen addig, hogy az előzőleg engedélyezett könyvkiállítást az utolsó este szétbontották. (...) Nem hiszek abban, hogy ha ezeket a kérdéseket felvetjük, javulni fog a helyzet."*[353] Kádár János ezt így tömörítette: *„...nem akarunk és nem is tudunk Románia belső helyzetébe beavatkozni, csak gondolkozzanak el rajta és mérlegeljék."*[354] Némileg eltérő nézetet hangozatott Kállai Gyula. A Politikai Bizottság ülésén élesen kritizálta a román párt külön utas politikáját és a tárgyalási taktikára vonatkozóan megjegyezte: *„Azt mondom, ha éppen tetszik, sértsük meg a románokat, de csak olyan dolgokban, amiben érdemes."*[355]

[349] MOL 288.f. 32/1972/15.ö.e. Az Előre szerint 1971-ben 2383 magyar tannyelvű iskola és tagozat működött Romániában. Ebből 1337 általás iskola, 86 gimnázium és tagozat, tanítóképző, 995 óvoda. (Magyar Nemzet, 1971. szeptember 30.)
[350] MOL 288.f. 5/1971/546.ö.e.
[351] MOL 288.f. 5/1971/546.ö.e. (Az MSZMP KB 1971. február 23-ai ülése.)
[352] MOL 288.f. 5/1971/546.ö.e.
[353] MOL 288.f. 5/1971/546.ö.e.
[354] MOL 288.f. 5/1971/543.ö.e.
[355] MOL 288.f. 5/1971/543.ö.e.

Kádár János már az évtized elején sem táplált semmi illúziót a tárgyalásokkal kapcsolatban. *„Nem az a feladat, hogy megváltoztassuk a román párt fő irányvonalát. Ez nevetséges volna!”*, mondta.[356] A fő cél: jobban kell kijönni a tárgyalásokból, mint ahogy elkezdtük. Erdély még a szűk körű magyar pártvezetés előtt is ritkán került elő. Sokkal szívesebben beszéltek Kínáról, meg a nemzetközi kommunista mozgalomról. Nyers Rezső viszont felvetette a kérdést: *„Ők Erdélyt románosítani akarják, mi ezt nem ismerjük el. Ez egy hosszú távú kérdés. Elismerjük, hogy Erdély román is, magyar is, s ahogy haladunk a mai világ felé, valószínű, kisebbíthetők az eltérések.”*[357] Aczél György foglalkozott még kulturális sérelmekkel.

Meglepő elszólások is voltak. Komócsin Zoltán például megemlítette Ceauşescu személyi kultuszát. Kádár rögtön felszisszent: *„Ilyet nem mondhatunk.”*[358] Komócsin nem is mondott többet.

Kádár János nagy reményeket fűzött az új magyar–román barátsági, együttműködési és kölcsönös segélynyújtási szerződés aláírásához. Ennek érdekében 1972. február 24–26-a között Kádár is, Fock is Bukarestben járt.

A találkozón azonban a vendéglátók akarata dominált. Ennek értelmében a napirenden szerepelt látogatás a bukaresti Titán-lakónegyedben, de nem szerepelt eszmecsere a nemzetiségek – vagyis a csaknem kétmilliós erdélyi magyarság – helyzetéről. Ellenben kimerítő tárgyalást folytattak Kína helyzetéről, a „szuperhatalmak” kérdéséről, Izrael megítéléséről stb. Kádár csak úgy merte előhozni a nemzetiségi kérdést, hogy azt a magyar belpolitika szempontjából mutatta be, mondván, hogy Magyarország alapvető feladatának tekinti nemzetiségei kultúrájának megőrzését stb. Ceauşescu nem reagált... Mintha Kádár tíz nappal Szovjetunió-beli útja után valóban közvetíteni ment volna... A találkozót eredményesnek nyilvánították. Elvégre megtudták, hogy Ceauşescu szerint Románia 1990-ig eléri a fejlett tőkés országok színvonalát. És egyetértett a román pártvezető azzal a magyar javaslattal is, hogy kizárják a kettős állampolgárságot a két ország polgárai között.

Az évtized másik nevezetes Kádár–Ceauşescu-találkozójára 1977. június 15–16-án került sor, Debrecenben, illetve Nagyváradon. A lényeg nem változott: a nemzetiségi kérdést továbbra is belügynek tekintették. Viszont áttörést vártak a konzulátusok kölcsönös megnyitásától. A kétoldalú találkozókat román részről többször kezdeményezték, Kádár azonban láthatóan idegenkedett a „Kárpátok Géniuszá”-tól. A Kádár János számára készített koncepció azonban némileg határozottabb volt: *„...nyíltan és konkrétan mutassunk rá a magyar–román viszony problémáira.”*[359] Egyre többször hangsúlyozták magyar oldalon a nemzetiségek összekötő szerepét. Az előkészítők, és Kádár is tisztában volt azzal, hogy *„a románok a javaslataink egy része elől elzárkóznak, vagy elodázzák érdemi megvitatását”*. Így is történt. Megkezdődött a huzavona. A román fél lassította, nehezítette a megállapodásba foglaltak végrehajtását, végül legtöbbet el is szabotálta. Nem voltak hajlandók a kulturális csereprogram bővítésére, nem történt változás a magyarellenes román történelemszemléletben, húzódott a konzulátusok megnyitása is. Nem történt előrehaladás az államosított magyar ingatlanok kártalanítása ügyében, semmit sem enyhítettek a magyar látogatókat érintő szálláskorlátozásokon. A bukaresti magyar nagykövetség elemzése leszögezte: *„...még nehezebbé vált a magyar nemzetiségű lakosság helyzete.”*[360] Így Kádár János is személyes kudarcként élhette meg a Ceauşescuval folytatott „elvtársias” megbeszéléseit.

Igen negatív visszhangja volt Erdélyben a találkozó előtti román „óvintézkedéseknek”. Ezen házkutatásokat, utazási korlátozásokat, fokozott megfigyeléseket kell érteni. Az erdélyi magyarság szerint a román vezetés jól kihasználta saját propaganda céljaira a találkozót, immáron Kádár János és Magyarország által elismerve, hogy a romániai nemzetiségi kérdés „teljes megoldást” nyert. Közben az asszimilációs folyamat, a magyarság szétszakítása a határ által fennmaradt, sőt fokozódott. Érzékenyen érintette a kádári vezetést, hogy egyre többen vetették fel Erdélyben, és itthon is: a nemzetiségi probléma már nem csak az adott ország belügye. A helsinki megállapodás után különösen nem.[361] Tehát a magyar külpolitika ebben a kérdésben teljesen elhibázott.

Jugoszláviával volt a hetvenes években a legkevésbé feszült a helyzet. A tragikus évtizedek után jólesett elhinni Tito elnök szavait: *„Azért, mert a történelmi fejlődés során elszakadtak nemzetük egészétől, semmiképpen sem szabad tagadni nemzeti és etnikai hovatartozásukat, nyelvüket és kultúrájukat, legkevésbé szabad beolvasztaniuk őket azoknak a nemzeteknek, amelyek államához ma tartoznak. (...) Mindenkor elismerjük minden nép jogát a nemzeti létre és lényének érvényesítésére.”*[362] A magyar nézet szerint Jugoszláviában tehát minden rendben volt. Az 1974. évi alkotmány a nemzetiségi jogokat két oldalról is megadta: az emberi jogok között, valamint az államszervezet szabályozásánál.

[356] MOL 288.f. 5/1971/546.ö.e.
[357] MOL 288.f. 5/1971/546.ö.e.
[358] MOL 288.f. 5/1971/543.ö.e.

[359] MOL 288.f. 23/1977/4.ö.e.
[360] MOL 288.f. 32/1977/5.ö.e.
[361] MOL 288.f. 32/1977/5.ö.e.
[362] MOL 288.f. 32/1977/5.ö.e. (Tito zárszavából a JKSZ X. kongresszusán.)

A Vajdaság Autonóm Tartomány statútuma speciális nemzetiségi jogokat is tartalmazott, például a kisebbségi nyelvhasználat terén az állami eljárásban, a munkahelyeken vagy az oktatásban. Mindezt nem volt könnyű a gyakorlatban tartalommal megtölteni; a kádári politika alapelve az volt, hogy nem szabad beleszólni; élezni az ellentéteket, mert attól csak rosszabb lehet az ott élőknek.

Jugoszláviában 1971-ben 477 374 magyar nemzetiségű jugoszláv állampolgár élt. A Vajdaságban 423 866 fő, egész Szerbiában (amelyhez a Vajdaság tartozott) 430 413; Szlovéniában 9785; Horvátországban 35 488. A magyarság csökkenése jól kimutatható: 1961-ben még 504 368-an vallották magukat magyarnak Jugoszláviában. A csökkenés oka a magyar elemzők szerint: asszimiláció és alacsony születési arányszám. Míg a Vajdaságban ezer főre 14,1 élve születés esett (legalacsonyabb), addig például Koszovóban 35,3. A hetvenes években 9 olyan község volt, ahol a magyarság többségben élt. Ebben a 9 községben élt a vajdasági magyarság mintegy fele.

A fejlődés a II. világháborúhoz képest jelentős volt, de nem kétséges, hogy a Vajdaságban történt a legkevesebb beruházás, és a tartományból kivonták a megtermelt jövedelmet, hogy finanszírozhassák az iparosítást és a fejletlen vidékek felzárkóztatását. A hetvenes évek közepén a Vajdaságban erőteljesen nőtt a gazdasági megterhelés: 250-féle adó és járulék nehezedett az itthoniakra. A magyar ügyvivő jellemzően ezt így fogalmazta meg: *„A fentiekből következik, hogy a nemzeti egyenjogúság gazdasági tényezői, a nemzeti kérdés rendezésének bázisa a Vajdaságban erőtlen maradt."*[363] Már a hetvenes években megindult a külföldre tendálás. A Vajdaságból 1975-ben 80 ezren dolgoztak külföldön, többségük magyar. A gazdasági vezető pozíciókban, az állami, a párttisztségekben a magyarok jóval arányszámuk alatt voltak képviselve. A pártba se nagyon tolakodtak a magyarok. A Vajdasági 163 ezer párttag közül 15 ezerre tették a magyar nemzetiségűek számát.

Még a magyar követség is megállapította, hogy a szépen hangzó deklarációk ellenére az anyanyelvi nyelvhasználat a gyakorlatban csorbát szenved. Annak ellenére, hogy az 1974-es alkotmány értelmében a Vajdaság 21 községében bevezették a két nyelv, 12 községében három nyelv, hét községben négy nyelv egyenrangú használatát.

Gondok voltak az iskolával is, kevés magyar gyerek járhatott magyar általános és középiskolába (a magyar lakosság 7, illetve 2%-a). Egyetemi szinten az Újvidéki Egyetemen folyt magyar nyelven is oktatás. A magyar tanszéken 1977-ben 120-an tanultak. Segítségre lett volna szükség: Magyarország segítségére. Ezt a magyar diplomáciai csatornákon is minduntalan közölték.

[363] MOL 288.f. 32/1977/5.ö.e. (Györke Sándor ügyvivő jelentése.)

A magyar nyelvű sajtó zászlóshajója az Újvidéken megjelenő Magyar Szó című napilap volt, 30–35 ezres példányszámmal (vasárnap 50–60 ezer). Három magyar nyelvű hetilap is volt: a Dolgozók, a Képes Újság, és a 7 Nap. Volt magyar kiadó (Fórum), amely megjelentette a Híd, a Létünk", az Új Symposion című folyóiratokat és évente kb. 50 kötetet 17 ezer példányban. Az Újvidéki Tv 1975-ben kezdett sugározni öt nyelven, közte magyarul is. Az itteni rádió mellett Szabadkán, Zomborban, Zentán, Adán, Szenttamáson is volt helyi magyar rádióadó.

Horvátországban és Szlovéniában a magyar nemzetiség viszonylag kis aránya miatt más volt a helyzet. Horvátországban például – ellentétben Szerbiával – létezhetett a Horvátországi Magyarok Szövetsége. A magyar értékelések szerint valami hasonló létrehozásával a Vajdaságban is lassítani lehetne az asszimilációt.

Alig volt eltérés a magyar pártvezetés Csehszlovákia irányába folytatott politikájában. A problémák, ha nem is azonosak, de azonos gyökerűek és hasonló tünetűek voltak. Csehszlovákiában már hagyományai voltak a szláv nemzetállam koncepciójának, meg ha a negyvenes évek végén ezt nyíltan el is vetették. A hetvenes évek sem nélkülözték a durva kirohanásokat, még ha nem is hasonlítható a helyzet az erdélyi magyarságéhoz. Egy turistabrosúrában a felvidéki magyarságot egyszerűen *„állandóan Csehszlovákiában letelepedett idegenek"*-nek titulálták.[364] A csehszlovákiai események látványosan bizonyították a kádári vezetés külpolitikai csődjét. Az 1968-as intervencióban a magyar részvétel olyan kurzust segített hatalomra, amely a magyarság helyzetén rontott. 1971-ben a pozsonyi főkonzulátus jelentése megállapította: *„Az utóbbi időben több intézkedésre került sor Szlovákiában, amelyek az itt élő nemzetiségek jogainak korlátozására irányulnak."*[365] Személyi változások mellett ennek olyan jelei voltak, mint a nemzetiségi főosztály megszüntetése az oktatási minisztériumban, osztállyá degradálása 12 fő helyett két beosztottal. A kormány Nemzetiségi Titkársága alig működik, megszüntetés előtt áll, jelentik Budapestre. A Csemadok az SzlKP KB Elnökségének határozata alapján megszűnt a nemzeti front tagja lenni. Szerepe csökkent. Kezdeményezés történt a magyar nyelvű sajtó visszaszorítására is, három lap összevonásával.[366] A Felvidéken is folyt a magyar iskolák elleni támadás: 1953 és 1978 között 233 magyar iskola szűnt meg. Nem jöhetett létre önálló magyar egyetem, a felvidéki magyarságnak csupán 1%-a rendelkezett diplomával, míg ez az arány a szlovákoknál 4%.

[364] Simon István–Szerencsés Károly: *Azok a Kádári „szép" napok.* Budapest, Kairosz Kiadó, 2004. 245. o.

[365] MOL 288.f. 36/1971/22.ö.e.

[366] MOL 288.f. 36/1971/22.ö.e.

Furcsa paradoxon, hogy az 1968-ban hatalomra segített csehszlovák vezetés erőteljesen bírálta Magyarországot reformjai (új gazdasági mechanizmus) miatt. Ebben Vasil Bilak járt az élen, aki többször kritizálta a magyar gyakorlatot, s ezek a „kritikák" nyitott fülekre találtak más szocialista országok vezetői körében is.

Egyéb ellentétek is megjelentek. Gyakran okozott problémát az NDK túlzott érzékenysége a magyar–NSZK kapcsolatok vagy egyéb kérdések kapcsán. Beleértve az olyan horderejű kérdéseket is, mint, hogy az Olimpia csokoládén, amelyet Magyarországon gyártottak, az NDK zászlója nincs rajta, ellenben az NSZK-é igen... Hivatalos tiltakozás után a másfél millió címkét megsemmisítették. Korabeli szóhasználattal: a burkolókészletet, amelynek értéke 106 660 Ft, azonnali hatállyal kiselejtezték.[367]

Nagy fejtörést okozott az NDK-ban a müncheni olimpia. R. Guttman a NSZEP KB Külügyi Osztályának helyettes vezetője jelezte, hogy az NDK nézete az, hogy az olimpiai lángnak Görögországból a legrövidebb úton, azaz Jugoszlávián és Ausztrián át kell eljutnia Münchenbe. Más szocialista országok sportszövetségei ellenben rokonszenveztek azzal, hogy valamennyi európai országon haladjon át a láng, így esetleg rajtuk keresztül is. *„A német elvtársak szerint ez a megoldás lehetőséget adna az NSZK nimbuszának növelésére és illúziók keltésére."*[368] Az NDK vezetői felhívták a magyar pártvezetőség figyelmét, hogy az olimpia ürügyén a nyugatnémet szervezők meg akarnak hívni neves művészeket, hogy „elkápráztassák" az NSZK-ba összesereglő külföldieket. Finoman utaltak arra, hogy nem örülnének, ha szocialista országból is érkeznének fellépők. Javasolták azt is, hogy ne csak a sportszövetségek, állami szervek foglalkozzanak a sporttal, hanem pártvonalon is legyen koordináció. Hozzátették: a NSZEP Központi Bizottságában külön sportosztály foglalkozik a sportügyekkel, a felügyelő KB-titkár maga Honecker elvtárs.

Komolyabb ügynek számított, amikor Magyarország és az NSZK elhatározta a diplomáciai kapcsolatok felvételét. Az NDK – és néhány más szocialista ország – tiltakozott. Éles kritika volt az NDK részéről. A szocialista országok vezetőinek prágai konferenciáján a NSZEP vezetői azt követelték, hogy Magyarország várjon ezzel, amíg a két német államot felveszik az ENSZ-be. Kádár és Fock ezt a megfigyelők szerint visszautasította Brezsnyev jelenlétében.

Végül mégis korlátozták Magyarország mozgásszabadságát: akkor léphetett, ha normalizálódik a viszony Bonn, Prága, Kelet-Berlin és Varsó között.

[367] MOL 288.f. 24/1976/14.ö.e.
[368] MOL 288.f. 32/1970/114.ö.e.

Magyarországnak a gazdasági érdekei miatt – az NSZK a Szovjetunió mellett messze a legfontosabb gazdasági partnere lett a hetvenes években az országnak – égetően szükséges volt az NSZK-val a jó viszony.[369] Kádár János ezt így fogalmazta meg 1973. november 28-án a Központi Bizottság ülésén: az NSZK-val diplomáciai kapcsolatunk nincs, gazdasági kapcsolatunk élénk és nagy volumenű.[370] A diplomáciai kapcsolatokat szorgalmazzuk. Ellenben a Vatikánnal nincs gazdasági kapcsolatunk, viszont az szorgalmazza a diplomáciai kapcsolatokat. A magyar nézet: tartózkodás. (Ellenben szorgalmazzuk Mindszenty eltávolítását az esztergomi érseki székből...)

A diplomáciai kapcsolatok felvételéről Magyarország és az NSZK között nagykövetei szinten 1973. december 20-án határozott a két ország kormánya.

Kétségkívül a Kádár-rendszer egyik legpozitívabb eleme volt, hogy a hetvenes évtizedben tömegessé válhatott a magyar állampolgárok külföldre utazása, beleértve a nyugati (tőkés) országokat is. Ezzel párhuzamosan a Magyarországra utazást is lényegesen megkönnyítették, fellendült a turizmus, az ország ebből a szempontból szinte nyitottá vált. Az utazási lehetőségek szabadabbá tétele 1979. január 1-jével elvezetett a „világútlevélhez" és – áttörésként – a vízumkényszer megszüntetéséhez Ausztriával. Cél lett a valaha eltávozottak hazahívása, a rokonlátogatások, beutazások ösztönzése. Mert – úgy vélték – ez a legjobb propaganda. E mellett eltörpül a külföldi propaganda, amelyet a kulturális intézmények, a külkereskedelmi vállalatok, a Hungarofilm, a Koncert-igazgatóság, a KKI-intézetek (Bécs, Róma, Párizs) folytatnak.

És valóban egyre nagyobb számban tértek haza – ha csak ideiglenesen is, látogatóba – a politikai okokból emigráltak is. Minden egyes ilyen jelentősebb hazalátogatást kézben tartottak. A kiváló tudós és egykori kisgazda képviselő, Horváth János magyarországi látogatásáról feljegyezték, hogy 1975 júniusában találkozott Zsindelyné Tüdős Klárával is (Zsindely Ferenc egykori államtitkár Bereczky Albert püspök és Teleki Pál jó barátja). Horváth megkérdezte a hatalmas tekintélynek és tiszteletnek örvendő asszonyt, ha nincs II. világháború, és a Szovjetunió nem nyomul be Közép-Európába, a Teleki-féle reformirányzattal nem jutott volna-e az ország 30 év alatt olyan felvirágzásig, mint ami ma tapasztalható. Tüdős Klára válasza meglepő, de jellemző volt: *„Nem jutott volna el, mert az az uralkodó csoport teljesen elkorhadt. Erre a rendszer teljesen alkalmatlan lett volna. Az ország különböző válságok után az isteni*

[369] MOL 288.f. 22/1972/34.ö.e.
[370] MOL 288.f. 4/1973/124.ö.e.

gondviselés folytán az elmúlt két évtizedben a helyes úton fejlődik és a gondviselést Kádár Jánosnak hívják."[371]

A kádári külpolitika a Szovjetunióval semmiféle konfliktust nem vállalt. Alkalmazkodása a birodalmi külpolitikához érthető volt: Kádár a birodalmi tankoknak köszönhette a hatalmát, maga a rendszer is csak általuk létezhetett. Ezért vonultak be Csehszlovákiába a magyar csapatok is 1968-ban, és ezért zárul a hetvenes évtized a Szovjetunió irracionális afganisztáni fegyveres kalandjának lelkes magyar támogatásával.

A külpolitika – még ha ennyire alárendelt viszonyok közepette is – a kisállamiság viszonyai közepette az egyik legfontosabb rendszerfenntartó tényező volt. Kádár János ezt mindennél jobban érezte. Ezen belül is a döntő a magyar–szovjet viszony volt, vagyis, hogy a birodalom központjában hogyan viszonyulnak az egyes magyar kezdeményezésekhez. A magyar gazdaságpolitika, sőt a belpolitikai is részben külpolitikává vált. Ez is egy kádári paradoxon volt. Emellett az osztályharcos lendület sem hiányzott: a szocialista világrendszer harca a kapitalizmussal a végső győzelemért. A kezdeményezést a Szovjetunió és a szocialista országok kezükben tartják, jelentette büszkén Komócsin Zoltán külügyi KB-titkár 1972 márciusában.[372]

A „lendület" kitartott az egész évtizedre, legalábbis ahogy azt a Duna-parti „Fehér Ház"-ban gondolták. Az MSZMP KB 1977. április 13-ai ülésén Gyenes András KB-titkár külpolitikai beszámolójában leszögezte: a kommunisták, a haladó baloldaliak mindenütt tért nyernek Nyugaton. Hangsúlyozta a sokszor ismételt tételt: a szélsőséges burzsoázia (élén az amerikai hadiiparral) nem érdekelt az enyhülésben. Viszont már nem lehetett már tagadni, hogy a nyugati kommunista pártokon belül, illetve ezek és a SZKP között vita van a szocializmushoz vezető útról. Gyengül a belső egység. Svédországban már megtörtént a szakadás is.[373] Az enyhülést a mérsékelt burzsoázia elfogadja, de aggasztja a baloldal előretörése.

A nemzetközi kommunista és munkásmozgalom helyzetét az MSZMP elemzői és vezetői optimistán látták. 1979 márciusában megerősítették: *„...korunk legjelentősebb társadalmi ereje a nemzetközi munkásosztály, amelynek történelmi küldetése, hogy világméretekben megteremtse a szocializmust."* Mintegy 100 marxista–leninista párt működik a Földön, 70 millió taggal. Igaz, vannak viták, és elhajlások is. Így például a szomszédos Románia Kommunista Pártja

[371] MOL 288.f. 32/1975/6.ö.e.
[372] MOL 288.f. 4/1972/116.ö.e.
[373] MOL 288.f. 4/1977/149.ö.e.

több kérdésben ellentétes elveket és gyakorlatot képvisel az MSZMP-vel és persze az SZKP-vel szemben. Mindez nehezíti a közös célok megvalósítását, és kedvezőtlenül érinti a VSZ-tagországok biztonságát.

Egy másik szomszéd: Jugoszlávia. A JKP kétoldalú kapcsolatokon túl nem vesz részt többoldalú együttműködésben. Gyakran megsérti az osztályszolidaritás elvét. Baj van a Koreai Munkapárttal is: önállóságának nacionalista túlhangsúlyozása mellett távolodik a szocialista országoktól, közeledik Kínához.

És a legnagyobb probléma: maga a Kínai Kommunista Párt. Ez egyenesen szemben áll a szocialista országokkal, a nemzetközi kommunista mozgalom nagy többségével. Szovjetellenes, imperialista, egységbontó, agresszor (Vietnam esetében.)

Az Albán Munkapárt szintén szemben áll a szocialista országokkal, az évtized végére Kínával is szakított.

Az „eurokommunizmus" révén szakadás fenyeget olyan nagy létszámú és nagy befolyású nyugat-európai pártokban is, mint az 1 800 000 tagú Olasz Kommunista Párt, vagy a 700 000-res tagságú Francia Kommunista Párt. Ezek a pártok, kiegészülve a 350 ezres Japán Kommunista Párttal már elvetették a leninizmust, mint ami csak az elmaradott kelet-európai országok viszonyainak felel meg. És valóban: az OKP új szervezeti szabályzata elhagyta a „marxizmus–leninizmus" és a „proletárdiktatúra" kifejezéseket, s ebben más pártok is követték (1977).

Gyenes András szerint: *„Néhány testvérpárt – így az olasz, a jugoszláv és a román – úgy véli, hogy a proletár internacionalizmus túlságosan szűk fogalom, szélesebb kategóriára, valamennyi forradalmi haladó erőt magába foglaló, úgynevezett új internacionalizmusra van szükség."*[374]

Az optimizmus tehát kincstárinak tűnhetett. Az évtized végén Németh Károlytól megkérdezték, tulajdonképpen hány szocialista ország is van. A KB-titkár elbizonytalanodott. *„Hivatalosan 14 szocialista ország van, ha jól emlékszem"*, volt a válasz. Hogy Kína hova tartozik, annak megítélésére nem vállalkozott: *„Az más kérdés."* Inkább a környezet tisztaságáról kezdett hosszú monológba: *„...csak egy kicsit jobban meg kellene támogatni ezt az ügyet is, hogy ezt a kis országot, ezt a 80 ezer négyzetkilométert egy kicsit jobban tartsuk karban."* Valaki azért közbekiáltott a Központi Bizottságban: *„93 ezer..."*.

Kiemelkedően fontosak voltak a Brezsnyev–Kádár-találkozók. Ezek között volt hivatalos állami látogatás, nem hivatalos, baráti találkozó; üdülés ürügyén

[374] MOL 288.f. 4/1979/162.ö.e.

létrejött tárgyalás; kongresszusok kölcsönös meglátogatása stb. A legfontosabb kétségkívül ezeken a tárgyalásokon mindig az volt, hogyan viszonyul Brezsnyev a magyar gazdasági próbálkozásokhoz, reformokhoz. Az 1972. február 11–14-i Brezsnyev–Kádár „nem hivatalos, baráti" találkozóról Komócsin Zoltán így számolt be: Brezsnyev „saját, személyes véleményként" veszedelmes jelenségekről beszélt a magyar gazdaságban. A fejlődési ütem csökken; az eladósodás nő; az állami szektorból kiáramlik a munkaerő a lazább szövetkezeti és magánszektorba; egy kis réteg jövedelme nő, a munkástömegeké nem, vagy csak csekély mértékben, az áremelések idővel komoly szociális és politikai feszültségekhez vezethetnek. Mindezek alapján Brezsnyev lényegében a reformok felszámolására szólította fel Kádárt.

Egy ilyen „nem hivatalos, baráti eszmecserén", amikor Brezsnyev mindezt szóvá teszi, „kizárólag az elvtársi szolidaritás vezeti". Kádár kellemetlen helyzetében felhívta a szovjet elvtársak figyelemét a történelmi, társadalmi előzményekre: az 1919-es Tanácsköztársaság leverésére, a trianoni békeszerződés következményeire, a 25 éves ellenforradalmi terrorra, hazánk helyzetére a II. világháborúban, a személyi kultusz különösen durva megnyilvánulásaira, az 1956-os ellenforradalomra. Mindezt figyelembe kell venni Magyarország helyzetének megítélésekor, mondta. A hosszú elterelő manőver után némi önérzettel, de helytartói alázattal felelt: ha kell korrigálunk, de hazánk gazdasági fejlődését alapjaiban egészségesnek tartjuk. Ebből lett az új gazdasági mechanizmus kiürítése, a reformok visszafogása, s egyben a magyar gazdaság későbbi megroppanása is, az állandó defenzíva (1972–1977).

Fock Jenő miniszterelnök a Kádár–Brezsnyev-találkozóról – stílusához híven – kicsit másként számolt be. Elmondta, hogy összesen 25 órát tárgyaltak személyesen három nap alatt. A légkör *„nagyon elvtársias volt"*. Az ártott legtöbbet, hogy *„túlhangsúlyoztuk a reformokat, mintha mi jobban tudnánk mit kell csinálni a szovjet elvtársaknál. Ez irritáló volt."*[375]

Az „eligazítások" nem csak a magas párt- és állami szinteken folytak. Jelen voltak a hetvenes években a magyar minisztériumokban, intézményekben a szovjet tanácsadók, és alsóbb szinten is folyt a kioktatás. A moszkvai magyar nagykövetség jelentette 1970 júniusában Noszin elvtársnak, az SZKP KB Külügyi Osztálya illetékes alosztályvezetőjének útmutatásait például a Magyar Szovjet Baráti Társaság működéséről.[376] A szovjet elvtársak több magyar–szovjet kulturális programot sürgettek, valamint kerekasztal-konferenciát, eszmecserét, vitát stb. Beleszóltak abba is, mi legyen a Magyar Állami Népi Együttes programján (igazi magyar népi táncművészet), de legfőképpen a hatékony propagandát hiányolták, amellyel a Szovjetuniót lehetne népszerűsíteni Magyarországon.

[375] MOL 288.f. 32/1977/5.ö.e.
[376] MOL 288.f. 32/1970/9.ö.e.

Szinte hihetetlen, de 1970-ben – s ezt több vonalon is szóvá tették a szovjet elvtársak – mindösszesen ezer Pravda járt Magyarországra. De probléma volt a magyar nyelvű szovjet lapokkal is, mint a Fáklya (remittenda: 40%); az Asszonyok (17%); a Szovjetunió (5%). Ezeket a lapokat legfeljebb intézmények fizették elő, magánszemélyek legritkább esetben vásárolták.

Az ilyen típusú eszmecserék gyakran komikus fordulatot is vehettek. Noszin elvtárs például „elkeseredetten" ecsetelte, hogy Magyarországon Cvetajevát és Paszternakot úgy népszerűsítették mint a legjobb szovjet írókat. Baj volt a magyar irodalommal is. Például, mert a szovjet katonákat „durvának, műveletlennek tünteti fel". Nem lehet kiadni. Szovjet témájú magyar film egyszerűen nem készül. Igaz, magyar témájú szovjet film sem. Állandóan visszatérő kérdés az orosz nyelv magyarországi oktatása. Kötelező, de senki nem tanul meg oroszul.

A magyar–amerikai kapcsolatok is érdekesen alakultak a hetvenes években. A középpontban a gazdasági kérdések és a Szent Korona visszaadása állt.

A hosszú tárgyalások után hazakerült koronáról Aczél György így foglalta össze a „hivatalos" véleményt: *„A korona visszatérése a közelebbi múltra, arra a nemzeti katasztrófára is emlékeztet, amelybe a fasizmus vitte a népünket. De emlékeztet az egész ezeréves történelmünkre is, nemzetünk megalakulására, függetlenségi harcaira, a nép nehéz sorsára, azokra a királyokra, akiknek uralma alatt a nemzet előrelépett, s azokra is, akik méltatlanul viselték az államalapító István király koronáját. Az Egyesült Államok elnökének döntését azért üdvözöljük, mert ez az enyhülés, a békés egymás mellett élés, a kapcsolatok normalizálásának jele. A korona egyetlen jogos tulajdonosa a magyar nép, a szocialista magyar nemzet, amely ehhez illő méltósággal fogadta és tisztelettel vette át az ősi ereklyét."*[377]

A Szent Korona 1978. január 5-én érkezett amerikai különgéppel Magyarországra, népes küldöttség kíséretében. A küldöttségben voltak szenátorok, követek, lelkészek, papok és rabbik, újságírók, üzletemberek, diplomaták, képviselők stb. A különgéppel érkezett Szent-Györgyi Albert Nobel-díjas tudós is. Másnap érkezett Budapestre Cyrus Vance amerikai külügyminiszter, az USA elnökének személyes képviselője. A koronát és a koronázási ékszereket a Par-

[377] MTI Magyar dokumentáció, 1978. január. Aczél György tájékoztatója a HNF ülésén, 1978. január 13.

lament kupolacsarnokában adták át Apró Antalnak, az Országgyűlés elnökének. Ott volt Lázár György miniszterelnök is, Kádár János azonban – valószínűleg az egyeztetések eredményeképpen – nem. A Kádár-rendszer jellegzetes pillanata volt ez. Ott állt a Parlament kupolacsarnokában a katolikus egyház feje, Lékai László bíboros érsek, Bartha Tibor református püspök, mindketten a HNF Országos Tanácsának tagjai; Káldy Zoltán evangélikus püspök; jelen volt Illyés Gyula író, Nizik László, a Csepel Vas- és Fémművek lakatosa, Noszlopi Péter állattenyésztési brigádvezető...

Cyrus Vance beszédében kitért a magyar–amerikai kapcsolatokra, majd hangsúlyozta, hogy nagy örömmel adja vissza a koronát „Magyarország népének." Apró Antal átvéve az ereklyéket kijelentette: *„Az államforma, a társadalmi rendszer gyökeres megváltozása nem csökkentette népünk tiszteletét és megbecsülését államiságunk ezen ezeréves jelképei iránt."*[378]

A Szent Koronát és a koronázási ékszereket a Nemzeti Múzeumban helyezték el, és január 31-étől hetenként négy alkalommal lehetett megtekinteni.

Az évtized elején szóba került, hogy Nixon amerikai elnök esetleg ellátogatna Magyarországra, ezt az USA nagykövetsége hozta fel. A külügyminisztérium végül is a mellett érvelt, hogy fogadjuk Nixont: Egyszer már ugyanis elutasították, amikor Bukarestben volt, s onnan érkezett volna Budapestre. Akkor utaltak rá, hogyha esetleg Moszkvából érkezne... (Nixon 1972. május 22–29-e között tartózkodott Moszkvában.) Végül azonban a hivatalos látogatás elmaradt, talán mert *„Nixon a budapesti látogatást is megpróbálná a fellazítás továbbá saját politikai céljai szolgálatába állítani."*[379]

[378] MTI Magyar dokumentáció, 1978. január.
[379] MOL 288.f. 32/1971/13.ö.e.

MSZMP KÖZPONTI BIZOTTSÁGA
Agitációs és Propaganda Osztály
Külügyi Osztály
Pártgazdasági és Ügykezelési Osztály

Szigorúan bizalmas!
Készült: 17 példányban
Sg./339.
Látta: Pullai Árpád, Győri Imre és Óvári Miklós elvtársak

JAVASLAT

a Titkárságnak

A KB Titkárság 1965. január 14-i határozata a nyugati testvérpártok lapjainak támogatására /ajándékcsomag, küldöttek, magyarországi tudósítóiknak finanszírozása/, illetve a sajtóünnepségeiken való részvételre évi 1,6 millió forintot – ebből 12 ezer dollárt – hagyott jóvá.

Annak következtében azonban, hogy a nyugat-európai testvérpártok, elsősorban a Francia és az Olasz Kommunista Párt, az utóbbi években mind jobban törekszenek a szocialista országok, köztük hazánk életének bemutatására, az a kilenc évvel ezelőtt megállapított összeg évről-évre növekszik. Tavaly a L' Humanité és az Unita ünnepségen kifejtett propaganda céljaira 3,471.000 forintot, ezenbelül 56.100 dollárt fordítottunk.

Az Olasz Kommunista Párt az Unita megjelenésének 50. évfordulója alkalmából, a Francia Kommunista Párt pedig a francia belpolitikai helyzetre hivatkozva idén is aktív politikai részvételt kért pártunktól a sajtóünnepségeken. Kérésnek kielégítésére 6,3 millió forint, ezenbelül 129.500 dollár lenne szükséges. Ezt az igényt túlzottnak tartjuk, a hazánkat aktívan propagáló és a testvérpártokat is segítő propagandatevékenység kifejtése viszont politikai érdekünk.

Ezért kérjük, a Titkárság járuljon hozzá, hogy az olasz és a francia sajtóünnepségeken a tavalyi költségszinten szervezhessük meg a magyar propagandát; a többi nyugat-európai testvérpárt sajtóünnepségein hagyományos formában vegyünk részt. Ugyanakkor kérünk felhatalmazást, hogy a testvérpártok megnövekedett igényeit mérlegelve tervezhessük meg a jövő évi költségvetést.

Határozati javaslat

1./ A Titkárság hozzájárul, hogy a testvérpártok sajtóünnepségein a tavalyi költségszintet megőrizve vegyünk részt. Ez 60.400 dollárt igényel. Ebből erre a célra 9.400 dollár rendelkezésünkre áll. A fennmaradó 51.000 dollárt a pénzügyminiszter biztosítja. Ennek forintfedezete a párt költségvetésében biztosított.

2./ A KB Pártgazdasági és Ügykezelési Osztálya már 1975-ben és attól kezdve minden évben gondoskodjon a szükséges költségeknek a párt költségvetésében történő megtervezéséről. A részvétel politikai programját minden alkalommal a KB illetékes titkárai hagyják jóvá, a KB Agit.Prop. és Külügyi Osztályának előterjesztése alapján.

B u d a p e s t, 1974. május 29.

Kozári József sk. Dr.Berecz János sk. Katona István sk.

ORSZÁGOS LEVÉLTÁR

KÜLÜGYMINISZTÉRIUM
41/PJ/1971."E"

SZIGORÚAN BIZALMAS!
Készült: 28 pld-ban,
Látta: Komócsin Zoltán elvtárs
Budapest, 1971. december 27.

Javaslat

az MSZMP K.B. Politikai Bizottságának.

Az Egyesült Államok budapesti nagykövete a közelmultban három izben is felvetette azt a gondolatot a Külügyminisztérium főosztályvezetőjének, hogy Nixon elnök moszkvai látogatása után esetleg Magyarországra is ellátogatna. A nagykövet valamennyi alkalommal nyomatékosan hangsúlyozta, hogy egyelőre csak egyéni, kezdeményezéséről van szó, a kérdés felvetésére nem kapott felhatalmazást Washingtonból.

Az amerikai nagykövet - tájékozódó jellenggel - több izben megemlítette azt is, hogy Rogers külügyminiszter alkalomadtán, hivatalos meghívásra, szívesen ellátogatna Magyarországra.

Stans amerikai kereskedelmi minisztert meghívtuk a Vadászati Világkiállításra, látogatására azonban elfoglaltsága miatt nem került sor. Kilátásba helyezte, hogy egy későbbi időpontban szívesen eleget tenne meghívásunknak. Washingtoni nagykövetünk és kereskedelmi tanácsosunk javasolja, hogy az 1972-es BNV-re hívjuk meg Stans minisztert.

Az amerikai közlekedési minisztérium hivatalosan meghívta Csanádi György elvtársat - számos más ország közlekedési miniszterével együtt - a Washingtonban 1972 májusában rendezendő nemzetközi szállítmányozási kiállításra. A szovjet és a csehszlovák szakminiszterek pozitív reagálást jeleztek a meghívásra.

1972 januárjában-februárjában három amerikai űrhajós tesz látogatást Lengyelországban és Jugoszláviában. Amerikai részről nem hivatalosan érdeklődtek az űrhajósok esetleges magyarországi látogatásával kapcsolatos álláspontunk iránt.

ORSZÁGOS LEVÉLTÁR -/-

1/ Nixon meghívására vonatkozóan a következő alternatív javaslatunk van:

a) Fogadjuk Nixon elnököt.

Közöljük Puhan nagykövettel, hogy amennyiben Nixon a moszkvai látogatása után kész hivatalos látogatást tenni Magyarországon, szívesen fogadnánk.

Emellett szól:

= Nixon budapesti látogatása alkalmat adna a két ország kapcsolatait érintő kérdések legmagasabb szintű megvitatására;

= számolni lehet azzal, hogy Nixont 1972 novemberében további négy évre újraválasztják, tehát kapcsolatainkat illetően továbbra is a jelenlegi kormányzat lesz illetékes; Nixon látogatása megnyithatná az utat a számunkra fontos kérdések rendezése előtt, míg egy újabb elhárítás negatív hatást gyakorolna kapcsolatainkra;

= a látogatás során Nixon közvetlenül megismerhetné nézeteinket a nemzetközi helyzet fontosabb kérdéseiről; ennek meglenne a maga haszna a szocialista világrendszer szempontjából, tekintettel arra, hogy a kisebb szocialista országok közül Nixon eddig csak Romániában és Jugoszláviában járt;

= a jobboldali magyar emigrációra csapás lenne egy ilyen látogatás;

= Nixon bukaresti látogatásakor - amikor budapesti látogatását elhárítottuk - reméltunk arra, hogy más lenne a helyzet, ha az elnök Moszkvából kívánna Budapestre jönni.

b) Ne fogadjuk Nixon elnököt.

Udvarias formában hárítsuk el az amerikai nagykövet által felvetett gondolatot.

Emellett szól:

= A két ország közötti kapcsolatok jelenlegi állása és szintje nem teszi indokolttá ilyen magas szintű érintkezést;

= a látogatás illuziókat keltheti a magyar közvéleményben az Egyesült Államok és a magyar-amerikai kapcsolatok iránt, valamint az amerikai kormányban a Magyar Népköztársaság politikája és szándéka iránt;

-/-

ORSZÁGOS LEVÉLTÁR

= Nixon a budapesti látogatást is megpróbálná a "fellazítás", továbbá saját politikai céljai szolgálatába állítani.

A Külügyminisztérium az első alternatíva elfogadását javasolja, azzal, hogy pozitív amerikai válasz esetén, Nixon kettős funkciójából adódóan, a meghívás Losonczi Pál és Fock Jenő elvtársak nevében történjék, s a hivatalos tárgyalásokat magyar részről Fock elvtárs folytassa.

2/ Amennyiben Nixon fogadására születik döntés, akkor Rogers külügyminiszter látogatására nem szükséges külön visszatérni. Ha viszont Nixon látogatását ismét elhárítjuk, akkor Rogers látogatásáról határozottabban beszéljünk az amerikai nagykövettel, kifejezve készségünket a külügyminiszter meghívására.

3/ A Külkereskedelmi Minisztérium meghívhatja Stans amerikai kereskedelmi minisztert a BNV-re.

4/ Csanádi György elvtárs fogadja el az amerikai meghívást.

5/ Az amerikai űrhajósok magyarországi látogatásának kérdésére ne térjünk vissza.

Budapest, 1971. december 22.

Puja Frigyes
(Puja Frigyes)

ORSZÁGOS LEVÉLTÁR

MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT
KÖZPONTI BIZOTTSÁG
KÜLÜGYI OSZTÁLYA

SZIGORÚAN BIZALMAS!
Budapest, 1970. July 11.
Készült: 2 pl.

Pál Elvtársnak: Barlai Béla elvtársnak.
Tájékoztatásul!

FELJEGYZÉS

Kemócsin Zoltán elvtárs részére

Berlini tartózkodásom idején /1970. július 7./ R. Guttmann elvtárs, az NSZEP KB Külügyi Osztályának helyettes vezetője az 1972-ben sorra kerülő müncheni Olimpiával kapcsolatban néhány problematikus és egyeztetést igénylő kérdésről tájékoztatott. Megemlítette, hogy budapesti nagykövetük utasítást fog kapni, hogy keresse fel az MSZMP KB illetékes titkárát és ismertesse az NSZEP álláspontját.

1./ A szocialista országok sportszövetségei között nincs egység arra vonatkozóan, hogy az olimpiai fáklyát hogyan juttassák el Görögországból Münchenbe. Az NDK álláspontja, hogy a legrövidebb utat kell választani: Görögországból Jugoszlávián és Ausztrián keresztül Münchenbe. Más szocialista országok sportszövetségei szimpatizálnak azzal a megoldással, hogy az olimpia tüze valamennyi európai szocialista országon keresztül jusson el az NSZK-ba. A német elvtársak szerint ez a megoldás lehetőséget adna az NSZK nimbuszának növelésére és illziók keltésére.

2./ Az NSZK sportszövetsége és olimpia bizottsága az olimpia előkészítése jegyében ifjúsági táborozást szándékozik szervezni, amelyre a szocialista országokból is meg akarnak hívni résztvevőket. Az előbbi tudomás alapján az NDK ellenzi a részvételt.

3./ Az NSZK kulturális szervei az olimpiára való hivatkozás nélkül arra törekednek, hogy 1972 nyarára, az

– – –

olimpia idejére a világ legkülönbözőbb országaiból, tehát a szocialista országokból is biztosítsák híres művészek és művészegyüttesek nyugat-németországi vendégszereplését. Ennek érdekében nyugat-német kulturális szervek már most igyekszenek tárgyalásokat folytatni és megállapodásokat kötni. A cél az, hogy ezzel is "elkápráztassák" az olimpia alkalmából Nyugatnémetországban összesereglő külföldieket. A német elvtársak felhívják figyelmünket erre a körülményre, hogy illetékes kulturális szerveink tárgyalásaik alkalmával tájékozódva legyenek a nyugatnémet manőverről.

– – –

Guttmann elvtárs továbbá elmondotta, hogy az NSZEP Központi Bizottságában Albert Norden elvtársnak, a Politikai Bizottság tagjának, a KB titkárának vezetésével külön munkabizottságot hoztak létre, amely pártvonalon foglalkozik az olimpiára való felkészülés politikai aspektusaival. A Külügyminisztériumban ugyanezek külön munkacsoportot hoztak létre, amely kizárólag csak az olimpiai előkészületekkel foglalkozik.

Guttmann elvtárs megemlítette, hogy tudomása szerint valamelyik szocialista országban is létrehoztak már hasonló bizottságot pártvonalon és javasolta, hogy mi is vegyük fontolóra az ügyet. Kifejtette, hogy a sportszövetségek és a külügyminisztériumok vonalán ugyan folyik konzultáció és egyeztetés, de az nem látszik elegendőnek, szeretnék ha pártjaink között is kialakulna a szükséges koordináció. /Az NSZEP KB-ban külön sportosztály foglalkozik a sportügyekkel, a felügyelő KB titkár honecker elvtárs./

Szűrös Mátyás

KÜLÜGYMINISZTÉRIUM
2/PJ/1971. "A"

Szigorúan titkos!
Készült 8 példányban
_____ sz. példány

Kiértékelés

az MSZMP KB Politikai Bizottságához,

a magyar-román kapcsolatok helyzetéről.

I.

1/ A román párt- és állami vezetés fontos számos nemzetközi kérdésben a Varsói Szerződés többi tagállamától eltérő álláspontot foglal el. A román vezetés külön irányvonala a hatvanas évek elején alakult ki és a Román Kommunista Párt Központi Bizottságának 1964 áprilisi határozatában nyert nyílt megfogalmazást. A román külön irányvonal legjellemzőbb vonásai: a) egyenlő mértékben elmarasztalja mind a szovjet, mind a kínai pártot a nemzetközi kommunista mozgalomban és a szocialista világrendszerben kialakult helyzetért; b) célszerűnek tulhangsúlyozza az önállóság, a függetlenség, a szuverenitás, az egymás belügyeibe való be nem avatkozás - egyébként helyes - elvét; c) az önerőre támaszkodás, a saját erők mozgósításának szükségességét hirdeti, autarchikus gazdaságpolitikát folytat; d) lebecsüli a szocialista országok közös fellépésének jelentőségét.

Ezeknek az elveknek az érvényesítése a nemzetközi tevékenységben logikusan vezetett a szocialista hangulatok felszításához, a román nacionalista és reakciós elemek tevékenységének élénkítéséhez, a szovjet-ellenesség erősödéséhez, a KGST-országok szorosabb gazdasági együttműködésének akadályozásához, az integráció ellenzéséhez, a Varsói Szerződés tagállamai együttműködése fejlesztésének kialakításához.

A román elvtársak magatartásukban elvi szilárdságot igyekszenek adni, a valóságban azonban - ha minden lényegtelenitől eltekintünk - a vélt román nemzeti érdekek, különösen a gazdasági érdekek előtérbe helyezéséről van szó, amelyeknek alárendelik az elvi politikát. Csak ezzel magyarázható az, hogy a román vezetés egyformán kapcsolatokra törekszik minden kommunista párttal és minden szocialista országgal, függetlenül attól, hogy az milyen elvi álláspontot foglal el a nemzetközi kommunista mozgalom kérdéseiben, továbbá ezzel magyarázhatók a román párt- és állami vezetés elvtelen akciói a többi országok viszonylatában, magatartása az izraeli agresszió kérdésében, stb. A Kínai Kommunista Párttal és a Kínai Népköztársasággal kapcsolatos román magatartás kettős célt hivatott alkalmas helyzetbe hozni a Kínai placnak és egyidejűleg nyomást gyakorolni a Szovjetunióra gazdasági és politikai engedmények kicsikarása érdekében. A nyugati országokkal kapcsolatos román magatartást, a román - nyugat-német diplomáciai kapcsolatok felvételét, Nixon romániai és Ceausescu amerikai utját a nagyobb nyugati hitelnek, a szorosabb gazdasági kapcsolat reményének megtöndzsa. Az időközönként fel-feljebbanó szovjetellenes hangulatkeltésnek is részben ez a célja.

A román párt- és állami vezetés számolt azzal, hogy új platformja miatt fennáll elszigetelődésének veszélye a szocialista világrendszerben és a kommunista mozgalomban. Ezt igyekszik elkerülni. 1964 után néhány esztendőig tudatosan törekedett kapcsolatainak szorosabbra fűzésére az olyan kommunista pártokkal és szocialista országokkal, amelyek nem értettek teljesen egyet a Szovjetunióval és a Varsói Szerződés többi tagállamával. A román vezetés különösen szorgalmazta Románia kapcsolatainak fejlesztését a Jugoszláv Szövetségi Köztársasággal, a Koreai Népi Demokratikus Köztársasággal, az Albán Népköztársasággal, a román párt kapcsolatait a japán, a holland, az olasz, a spanyol, a svéd kommunista párttal, stb. Ezen akciók mellett a román vezetés a Szovjetunióval és a Varsói Szerződés többi tagállamával is tesz javaslatokat: Ceausescu meghívta Brezsnyev, Kádár, Gomulka, Ulbricht elvtársakat romániai látogatásra, többször találkozott Zsivkov és Tito elvtársak. A felső szinten, - de a miniszteri találkozókat is nagy hírverés, barátkozási kampány kíséri, mintegy hangsúlyozva: egyrészt a román vezetés álláspontja megértésre talál a Varsói Szerződés többi tagállamában is, másrészt Romániának ezekkel az országokkal is fejlődnek a kapcsolatai. Ezekhez a demonstratív kiérzésnek olyan feladatot is szánnak, hogy elterelje a figyelmet a román párt- és állami vezetés téves nemzetközi politikájáról, illetve magunyugtassa a román közvéleményt.

2/ A román külön vonalnak a román vezetés többek között azt a szerepet szánta, hogy elősegítse az ország súlyos belső problémáinak megoldását. A nacionalista hangulatok felszínre hívásával a román tömegek munkakedvét kívánják növelni, türelmetlenségét csökkenteni, a rendkívi nyugati és más segítséggel pedig rendkívül feszített gazdasági terveiket akarják megalapozni. Erősen szubjektív alapon álló gazdaságpolitikájuk, az erőltetett ütemű iparosítás azonban mindinkább fokozza a gazdasági nehézségeket, súlyos árfeszültségek keletkeznek, ami krónikus ellátási zavarokhoz, a hitelzáró elzárásban nagy mértékű növekedéshez, belső feszültségekhez vezet. Mindezeket főleg adminisztratív intézkedésekkel és csak kisebb mértékben gazdasági rendszabályokkal, az anyagi érdekeltség fokozásával igyekszenek ellensúlyozni. Az utóbbi időben a gazdasági nehézségek különösen megnövekedtek, azokhoz a nagy mértékű romániai árvíz pusztításai is hozzájárultak. Vannak jelek arra, hogy a román vezetés a belső elégedetlenség esetleges súlyos következményeitől is tart. -/-

3/ A román vezetésnek a külön vonalhoz fűződő reményei csak kis mértékben váltak valóra. A fejlett tőke országok - bár érdekeltek a román külön vonal fenntartásában, a azért tesznek is némi anyagi erőfeszítéseket -, ugyanakkor azt is látják, hogy a Románia által remélt nagyobb gazdasági fölzárkóztatóvállalás nem erőszakos, mert egyrészt a román külön vonalnak magvannak a maga korlátai, másrészt ennek fokozottabb támogatásával nem kívánják rontani a Szovjetunióhoz és a többi szocialista országhoz fűződő kapcsolatokat. A kínai piachoz kapcsolt román spekulációk sem váltak be, bár Kína nyújtott hitelt Romániának. Ugyanakkor a külön vonal valóhatása a többi szocialista ország és a kommunista mozgalom vonatkozásában bizonyos mértékben elszigetelte a román pártot és Romániát. Mindezek - de más tényezők is - bonyolult taktikázásra kényszerítik a román vezetőket.

Az utóbbi években a román vezetők külön vonalak alapvonásaiban való fenntartása mellett bizonyos árnyalatokat hajtottak végre politikájukban. Bár továbbra is próbálkoznak külön álláspontjuk elfogadtatásával, az utóbbi időben sokszor alkalmazkodnak a többség véleményéhez. Korábban fenntartást tanúsítanak a Varsói Szerződés Politikai Tanácskozó Testületének ülésein, 1969-ben hozzájárultak a Varsói Szerződés katonai szervei munkájának javítását szolgáló egyezmény aláírásához, részt vesznek a Varsói Szerződés keretében az európai biztonsági értekezlettel kapcsolatos akciók kidolgozásában. A Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsában eleinte támadták és elvetették az integráció szükségét, majd látva a többiek véleményét, általában csatlakoztak a határozatokhoz. Más jelek is a román álláspont bizonyos változására mutatnak. 1967-ben ott voltak a kommunista és munkáspártok moszkvai tanácskozásán, részt vesznek az antiimperialista világértekezlet előkészítésében, új barátsági és kölcsönös segítségnyújtási egyezményt írtak alá a Szovjetunióval, Csehszlovákiával, Bulgáriával, Lengyelországgal. A szocialista országok vonatkozásában - bizonyos engedmények árán is - az új ötéves terv időszakában (értékes román cikkek szállításának fokozásával) törekszenek a bizalom helyreállítására, főleg a Szovjetunióval és Csehszlovákiával. A távlati tervegyeztetés során felszerelési nehézségek után sikerült a relációkban is normális szintű áruforgalmat biztosítani. Magyar vonatkozásban viszont egyoldalú igényeikkel akadályozzák a tervegyeztetés lezárását. Az utóbbi időben több hajlandóságot mutatnak az együttműködésre az ipari termelési kooperáció, az anyagi érdekeltségen alapuló műszaki-tudományos dokumentációcsere, stb. terén. Egyik kölkereskedelmi vállalatuk immár óta részt vesz az INTERMETALL munkájában és nemrégen hivatalosan bejelentették az INTERCHIM-hez való csatlakozásukat. Beléptek a Nemzetközi Beruházási Bankba.

-/-

4/ A Szovjetunió és a szocialista országok Romániához fűződő kapcsolatokat alárendeli a szocialista világrendszer és a nemzetközi kommunista mozgalom távlati érdekeinek. Bírálják a román álláspontot, gazdasági vonalon pedig fokozottan érvényesítik a románok ellen propagált kölcsönös előnyök elvét. Igyekszenek elkerülni annak a román törekvésnek az érvényre juttatását, hogy a kapcsolatok fejlesztését célzó lépésekhez arra demonstrációk kiséljék.

II.

A román külön vonal a magyar-román kapcsolatokban is erősen érezteti hatását. Hazánk és Románia kapcsolatait azzal negatívan befolyásolja a romániai magyar nemzetiséggel kapcsolatos román politika, az asszimilációt erőltetése és az annak érdekében kidolgozott intézkedések és módszerek. Terhelő a magyar-román viszonyt az a román gyakorlat is, amely arra irányul, hogy adminisztratív intézkedésekkel csökkentsen a magyarországi élőnek, az itteni intézkedéseknek, a magyar sajtótermékeknek, stb. a hatását a romániai magyarságra, továbbá az az erőszakolt törekvés, amely Erdélynek kezdettől fogva román földdé nyilvánítását szorgalmazza. A romániai magyarságot sújtó intézkedések, a fent említett kérdésekben elfoglalt román álláspont a rokoni és más szervezeteken keresztül rendkívül kedvezőtlen visszhangot váltanak ki hazánkban, különösen az értelmiség körében, s alkalmasak arra, hogy nacionalista hangulatot szítsanak mind Romániában, mind Magyarországon.

1/ Politikai kapcsolatok.

a) A magyar-román pártkapcsolatok, mennyiségi és formális szempontokat figyelembe véve, kielégítőek.

A kölcsönös együttműködési terveink keretében jelenleg évente két-két pártmunkás delegációt küldtünk egymáshoz tapasztalatszerzésre, a fővárosi pártbizottságok küldöttségei pedig kétévenként tesznek látogatást egymásnál. A négy határmenti megye pártbizottságai kölcsönösen delegációkkal képviseltetik magukat a nemzeti ünnepi rendezvényeken. Román javaslatra 1969-ben felújítottuk két-két előadó cserélését is, azt 1966-ban azért marad abba, mert a román elvtársak egyik lektorunk előadásának szövegén lényeges változtatásokat követeltek.

Pártiskolánkra évente 14-16, csereküldésre pedig 40-48 főt küldünk egymáshoz. A román elvtársak rendszeresen javasolják azoknak a kontingenseknek az emelését.

-/-

A pártlapok és a pártintézmények közvetlenül alakított tapasztalatcsere és kutató jellegű együttműködése, valamint tömegszervi kapcsolatai növekvő tendenciát mutatnak.

1967-től kezdve összesen hat ízben került sor PB-tagi szintű párttaláltkozásra, abból négyet a román párt kezdeményezett. (1967-ben szeptemberben Fazekas János elvtárs Budapesten, 1968- februárjában Emil Bodnaras elvtárs Budapesten, 1968- áprilisában Kamóczin Zoltán elvtárs Bukarestben, 1968 augusztusában Nemes Dezső elvtárs Bukarestben, 1968 szeptemberében Niculescu-Mizil Budapesten, 1968 novemberében Niculescu-Mizil Budapesten.) Nem hivatalos felső szintű párttaláltkozásra két ízben került sor: 1966-ban Kádár elvtárs vezetésével járt MSZMP-küldöttség Romániában, amit Ceausescu elvtárs RKP-delegáció élén 1967-ben viszonzott. 1970 szeptemberében román részről javasolták, hogy a közeljövőben kerüljön sor Kádár János elvtárs és Nicolae Ceausescu elvtárs nem hivatalos munkataláltkozójára.

A magyar-román pártkapcsolatok értékét nagy mértékben rontja a találtkozók formális jellege, a román részről tapasztalt őszintetlenség-hiány és bizalmatlanság. Elvétve provokatív jellegű megnyilvánulások is terhelik kapcsolataikat.

A RKP a magyar tapasztalatokat és kapcsolataink nyilvánosságát propagandájában a saját politikájának igazolására is felhasználja. Tárgyalásainkon rendszeresen kapcsolataink mennyiségi növelésére teszünk javaslatokat, arra az egyébként valóságos tényre hivatkozva, hogy a magyar-román pártkapcsolatok elmaradnak a szocialista országok testvérpártjai közötti kapcsolatok általános szintjétől.

b) A két ország gazdasági, külkereskedelmi és kooperációs kapcsolatai fejlesztésének szükségességéről folytatott alkalmi eszmecseréi Moszkvában Kádár János és Fock Jenő, illetve Ceausescu és Maurer elvtárs, Ugyancsak a kétoldalú kapcsolatok kérdéseit (a határt átszelő folyók vízhasználatának megosztása, öntözési együttműködés, műszaki kooperáció, a gazdasági együttműködés elvei, a határmenti áruszállítás szóló egyezmények megkötésének előkészítése) szerepeltek Fehér Lajos és I. Banc 1968 decemberben, valamint Apró Antal és I. Banc elvtárs 1970 januárjában Nagyváradon lezajlott megbeszélésein.

Az állami szervek közötti hivatalos érintkezések - az 1968. évi stagnáló után -, némileg megélénkültek. A kormánytagok sűrűbb vált látogatásai azonban csak szerény eredményekkel jártak. Magyar részről 1967-ben két, 1970-ban két, román részről 1969-ben öt, 1970-ben szintén öt miniszter tett hivatalos látogatást. -/-

c) Társadalmi szervezetek közötti - a találtkozók számát és szintjét illetően - megfelelően alakultak a kapcsolatok. Gáspár Sándor elvtárs 1970 januárjában egy SZOT-küldöttség élén Bukarestbe látogatott. A Hazafias Népfront és a Román Szocialista Egységfront együttműködési megállapodást kötött. A KISZ KB első titkárának meghívása van romániai látogatásra.

d) 1968-1969-ben nemzetközi egyezményt kötöttünk a növényvédelem, a polgári légiforgalom, a vízügy, a kulturális együttműködés területén. 1970-ben hatályba lépett a kishatárforgalmi egyezmény, amely 15-15 km-es határsávban (a városok kivételével) lehetővé teszi a lakosság közszükséglet látogatásait. Megnyílt a Gyula-Varsand-i új határátkelőhely.

e) Az 1968-ban hatályba lépett új vízumegyezmény alapján jelentősen nőtt a két ország közötti utasforgalom. 1969 óta lehetőség van oldalanként 120-120 ezer fős utascserére.

2/ Gazdasági kapcsolatok.

a) Külkereskedelmi kapcsolataink stagnálnak, csupán az 1970-es év mutat javulást. A Román Szocialista Köztársaság részaránya a magyar külkereskedelemben az 1966. évi 3,9 %-ról 1969-ben 2,2 %-ra, Magyarország részaránya Romániа külkereskedelmi forgalmában viszont 5 %-ról 2,4 %-ra csökkent. A két ország közötti árucsere - bár szerkezete eddig kedvező - az utóbbi kilenc évben (1960-1969) csupán 20 %-kal nőtt, volumene általában alacsony. Az áruszállítás fejlődését szavarja, hogy a román fél még mindig mereven ragaszkodik az anyagok és gépek 1:1 cserearányához.

Tényleges fizetési forgalom
(M rubelben)

	1960	1964	1966	1967	1968	1969	1970
Export	37,3	37,4	29,7	35,5	32,7	34,6	44,-
Import	23,3	37,9	27,1	33,4	31,8	38,9	54,-
Összesen:	60,6	75,3	56,8	68,9	64,5	73,5	98,-

Kedvezőbb a kép 1970-ben. Az 1970. évi áruszállítási megállapodásban rögzített kontingens: 42,- M Rbl export, 44,7 M Rbl import. A tényleges forgalom meghúzolta a számlálló rubelt.

b) Az 1958 februárjában létrejött Magyar-Román Gazdasági Együttműködési Vegyes Kormánybizottság keretében két miniszterhelyettesi szintű ágazati munkacsoport vizsgálja a kooperációs lehetőségeket, azok konkretizálása azonban vontatottan halad, az eddigi eredmények nem kielégítők. Egyetlen megvalósult jelentős kooperáció a közös áthaladóállomás-gyártás. -/-

Lehetőség van az együttműködésre a gépipar, a vegyipar, az építőanyagipar, valamint a könnyűipar területén, de akadályt jelentenek e téren a Román Szocialista Köztársaság nyugati elkötelezettségei, például a licencek felhasználásában.

c) Az 1971-1975. évekre szóló tervegyeztetések eléréseiben a kölcsönös áruszállítások növelésére irányultak. Lehetőség mutatkozik arra, hogy a szóban forgó öt év során az áruforgalom - főleg a gépek vonalán - jelentősen növekedjék. A tárgyalások azonban itt le voustatottan, sok hazai-roszfoni folynak. A vámjegyzőkönyv még nem készült el, mert a szándékszik egy fontosabb anyagjellegű cikkek cseréjében a merev román magatartás miatt a magyar engedmények ellenére nem sikerült megegyezni. A tárgyalások jelenlegi állása szerint az előző ötéves időszakhoz képest mintegy 50 %-os növekedés várható. Ez lényeges előrelépést jelentene a két ország közötti gazdasági kapcsolatokban.

d) A magyar-román műszaki-tudományos együttműködésben a helyreszokelem, a mezőgazdaság, az autóipar, a könnyűipar, a kőolajipar terén születtek szerény eredmények.

3/ Kulturális kapcsolatok.

a) A magyar-román kulturális kapcsolatokban az utóbbi négy évben mérsékelt fejlődés tapasztalható. A kulturális munkaterv több pozitív vonást mutatott az időszakban került sor a magyar-román történész vegyesbizottság létrehozására, a kulturális intézetek kölcsönös létesítésére vonatkozó egyezmény aláírására, a Jövőnet egyetemek közötti lektor-csere lehetőségére. 1979-ben valamelyest megélénkült a romániai magyar nemzetiségek a hazai kulturával való kapcsolata (elsősorban szóbeli vonalon). Több akcióra került sor munkaterven kívül is.

b) Kulturális kapcsolataink fejlesztésében jelentős szerepet játszhat az egymás fővárosában létesítendő kulturcentrum, amelyek megszervezése folyamatban van.

4/ Nyitott kérdések a kétoldalú kapcsolatokban.

a) Az 1967 nyarán szóló találkozóról készített Emlékeztetőben szereplő feladatok közül nem került sor a közúti szállítási egyezmény megkötésére. Az egyezmény nem jöhetett létre az utasokról való közösös lemondásra irányuló, szándékra elfogadhatatlan román követelés miatt.

-/-

b) Az 1960. március 22-én aláírt kormányközi egyezmény biztosítja, hogy újabb kormányközi egyezmény közös nélkül Budapest-Bucuresztesen is közös vasúti határállomást létesítsenek. Ez érdekünkben áll. Román részről a megállapodás ellenére gátolják a budapest-bucuresztesi állomás megnyitását, mivel a romániai oldalon lévő vertici közös állomás egyoldalú elhanyolása jutatja őket. Több eredménytelen szakértői megbeszélés után a román fél a mult év novemberében közölte, hogy legfeljebb személyforgalom számára tartja indokoltnak a szóban forgó közös határállomás létrehozását.

c) Románia részéről többszöri kérték, hogy az 1968-ban ideiglenesen és csak személygépkocsik részére megnyitott magyarországi Csanádi határátkelőhelyen legyen lehetővé az autóbusz- és teherkocsiforgalmat is. Ez előtt elzárkózunk, mert a Maros-híd csak 15 tonnánál nagyobb autóbuszok forgalmát engedi meg, a az utak állapota az ilyen jellegű forgalom számára nem megfelelő.

d) A legutóbbi évek egyik tanulsága, hogy az együttműködést a védelem területén hatékonyabbá kell tenni. Megnyugtató, hogy a román kormány hatályosítja nyomda a vizugyi egyezmény 1978. június 14-én életbe léphetett de hosszú megállapodás szülelett az árvízvédelmi együttműködés megjavítására. A határyink megosztásának kérdésében azonban nincs előrehaladás.

e) A kulturális munkaterv teljesítését, a kulturális kapcsolatok fejlesztését román részről jóindulat akadályozzák. Például a felszabadulásunk 25. évfordulója Bukarestben rendezett könyvkiállításunk anyagából 30 szó kamatszédt betiltottak, a Dél-ről készített magyar-szlovák-román koprodukciós film román változatában a megállapodástól eltérően a románok egyoldalú változtatásokat hajtottak végre meghamisítva ezzel a történelmi valóságot.

f) A magyar-román kulturális kapcsolatokat ugyanő körülmények szerint tartanak a könyvcserében az itt szárnyban való ragaszkodás a románok részéről. De míg a magyar-román közös könyvkiadói jegyzőkönyvben biztosított, oldalszámban évi 350.000 rubeles keret teljesítését is akadályozza a román fél rendszertelen és visszatartott rendelésével, könyv részéről mai szerzők és szépirodalmi művek importjával tölthjük ki az előírt keretet, a román fél ugyanakkor évtizedekre kiadrlag zárolnak, ezeket és klasszikus műveket rendel.

g) Rendezésre vár az utódi vértanúk hamvai elhelyezésének ügye is. Mivel az utódi vértanúk a magyar nép szabadságharcának szimbólumává váltak és egyúttal közös hagyatékot jelentenek a magyar és román nép számtalanszor harcában, célszerűnek tartjuk a közös rendezés igényét felvetni a románoknak. A rendezés módjaként javasoljuk a hamvak Aradon történő mélyítő elhelyezését és a sírhely szimbólumai történő megjelölését.

-/-

h) Aggodalomra adhatnak a magyar sajtótermékek romániai terjesztése. A romániai magyarok csak korlátozott számban vesznek fel romániai magyarországi sajtótermékeket, és azokat titkolt rokonaik, ismerőseik útján fizetnek elő. A cikkszerkesztők azonban e korlátozott keretek között rendelik sajtótermékeket nem kapják mindig meg. A kérdést hivatalosan több ízben szóvá tettük a romániaiaknak, de érdemi választ mára sem kaptunk. A román postai szervek a hozzájuk forduló panaszosoknak azt válaszolják, hogy nem kapják meg a magyar postától a küldeményeket. Előfordult, hogy Romániába látogató magyar állampolgároknak a román határőrszervek nem engedték meg a magyar sajtótermékek bevitelét.

i) A szomszédsági politika terén az alábbi említésre méltó jelenségek vannak, amelyek hatást gyakorolnak a két ország viszonyára is:

- A legutóbbi évekig a magyarlakta területek iparfejlesztése és az ezzel együtt járó városiasodása elmaradt a romániai országos átlagtól. A székely megyéket ennek a román vezetők is az iparilag fejletlen vidékek közé sorolták. E területek munkaerő-felesleg, szakemberei arra kényszerülnek, hogy áttelepüljenek és szakmájukat a több munkaalkalmat nyújtó iparosodó romániai vidékre. Közismert tény, hogy a felszabadulás idején még csaknem tisztán magyar városokban (Kolozsvár, Nagyvárad, Marosvásárhely, stb) ma már a román lakosság van többségben.

- Az erőszakolt asszimilációs politika szerves részét képezi a magyar nyelvű oktatás tudatos elhanyagolása. A magyar nyelvű iskolákba a leggyengébb tanerők osztják be (közülük egyre több magyarul sem tud), az iskolák anyagi ellátása, felszereltsége az átlagosnál jóval alacsonyabb, s mindezek következtében a pótzárás állandóan csökken. Az e kérdésekhez való román hozzáállásra jellemző konkrét példa: a RKP X. kongresszusa előtt a "Logos és elmen" (a párt elméleti folyóirata) egyik cikkében azt javasolták, hogy helyes lenne a szomszédságlakta területeken a szak-középiskolákban és technikumokban szomszédsági nyelv- és irodalmi előadások tartása, de a kérdésben a mai napig sincs előrehaladás.

- 1970 októberében voltak történt egyeztetés és minden bejelentés nélkül, az aktuális politikai érdekektől vezérelteve, évkönyveen megállapított időpontban nagyszabású Dózsa-ünnepségeket rendeztek. Dózsa szerepét az ismert román nacionalista történetszemléletnek megfelelően kezelték, a parasztfelkelést román történelmi eseménynek állították be. Ez azt az évszázados román törekvést mutatja, hogy Erdély történetében minden kalandot románnak tüntetnek fel.

-/-

ORSZÁGOS LEVÉLTÁR

Feladatok.

1/ A magyar-román párt- és államközi kapcsolatok terén az eddig kialakított irányvonalat követniki

- Párt- és állami szerveink keressék azokat a tényezőket, amelyeknek a megvagyoldásával közelíthetjük Romániát a többi szocialista ország álláspontjához, erősíthetjük konstruktív közreműködését a Varsói Szerződés és Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsának szervezetben.

- Kugalmas és türelmes magatartást kell tanúsítani a román álláspontal szemben, ugyanakkor megfelelően bírálni kell a helytelen román nézeteket, szóvá kell tenni a hibás román magatartást.

- Törekedni kell hazánk és a Román Szocialista Köztársaság párt- és államközi kapcsolatainak fejlesztésére, ugyanakkor kerülni kell az üres demonstrációkat arra kell törekedni, hogy a vezetők találkozásai konkrét eredményekkel járjanak.

2/ Időszerűvé vált az új magyar-román kereskedelmi és hitelezési segítségnyújtási szerződés aláírása. A régi szerződés 1973. január 24-ig van érvényben, utána 1968-ban a lejártakor öt évvel automatikusan meghosszabbodott a hatálya. Az új szerződést mi kezdeményeztük, a szöveget 1968-ban egyeztettük és paraféltuk. A szerződés aláírásának időpontjával a szovjet-román szerződés aláírását követő idők jelölik meg. A szerződést Bukarestben kellene aláírni, mivel az elsőt Budapesten írták alá.

A szerződés aláírásával kapcsolatban az alábbi alternatív eljárások alkalmazhatók:

a) A szerződést nem írjuk alá. Ha az aláírás 1972. január 24-ig nem történik meg és a szerződést egyik fél sem mondja fel, akkor hatálya 1973. január 24-étől számított újabb öt évvel meghosszabbodik. Ilyen eljárás valószínűleg rossz vért szülne a románokból, egy korábbi magyar kezdeményezés visszavonásáról lenne szó, ami egyoldalúlid lenne.

b) A szerződést csak állami részről írja alá Losonczi és Fock elvtárs. Tekintettel arra, hogy az összes többi szerződést a párt és az állam nevében írták alá, a románokból ez ugyancsak sértődést okozna. (Kezdetben elvtárs is a párt és az állam megbízásából írta alá a szerződést.)

c) A szerződést Kádár János és Fock Jenő elvtárs írja alá.

Véleményünk szerint ha a szerződést aláírjuk, csak a c) variáns nem vonna maga után román sértődést. Ezért azt javasoljuk. Ebben az esetben a szerződést 1971 folyamán alá kellene írni.

-/-

- 11 -

3/ Amennyiben a szerződést Kádár és Fock elvtárs írja alá, nem lenne szükség külön kötetlen találkozóra Kádár és Ceausescu elvtárs között, sőt ezzel elintézettnek lehetne venni Georghiu-Dej és I.Gh.Maurer 1961. évi magyarországi látogatásának viszonzását is.

4/ Ha a barátsági szerződést Kádár elvtárs nem írja alá, javasoljuk, hogy 1971 első negyedében kerüljön sor Kádár és Fock elvtárs nem hivatalos látogatására Romániában, eszmecsere céljából. A tárgyalások során meg lehetne állapodni az uj barátsági szerződés aláírásának időpontjában és színhelyében. Ebben az esetben a szerződés aláírását 1972-re lehetne halasztani.
A nem hivatalos találkozón megtárgyalásra javasolandó kérdéseket előzetesen írásban közöljük a Román Kommunista Párttal. A javasolt tárgyalási tematikát Kádár és Fock elvtársak hagyják jóvá.

5/ Akár a nem hivatalos találkozón, akár a szerződés aláírása után kerül sor eszmecserére, azon javasoljuk felvetni az előterjesztésünkben felsorolt legfontosabb problémákat, beleértve a nemzetiségi politika terén tapasztalt visszásságokat is. Ezenkívül javasoljuk a következőkben való megállapodást:

= tárgyalások megindítását az összes függő kérdésekben és megfelelő egyezmények aláírását egy éven belül;

= párt- és állami vezetőink munkatalálkozóinak gyakoribbá tételét, s azokon az aktuális politikai, gazdasági, kulturális és más kérdések megtárgyalását;

= Péter János és Manescu elvtárs találkozóját a külpolitika terén valószorosabb együttműködés kialakítása céljából.

Budapest, 1971. január 20.

(Gyenes András)

Kádár emberei

A Kádár-kor diktatúra volt. Szavakban „proletárdiktatúra", valójában pártdiktatúra. S mivel a diktatúrában nincs lehetőség legális vétóra, maga a kritika is elfogyott. A klasszikus önkritika 1956 után már nem volt divatban. A hatalom tehát nem is a tömegpártban, hanem annak szűk vezetőségében összpontosult, s végső soron már nagyon korán egy személy testesítette meg és sajátította ki: a vezér. Éppúgy, mint a sztálinizmus idején, legfeljebb más prioritásokkal, eszközökkel, hangsúlyokkal. De a diktatúra rendszere könyörtelenül kikényszerítette e teljes hatalomkoncentrációt, különbség e téren tehát nincs a sztálinizmus (nálunk: Rákosi-rendszer) és a Kádár-kor között. Legfeljebb annyi, hogy az előbbiben látványosabban és brutálisabban tűntek el a potenciális riválisok. Értsd: likvidálták őket. Kádár Jánosnak 1956 után valójában két riválisa volt a pártban: Nagy Imre és Rákosi Mátyás. Velük szemben Kádár is brutálisan járt el: Nagyot kivégeztette, Rákosit nem engedte hazatérni a Szovjetunióból. A volt főtitkár helyzete egyre inkább a deportáláshoz hasonlított. Ebből értettek a híveik. Maradtak az ő emberei. Közöttük Kádár gyors megöregedéséig és fizikai–szellemi leépüléséig valódi veszélyes rivális nem jelentkezett. Akiben Kádár mégis ilyent látott, azt finoman eltávolította a hatalom közeléből. Ezt mindenki értette a csapatból, így törvényszerűen, Kádár egyéniségével szemben is megakadályozhatatlanul alakult ki a személyi kultusz a vezér körül. Ráadásul az idő múlásával, a hatalom természetességének folyományaképpen Kádár már nem is annyira ellenkezett e kultusszal szemben. Megelégedett azzal, hogy a külsőségekben nem követi sem elődje (Rákosi), sem társai, a szocialista országok vezetőinek példáját. Játszott, mert jó színész lett, játszotta a proletárt, a nép közül való szerény embert, de a hatalomgyakorlás mindennapjaiban a személyi kultusz, az egyszemélyi vezetés, a mindenhez értés és a mindenbe belebeszélés: minden diktátor sajátossága őt is elragadta.

Kádár – s vele sok tízezren és százezren 1945 után – kommunista volt. Biztosan hitt abban, hogy a marxizmus–leninizmus az emberiség jövője szempontjából az egyetlen helyes út. Nem voltak kétségei sem a cél, sem az eszközök tekintetében. A párt egyik leginkább véresszájú szónoka volt nagygyűlésen, Parlamentben, és az MKP vezető testületeiben is. Bárhová állították, tette a dolgát. Volt rendőrfőkapitány-helyettes, pártfőtitkár-helyettes és belügyminisz-

ter is. Komoly szerepe volt a magyar demokrácia puccs általi megbuktatásában, a párját ritkító választási csalásban, az első koncepciós perek tető alá hozatalában, mint például a Mindszenty-per.

Ezután történt a sztálinista logika szerinti fordulat – vagyis a hatalom teljes kisajátítása –, melynek jelképe a Rajk-per volt. Ebben Kádárnak nagyon sötét szerepe volt, mind a kihallgatásokban, mind a párt vezető testületeiben. Hiszen ő volt az, aki Rajkban tudatosította, hogy egy koncepciós eljárás áldozata lett, s ezt végig kell csinálnia. Mint belügyminiszter és PB-tag ő referált a párt legszűkebb vezetőségének.

Mindez szempontunkból most csak ezért érdekes, mert emberei közül volt, aki azt állította, hogy Kádár nem hitte el Rajk bűnösségét.[380] Akkor mi is történt? Egy ember keresztülvitte legjobb barátjának kivégzését, holott nem hitt a bűnösségében? Miként Major Tamás, aki Rajk barátja volt, a per idején eljátszotta a Machbetet Rajkra maszkírozva.[381] Kállai Gyula azt mondja, Kádár és Farkas Mihály igyekezett rávenni Rajkot, hogy vállalja a bűnöket, „erre most szükség van". Esetleg úgy, hogy vállalja és túléli. Gáspár Sándor szerint egész lista volt a kivégzendőkről, de egyetlen szót sem szól arról, hogy Nagy Imre miniszterelnöksége tette okafogyottá ezt a listát. Hiszen Nagy Imrét később ők végezték ki. Érthető.

Kádár egyik legfigyelemreméltóbb tulajdonsága a tanulékonyság volt. A sztálinista logika szerint ő is sorra került, bíróság elé citálták, felrémlett a halálos ítélet. Ő mindent elismert, esküdözött, hogy jóváteszi a bűneit, sőt még egy hatásos sírógörcsöt is rendezett.[382] Túl is élte. Nagy Imrének köszönhette, hogy nem az életfogytiglant kellett letöltenie (legelőbb valamikor 1965 körül szabadulhatott volna), csak négy évet. Bebörtönzését Rákosi rendelte el, a börtönből kijövet mégsem Nagy Imréhez ment, hanem Rákosihoz. Hiszen ő volt a párt első embere. Rajkról nem beszélt. Emberei mit mondhatnának: elhitték. Ők soha egy szót nem hallottak a Szovjetunió-béli koncepciós perekről. Honnan is hallottak volna? Bartha Istvánné, Kádár bizalmasa és orosz tolmácsa – akinek az apját kivégezték a Szovjetunióban –, szintén nem hallott ilyesmiről. Vagy ha igen, nem hitte el Sztálinról.[383] Hiszen az eszme igaz, legfeljebb a gyakorlat nem tökéletes. Az apa halott, az apákat elárulták.

[380] Vitézy László: *A legvidámabb barakk.* Dokumentumfilm-sorozat. 1989–1991. I. rész. Gáspár Sándor véleménye.

[381] Karinthy Ferenc: *Staféta.* Budapest, Magvető Kiadó, 1991.

[382] Vitézy László: *A legvidámabb barakk.* Dokumentumfilm-sorozat. 1989–1991. I. rész. Kállai Gyula elmondása szerint, aki Kádár vádlott-társa volt a perében.

[383] Vitézy László: *A legvidámabb barakk.* Dokumentumfilm-sorozat. 1989–1991. I. rész. Bartha Istvánné nyilatkozata

A valóságban az eszme és a gyakorlat tökéletes szinkronban volt. A diktatúra működött. Hamis volt az eszme, mert eleve erőszakra épült. Nem az eszme volt az igaz, hanem a hatalom volt szent. Mindenáron. Óvári Miklós azt mondja: senki nem kérdezte, hová tűnt Kádár János 1951-ben. (Kádárék pere nem volt nagy dobra verve, zárt tárgyalás volt.) Épp így nem kérdezték 1956 után sem: hová tűnt ez és ez. Mert tudták. A diktatúrában az emberek eltűnnek. Kádár bebörtönzése Rákosi alatt úgy kellett az 1956 utáni legenda felépítéséhez, mint egy falat kenyér. Legérdekesebben ezt is Bartha Istvánné fogalmazta meg. Mintha Kádár ezt gondolta volna: „Egye fene, hogy börtönben vagyok, de kint a szocializmus épül." Ez már tudatos mártíromság, Önfeláldozás az eszméért. S ami a leginkább figyelemre méltóbb Kádár embereiben: a párt iránti bizalmuk nem ingott meg! Talán Rajknak sem, meg a többi kivégzett százaknak?! Persze, ezt a bizalmat kivétel nélkül, mind, azok vallják meg, akik később a hatalmat kisajátították, s maguk csuktak börtönbe, végeztettek ki százakat és ezreket. A párt vezető szerveiben ülve, a nép nevében. *„Tiszta cél, tiszta eszközök"*, mondja Gáspár Sándor. Rajk és Nagy Imre kivégzése között a párt szerepét nézve semmi különbség nincs. Legfeljebb a perbe tuszkolt, mondvacsinált vádak jellege tér el.

Kádár és emberei persze ezt tagadták. Czinege Lajos elhitte Kádárról, hogy áruló 1951-ben. 1955-ben, mikor beszélt vele, megtört embernek látta. Megtörten vállalta az MDP Pest megyei első titkári posztját. Az „árulás", amivel Nagy Imrét vádolták, vajon felriasztotta álmából egyszer is Czinegét? Ki is volt az áruló? Nagy Imre, aki a világon először megpróbálta összeegyeztetni a demokráciát és a szocializmust? Vagy Kádár, aki megint megtörten, de „vállalta" (Moszkvában), hogy saját kormánya ellen lép fel, hogy „legitimitást" adjon a szovjet birodalmi érdekeknek? Kádár és emberei kitartóak: Kádár János a munkásosztály, a magyar nép érdekében cselekedett. És ők is, mind, kivétel nélkül. Czinege Lajos, Biszku Béla nem is árulók, ők a forradalom alatt is a barikád másik oldalán voltak: védték a szocializmust. Mit is? Rákosi és Gerő Ernő rendszerét. A sztálinizmust. Biszku büszkén meséli, hogy a Köztársaság téri pártházban október 29-én tanácskoztak a kerületi MDP-párttitkárok Mező Imrével a Budapesti PB vezetőjével. Mire jutottak? Kovács István szavaival: Tárgyalni és lőni! Így is tettek: a tűzszünet, a kibontakozás ellenére létrehoztak itt egy fegyveres gócpontot a forradalommal szemben. Berecz János szerint *október 30-ára behívták ide a DISZ-gárdát.* Mező önkívületben szervezte az embereket. Felötlött, hogy a párt vezetősége a Köztársaság térre vonuljon vissza. Milyen meglepő, hogy 30-án megkezdődött a pártház ostroma, mely sajnálatosan, de teljesen érthetően indulatoktól sem volt mentes. Hiszen itt gyülekeztek annak az embertelen rendszernek a hívei, amely ellen a forradalom kitört.

Czinege, Gáspár, Biszku, Földes László, Münnich Ferenc és a többiek fegyverrel törtek a demokratikus Magyarországra. Amely Lukács György kommunista filozófus szerint, aki ott volt a Parlamentben Nagy Imre mellett, Ausztriához hasonló, demokratikus és semleges állam lesz. És ebben az államban a kommunisták is megtalálják a helyüket, az őket megillető helyüket. Hiszen Kádár is így gondolta, 1956. november 1-jéig. S ezt mondta, még 1956. november közepén is... Kérdés, hogy amit Kádár mond és amit gondol, egy és ugyanaz-e. Vagy végig tudatosan hazudott? Tudta jól, hogy nem Nagy Imre volt az áruló, hanem Kádár János? Tudta ezt? Vagy el is hitte, hogy Nagy volt az áruló és ezért ki kellett végeztetni? S vele 300-400 embert, gyereket és munkást, nőt és diákot? Húszezret bebörtönözni? Az örök megmaradás küzdelmes keresztjével megáldott magyarságból elüldözni csaknem kétszázezer embert? Tíz évvel a rettenetes világháború milliós emberáldozata után? Vajon tudta, hogy a népe ellen emelt kezet, mások bábjaként? Ez csak az ember belső lényege szempontjából érdekes. De mi más lehet fontosabb. Talán a nemzet helyzete, állapota. Jó másfél évtizedig, éppen a hetvenes években gondolhatta, hogy a nemzet állapota megérte az árulást. Hiszen anyagiak terén nagyot javult a helyzet, akár a Rákosi-korhoz, akár a korábbiakhoz képest. És persze könnyű volt a marxista brosúrákból kiolvasni, hogy az anyagi lét határozza meg a tudatot. Innen már csak egy lépés volt az önigazolás. Ahogy Kállai Gyula mondta: *„...a szocializmus szívéhez nőtt a magyar népnek."* Persze Marx ezt nem így gondolta, mert egészen egyszerű képlet következtében belátható: ha van rendszer, amely a lét szintjén többet nyújt, akkor a szocializmusnak hátat fordítanak az emberek. Márpedig a „szabad világ", vagyis a demokratikus társadalmi berendezkedés és a szabad piaci (tőkés) mechanizmusok jóval nagyobb eredményeket mutattak az életszínvonal és életminőség terén. Ráadásul a hetvenes években már ezzel könnyen szembesülhetett is az ember. Kádár és csapatának kétségbeesett kísérlete, hogy marxista–szocialista–leninista keretek között versenyképes lehessen a szabad világgal, csúfos kudarcot vallott. Ez már a hetvenes években nyilvánvaló volt, minden gondolkodó tizenéves tudta, érezte, s már voltak, akik hirdették is. Akkor még az utópiák logikája szerint segítséghez folyamodott Kádár csapata: hiteleket vett fel. Hogy fenntartható legyen legalább az az életszínvonal, amely több generációnak – akik átélték a harmincas–negyvenes–ötvenes éveket – hatalmas kincs volt. De a fiatalok azokra az időkre nem emlékezhettek. Az 1956 után születettek összehasonlítottak. De nem a múlthoz mérték a rendszer eredményeit, hanem a szabad világhoz. És ezt azt összehasonlítást semmiképp sem állta ki a szocializmus.

De persze ott volt Kádár, és ott voltak az emberei. Nagyon sokan voltak. Pártvezetők a Politikai Bizottság tagjaitól, a KB titkáraitól, a KB tagjaitól, póttagjaitól az alapszervezeti titkárokig. Mindnek volt valami kis hatalma, pontosabban előnye, kiváltsága, rendi jellegű megkülönböztető státusa. Ha csak annyi, hogy az áremeléseket már néhány nappal előre tudhatta, hogy jelképes áron kapott telket a Balatonnál.

Akik azonosultak a rendszerrel: pártvezetők az állam intézményiben a gyártól az egyetemig (párttitkárok); állami és szövetkezeti üzemek vezetői (persze párttagok); szakszervezeti vezetők (párttagok); ifjúsági vezetők (kisdobos-, úttörő-, KISZ- és párttagok); a Hazafias Népfront vezetői (országos, megyei, városi stb.); a minisztériumok, főhatóságok, hivatalok vezetői (nagyon sok); a Néphadsereg tisztjei, hivatásos tiszthelyettesei; a Magyar Honvédelmi Szövetség, a Munkásőrség több tízezer tagja, vezetőik, a párt lapjainak munkatársai a Népszabadságtól a Pártéletig; a rendőrség, a külügy, a tsz-elnökök és így tovább egészen az egyszerű párttagig, vagy éppen a „pártonkívüliig".

Közülük kiemelkedtek a megyei első titkárok, a „kiskirályok". Prototípusuk Papp János. Büszkén mondja, hogy ők (a megyei PB VB) 1956. november 5-én már üléseztek, de a környék minden háztetőjéről lőtték őket a szabadságharcosok. (Szerinte: ellenforradalmárok, mert hogy nyilván ő a forradalmár.) Egy telefon. (Működött.) És már jöttek is a szovjet repülők, és szétlőtték a környező házak tetejét. A szovjet légi deszantosok földet érése is „impozáns volt". Papp biztosan nem érti, mi történt itt? Hogyan árulta el a hazáját, aki idegen állam légierejével lövette szét Veszprém belvárosát. Hiszen a kommunisták hatalmát védték azok a repülők. Vagyis az ő hatalmát. Egyébként a párt – immáron a Magyar Szocialista Munkáspárt – nem foglalkozott a megtorlással. Ebben tulajdonképpen egységesek Kádár emberei. Azt mondják: megvolt a megfelelő útja a felelősségre vonásnak, ez törvényesen történt. Miközben határozatok mutatják, hogy a belügy, a rendőrség, az igazságügy közvetlen pártirányítás alatt működött. A felállított rendkívüli bíróságok (Legfelsőbb Bíróság Népbírósági Tanácsai) a párt elhatározásából álltak fel. Maga a felelősségre vonás a párt azon határozatából fakadt, hogy 1956. október 23-a és november 4-e között Magyarországon ellenforradalom volt. A párt határozta meg, hogy kik a felelősök ezért az ellenforradalomért, amelyben a részvétel, vagy annak vezetése főbenjáró bűnné nyilváníttatott. A párt nevezte ki minden demokratikus kontroll nélkül az igazságügy vezetőit, beleértve a bírákat is. Akik párttagok, s így a demokratikus centralizmus révén alárendeltek voltak a párt véleményének, akaratának. A rendkívüli bíróság valójában pártbíróság volt, mert annak tagjai, mind, párttagok, pártfunkcionáriusok vagy a párt közvetlen irányítása alatt lévő hadsereg tagjai voltak. A párt a hatalmát fegyverek – leginkább idegen, szovjet fegyverek – által tartotta fenn, diktatúrát gyakorolt. S mint minden diktatúrában, a vádlottak teljes egészében kiszolgáltatottan álltak az erőszakszervezet előtt, azok a „szakemberek", akik az ötvenes évek koncepciós pereit vezényelték és produkálták, most is fegyelmezetten hajtották végre a párt aka-

ratát. A párt uralmának megszilárdításához brutális és gyors, nagy tömegű megtorlásra, közte halálos ítéletre volt szükség. Ezt szállította a pártállam erőszak- és igazságügyi apparátusa. Maga Papp János is elismeri: a hírhedt Brusznyai-perben, amikor a Veszprém Megyei Forradalmi Bizottság vezetője nem kapott első fokon halálos ítéletet, összeült a megyei pártértekezlet, és enyhének tartották a kiszabott ítéletet. Másodfokon Brusznyait kivégezték. Ez ritka példája a közvetlen beavatkozás dokumentálhatóságának. Ott vannak még az Ideiglenes Intéző Bizottság jegyzőkönyvei is. Persze, olyan párthatározatot nem fogunk találni, hogy X. Y.-nak halálos ítéletet kell kapnia. Mégis teljesen nyilvánvaló, hogy a pártvezetőség tagjai a pártállam révén személy szerint is felelősek az ítéletekért. Olyannyira, hogy amikor a bíró esetleg nem úgy tevékenykedett, ahogy azt elképzelték, egyszerűen lecserélték! Mint éppen a Nagy Imre perben...

A párt személyi kérdésekben is „ajánlásokat" fogalmazott meg a Hazafias Népfronton vagy más szerven keresztül. Ezeket a diktatúrában ajánlatos volt elfogadni, a szembeszegülés egyben a párttal, a rendszerrel, az állammal (pártállam) szembeni lázadásnak, szervezkedésnek minősült. Hosszú évtizedekig nem is szegült szembe egyik szerv sem. Kádár emberei ebből természetesen azt a következtetést vonják le, hogy a párt és az állami (társadalmi) szervek teljesen összeforrtak a néppel, a magyar állampolgárok, mind, egyöntetűen felsorakoztak a párt céljai és vezetői mögé. Ezt voltak hivatottak demonstrálni a „szocialista választások", amelyeken – Kádár saját maga leleplezésével – csalással jött ki a mindenkori 99% körüli eredmény.

Kádár emberei egyöntetűen állítják: a diktatúrában, az ítélethozatalban, de még a nyomozati szakaszban sem vettek részt. Biszku Béla belügyminiszter nem tud semmiről. Mansfeld Péterről nem is hallott, semmibe be nem avatkozott, mindössze annyit tett a pártvezetőség, hogy szabad folyást engedett az eljárásoknak. Nem érti, vagy legalábbis úgy tesz, hogy ez maga a halálos ítélet. Nem érti, hogy ezzel azt is elárulta, hogy a pártvezetőség igenis beavatkozott az ügyekbe, hiszen Nagy Imre esetében 1958-ig nem engedett szabad folyást az eljárásnak. Kádár tanulékonysága ezúttal is megmutatkozott. Nagy Imre nem élhette túl. Elvtársa, tettestársa és vetélytársa is volt. Emlékezett Kádár, mi lett abból, hogy Rákosi életben hagyta Nagyot 1955-ben. Nagy szimbólum lett, s még inkább az lett volna a forradalom után. Nem élhette túl. A Szovjetunióba se távozhatott, mert akármilyen nagy is az, mindig eszköz lehetett volna Kádár zsarolására, sakkban tartására. Éppúgy, mint Rákosi. Ezért szorgalmazza Kádár a „szabad folyást", és ezért bizonytalanok a szovjet vezetők. Közülük még volt, aki látott Nagy Imre életben tartásában lehetőségeket. Hiszen Kádárban sohase bízott a Szovjetunió. Ezért a legfőbb felelős Nagy Imre és társai kivégzésében Kádár János, s vele az új csapata. Minderre csak közvetlen bizonyítékok vannak. Például a per megakasztása több hónapra, majd a szovjet engedély megérkezése után gyors és brutális befejezése. Biszku legalább annyit elismer: nem volt szerencsés, hogy a bíróság, amely halálra ítélt, alakult át kegyelmi tanáccsá.

Kádár emberei közül Korom Mihály derűs tekintettel állítja, hogy a bíróságok nem vettek részt a „kétfrontos harcban". Teljesen téves felfogás. A bíróságok nem voltak függetlenek, hirdették is, hogy nem a hatalmi ágak szétválasztása, hanem koncentrációja a helyes. Maga Korom Mihály igazságügyi miniszter mondta, hogy a centrális vezetés a cél, a hatalmi ágak szétválasztása helyett. Így rögzíthették az Alkotmányban, 1972-ben, a párt vezető szerepét. Az, hogy ez csak 1972-ben történt meg, lényegtelen: ezen az elven működött a rendszer 1949-től.

A pártállamban a bíróságok is a párt akaratát hajtották végre. Pártirányítás alatt álltak. Nagy Imre kivégzése pedig a legfontosabb eleme volt a „kétfrontos harc"-nak. Kádár kiiktatta a személyes vetélytársát és a lehetséges politikai csoportosulás (frakció) központi, toborzó figuráját. Biszku mint belügyminiszter, Korom mint igazságügyi miniszter, egyben mindketten tagjai a párt legfelső vezetőségének: személy szerint is felelősek, mind a döntés meghozatalában (párt), mind a végrehajtásban (állam). A vizsgálati osztály szadista módon és koncepciók alapján működött. (Beismerő vallomás kicsikarása a legkülönbözőbb kínzásokkal.) A bíróságok koncepciós perek sokaságát folytatták le. (A védelem megtagadása a vizsgálati szakaszban.) Megingathatatlan tény, hogy a pártállamban az állampárt döntései, akarata áttűnnek az állam minden szervének működésében. Ezt az áttűnést van, hogy nehéz írott forrásokkal bizonyítani, mégis ez volt ennek a rendszernek a lényege.

Kádár emberei az eredendő árulást gyorsan elfelejtették. Talán a lelkük mélyén ott lappangott néhányuknak a sötét kezdet. Ahogy Katona István mondja: ha már így alakult, valakiknek vállalniuk kellett, hogy rendet tegyenek. Ez a jól ismert fordulat: történelmileg így alakult... Katona szavaiban, gesztusaiban semmi kétely nincs. Így alakult. Mintha ez valami eleve elrendelés lenne, valami deus ex machina. Ha már így alakult, Kádár és embereinek szerepvállalása egyenesen küldetés. Nem is akármilyen: történelmi küldetés. Ez az önjelölt zsarnokok mindenkori érvére hajaz. Ha én nem vállalom, mi történt volna. Labancok, Bach-huszárok, Lenin-fiúk, nyilasok. Ha nem lettek volna, talán már Magyarország sem volna... Éppígy Kádár és emberei.

Ez a csapat szívesen sejtette a társadalommal, hogy tulajdonképpen az oroszok ellenére vannak hatalmon, teszik azt a sok jót. Ez vezetett a klasszikus „átverjük Moszkvát", port hintünk szemébe effektushoz. Mindezt előszeretettel vetítették vissza 1956 novemberére is. Katona István – nyilván magától a vezértől átvéve – mondja: a szovjetek nem Kádárban gondolkodtak a forrada-

lom leverésekor. Fenntartásaik voltak. Szintén Kádártól származhat az a gondolat, amelyet úgy adott tovább Katona, hogy a hazaiak és Rákosiék között kellett választania a szovjet vezetésnek. Gáspár Sándor is azt mondta: ha nem csináljuk, jönnek Rákosiék. Kádárban és embereiben más alternatíva nem is létezett 1956-ban. Vagy ők, vagy Rákosi. Kiállni a szabad, demokratikus és független (semleges) Magyarországért, mint tette ezt vérével fizetve sok ezer honfitársunk élükön a pesti srácokkal és a miniszterelnökkel: ez fel sem ötlött ezekben az emberekben. Ők konszolidálták az országot, mondja Katona. De azt már nem teszi hozzá, hogy újabb 33 évre restaurálták a pártállamot, a diktatúrát, ami elvezetett az ország teljes gazdasági, politikai és morális csődjéhez. Erőszakkal fenntartották a kommunista párt egyeduralmát, és kiszolgáltatták az országot egy nagyhatalom önös érdekeinek. S e csődről mi a véleményük? Katona István elképesztő cinizmussal fogalmazta meg: *„Közösen főztük a levest."*[386] Épp csak hozzá nem tette: *„...mindenki szem a láncban."*

Figyelemre méltó gondolatmenetre ragadtatta magát Katona a többpártrendszerrel kapcsolatban. Véleménye azért érdekes, mert mint Kádár utolsó éveiben legszorosabb munkatársa, nyilvánvalóan Kádár véleményét szajkózza. Azt a kérdést fogalmazta meg, hogy vajon kizárólag a kommunista párton múlott, hogy a többpártrendszer nem konszolidálódott 1956 novembere után. Vagyis azt állítja: ha az akkori pártok túl tudják tenni magukat az indulatokon, megmaradhattak volna. Jellemző kommunista gondolkodás. Az „indulat" azt jelenti, hogy ezek a pártok valós parlamentáris demokráciát követeltek, szabad megmérettetést (választásokat), az emberi jogok érvényesülését és a magyar függetlenség (semlegesség) tiszteletben tartását. Ha ezekről képesek lettek volna lemondani – így ez a logika –, megmaradhattak volna. Vagyis restaurálják a pártállamot, a diktatúrát, de karácsonyfadísznek meghagynak két-három „pártot", amelyek elismerik az MSZMP vezető szerepét, a szocializmus építését, a szovjet katonai jelenlétet stb. E szemfényvesztés néhány szocialista országban létezett (Lengyelország, Csehszlovákia, NDK), de nem érintette a pártállam lényegét. Valójában Magyarországon a forradalom leverése és elárulása után a kommunisták semmiféle útitárs párt meglétét nem tűrték el, pedig akadt volna jelentkező. Bármilyen más párt léte potenciális veszélyt jelentett volna a „kétfrontos harcát" vívó Kádár számára. Valójában ez a „kétfrontos harc" is nagyon féloldalas volt, hiszen bár a szektások prominens figuráit (egyben vetélytársakat) kiiktatták a politikai életből, de a második, harmadik vonal Kádár csapatát erősítette.

[386] Vitézy László: *A legvidámabb barakk.* Dokumentumfilm-sorozat. V. rész. Katona István nyilatkozata.

A pártokat ezúttal sem tiltották be (miként 1948–49-ben sem), de „történelmileg úgy alakult", hogy nálunk egypártrendszer jött létre. Az egyes pártok vezetői vagy börtönbe kerültek (Tildy Zoltán), vagy elhagyták az országot (Kéthly Anna), vagy kellőképpen alkalmazkodók voltak (Veres Péter). A diktatúrának az emberre nehezedő nyomására jó példa Kovács Béla esete, aki nyolc év gulág és a forradalom alatti kormánytagság után 1958-ban elvállalta, hogy tagja legyen Kádár álparlamentjének. Ez a nyomás egészen a Szovjetunió, a „gazdaország" megingásáig működött Magyarországon. Legfőbb eszköze továbbra is a politikai rendőrség volt (III/III.) De a nyomás sokkal több rétű volt, a szovjet katonai (politikai) jelenléttől egészen az egzisztenciális kiszolgáltatottságig. Amint ez a nyomás enyhült, megjelentek a pártok vagy pártcsírák, s amint kiderült, hogy erőszakot sem a megszállók, sem helytartóik már nem alkalmaznak (máson jár az eszük), össze is omlott a pártállam (1988–90). Kádár emberei ezt úgy foglalják össze: amint a proletárdiktatúra alapeleme, az elnyomó funkció enyhült, a másik alapelem, a közösségi tulajdon is sérült. Ebből ők (talán) kimaradtak, de elvtársaik, a szemfülesek és az ambiciózusak annál inkább nagy kanállal szedtek.

Komoly elemzést érdemelne Kádár és embereinek viszonya a szovjet vezetőkhöz. Nem kétséges, hogy a 33 év, amit Kádár-korszaknak nevezünk, legnagyobb megrázkódtatása Kádár János és csapata számára Hruscsov leváltása (megbuktatása) volt. (Ellenkező előjellel: Gorbacsov megjelenése.) Kádár és Hruscsov viszonya nehezen fejezhető ki. Több volt, mint elvtársi viszony, de más, mint baráti, hiszen egy hatalmas nagyhatalom első embere és egy kis állam vezetője között egyenrangú viszony (barátság) nehezen képzelhető el. Főképp, hogy Kádár a pozícióját egyértelműen Hruscsovnak köszönhette. Hruscsovnak és szovjet katonáknak, akik közül sokan lelték halálukat Magyarországon. Volt tehát valami misztikus vonzódás Kádár és Hruscsov között, mégpedig kölcsönös vonzódás. Hiszen végül is együtt igyekeztek kizökkenteni a történelem természetes pályájáról – a népakarat ellenére – a világ egy kis darabkáján az emberiséget. Ez az ő nagy vállalkozásuk volt: legyőzni a világtörténelem első antikommunista forradalmát és annak népét. Nem kis vállalkozás volt ez, de együtt (szinte elkülönülve még a szocialista világrendszeren belül is) sikerülnie kellett. Legalábbis így gondolkodhattak, egészen addig a hírig, amely tudatta a Lengyelországból motorvonatán éppen hazafelé tartó Kádárral, hogy Hruscsovot puccszerűen leváltották. Egyedül maradt tehát. Ezt már ott, a vonaton érezte, s talán kissé óvatlanul, megérkezéskor a Nyugati pályaudvaron hangot is adott nemtetszésének, a Hruscsov leváltásához vezető módszerekről. Egészen nyilvánvaló 1968-ban lett a magára maradása, amikor le kellett nyelnie azt a békát is, hogy Magyarország is csatlakozik a reformjait védő Csehszlovákia szovjet megszállásához. Tizenkét éve ő is szovjet tankon érkezett

Magyarországra és a hatalomba. Nem tudott, nem mert, nem akart nemet mondani. De ez az akció deformálóan hatott Kádárra. Tudati szinten megmagyarázta magának is: túlmentek Csehszlovákiában a megengedetten. De a lelke mélyén érezte, olyanra vállalkozik, ami kivihetetlen: szovjet segítséggel a szovjet vezetés ellenére megvalósítani a reformjait. Azt Kádár sohasem tudta elfogadni, hogy nemcsak ez az antagonisztikus ellentmondás feszült itt, hanem az is, hogy a szocializmus folytonos reformja – racionalizálása – elvezet a pártállam feladásához.

Ez az alaphelyzet – skizofrénia – Hruscsov megbuktatásakor vált először nyilvánvalóvá. Az akkori félelmekre jellemző, hogy a magyar pártvezetés – legalábbis Biszku Béla szerint – azért bizonytalanodott el, mert Hruscsov leváltása után csak 48 órával adták ki azt a nyilatkozatot Moszkvában, hogy az SZKP a XX. kongresszusának politikai irányvonalát követi. Jellemző, hogy Brezsnyev 1965. márciusi magyarországi nem hivatalos látogatásáról Kádár tényleges helyettese, Biszku Béla nem tudott. Papp János viszont részletesen emlékezett erre a vadászatra, ahol megismerkedett a két pártvezető. Anekdotának is beillik, hogy Brezsnyev a sörétes puskával minden irányba, nem csak előírásszerű szögben a levegőbe lőtt. Kádár utasított valakit, hogy figyelmeztesse Brezsnyevet. Ekkor beszólt egy hajtó a sűrűből: *„Azt is mondja meg neki, hogy mi csak tíz millióan vagyunk..."*

De a valódi tárgyalásokra 1965 májusában került sor, Biszku Béla emlékei szerint. Itt már Brezsnyev, Koszigin és Gromiko győzködte a magyar vezetőséget, hogy helyes volt Hruscsov leváltása. Kádár és emberei pedig – mit tehettek volna mást – elfogadták a „Nagy Testvér" nézetét. Az 1956-os árulás után itt már valamiféle határozottabb kiállást várni naivitás is lett volna. (Egyben öngyilkosság.) Ez a megalázó alávetettség jelent meg nagyon látványos formában 1968-ban, amikor a magyar párt (MSZMP) Politikai Bizottsága vitázott arról, hogy magyar katonaságot vezényel külföldre. A kormány nem PB tag miniszterei sem tudtak a kérdésről.[387] A PB őrlődött, kemény vita volt, emlékezett Czinege Lajos. Nem úgy, hogy az egyik fele a beavatkozás mellett lett volna, a másik meg ellene. Mindenki mondta az érveket mellette és ellene. Dönteni nem tudtak. Alighanem Kádár egyedül döntött. Ezt már a hozzá nagyon közel álló Bartha Istvánné mondta el: egyedül döntött, abban bízott, hogy az ország bizalmi alapon megérti és támogatja őt.[388] A döntés Moszkvában született meg. A diktatúra természetrajzából kifolyólag felelősség nélküli egyszemélyi döntés volt. Ezt a pártállam minden szereplője tudomásul vette. A PB, a KB, a Kormány, a Parlament... A katonák teljesítették a parancsot. Halott is volt. Az ő élete biztosan Kádár János lelkén szárad. Nem véletlen, hogy a forradalom óta, annak utóharcait és utózöngéit leszámítva, ez az esemény volt az, amelyik kiváltott – ha nagyon korlátozott számban is – politikai ellenállást, ellenvéleményt, tiltakozást.

Kádár emberei elragadtatással teljes megilletődéssel beszéltek a vezér egyéniségéről. Kevesen fogalmaztak meg kritikát, illetve a kritika is mintha „párthatározatra" született volna, egységes. Olyan elemei vannak, mint a nem megfelelő káderkiválasztás, ebben Aczél György szerepét hangsúlyozták. Puja Frigyes fogalmazta meg egyértelműen, hogy Aczél körmönfontan ugyan, de mindenbe beleavatkozott, a Politikai Bizottság ülései előtt „egyeztetett" Kádárral.

Volt, aki az őszinteség hiányát hozta fel.[389] A megfogalmazás is érdekes: *„Ti jobban féltek egymástól, mint a néptől!"* Árulkodó mondat. A hatalommal viszszaélő, erkölcstelen életmódot Kádár emberei visszautasítják. Legtöbbjük nagy vadász volt, de mindenre van magyarázatuk. A Néphadsereg számára elkülönített területekre nem a vadászatok, tivornyák stb. fedezésére volt szükség, hanem a titkos létesítmények elrejtésére, mondja Czinege Lajos. Különben is, nincs annál szebb, mint amikor az erdőben egy kis virág kibontja szirmait...

Kállai Gyula Kádárról kritikusabban szólt: kiemelte ugyan a precizitását, de ez legtöbbször kicsinyességbe ment át, általában minden kérdésben érvényesítette az akaratát. Kádár tudta és jóváhagyása nélkül nem történhetett semmi. Ez maga volt a személyi kultusz.[390] Kártyázás közben munkáról, személyi kérdésekről soha nem volt szó, kertjében a tyúkok kapirgáltak, a szomszéd óvodából a gyerekek bámulták a kakast, ahogy kergeti a tyúkokat. Kádár emberei a vezért szerény, visszahúzódó embernek látták, egymást már nem kímélték ennyire. Tivornyák, nők, pia, vadászatok, korrupció. Gáspár Sándor volt a rákfene, állította Háry Béla. S az „öreg" szemet hunyt. *„Túl jó ember volt, túl jószívű..."* Németh Károly szerint Kádáron és emberein végig érződött 1956 nyomása. Munkatársaihoz a vezér nem tudott közel kerülni, kivétel Aczél György, Sándor József. Papp János frappánsnak szánt megfogalmazása szerint Kádár napszámos volt, nem diktátor.[391]

Hruscsov megbuktatása, az 1968. augusztusi csehszlovákiai bevonulás logikus folytatása volt az 1972-es belpolitikai válság. A reformokról volt szó (új gazdasági mechanizmus), amelyeket az új szovjet vezetés ellenzett, s itthon is voltak ellenlábasai. Kádárt már győzködte Brezsnyev, és láthatta (hallhatta),

[387] Vitézy László: *A legvidámabb barakk.* Dokumentumfilm-sorozat. 1989–1991. VIII/a. rész. Korom Mihály igazságügyi miniszter nyilatkozata.
[388] Ua.: VIII/a. rész. Bartha Istvánné nyilatkozata.

[389] Ua.: VIII. rész. Háry Béla nyilatkozata.
[390] Ua.: IX. rész. Kállai Gyula közlése.
[391] Ua.: IX. rész. Papp János közlése.

hogy a szovjetek Biszku Bélának megkülönböztetett (kiemelt) státust adnak.[392] Ekkor szánta rá magát Kádár, hogy megerősítse pozícióját. Ennek volt ügyes eleme a nyugdíjazási kérelme. Kádár ragaszkodott hozzá, hogy a levele kerüljön a PB és a KB elé. A párt vezető testületei egyhangúlag kiálltak a vezér mellett, s hogy az oroszok is megkapják, amit akartak, a KB novemberi határozata a reformok továbbfejlesztése helyett azokkal gyökeresen ellentétes intézkedéseket hozott. Biszku tagadta, hogy Moszkvában árulkodott volna Kádárra, vagy hogy szervezkedett volna Kádár ellen. Tulajdonképpen ennek nincs is nyoma, a gyanú azonban mégis megszületett. Biszku körül elfogyott a levegő, mondja Háry Béla. Valójában Biszku nem is Kádárt akarta megbuktatni – ez teljesen irreális vállalkozás lett volna –, hanem a reformot. A reformokkal szembeni ellenszenvét Biszku nem is palástolta. Biszku eltávolítása a szokásos „érdemei mellett" sémával történt. Belül persze kellett valami indoklás, Háry Béla úgy tudja, az volt a vád, hogy nem végzi rendesen a munkáját. (Naponta masszíroztatni jár a Sportkórházba.)

Németh Károly – Nyers Rezső utódja a gazdaságpolitikai KB titkári poszton – is úgy emlékezett, hogy a reformok bukásának legfőbb oka a nemzetközi körülményekben keresendő. Egyszerűen szólva: a szovjet vezetés hallani sem akart a piacgazdaság elemeinek bevezetéséről. Ezt már 1969-ben közölték. Figyelemre méltó az a megjegyzése is, hogy a reformoknak nem volt tömegtámogatottsága. Ezt főleg az áremelésekkel indokolta. Ez a vélemény nem támasztható alá a hangulatjelentésekkel, azzal együtt sem, hogy az áremeléseknek senki sem örült. Némethnek egyébként saját elmondása szerint semmiféle ilyen ambíciói nem voltak, a reformokat sem ellenezte, a pozíciója sem volt döntő, mert a lényeg az Országos Tervhivatalban dőlt el. Ezeket a megjegyzéseket betudhatjuk a rendszerváltoztatás körüli politikai hangulatok hatásának. (Egyébként minden felelősséget vállalt...) Főleg, hogy véleménye szerint 1959-től 1979-ig a magyar történelem pozitív korszakáról beszélhetünk. Minden korábbinál jobban fejlődött az ország, gyarapodott a nép, stabilitás, biztonság volt. Lakásépítés, telek, nyaralás, utazás, kiegyensúlyozott áruellátás, sorolta Németh Károly a korszak pozitívumait. És mindez demokratikus viszonyok közepette nem történhetett volna meg, csak a kádári pártállam produkálhatta mindezt? Erre is kész a válasz: érdekünk volt, s egyben realitás a szovjet (szocialista) világhoz tartozás, s ellenkezőleg, nem lehetett érdekünk a nyugati (demokráciákhoz) csatlakozás. Ennek alátámasztására az olajárrobbanás utáni cserearányromlást hozta fel. Azt már nem említette, hogy ezeket az arányokat a Szovjetunió is érvényesítette velünk szemben, igaz, kis fáziskéséssel. Viszont a szovjet (szocialista) világgazdasági munkamegosztásában Magyarországra erőltetett iparszerkezettel, a szocialista politikai és gazdaságirányítási rendszerrel, valamit a KGST életképtelen kereteivel eleve lehetetlen volt a versenyképes gazdaság megteremtése. 1974 után az export fejlesztése vált prioritássá, épp akkor, amikor a Közös Piac vámok falával vette körül magát. A nyugati export csak ráfizetéssel volt lehetséges. Erőltették, hát ráfizetéssel. S ha nem tudtak Nyugatra exportálni (minőség, ár stb.), ott volt a Szovjetunió amely átvette. Maradt minden a régiben. Ez volt az igazi ráfizetés.

Maradt a felelőtlen – a hatalmat ideig-óráig konzerváló, a rendszert meghosszabbító – eladósodás. Ami éppen az előbbi célok miatt nálunk nem szolgálhatta a gazdaság modernizálását, alkalmazkodását a kihívásokhoz, hanem elfolyt a dotációkra. Így szolgáltatott ki újabb és újabb nemzedékeket az eladósodásnak, s vette el a dinamikus fejlődés lehetőségét. Az semmiképpen sem menti fel az 1974 és 1989 között felhalmozott adósság felelőseit, hogy a rendszerváltoztatás után nem sikerült kilépni az adósságcsapdából, hanem még mélyebbre süllyedtünk ebbe az örvenybe. (Hogy akik ezért felelősek, szintén „Kádár emberei"-e, az nem ennek a tanulmánynak a témája. Lélekben, a kihívásokra adott válaszok jellegében – feltétlenül.)

Kádár emberei, mind, „reálpolitikusok". Katona István azt mondja: tudomásul kell venni, hogy pártállam volt. Mintha nem ők működtették volna idegen fegyverek védelmében. Ha ezt tudomásul vesszük, lehet nyíltan beszélni. A párt Politikai Bizottsága volt a „kormány". Volt ugyan kormány (Minisztertanács), de az a PB „ajánlásait" hajtotta végre.[393] Mindenféle demokratikus kontroll (a népakarat) illuzórikus volt. A Politikai Bizottság, a Központi Bizottság, az Elnöki Tanács, a Minisztertanács ülései zártak voltak. E testületek tagsága között szinte teljes átfedés volt. Egyedül az Országgyűlés ülései voltak nyíltak, de az meg saját elnöke szerint (Kállai Gyula) is „sóhivatal" volt. Soha egy ellenszavazat.

Fontos megállapítás Kállai Gyulától, hogy idővel a vezetésben is, de talán a szélesebb közvélemény előtt is az a felfogás vált uralkodóvá – ezt hízelgők csoportja erősítette –, hogy mindent, ami pozitív, Kádár Jánosnak kell tulajdonítani. S ahogy lenni szokott, leginkább ezt a felfogást maga Kádár tette magáévá. Ez az oka annak a nosztalgiahullámnak is, amely szerint Kádár a legnagyobb XX. századi politikus volt, hisz ő alatta lett tele hűtőnk, lakásunk, autónk, magnetofonunk, televíziónk, és láttuk meg a Fekete-tengert. Ha Kádár János nem lett volna – s vele a szocializmus –, nyilván még mezítláb járnánk, földes kunyhókban laknánk, éheznénk, s nem hogy a tengert, de még a Balatont se láthatnánk.

[392] Ua.: VIII. rész. Háry Béla közlése.

[393] Ua.: X. rész. Katona István közlése.

Ez a vélemény a pártállam idején, a Kádár-korszakban is az ellenség hangja lett volna. Az ellenzékiséget – amelyet érzékeltek Kádár-emberei is – erősítették a gazdasági gondok (Havasi Ferenc). A kivándorlás folyamatos volt, ritkán engedélyezett, leginkább szökés (disszidálás). Puja Frigyes azt mondja: engedni kellett volna, minél ellenségesebb, annál inkább menjen. Mintha nem tudná, hogy ennek milyen példái voltak. Az ellenzékiség leginkább az értelmiség körében mutatkozott. Talán nem véletlen, hogy ebben a körben Kádár idegenül érezte magát, nem bízott az értelmiségben. Nem szerette, távolságot tartott.[394]

Berecz János szerint – s a dokumentumok is ezt bizonyítják – a szamizdatosoktól nem tartott, sokkal inkább a március 15-éktől. A tüntetőkkel szemben az erőszakszervezetek határozottan fel is léptek. 1987-ben mondta volna Kádár arra a felvetésre, hogy a fiatalokkal szemben határozottabban kell fellépni: *„Csak nem kardlapozni akar?"* Alapvetően még ekkor is úgy gondolhatta, hogy adminisztratív intézkedésekkel, prevencióval megoldható a probléma. Ez nem jelenti azt, hogy Kádár nem tudott az 1986-os vagy éppen az 1972–73-as brutális rendőri fellépésről. Kádár mindenről tudott, amiről tudnia kellett, mondta a bürokraták fellengzős tekintetével titkára, Katona István. Erről a bürokráciáról vélte úgy Háry Béla, hogy számára mindenki gyanús, aki akar valamit. S éppen ez lehetetlenítette el Kádárt is, meg a rendszerét is.

Németh Károly szerint a rendszer válságának jellemzője volt, hogy Aczél György elszigetelte a párttól az értelmiséget. Ez a megjegyzés külön tanulmányt érdemel. Mindenesetre 1987–88-ban sem lehetett Kádárral a válságról beszélni. Az utódját nem látta, nem is volt alkalmas ember. Lázár György éppen azért lehetett főtitkárhelyettes, mert nyilvánvaló volt, hogy nem tör hatalomra. Ezt már Óvári Miklós mondta. Végül maga Kádár döntött úgy, hogy Grósz Károly legyen az utódja. Kádár emberei közül az 1988-as pártértekezleten néhányan kiestek a vezetésből, még a KB-ból is (Németh Károly, Havasi Ferenc, Óvári Miklós). E mögött mindannyian szervezett akciót láttak, melynek értelme a párt lefejezése, felbomlasztása.[395] Ez a folyamat az MSZMP XIV. kongresszusán fejeződött be. Végrehajtói köpönyegforgatók, akik a felelősségre vonás elől menekültek. Ebben mindannyian egyetértettek. S abban is, hogy ne legyen semmiféle elszámoltatás, felelősségre vonás. Megbékélést hirdettek a „másfajta demokráciában".[396]

„Hát bűnösök voltunk, gyilkosok voltunk?", tette fel a kérdést Bartha Istvánné. A forradalom utáni vérfürdőre utaló kérdésre megvolt a kész válasz: Kádár legjobb meggyőződése szerint járt el. Klasszikus típusválasz volt ez a II. világháború utáni politikai perek vádlottaitól. Akkor ezzel nem lehetett elkerülni az akasztófát. Szintén hajaz a világháború utáni érvekre, hogy Magyarország egy nagyhatalom (Szovjetunió) érdekszférájában volt, és vezetői egy kötelező séma szerint dolgoztak (Gáspár Sándor). A bocsánatkérést firtató naiv kérdésre Háry Béla rávágta: nem tudja miért kellene. Biszku Béla szintén.

Havasi Ferenc szavai őszintének tűnnek: reméli, hogy nem fogják üldözni. Jellemző Biszku Béla felvetése: jobb lesz az országnak, ha őt megbüntetik? 1990-ben ez másként látszott, mint húsz évvel később. Akkor elmaradt a felelősségre vonás, ennek erkölcsi és ebből fakadó politikai, gazdasági következményei beláthatatlanok. Az ellentmondás politikai pártok ütőkártyája lett, voksok százezrei fakadtak abból, amit Kádár János ravatalánál egy házaspár fogalmazott meg: Kádár János rendes ember volt, Németh Miklós is rendes ember, Nagy Imre is rendes ember lehetett volna (rendesen el lett temetve), nincs itt ellenmondás. De legalább hozzátették: Isten áldja meg Nagy-Magyarországot.

[394] Ua.: X/a. rész. Berecz János közlése.
[395] Ua.: XI. rész. Németh Károly véleménye.
[396] Ua.:, XI. rész. Katona István véleménye.

A szerző eddig megjelent művei

Szerencsés Károly: A nemzeti demokráciáért (Sulyok Dezső1897–1997) Pápa, 1997. 352 p. ISBN 963 03 4239 1

Szerencsés Károly: Az ítélet: Halál! Magyar miniszterelnökök a bíróság előtt. Budapest, 2002. Kairosz Kiadó, 423 p. ISBN 963 6404 65 1

Szerencsés Károly: A kékcédulás hadművelet (Választások Magyarországon 1947.) Budapest, 1992. IKVA Kiadó, 120 p. ISBN 963 7757 082

Szerencsés Károly: Magyarország története 1945–1975. Budapest, 1991–92. (4 kiadás) IKVA Kiadó, 166 p. ISBN 963 7757 35

Szerencsés Károly: A politikai fejlődés fő irányai a II. világháború után. Budapest, 1990–1992. (4 kiadás) IKVA Kiadó, 104 p. ISBN 963 7757 34 1

Szerencsés Károly: Tizenhárom életrajz. Budapest, 1991. Tankönyvkiadó, 66 p. ISBN 963 18 3595 2

Szerencsés Károly–Földesi Margit: A rebellis tartomány. Budapest, 1998. Magyar Könyvklub–Helikon Kiadó, 104 p. ISBN 963 548 842 4

Szerencsés Károly–Földesi Margit: Halványkék választások. Magyarország 1947. Budapest, 2001. Kairosz Kiadó, 387 p. ISBN 963 9302 81 3

Szerencsés Károly–Földesi Margit: A megbélyegzés hatalma. Pfeiffer Zoltán 1900–1981. Kairosz Kiadó, 2003. 381 p. ISBN ISBN 963 9484 41 5

Szerencsés Károly: Rákosi Mátyás a Forgács utcában. Bizarr iratok. (Novellák, esszék) Kairosz Kiadó, 2003. 251 p. ISBN 963 9568 01 5

Szerencsés Károly–Simon István: Azok a kádári „szép" napok. Dokumentumok a hetvenes évek történetéből. Kairosz Kiadó, 2004. 327 p. ISBN 963 9568 75 9

Szerencsés Károly–Földesi Magit: A magyar forradalom és szabadságharc kalendáriuma. Nemzeti Tankönyvkiadó, 2006. 82 p. ISBN 963 195789 6

Szerencsés Károly: Ahogy rendeltetett. (regény) Vadló Kiadó. 2007. 310 p. ISBN 978 963 06 1850 2

Szerencsés Károly–Estók János: Híres nők a magyar történelemben. Kossuth Kiadó, 2007. 230 p. ISBN 978 963 09 5555 3

Magyarország 1938 egy amerikai szemével. Margaret Bourke-White fotói. Szerencsés Károly esszéivel. Strausz Péter jegyzeteivel. Szerk.: Kádár Lynn Katalin. L'Harmattan Kiadó, 2008. 108 p. ISBN 978 963 236 005 8
Szerencsés Károly: A nemzeti demokráciáért. Sulyok Dezső 1897–1965. Második, bővített kiadás. Pápa, Vadló Kiadó. 2009. 374 p. ISBN 978 963 9818 05 7

X 125935

SZTE Egyetemi Könyvtár SZEGED